

EKONOMICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

***Pohl'ady na štruktúrne problémy
slovenskej ekonomiky***

Zborník výskumných prác

Karol Morvay (ed.)

Bratislava 2013

Autorský kolektív:

Ing. Daniel Dujava, PhD. (6. kapitola)
Ing. Karol Frank, PhD. (7. kapitola)
Ing. Herta Gabrielová, CSc. (2. kapitola)
Ing. Tomáš Jeck, PhD. (3. kapitola)
Ing. Martin Lábaj, PhD. (6. kapitola)
Ing. Karol Morvay, PhD. (4. kapitola)
Ing. Ivan Okáli, DrSc. (1. kapitola)
Ing. Ivana Šikulová, PhD. (5. kapitola)

Recenzenti:

Prof. Ing. Christiana Kliková, CSc.
Ing. Elena Fifeková, PhD.

Zborník je súčasťou riešenia projektu APVV-0750-11 „Štruktúrne zmeny v slovenskej ekonomike - predpoklad prechodu do vyššieho štádia rozvoja“

Za obsah a jazykovú úpravu jednotlivých príspevkov zodpovedajú autori.

Technické spracovanie: Lenka Bartošová

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2013

Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV

ISBN 978-80-7144-216-5 (printová verzia)

ISBN 978-80-7144-217-2 (online verzia)

OBSAH

ÚVOD	5
1. VEREJNÉ FINANČIE AKO FAKTOR ŠTRUKTÚRNYCH ZMIEN V SLOVENSKEJ EKONOMIKE	7
2. SLABÉ STRÁNKY SLOVENSKEJ EKONOMIKY	48
3. VÝSKUM A VÝVOJ AKO PREDPOKLAD INOVAČNÉHO ROZVOJA NA SLOVENSKU	77
4. SÚVISLOSTI ŠTRUKTÚRY EKONOMICKÝCH AKTIVÍT, ŠTRUKTÚRY PRÍJMOV A RASTU ZAMESTNANOSTI	102
5. VONKAJŠIE EKONOMICKÉ VZŤAHY AKO SÚČASŤ HOSPODÁRSKEJ KONVERGENCIE Z POHLADU SLOVENSKA	132
6. DIVERZIFIKÁCIA EXPORTU A EKONOMICKÝ ROZVOJ	152
7. IMPLEMENTÁCIA POLITIKY SÚDRŽNOSTI V SR – NÁSTROJ ŠTRUKTÚRNYCH ZMIEN?	175
ZHRNUTIE	203

ÚVOD

Ekonomika Slovenska prešla za posledné dve dekády obdobím koncentrovaných štruktúrnych zmien. Mnohé štruktúrne zmeny, ktoré sa vo vyspelých západoeurópskych ekonomikách realizovali dlhšiu dobu, prebehli v SR v skrátanom čase. V mnohých prípadoch išlo o zmeny podobným smerom, ako ony prebiehali vo vyspelejších ekonomikách. Existujú však prípady posunu opačným smerom: štruktúrna zmena v takom prípade nebola v súlade s vývojom vo vyspelejších ekonomikách.

Tento zborník vznikol ako súčasť riešenia projektu, ktorý sa zaoberá výskumom štruktúrnych zmien v ekonomike pri prechode ekonomiky zo strednej do vysokej úrovne vyspelosti. Predpokladáme, že slovenská ekonomika sa na takomto prahu nachádza. A takisto predpokladáme, že prechod do stupňa vysokej vyspelosti je spojený so súborom špecifických štruktúrnych zmien. Práve odhaľovanie takýchto štruktúrnych zmien, pomenovanie bariér ich realizácie ako aj politik na ich podporu je súčasťou riešenia výskumnej úlohy, ktorej čiastkovým výstupom je aj tento zborník. Pravda, tento zborník vznikol približne v jednej tretine riešenia celkovej úlohy, preto nemôže mať ambíciu vypovedať o celom okruhu naznačených problémov.

V týchto príspevkoch ide prevažne o skúmanie prepojenia rôzne chápaných štruktúrnych zmien, prípadne o skúmanie prepojenia štruktúrnych zmien s ďalšími javmi alebo politikami.

Stretávame sa tak s

- prepojením štruktúrnych zmien a verejných financií;
- prepojením zmien v skladbe ekonomických aktivít a zmien v skladbe príjmov;
- prepojením štruktúrnych zmien a využívania fondov EÚ;
- prepojením slabých miest štruktúry ekonomiky a slabými miestami štruktúrnej politiky;
- prepojením štruktúrnych zmien a zamestnanosti;
- prepojením štruktúrnych zmien, rastu a procesov špecializácie či diverzifikácie;

- tvorbou „zázemia“ pre želané štruktúrne zmeny (výskum a vývoj, podnikateľské prostredie, využívanie verejných príjmov a výdavkov, politika súdržnosti...).

Tieto príspevky preukazujú, ako rôzne sa možno na štruktúrne problémy pozerat', pričom tieto problémy majú svoje vzájomné prepojenia. Štruktúrne zmeny nie sú samoučelným izolovaným procesom. Štruktúrne zmeny nemajú byť chápané len ako zmena podielov nejakých odvetví na výstupe ekonomiky. Sú nevyhnutným sprievodným javom ekonomického rastu (ekonomika rastie cez štruktúrne zmeny). V optimálnom prípade sú spojené s javmi, ktoré vylepšujú sociálno-ekonomické parametre spoločnosti. K odhaľovaniu týchto súvislostí chcú prispieť autori výskumných prác v tomto zborníku.

Karol Morvay
editor a spoluautor

1. VEREJNÉ FINANCIIE AKO FAKTOR ŠTRUKTÚRNYCH ZMIEN V SLOVENSKEJ EKONOMIKE

Poznámka na úvod

V súlade s bežne uznávaným určením verejných financií (VF) sa aj v tejto štúdii VF chápu ako finančné prostriedky slúžiace realizácii štátnych politík, resp. uskutočňovaniu cieľov, ktoré chce štát dosiahnuť v hospodárskej a iných oblastiach spoločenského života. Aktivity spojené s fungovaním VF zahrnujú tak vytváranie finančných zdrojov v ich príjmovej stránke ako ich využívanie v ich výdavkovej stránke. Aktivity oboch stránok VF tvoria obsah fiškálnej politiky, ktorou štát zasahuje do fungovania trhovej ekonomiky.

Štúdiá zameriava pozornosť na vplyv, ktorý VF a v ich rámci uskutočňovaná fiškálna politika má, resp. môže mať na štruktúrne zmeny prebiehajúce v slovenskej ekonomike. Vychádza pri tom z predpokladu, že základným štruktúrotvorným faktorom ekonomiky sú trhové mechanizmy. V súlade s uvedeným metodologickým prístupom je ambíciou štúdie prispieť k poznaniu tých opatrení fiškálnej politiky, ktoré pomôžu stimulovať najmä domácich podnikateľov vytvárajúcich živý štruktúrotvorný trh.

VF ako je známe, dopĺňajú vplyv trhových mechanizmov najmä v čase ich narušeného pôsobenia. Z tohto dôvodu si štúdiá pozornejšie všímajú príčiny a dôsledky vývoja VF v uplynulom krízovom období.

Verejné financie ako parameter makroekonomického vývoja

Verejné financie sa tu chápu (pokiaľ sa výslovne neuvádza ich iné určenie) ako financie všeobecnej vlády (Finance of General Government). Sú parametrom celkového hospodárskeho vývoja v tom zmysle, že vývoj príjmovej i výdavkovej stránky VF a teda aj nimi stanoveného výsledku je funkciou: primárne vývoja výkonnosti ekonomiky, resp. jej faktorov; sekundárne faktormi pôsobiacimi na vývoj relácií medzi vývojom výkonnosti a vývojom VF. Týmito faktormi sú na jednej strane fiškálna politika regulujúca príjmovú a výdavkovú stránku VF a na druhej strane spôsob akým na ňu reaguje podnikateľský sektor a domácnosti.

Informácie porovnávajúce vývoj výkonnosti ekonomiky Slovenska a ďalších vybraných krajín s vývojom ich VF uvádza tabuľka 1. Zázorvenenie týchto trendov dopĺňa graf 1.

Tabuľka 1

A. Tempá rastu nominálneho HDP (HDP v bežných cenách)

	Ročné								Priemerné za roky	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2005-2008	2009-2012
Slovensko	9,2	11,5	11,7	8,8	-6,1	4,9	4,9	5,5	10,3	2,3
ČR	6,4	7,6	9,2	5,1	-2,3	1,1	1,1	-0,2	7,1	-0,1
Poľsko	6,4	7,8	11,0	8,4	5,4	5,4	7,5	4,7	8,4	5,8
Maďarsko	6,5	7,5	5,6	6,2	-3,5	3,8	4,8	3,3	6,5	2,1
Rakúsko	4,5	5,6	5,8	3,2	-2,3	3,7	5,0	2,8	4,8	2,3
Nemecko	1,3	4,0	5,0	1,9	-4,0	5,1	3,9	2,1	3,1	1,8
Švédsko	4,1	6,3	6,2	2,5	-3,1	7,5	4,9	2,1	4,8	2,9
Fínsko	3,4	5,3	8,5	3,2	-7,2	3,8	5,9	2,8	5,1	1,3

B. Výsledok (deficit/prebytok) VF v % HDP

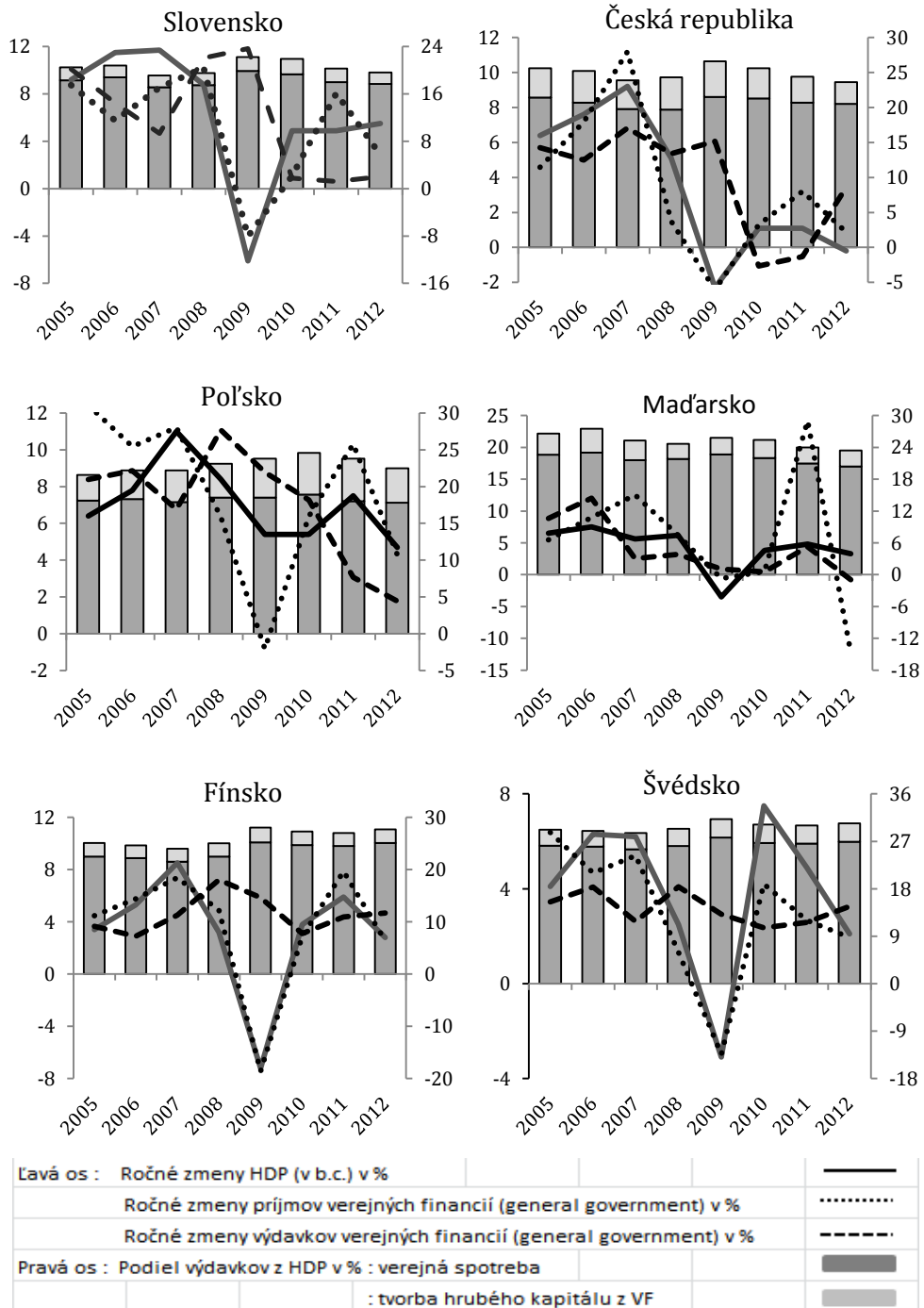
	Ročný								Priemerný za roky	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2005-2008	2009-2012
Slovensko	-2,8	-3,2	-1,8	-2,1	-8,0	-7,7	-5,1	-4,3	-2,5	-6,3
ČR	-3,2	-2,4	-0,7	-2,2	-5,8	-4,8	-3,3	-4,4	-2,1	-4,6
Poľsko	-4,1	-3,6	-1,9	-3,7	-7,4	-7,9	-5,0	-3,9	-3,3	-6,1
Maďarsko	-7,9	-9,4	-5,1	-3,7	-4,6	-4,4	4,3	-2,0	-6,5	-1,7
Rakúsko	-1,7	-1,5	-0,9	-0,9	-4,1	-4,5	-2,5	-2,5	-1,3	-3,4
Nemecko	-3,3	-1,6	0,2	-0,1	-3,1	-4,1	-0,8	0,2	-1,2	-2,0
Švédsko	2,2	2,3	3,6	2,2	-1,0	0,0	0,0	-0,6	2,6	-0,4
Fínsko	2,7	4,1	5,3	4,3	-2,7	-2,8	-1,0	-2,2	4,1	-2,2

C. Rastovo-fiškálna medzera (RFM) v percentuálnych bodoch

	Ročná								Priemerná za roky	
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2005-2008	2009-2012
Slovensko	6,4	8,3	9,9	6,7	-14,1	-2,8	-0,2	1,2	7,8	-4,0
ČR	3,2	5,2	8,5	2,9	-8,1	-3,7	-2,2	-4,6	5,0	-2,6
Poľsko	2,3	4,2	9,1	4,7	-2,0	-2,5	2,5	0,8	5,1	-0,3
Maďarsko	-1,4	-1,9	0,5	2,5	-8,1	-0,6	9,1	1,3	0,0	0,4
Rakúsko	2,8	4,1	4,9	2,3	-6,4	-0,8	2,5	0,3	3,5	-1,1
Nemecko	-2,0	2,4	5,2	1,8	-7,1	1,0	3,1	2,3	1,9	-0,2
Švédsko	6,3	8,6	9,8	4,7	-4,1	7,5	4,9	1,5	7,4	2,5
Fínsko	6,1	9,4	13,8	7,5	-9,9	1,0	4,9	0,6	9,2	-0,9

¹Podľa databázy Eurostatu.

Graf 1
Hlavné trendy vývoja verejných financií

Ročné zmeny príjmov a výdavkov verejných financií sú vypočítané z údajov v národných menách.

Informácie obsiahnuté v tabuľke 1 a grafe 1 hovoria o tom, že po vstupe slovenského hospodárstva do recesie sa stav VF prudko zhoršil. V prvom roku vyplnenom od začiatku až do konca recesiou, teda v roku 2009, sa VF vyvíjali v predpokladanej nadväznosti na vývoj výkonnosti ekonomiky. HDP sa v ňom v porovnaní s predchádzajúcim rokom 2008 reálne zmenšil o 4,9 % a výsledok (v pomere k nominálnemu HDP) sa zhoršil z -2,1 % na -8,0 %. V nasledujúcom období sa však relácie medzi zmenami HDP a hodnotami výsledku VF vyvíjali paradoxne. Napriek tomu, že tempá rastu reálneho HDP mali po roku 2009 plusové znamienko (ich hodnota dosiahla v roku 2010 4,4 %, v roku 2011 3,2 % a v roku 2012 2,0 %) saldo VF (v uvedenom vyjadrení) sa rovnalo v roku 2010 -7,7 %, v roku 2011 -5,1 % a v roku 2012 -4,3 %.

Je evidentné, že vývoj výkonnosti slovenského hospodárstva nebol po jeho vstupe do obdobia recesie trvale určujúcim faktorom vývoja VF. To evokuje rad otázok a najmä: Aké iné (iné než vývoj reálneho HDP) faktory pôsobia na stav VF vôbec a v období poznamenanom recesiou resp. jej prekonávaním zvlášť a je zistený nesúlad medzi dynamikou výkonnosti ekonomiky a výsledkami VF len špecifickým slovenským prípadom, alebo aj javom so širším nadnárodným uplatnením? Analýzu začneme hľadáním odpovede na druhú z uvedených otázok. Vyjdeme pritom z informácií uvedených v tabuľke č. 1 a znázornených v grafe 1. Z hľadiska uvažovaných javov v nej porovnáваме Slovensko s ďalšími novými členskými krajinami (NČK) EÚ ale tiež s vybranými vyspelými a trvale štandardne fungujúcimi európskymi ekonomikami.

Relácia medzi vývojom výkonnosti ekonomiky a výsledku VF, ktorú sme v rokoch 2010 až 2012 zistili na Slovensku, sa podľa informácií uvedených v tabuľke 1 značne líši od uvažovanej relácie v ďalších porovnávaných krajinách. Ak za vyjadrenie tejto relácie považujeme hodnoty rastovo-fiškálnej medzery¹ uvedené v časti C tabuľky 1, potom tu (s výnimkou Českej republiky) možno hovoriť o podstatných rozdieloch Slovenska nielen vo vzťahu k v tabuľke uvedeným vyspelým ekonomikám, ale aj vo vzťahu k zisťovaným novým členom EÚ. Zo všetkých

¹ Rastovo-fiškálnu medzeru zisťujeme ako súčet hodnôt zmeny nominálneho HDP a hodnôt výsledku VF (vyjadreného v pomere k HDP) preto, že výsledok VF je spoluurčovaný vývojom cien a z tohto dôvodu je súmeriteľný iba s takým vyjadrením HDP, ktoré takisto berie do úvahy cenový vývoj.

porovnávaných krajín dosiahla priemerná ročná hodnota RFM za obdobie 2005 – 2008 svoj vrchol na Slovensku. No aj svoju najnižšiu úroveň za obdobie 2009 – 2012 dosiahla hodnota tohto ukazovateľa práve na Slovensku. Extrémne vysoká hodnota slovenskej RFM v rokoch 2005 – 2008 aj jej extrémne vysoký prepád v rokoch 2009 – 2012 bol dôsledkom pôsobenia oboch jej faktorov. Tempo rastu nominálneho HDP bolo v súbore porovnávaných krajín na Slovensku v rokoch pred recesiou najvyššie a v nasledujúcom období sa udržalo na tretej najvyššej priečke. Výsledok VF patril síce aj v rokoch 2005 – 2008 medzi horšie, no v nasledujúcich rokoch sa dostal na najvyššiu zápornú hodnotu. Uvedené zhrnutie informácií obsiahnutých v tabuľke 1 vedie k zisteniu, že oživenie hospodárskeho rastu nasledujúce po prekonaní prvého dna recesie (teda po roku 2009) sa na Slovensku, na rozdiel od uvádzaných vyspelých európskych ekonomík, do konsolidácie VF nepreliovalo. Ba aj porovnanie Slovenska so susednými NČK EÚ vyznieva v jeho neprospech.

V mnohostranne široko otvorenej slovenskej ekonomike treba považovať vývoj jej výkonnosti (HDP) za výsledok pôsobenia prevažne externých faktorov, na ktoré má slovenské hospodárska politika malý dosah. Pri vysvetľovaní prudkého zväčšenia RFM a za ním stojaceho neprispôsobenia stavu VF k vývoju výkonnosti hospodárstva sa treba zaoberať predovšetkým procesmi formujúcimi vývoj výsledku VF, teda vývojom ich príjmov a výdavkov. Príjmovej i výdavkovej stránke VF sa podrobnejšie venujú osobitné časti štúdie. Na tomto mieste si všimneme len ich celkový vývoj vo vzťahu k trendu hospodárskeho rastu a ich vzťah vzájomný. Využijeme pritom aj výpoveď koeficientu korelácie medzi trendmi znázornenými v grafe 1. Zistené hodnoty korelačných koeficientov uvádza tabuľka 2.

T a b u ľ k a 2

Slovensko				
	A	B	C	D
A				
B	0,83			
C	-0,16	0,00		
D	-0,68	-0,78	0,15	

Česká republika				
	A	B	C	D
A				
B	0,89			
C	0,46	0,29		
D	-0,30	-0,42	0,04	

Poľsko

	A	B	C	D
A				
B	0,57			
C	0,27	-0,03		
D	-0,35	-0,53	-0,07	

Maďarsko

	A	B	C	D
A				
B	0,39			
C	0,60	0,45		
D	0,19	0,13	0,76	

Nemecko

	A	B	C	D
A				
B	0,77			
C	-0,54	-0,90		
D	-0,58	-0,65	0,54	

Rakúsko

	A	B	C	D
A				
B	0,86			
C	-0,25	0,11		
D	-0,83	-0,76	0,14	

Fínsko

	A	B	C	D
A				
B	0,97			
C	-0,40	-0,31		
D	-0,63	-0,62	0,08	

Švédsko

	A	B	C	D
A				
B	0,87			
C	-0,14	0,01		
D	-0,67	-0,80	-0,33	

Na základe hodnôt koeficientov uvedených v tabuľke 2 aj podľa informácií použitých na ich výpočet možno konštatovať:

Po prvé, na Slovensku, ale aj vo väčšine ďalších zisťovaných krajín bol v rokoch 2005 – 2012 vývoj výkonnosti hospodárstva (HDP) významným faktorom vývoja príjmov VF. Táto súvislosť sa prejavila nezávisle od rozsahu zasahovania VF do ekonomiky meraného podielom súčtu verejnej spotreby a hrubej tvorby kapitálu z HDP, ktorý je v podobe stĺpca znázornený v grafe 1². Práve v Maďarsku a Poľsku s približne priemernými hodnotami tohto podielu bol vplyv zmien tempa hospodárskeho rastu na vývoj príjmov VF málo významný.

² V rokoch 2005 – 2012 sa priemerná ročná hodnota podielov z HDP rovnala u verejnej spotreby, hrubej tvorby kapitálu a ich súčtu na Slovensku 18,3 %; 2,2 %; 20,5 %, v Českej republike 20,7 %; 4,2 %; 24,9 %, v Poľsku 18,3 %; 4,7 %; 23 %, v Maďarsku 21,9 %; 3,5 %; 25,4 %, v Nemecku 18,9 %, 1,6 %, 20,5 %, v Rakúsku 18,8 %; 1,1 %; 19,9 %, vo Fínsku 23,5 %; 2,6 %; 26,1 %, vo Švédsku 26,5 %; 3,3 %; 29,8%.

Po druhé: Vplyv zmien HDP na zmeny vývoja výdavkov VF bol zo štatistického hľadiska (zračiaceho sa v zistených hodnotách koeficientov) zase len s výnimkou Maďarska málo významný. Graf 1 v znázornení rastu podielov verejnej spotreby z HDP v roku 2009) naznačuje, že to bol aj dôsledok aktívnej fiškálnej politiky v krízovom roku 2009.

Po tretie. Záporné hodnoty koeficientov vyjadrujúce vzťah medzi vývojom HDP a podielom verejnej spotreby z HDP svedčia o nepriamej lineartite tohto vzťahu – slabšej v Maďarsku, silnejšej v Českej republike a zreteľnej vo všetkých ďalších krajinách.

Po štvrté: Zistená súvislosť medzi zmenami temp hospodárskeho rastu a zmenami príjmov VF a absencia súvislostí medzi zmenami HDP a zmenami výdavkov VF je, ako vyplýva z údajov posledných dvoch stĺpcov tabuľky 1, dôsledkom zmeny, ktorá vo vývoji príjmov a výdavkov nastáva v zisťovaných krajinách od roku 2009. S nástupom recesie sa príjmy začínajú prispôsobovať klesajúcemu trendu tvorby HDP. Výdavky VF sú vo vzťahu k zmenám hospodárskeho rastu menej pružné. Vývoj príjmov a výdavkov VF sa začína rozchádzať a dochádza k vytváraniu RFM. Výnimkou je iba Maďarsko, v ktorom boli najmä v roku 2011 vykonané v príjmovej stránke VF viaceré kontroverzné opatrenia a Švédsko s triezvou fiškálnou politikou usilujúcou o trvale vyrovnaný výsledok VF.

Po piate: Treba zopakovať, že odtrhnutosť vývoja výdavkov od vývoja príjmov je na Slovensku (s výnimkou Českej republiky) oveľa výraznejšia než v iných zisťovaných krajinách napriek tomu, že po krízovom roku 2009 sa slovenská ekonomika neprepadla do opakovanej recesie a v rokoch 2010 – 2012 dosiahla po Švédsku a Poľsku tretí najlepší výsledok hospodárskeho rastu. Vysvetlenie treba hľadať v príjmovej i výdavkovej stránke VF.

Príjmová stránka VF; jej problémy a možnosti využitia v prospech štrukturálnych zmien ekonomiky

V prvej časti štúdie sa vzťahu VF k uskutočňovaniu štrukturálnych zmien v slovenskej ekonomike priama pozornosť nevenovala. Upozorňovalo sa v nej v prvom pláne na to, ako kríza narušila rovnováhu vo VF

a ako sa slovenská ekonomika – na rozdiel od väčšiny s ňou porovnávateľných ekonomík – v pokrízových rokoch nevedela z nerovnovážneho stavu VF vymaniť. Tým sa nepriamo poukázalo na to, že sa VF na Slovensku dostali v krízovom období do stavu, v ktorom nemohli pôsobiť ako aktívny štruktúrotvorný činiteľ.

Nasledujúce strany majú na jednej strane ambíciu podrobnejšie zistiť, čo v príjmovej stránke slovenskej VF, v jej výsledkoch, štruktúre a spôsobe jej vytvárania v minulých rokoch prispelo k zhoršeniu stavu VF a tým aj k obmedzeniu možnosti ich využívania v prospech žiaducich štruktúrnych zmien. V nadväznosti na to sa má uvažovať o možnej náprave zistených nedostatkov. Na druhej strane sa v pojednaní o príjmoch verejných financií majú hľadať možnosti na vytvorenie nástrojov, ktoré by už pri kreovaní príjmov pôsobili v prospech zvyšovania konkurenčnej schopnosti slovenskej ekonomiky.

Pôsobenie fiškálnej politiky v daňových príjmoch

Hlavným zdrojom príjmov VF sú daňové príjmy, ktoré v širšom vymedzení zahŕňujú okrem vlastných daňových príjmov aj príjmy zo sociálnych výdavkov. Informácie o vývoji týchto príjmových položiek VF prináša tabuľka 3 a graf 2.

T a b u ľ k a 3

Medzinárodné porovnanie podielu daní a odvodov z HDP v %¹

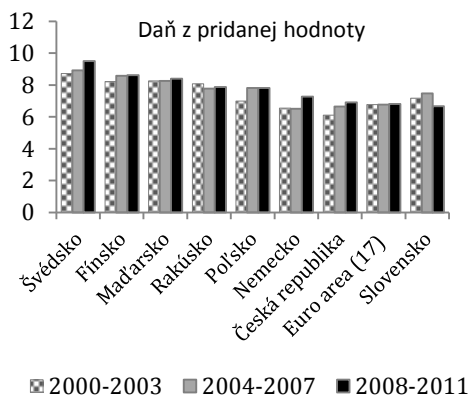
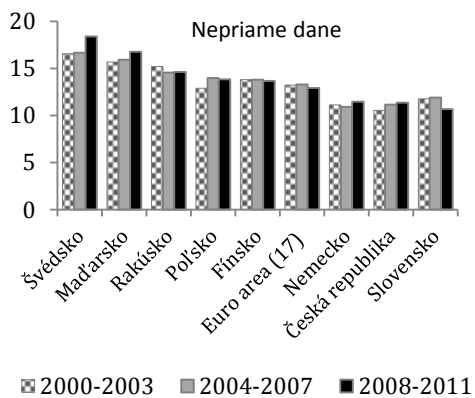
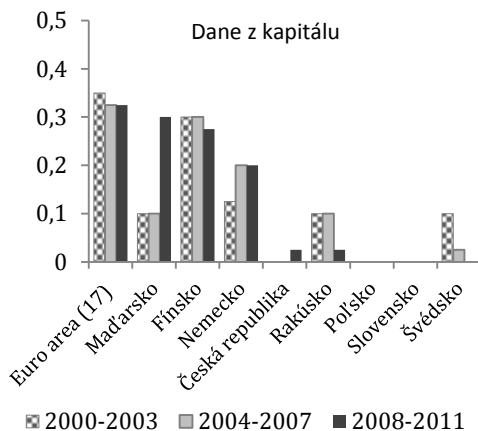
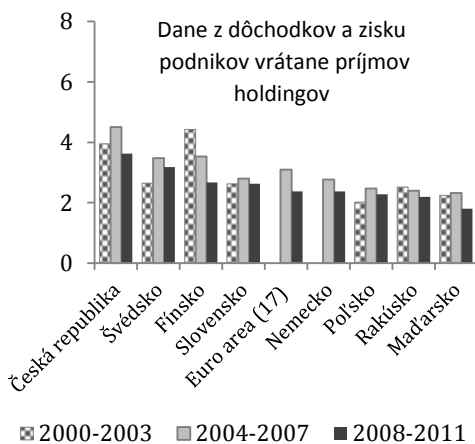
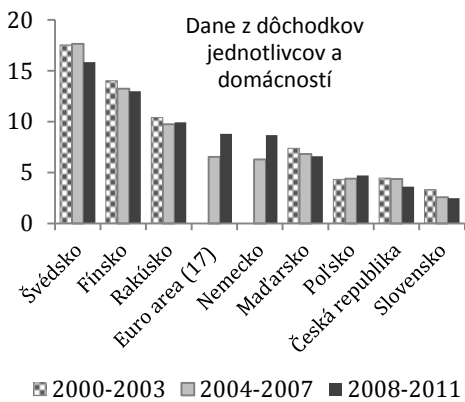
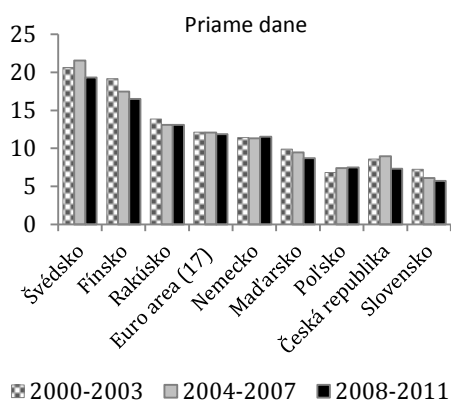
	Podiel daní a odvodov ²			Podiel daní ³		
	2000-2003	2004-2007	2008-2011	2000-2003	2004-2007	2008-2011
Slovensko	33,3	30,4	28,9	19,0	18,0	16,4
ČR	34,5	35,7	34,0	19,2	20,1	18,7
Poľsko	32,4	33,3	32,5	19,7	21,4	21,3
Maďarsko	38,6	38,4	38,9	25,6	25,5	25,8
Nemecko	41,2	39,9	40,0	22,7	22,4	23,2
Rakúsko	45,6	43,6	43,9	29,1	27,7	27,7
Fínsko	45,3	43,7	43,1	33,2	31,6	30,4
Švédsko	49,5	48,6	46,2	37,3	38,2	37,7

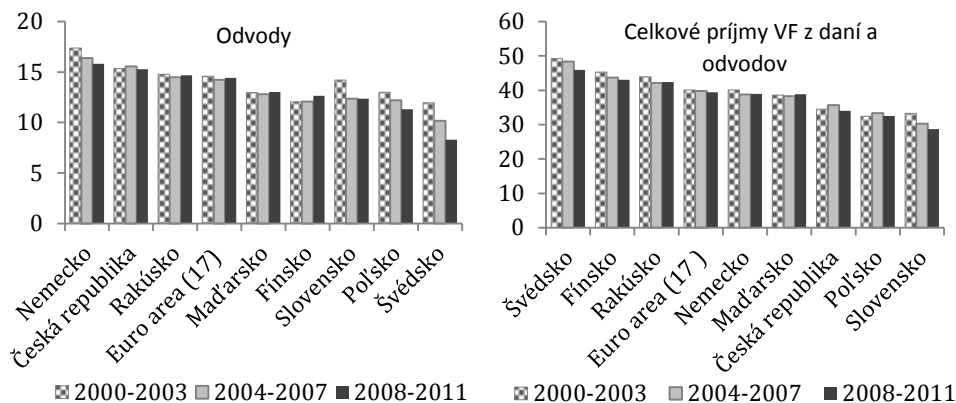
¹Výpočet podľa údajov z databázy Eurostatu.

²Podiel súčtu priamych daní, nepriamych daní a odvodov.

³Podiel súčtu priamych a nepriamych daní.

Graf 2
Vývoj podielu daní a odvodov z HDP v %¹

¹Zostavené podľa údajov databázy EUROSTATu.

Z informácií obsiahnutých v tabuľke 3 a v grafe 2 vyplýva rad záverov.

Po prvé: Daňové zaťaženie slovenskej ekonomiky bolo v zisťovaných rokoch nižšie ako v iných porovnávaných ekonomikách. Platí to tak vo vzťahu SR k iným NČK EÚ, no ešte výraznejšie sa to prejavuje voči ekonomikám vyspelých európskych krajín. A zisťuje sa to nielen u podielu súčtu priamych a nepriamych daní, ale tiež u podielu súčtu daní a odvodov z HDP.

Po druhé: Konštatovanie o (v pomere k iným porovnávaným krajinám) nízkom daňovom zaťažení slovenskej ekonomiky sa vzťahuje ku všetkým zisťovaným štvorročným obdobiam. Platí teda rovnako pre roky 2000 – 2003, keď boli starší členovia EU zasiahnutí recesiou (Nemecko), alebo aspoň spomalením hospodárskeho rastu (Rakúsko, Fínsko a Švédsko), pre ekonomicky priaznivé roky 2004 – 2007, aj pre roky 2008 – 2011 naplnené vlnami prebiehajúcej recesie.

Po tretie: Rozdiely v daňovom zaťažení medzi SR a inými ekonomikami spravidla narastajú. Rozdiel medzi Slovenskom a Eurozónou 17 sa zväčšil z 6, 7 p.b. v rokoch 2000-2003 na 7,7 p.b. v rokoch 2004-2007 a 8,7 p.b. v rokoch 2008 – 2011.

Po štvrté: Relatívne (v pomere k iným uvedeným krajinám) nízky pomer k HDP sa na Slovensku zisťuje takmer vo všetkých druhoch daní evidovaných v grafe 2. V rokoch 2008 – 2011 bol iba u dane z dôchodkov a zisku podnikov jej podiel z HDP v súbore porovnávaných krajín štvrtý

najvyšší a podiel sociálnych odvodov bol v SR po Švédsku a Poľsku tretí najnižší.

O tom, že zistenie relatívne nízkeho daňového bremena v SR v zásade nebolo ovplyvňované výberom krajín porovnávaných so Slovenskom, svedčia údaje tabuľky 4.

T a b u ľ k a 4

Porovnanie podielu daní a odvodov z HDP (v %) v SR a Eurozóne¹

	2000 – 2003			2004 – 2007			2008 – 2011		
	EZ 17	SR	rozdiel	EZ 17	SR	rozdiel	EZ 17	SR	rozdiel
Priame dane	12,1	7,2	4,9	12,1	6,1	6,0	11,9	5,7	6,2
Z toho:									
jednotlivci a domácnosti	.	3,3	.	6,5 ²	2,6 ²	3,9 ²	8,8	2,5	6,3
podniky ³	.	.	.	3,1	2,9	0,2	2,4	2,6	-0,2
dane z kapitálu	0,4	0,0	0,4	0,3	0,0	0,3	0,3	0,0	0,3
Nepriame dane	13,2	11,8	1,4	13,3	11,9	1,4	12,9	10,7	2,2
Odvody	14,6	14,2	0,4	14,2	12,4	1,8	14,4	12,4	2,0
Dane a odvody spolu ⁴	39,6	33,2	6,4	39,6	30,4	9,2	39,2	29,6	9,6

¹Výpočet podľa údajov vzťahujúcich sa ku General Government z databázy Eurostatu.

²Roky 2005 – 2007.

³Dôchodky a zisky podnikov vrátane príjmov holdingov.

⁴Súčet priamych daní, nepriamych daní a odvodov.

V porovnaní s eurozónou bola relatívna (v pomere k HDP zisťovaná) daňová kvóta na Slovensku o niečo vyššia len v rokoch 2008-2011 v položke dane z dôchodkov a príjmov podnikov. Vo všetkých ďalších prípadoch uvedených v tabuľke 4 bola v SR daňová kvóta nižšia než v eurozóne.

V čase dokončovania štúdie podrobnejšie medzinárodne porovnateľné údaje o relatívnom daňovom zaťažení za rok 2012 k dispozícii neboli. Podľa publikovaných odhadov narástol rozdiel medzi súhrnnou (aj odvody zahrňujúcou daňovou kvótou) v EZ17 a v SR z 12,1 v r. 2011 na 13,1 percentuálnych bodov v r. 2012.

Nižšie relatívne daňové bremeno Slovenka než väčšiny iných európskych krajín, resp. priemeru eurozóny konštatujeme, no nehodnotíme negatívne. Pokladáme ho skôr za komparatívnu výhodu slovenskej ekonomiky, ktorú by vývoj VF po roku 2012 nemal odstrániť.

Po porovnaní daňového zaťaženia národného hospodárstva v SR a v zahraničí si podrobnejšie všima vývoj daňových príjmov tabuľka 5 a graf 3.

T a b u l' k a 5

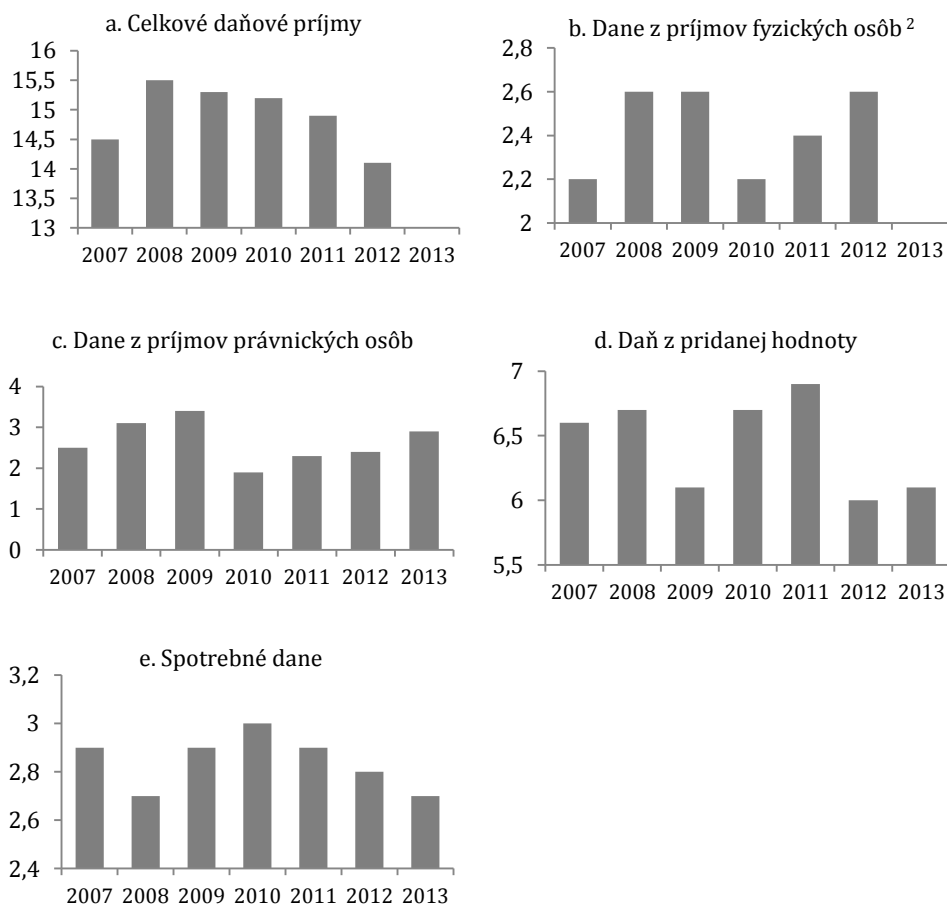
Podiel daňových príjmov štátneho rozpočtu v HDP v %¹

	2000-2003	2004-2007	2008-2011
Daňové príjmy ²	17,2	16,48	15,10
Z toho: daň z príjmov fyzických osôb ²	2,68	2,37	2,50
daň z príjmov právnických osôb	2,39	2,67	2,70
daň z pridanej hodnoty	7,25	7,67	6,67
spotrebné dane	2,95	3,23	2,91
daň z medzinárodného obchodu a transakcií	0,62	0,07	0,05

¹Podľa databázy MF SR a ŠÚ SR.

²Vrátane dane z príjmov fyzických osôb odvedenej samosprávam.

G r a f 3

Vývoj vybraných čiastkových daňových kvót (podielov daní z HDP v %)¹

¹Z databázy MF SR (návrhy záverečných účtov za roky 2007 až 2012, za rok 2013 odhad podľa údajov MF o priebežnom plnení štátneho rozpočtu).

²Vrátane časti dane z príjmov fyzických osôb odvedenej samosprávam.

Vývoj podielu daňových príjmov bol v zisťovanom dvanásťročnom období ovplyvňovaný najmä: a) zmenou úloh, ktoré riešila fiškálna politika (ako súčasť celkovej hospodárskej politiky) prostredníctvom čiastkových úprav, alebo aj komplexných reforiem daňového systému; b) zmenami v trendoch hospodárskeho rastu; c) zmenami vo fungovaní daňovej správy pri výbere daní.

Úlohy riešené fiškálnou politikou sa výrazne zmenili počas prvého obdobia uvedeného v tabuľke 5 (počas rokov 2000-2003). V roku 2000 sa dokončovala obnova makroekonomickej stability, ktorá po jej oslabovaní v rokoch 1994-1998 vyústila do recidívy transformačnej recesie v rokoch 1999-2000 (vo 4.Q 1999 a v 1.Q 2000 klesla tvorba HDP na úroveň 94,7 %, resp. 97,1 % romr). V „balíčkoch“ opatrení na obnovu stability sa v pomerne veľkom rozsahu využívala dovozná prirážka, zvyšujúca rozsah položky daní zo zahraničného obchodu. Po vyriešení stabilizačnej úlohy a ako súčasť hospodárskej politiky zameranej na podporu hospodárskeho rastu bola v roku 2003 pripravená a schválená a od začiatku roka 2004 realizovaná reforma daňového systému založená na uplatňovaní princípu rovnej dane.

V dôsledku daňovej reformy sa (keď porovnáme podiely daní z HDP v rokoch 2000-2003 a v rokoch 2004-2007) celkové daňové bremeno znížilo o vyše $\frac{1}{2}$ percentuálneho bodu a zmeny nastali aj v štruktúre zdaňovanie, resp. vo váhe jednotlivých daňových položiek. Pri poklese podielu daní zo zahraničného obchodu (zrušenie dovoznej prirážky) a dane z príjmov fyzických osôb sa v rokoch 2004-2007 značne zvyšuje podiel nepriamych daní (DPH a spotrebných daní) a tiež podiel daní z príjmov právnických osôb.

Pokles podielu daňových príjmov z HDP pokračoval v rokoch 2008-2011 ešte rýchlejšie než v predchádzajúcom štvorročí. (V rokoch 2004-2007 sa podiel daňových príjmov zmenšil voči rokom 2000-2003 z 0,54 percentuálneho bodu, v rokoch 2008-2011 dosiahlo uvažované zníženie oproti rokom 2004-2007 1,38 percentuálneho bodu.) Takmer celé zmenšenie podielu daňových príjmov z HDP sa v rokoch 2008-2011 udialo v nepriamych daniach, z toho približne $\frac{3}{4}$ v DPH a $\frac{1}{4}$ v spotrebných daniach.

Informácie znázornené v grafe 3 vedú ku konštatovaniu, že kvóta DPH i spotrebných daní z HDP sa znižovala aj v rokoch 2012 a 2013. Istý medziročný nárast kvóty DPH v roku 2013 uvedené trendy zmenil len nepodstatne.

Na rozdiel od rokov 2004-2007, keď bol mierny pokles kvóty celkových daňových príjmov spojený s rastom kvóty nepriamych daní na báze daňovej reformy meniacej základ sadzby i štruktúru daní, zmeny v rozsahu i štruktúre zdaňovania prebehli v rokoch 2008-2011 bez väčších zmien fungujúceho daňového systému. Mohli ich preto spôsobiť buď zmeny v trendoch hospodárskeho rastu alebo zmeny vo výbere daní.

Zmena trendov hospodárskeho rastu a najmä recesia vstupujúca do slovenskej ekonomiky od konca roku 2008 spolu s nasledujúcimi fluktuáciami tempa hospodárskeho rastu na zistené zníženie kvóty nepriamych daní v rokoch 2008-2011 zrejme pôsobili. Uplatňovanie ich vplyvu na kvótu DPH a kvótu spotrebných daní však bolo rozdielne. Na zníženie kvóty spotrebných daní pôsobila recesia a jej dozvuky prostredníctvom svojho vplyvu na zníženie podielu spotreby domácností z použitia HDP a na zmeny v štruktúre spotreby obyvateľstva v prospech zvýšenia spotreby tovarov a služieb nezaťažených spotrebnou daňou. Vzhľadom na to, že spotrebné dane sú neoddeliteľnou súčasťou ceny zdaňovaných tovarov (spotrebné dane sa vyberajú pri predaji príslušných tovarov automaticky) spôsob resp. kvalita ich výberu vývoj ich kvóty nemohla ovplyvniť.

Zmenami vo výkonnosti ekonomiky a teda ani fluktuáciami hospodárskeho cyklu nemôže byť vývoj kvóty DPH v zásade ovplyvnený preto, že ku každej jednotke pridanej hodnoty sa priraduje rovnako veľká DPH bez ohľadu na to, či sa v ekonomike vyprodukuje viac alebo menej jednotiek pridanej hodnoty. Existuje však výnimočný prípad porušenia tohto všeobecného pravidla. Nastáva pri zmene štruktúry tvorby HDP spojenej s rozdielnym vývojom vývozu a dovozu. Vplyv nerovnakého vývoja vývozu a dovozu na zmenu kvóty DPH z HDP (Δk DPH) v p.b. v dvoch po sebe nasledujúcich obdobiach (v obdobiach t a $t-1$) zistíme:

$$\Delta k \text{ DPH} = \frac{(V_t - V_{t-1}) - (D_t - D_{t-1}) \cdot s\text{DPH}}{\text{HDP}_t} = \frac{(\check{C}V_t - \check{C}V_{t-1}) \cdot s\text{DPH}}{\text{HDP}_t};$$

keď V = vývoz; D = dovoz; ČV = V – D = čistý vývoz; sDPH = sadzba DPH.

Podľa uvedeného vzťahu sa na celkovej zmene kvóty DPH v rokoch 2008-2011 oproti rokom 2004-2007 rovnaj 1,00 p. b. (uvedenej v tabuľke 5) podieľal rozdielny vývoj vývozu a dovozu, resp. zmena účasti čistého vývozu na tvorbe HDP 0,35 percentuálneho bodu. To znamená, že približne 2/3 uvažovanej zmeny k DPH boli spôsobené iným faktorom. A nakoľko sa v zisťovanom období daňový systém nemenil, tak ju zrejme spôsobili zmeny vo výbere DPH.

V roku 2012 začal vplyv rastu ČV na zmene kvóty DPH z HDP narastať. Na jej celkovej zmene o -0,85 % sa v roku 2012 podieľal ČV 0,83 % a výber DP 0,02 %. V roku 2013 sa (podľa predbežného odhadu) na pozitívnej zmene (prírastku kvóty DPH z HDP o 0,35 % zúčastnil rast ČV - 0,52 % a lepší výber DPH 0,87 %.

K poklesu výnosov DPH a k možnostiam zlepšenia jej výberu

Na problémy, nedostatky a medzery vo výbere DPH sa od začiatku aktuálnej recesie upozorňuje v odbornej i politickej diskusii. Zlepšenie výberu DPH sa v nej označuje za výdatný, ba neraz za dostačujúci zdroj na zlepšenie stavu či konsolidáciu VF. Niektoré výroky, ktoré v nej odzneli, napr. tvrdenie, že výber DPH, resp. výber daní vôbec je v rámci EÚ na Slovensku druhý (hneď po Grécku) najhorší, sa z dostupných informácií nedá dokázať. Nízka úroveň kvóty celkových daňových príjmov, resp. kvóty nepriamych daní je v podstatnej miere daná parametrami daňového systému. Na druhej strane je však aj u zistenia o vývoji daňových kvót uvedených v tejto štúdii zrejme, že sa výber daní a menovite výber DPH) po roku 2007 značne zhoršil a sú v ňom pre zlepšenie stavu VF značné rezervy. Svedčí o tom prepočet v tabuľke 6.

T a b u ľ k a 6

Vývoj kvóty DPH z HDP a vývoj kvóty zmeny DPH z HDP (kumulatívne v zisťovaných obdobiach)¹

	2000 – 2003	2004 – 2007	2008 – 2011	2011	2012	2013	
DPH v mil. EUR	10 296	16 147	17 662	4 753	4 307	4 650	
HDP v mil. EUR	142 477	210 927	264 613	69 108	71 463	72 900	
DPH : HDP v %	7,23	7,66	6,67	6,88	6,03	6,38	
Δ DPH v mil. EUR	.	5 851	1 515	.	-446 ²	363 ²	-103 ³
Δ HDP v mil. EUR	.	68 450	53 686	.	2 355	1437 ²	3792 ³
Δ DPH: Δ HDP v %	.	8,55	2,82	.	-18,94	23,87 ²	-2,72 ³

¹Podľa databázy MF SR.

²V pomere k roku 2012.

³V pomere k roku 2011.

Informácie uvedené v tabuľke 6 hovoria, že po istom raste kvóty DPH v priaznivej etape konjunktúrneho cyklu (v rokoch 2004 – 2007), podporou reformou daňového systému, sa v nasledujúcom období jej vývoj dostal na zostupnú líniu. Obzvlášť zreteľne sa tento zlom trendu kvóty DPH prejavuje v jej prírastkových hodnotách (pozri posledný riadok tabuľky 6). Pri zachovaní kvóty DPH z HDP z predchádzajúceho obdobia a pri danom vplyve rastu čistého vývozu na vývoj HDP by v rokoch 2008 – 2011 bol (podľa nášho prepočtu) výnos DPH kumulatívne o 1790 mil. EUR vyšší než jeho skutočný výnos. Toto zvýšenie výnosu DPH dosiahnuté už pri jej nezhoršujúcom sa výbere by v období 2008 – 2011 viedlo ku každoročnému zníženiu deficitu VF približne o 0,6 % jeho pomeru k HDP.

Kým v roku 2012 trend poklesu kvóty DPH a HDP pokračoval, ba ešte sa posilnil, tak v roku 2013 (podľa výsledkov vývoja DPH z HDP za 1. až 3 Q) zrejme dochádza k jeho zvratu a kvóta DPH opätovne narastá. V tejto pozitívnej informácii sa zaiste odzrkadľuje výsledok iniciatív a narastajúceho úsilia daňovej správy zameraného na lepší výber DPH. Nemožno však obísť skutočnosť, že zlepšenie výnosu DPH očakávané v roku 2013 ešte (ani pri dost' optimistických predpokladoch nášho odhadu) nevráti kvótu DPH ani na úroveň roku 2011 a zaostane ďaleko za výsledkami výberu DPH v rokoch 2004 – 2007. Tým je povedané, že mierne zlepšenie výberu DPH v roku 2013 sotva možno považovať za dôvod k tomu, aby sa prestalo uvažovať o zásadnejších zmenách v spôsobe jej získavania.

Dlhodobý sa zhoršujúci výber daní a predovšetkým DPH (jeho mierne zlepšenie v roku 2013 sa nedá hodnotiť ako začiatok zásadného trvalého

obratu) je predmetom diskusie politikov i širšej odbornej verejnosti. Pozornosť sa v nej venuje už samému rozsahu únikov DPH. O obtiažnosti ich stanovenia svedčí široký interval ich odhadu, ktorý sa pohybuje od každoročných 1,1 miliardy (Trend, 2012) po 2,77 miliardy EUR podľa odhadu Európskej komisie na rok 2011 (SME, 2013).

Vzhľadom na to, že autor tejto štúdie nie je expertom na daňovú problematiku, musí sa v nej aj pred pokusom o zaujatie vlastného čiastkového stanoviska oprieť o názory ľudí, čo majú či už s výberom, alebo s platením DPH vlastné skúsenosti.

V ostatnom čase vyvíja rezort financií viaceré rôznorodé iniciatívy zamerané na zlepšenie výberu DPH (od zavedenia elektronických kontrolných výkazov DPH, daňových licencií cez kontrolu a vyradovanie registračných pokladníc umožňujúcich úniky DPH až po lotériu s pokladničnými bločkami). Užitočnosť týchto opatrení sa v zásade nepopiera a už od roku 2013 sa očakávajú ich pozitívne výsledky. Napriek tomu sa v pomerne reprezentatívnej ankete (s účasťou 67 vybraných osobností slovenskej ekonomiky) vyslovili pochybnosti o dostačujúcej účinnosti doterajších opatrení na zlepšenie výberu DPH³. Argumentáciu skeptického hodnotenia budúcich výsledkov finančnej správy, do ktorého sa zместilo 67 % respondentov, možno zhrnúť do týchto myšlienok (Trend, 2013).

Značná časť publikovaných stanovísk zdôrazňuje, že zabránenie daňovým únikom nie je len „vecou technického vybavenia daňových úradov“, ale aj ich „odhodlanosti nepostihovať iba malých“, pretože „na veľké prípady a veľké ryby treba mať aj veľkú snahu a podporu“, o čom početní respondenti pochybujú. A navyše, aj keby mali pracovníci finančnej správy akékoľvek vybavenie a dopátrali sa čohokoľvek, „potrebujú ešte políciu, prokuratúru, súdy“, čo na Slovensku v súčasnosti chýba.

Kvôli vyváženosti názorov vyslovených reprezentantmi platcov DPH boli uverejnené aj stanoviská súčasného i bývalého riaditeľa finančnej správy. Obaja sa vyslovili k otázke politických nominácií na posty šéfov daňových úradov. Bývalý riaditeľ finančnej správy tvrdí, že „vždy, keď sa lámu politické ľady, vymenúvajú sa riaditelia úradov. V skutočnosti ich

³ Anketa síce vyžadovala odpoveď na otázku, či je finančná správa schopná spustiť 600 kontrol mesačne na nadmerné odpočty DPH, odpovede na ňu sa však zamerali na schopnosť finančnej správy zlepšiť výber DPH ako taký.

dosadia daňové subjekty cez lokálne politické štruktúry. Je jedno, či je to naľavo, alebo napravo“ (Trend, 2013 b). Terajší riaditeľ o politickej nominácii najprv pripúšťa, že „je to problém... nemôžem vylúčiť, že máme aj ľudí ktorí majú v regiónoch politickú podporu, ale prešli serióznym výberovým konaním“. Zrejme aj z toho vyplýva tvrdenie, že „drvivá väčšina našich zamestnancov sú čestní a profesionálni ľudia“. Vzápätí však uvádza: „No každý podvod na to, aby prebehol rýchlo, musí mať na strane finančnej správy niekoho, kto mu pomáha“. A pritom „tému úniky máme takú signifikantnú preto, lebo ich miera je gigantická“ (Trend, 2013 c). Po takýchto vyjadreniach sa, prirodzene, nemožno vyhnúť otázke: prečo je miera daňových únikov, ktoré sa neudejú bez asistencie daňových úradníkov, taká „gigantická“, keď „drvivá väčšina našich zamestnancov“ aj ich vedúcich sú, ako sa hovorí, ľudia na svojom mieste.

Zo stručného záznamu diskusie o výbere DPH vyplýva, že, ako sa vyjadřila jedna z jej účastníčok, „príčinou najväčších daňových únikov sú diery v systéme“ (Trend, 2013 a). Z tohto dôvodu sa aj táto štúdia chce stručne vyjadriť k inštitucionálnemu rámcu tvoriaceho kostru systému, v ktorom výber DPH prebieha.

Daňová správa vykonávajúca výber DPH a zodpovedná za jeho výsledky je z hľadiska obsahu svojej činnosti po prvé, súborom pracovísk, na ktoré sa kladú nároky vysokej odbornosti získanej dlhoročným vykonávaním príslušných aktivít. Okrem toho, a to je po druhé, je však daňová správa inštitúciou, ktorej pracovníci vykonávajú svoju činnosť v záujmovom prostredí ľudí – daňovníkov čo s nimi majú spolupracovať, no zároveň sú ich protivníkmi. Daňovníci sú súkromné – fyzické, alebo právnické osoby, ktoré (pokiaľ nejde o dane určené jednoznačne kvantifikovateľnými kritériami, čo sa nedajú obchádzať) chápu platenie daní ako fázu optimalizácie svojho výnosu. Žiada sa podotknúť, že optimalizácia výnosov je vo fáze narábania s daňovými predpismi v početných prípadoch ľahšia, výnosnejšia a preto aj lukratívnejšia než v oblasti inovácií, či zlepšovania marketingu. Nečudo, že pre nižšie určenie svojej daňovej povinnosti a jej úhrady urobia daňovníci všetko čo môžu.

Záujem zamestnancov daňových úradov o dodržiavanie predpisu vedie, ako sa vraví, do výšky ich platu. Na opačnej strane pomyselného

ihriska, na ktorom sa rozhoduje o rozsahu daňových výnosov, vstupuje do hry oveľa silnejší a žiadnym limitom neobmedzený záujem daňovníkov, čo ustavične sofistikuje nástroje jeho uplatňovania. To všetko zvyšuje nároky nielen na odbornosť daňových úradníkov, ale tiež na ich odhodlanosť využiť túto odbornosť. Pri jej ochabnutí sa záujmy „tvorivých“ daňovníkov dostávajú do presilového postavenia.

Pre naznačenie veľkých možností na vykonanie systémových zmien v prospech zlepšenia výberu daní zopakujeme aspoň niekoľko návrhov vyplývajúcich zo spomenutej diskusie (Trend, 2013 a) a doplníme ich zopár ďalšími v presvedčení, že finančná správa by ich vedela rozšíriť do celostného systému.

Diskusia o únikoch DPH jednoznačne smeruje k poznaniu, že nároky na odbornosť a odvahu ľudí vykonávajúcich daňovú správu sú vysoké a so sofistikovaním nástrojov kontroly výberu DPH ustavične narastajú. To spochybňuje, ba priam vylučuje akékoľvek, či už priame, alebo nepriame politické ovplyvňovanie výberu do jej vedúcich pozícií. Nejde tu len o zamedzenie vzniku osobných väzieb, ale tiež o to, že striedajúci sa funkcionári odznova sa zaučajú do svojich úloh riadiť úradnícky aparát čo je aspoň sčasti náchylný k využívaniu nekompetentnosti svojich nadriadených.

Tlak na zlepšenie výkonu daňových úradov možno posilniť viacerými spôsobmi. Účinné môže byť určovanie cieľov, ktoré majú vo svojej činnosti dosiahnuť. Pre každé budúce ročné obdobie možno stanoviť kvóty, alebo objem vybranej DPH v nadväznosti na úlohy štátneho rozpočtu, predpokladaný vývoj ekonomiky v príslušnom regióne a to aj s prihliadnutím na výsledky dosiahnuté v predchádzajúcich obdobiach. Ved' naozaj. Keď sa v štátnom rozpočte určujú úlohy vo výbere daní pre rezort financií, prečo by sa tieto úlohy nemohli dať rozpisovať na jednotlivé regióny? A je tu aj možnosť dať určenú úlohu do podoby zmluvného záväzku, akým sa v niektorých krajinách určujú povinnosti manažérov štátnych podnikov.

Určovanie úloh vo výbere DPH by malo byť úzko spojené s posilnením hmotnej zainteresovanosti za ich splnenie. Odstránenie rovnostárstva v odmeňovaní pracovníkov finančnej správy sa síce môže javiť pre navyknutú predstavu o platení štátnych úradníkov ako niečo v zásade neprijateľné. V skutočnosti by to mohlo výrazne prispieť k sformovaniu ich

nezávislého postavenia. Lebo „daňová správa by sa mala snažiť získať talentovaných ľudí, ktorým bude za ich prácu pripravená ponúknuť konkurencieschopnú odmenu“ (Trend, 2013 a).

Ďalšie možnosti na zlepšenie výberu DPH možno hľadať v rozšírení kontroly jej platenia za rámec daňových úradov. Na kontrole platenia DPH by napr. mohli byť zainteresované samosprávy tým, že by sa súčasťou ich príjmov stali, tak ako sa to robí vo viacerých vyspelých krajinách aj časti DPH vyberané na ich teritóriu. Do kontroly riadneho platenia daní by napokon bolo možné zainteresovať aj podnikateľské kruhy vytvorením komisií, ktoré by si na základe informácií poskytovaných daňovým úradom všímali, ktorí podnikatelia (živnostníci) v okruhu ich obce dane neplatia a z toho dôvodu sa pre nich stávajú „nekalou“ konkurenciou. Podotýkame, že takáto spolupráca čestných živnostníkov s daňovými úradmi už v medzivojnovom období fungovala.

Známe sú opatrenia, ktoré v prospech zlepšovania výberu DPH v súčasnosti uvádza do života Ministerstvo financií. Naše námety na úpravu jeho inštitucionálneho rámca sa týmto opatreniam nestavajú do cesty. Mohli by zvýšiť ich účinnosť.

K stimulačnej funkcii príjmov verejných financií

Potenciálne príjmy VF sú dané: po prvé, stanovením štruktúry, resp. druhov daní a, po druhé, tým, že sa pre každý druh dane určí spôsob výpočtu daňového základu a sadzba jeho zdanenia. Daňovým základom priamych daní sú príjmy a majetok fyzických i právnických osôb. U nepriamych daní slúži ako daňový príklad buď pridaná hodnota, alebo cena za jednotku spotrebovanej komodity. Diferencovaním spôsobu stanovenia daňového základu i daňových sadzieb v rámci jednotlivých druhov daní, ale aj medzi nimi navzájom sa vyznačuje aktívna fiškálna politika. Fiškálna politika sledujúca princíp daňovej neutrality uplatňuje nediferencovaný, teda v rámci daného druhu dane rovnaký spôsob určenia daňového základu a nediferencovanú sadzbu dane.

Fiškálna politika v SR isté prvky svojho aktívneho pôsobenia na ekonomiku využíva, no v značne obmedzenom rozsahu. Dost' výrazne u nepriamych daní už samým zavedením spotrebnej dane. Jej spojenie

s vybranými komoditami pomáha zvyšovať príjmy VF a zároveň ovplyvňuje štruktúru spotreby.

Istá diferenciacia sadzieb DPH (nižšia sadzba na lieky a knihy) existuje, no prakticky je bezvýznamná. V oblasti priamych daní je daň z príjmov právnických osôb čo do svojho základu i sadzby jednotná. Daň z príjmov fyzických osôb rozlišuje dve príjmové pásma s rozdielnymi sadzbami. Táto daňová progresia poukazuje na istú, v porovnaní s väčšinou vyspelých západoeurópskych krajín dost' obmedzenú vôľu štátu zasahovať do rozdeľovacích procesov, reálny vplyv na fungovanie ekonomiky však nemá. V zovšeobecňujúcom hodnotení nastavenia jednotlivých prvkov jestvujúceho daňového systému preto možno konštatovať, že sa v ňom až na menej významne odklonenia uplatňuje ešte stále princíp daňovej neutrality.

Čo si možno predstaviť pod aktívnu fiškálnou politikou? Alebo, načo by sa mali využívať dane ako jej nástroj? Funkcie daní môžu byť rozmanité. Táto štúdia sa zaujíma o ich využitie v prospech dosiahnutia a udržanie tempa hospodárskeho rastu dostačujúceho na komplexnú realizáciu rozvojových cieľov akými sú najmä rast zamestnanosti, zvyšovanie kvality života, zlepšovanie ekologickej rovnováhy.

Do zrýchlenia a udržiavania dostačujúcich temp rastu na základe k tomu potrebnej konkurenčnej schopnosti treba zaangažovať predovšetkým podnikateľský sektor. Významnú rolu môžu pri tom zohrať opatrenia fiškálnej politiky v oblasti daní platených právnickými osobami (podnikateľmi). Značné možnosti tu má aktívna fiškálna politika tak v spôsobe stanovenia daňového základu, ako aj pri narábaní so sadzbami dane právnických osôb.

V úvahe o využívaní fiškálnej politiky v prospech zvyšovania konkurenčnej schopnosti slovenskej ekonomiky a teda aj jej rastového potenciálu vychádzame zo známej skutočnosti, že jej slabinou je v prvom rade nedostačujúca inovačná výkonnosť. V každoročných hodnoteniach sa síce v ostatných rokoch Slovensko polepšilo⁴, za ekonomicky vyspelými krajinami však v oblasti inovácií stále ďaleko zaostáva.

⁴ V rámci EÚ 27 SR v roku 2007 zaujala s inovačným skóre 0,25 (z maximálne možných 1,00) bodu piate miesto od konca, v roku 2013 sa s 0,36 bodu posunula o tri priečky nahor (European Commission, 2007, 2013).

Mierne zlepšenie inovačnej výkonnosti slovenskej ekonomiky je spojené s jej duálnym charakterom spočívajúcim v rozdieloch medzi fungovaním sektora zahraničím kontrolovaných podnikov (ZKP) a sektora domácich podnikateľov. ZKP, ako je známe, prispievajú k rastu výkonnosti slovenského hospodárstva najmä inováciami, ktoré prinášajú z materských do dcérskych podnikov v SR a sú spredmetnené v technológiách a v produktoch, ktoré na nich vyrábajú. Z inovácie stimulujúca fiškálna politika by preto mala byť primárne zameraná na domáci podnikateľský sektor, ktorý má na Slovensku ešte stále prevažujúce postavenie (v celej trhovej ekonomike sa v roku 2010 domáce podniky podieľali 77,6 % na počte pracovníkov a 63,5 % na tvorbe pridanej hodnoty.⁵ Sekundárne sa však poznámky k možnému využitiu fiškálnej politiky dotýkajú aj ZKP.

Ako nástroj fiškálnej politiky na stimulovanie inovačných aktivít v oblasti výskumu a vývoja sa v zahraničí využíva znižovanie základu dane z príjmov právnických osôb (dane korporácií) o časť nákladov vynaložených podnikmi na výskum a vývoj. Častejšie sa na tento účel využívajú viacročné, čiastočne nenávratné úvery (napr. v USA, Kanade, Rakúsku). Osobitý zreteľ sa pritom berie na podporu výskumu a vývoja v začínajúcich (Start up) podnikoch a na základný výskum vykonávaný v komerčnom sektore⁶ (Wikipedia, 2013, Eurostat, 2013 b). So znížením daňového základu dane z príjmov právnických osôb o náklady na výskum a vývoj sa počíta v pripravenom návrhu Európskej komisie na konstrukciu jej konsolidovaného základu spoločného pre všetky členské krajiny EÚ (European Commission, 2011; Domonkos, T., Domonkos, Š, Dolinajcová M., Grisáková, N., 2013).

V komerčnej sfére európskych ekonomicky rozvinutých krajín sa dôležitosť výskumu a vývoja na udržanie konkurenčnej schopnosti chápe a výdavky na V+V sú v nej stále vysoké⁷, i keď tu fiškálna politika využíva uvažovaný stimul v znižujúcom sa rozsahu. Na Slovensku sú však

⁵ Bez opravy počítačov, domácich spotrebičov a finančného sektora (podľa Eurostatu 2013 a).

⁶ V USA môžu podniky zahrnúť do nákladov 75 % prostriedkov vynaložených na základný výskum.

⁷ Podiel výdavkov komerčného sektora na VaV z celkového HDP vzrástol v EU 15 z 1,2 % v r. 2007 na 1,4 % v roku 2012. Tieto podiely sa v uvedených rokoch rovnali napr. v Nemecku 1,8 % a 2,0, v Rakúsku takisto 1,8 % a 2,0 %, vo Fínsku 2,5 % a 2,4 %, vo Švédsku 2,5 a 2,3 %. Mimo Európy v USA 1,9 % a v r. 2011 1,9 %, v Japonsku 2,7 % v r. 2010 2,5 %, v Južnej Kórei 2,5 % a v r. 2010 2,8 %.

výdavky komerčného sektora na V+V extrémne nízke. V roku 2007 dosiahli len 0,2 % a v roku 2012 0,3 % HDP, čo je len o málo viac než desatina z hodnoty uvažovaného ukazovateľa v EÚ 15 a necelá štvrtina z hodnoty podnikových výdavkov na V+V v Číne (bez Honkongu).

Vzhľadom na celkom nedostatočné financovanie V+V v slovenských podnikoch možno považovať za odôvodnenú požiadavku, aby sa v tejto oblasti posilnila angažovanosť verejných financií na úroveň, na ktorej v tejto oblasti pôsobili VF vo vyspelých európskych krajinách v prvých desaťročiach po 2. svetovej vojne. Je prirodzené, že by sa tak malo diať s ohľadom na možnosti slovenských VF. Zlepšovanie ich kondície by mohlo viesť k posilňovaniu stimulácie V+V cez úľavy na stanovení základu dane korporácií.

Ďalším nástrojom aktívnej fiškálnej politiky na príjmovej stránke VF môžu byť daňové prázdny pre podnikateľov zvyšujúcich zamestnanosť a spolu s tým aj výkonnosť slovenskej ekonomiky. Pravdepodobne všetky veľké a tiež väčšina stredných ZKP v priemysle získalo viacročné daňové prázdny na základe dvoch predpokladov: po prvé, že vo svojich prvkoch vytvoria nové pracovné miesta a po druhé, že svoju produkciu umiestnia na trhu – spravidla zahraničnom – teda nie na úkor doterajších domácich výrobcov. Z uvedeného hľadiska sa popri usmerňovaní investícií do zaoštvajúcich regiónov stal kritériom na určenie rozsahu daňovej úľavy počet pracovníkov, ktorých sa investor zaviazal prijať do zamestnania.⁸

Zákon o investičnej pomoci novelizovaný v roku 2013 sa formálne vzťahuje rovnako na zahraničných i domácich investorov. Svojimi kritériami (určením rozsahu investície na ktorú si možno nárokovať pomoc, a rozsahu vlastného imania investora potrebného na krytie pomoci) však⁹ z možnosti využiť zákon prakticky vylučuje malé i stredné podniky, z akými sú prakticky všetky DP.

⁸ Podrobná hodnotiacia analýza zásad i praxe poskytnutie investičných stimulov je in Vlachynský, M., 2013.

⁹ Rozsah vlastného imania potrebného na krytie stanoveného minima investičnej pomoci mali v roku 2012 k dispozícii len podniky s vyše 100 pracovníkmi. Druhá základná podmienka určujúca minimálny rozsah podporenej investície je ešte náročnejšia tým, že ju v roku 2013 boli z hospodárskeho výsledku (zisku) kumulovaného za roky 2010-2012 schopné plniť iba podniky s vyše 500 zamestnancami.

Zavedenie inštitútu daňových prázdnin pre malé a stredné podniky, teda predovšetkým pre domáci podnikateľský sektor, je spojené s odstránením kvantitatívnych obmedzení vzťahujúcich sa najmä na rozsah investície. Uvedomujeme si zložitosť a náročnosť prípravy a realizácie tohto prvku aktívneho využívania fiškálnej politiky s poukazom na to, že iba celoplošné poskytovanie daňových prázdnin odstráni doterajšie znevýhodnenie domácich malých a stredných podnikateľov.

Opätovne treba zdôrazniť, že všeobecné poskytovanie daňových úľav by sa striktnie viazalo na zásluhy podnikov pri zamestnávaní nových pracovníkov a teda na ich príspevok k riešeniu najpálivejšieho problému našej ekonomiky, ktorým je vysoká miera nezamestnanosti. Zároveň opakujeme, že splnenie uvedenej nevyhnutnej podmienky na získanie daňovej úľavy by muselo byť viazané na splnenie ďalšej, v istom zmysle dostačujúcej podmienky, ktorou je získanie dodatočného dopytu na produkciu dodatočných pracovníkov. Za jednoznačné kritérium splnenia dodatočnej - dostačujúcej podmienky možno považovať vývoz prírastku produkcie do zahraničia. Rozšírenie možnosti poskytovať daňovú úľavu aj na dodatočnú produkciu umiestnenú na domácom trhu z titulu znížovania dovozu sa zdá byť problematické, nakoľko prírastok produkcie expandujúceho podniku by mohol z vnútorného trhu vytláčať nielen zahraničných ale aj domácich výrobcov. Ak by sa predsa len podarilo stanoviť spoľahlivé kritériá na zistenie väzby medzi zvýšením zamestnanosti a zmenšením dovozu (napr. v potravinárskom priemysle), bolo by užitočné rozšíriť poskytovanie daňových úľav za zvyšovanie zamestnanosti aj do antiimportných segmentov.

Daňové úľavy poskytnuté za uvedených všeobecne nárokovateľných podmienok, by pri ich striktnom dodržiavaní pôsobili pozitívne bez toho, že by sa na ich implementáciu museli vynakladať rozpočtové zdroje. Administratívne náklady na prípravu a plynulú realizáciu všeobecnej daňovej úľavy by boli nepochybne oveľa menšie než efekty tohto inštitútu pre hospodársky rast a príjmy VF. Pokladáme tiež za potrebné zdôrazniť všeobecnú povahu uvažovaných úľav a možnosť ich postupného rozširovania do celej ekonomiky, teda aj do sektora ZKP. Zjednocovanie podmienok poskytovania investičných stimulov by viedlo k odstraňovaniu negatív v poskytovaní investičných stimulov zmienovaných vo Vlachynský, M., 2013.

K výdavkovej stránke verejných financií

Vývoj výdavkov VF podľa ich ekonomickej štruktúry

Pohľad na výdavkovú stránku VF uvádzame v nadpise písmenom „K“ vzhľadom na to, že si štúdia všíma viac výdavky štátneho rozpočtu než súhrnné výdavky VF. Zúženie pohľadu, ku ktorému viedla snaha zjednodušiť analýzu a dostupnosť potrebných informácií, je spojené s predpokladom, že väčšia časť trendov i problémov výdavkov VF je obsiahnutá i generovaná vývojom výdavkov štátneho rozpočtu.

V analýze celkového vývoja VF vychádzajúcej z informácií uvedených v tabuľke 1 a znázornených v grafe 1 sa zistilo, že prudký rast výdavkov VF v roku 2008 a 2009 nerešpektoval pokles HPD a s ním spojené zmenšenie príjmov VF. V dôsledku toho výrazne vzrástol deficit VF a vytvorilo sa v krízovom období v slovenskej ekonomike rastovo-fiškálna medzera v značne väčšom rozsahu než v ďalších porovnávaných krajinách.

Tlmenie rastu výdavkov v rokoch 2010 – 2012 (znázornené v grafe 1) síce priaznivo ovplyvnilo vývoj RFM (v roku 2012 už dosiahla kladnú hodnotu 1, 2 p. b.), no doteraz neznižilo deficit VF na prijateľnú úroveň. Aj s ohľadom na potrebu ďalšej konsolidácie VF si treba všimnúť doterajší vývoj výdavkov VF z hľadiska ich štruktúry (v tabuľke 7).

T a b u ľ k a 7

Vývoj výdavkov štátneho rozpočtu v rokoch 2007-2012¹

	Indexy		Podiel v celkových výdavkoch v %		
	2012 : 2007 2007 = 100 ²	2012 : 2011 2011 = 100	2007 ²	2011	2012
Celkové výdavky	156,3	104,7	100,0	100,0	100,0
Z toho:					
A. Bežné výdavky	159,4	106,8	85,9	83,7	87,6
1. mzdy, platy a iné osobné výdavky	123,5	101,0	12,0	9,8	9,5
2. platby do poisťovní	132,2	100,8	3,7	3,3	3,2
3. tovary a služby	110,8	106,0	11,5	8,0	8,1
4. bežné transfery	201,9	120,9	50,0	56,0	64,6
5. dlhová služba	39,8	35,1	8,7	6,6	2,2
B. Kapitálové výdavky	137,2	79,5	14,1	16,3	12,4
1. obstarávanie kapitálových aktív	115,3	92,0	3,9	3,3	2,9
2. kapitálové transfery	145,6	46,3	10,2	13,0	9,5

¹Podľa databázy MF SR, vlastné prepočty.

²Údaje za rok 2007 v SK boli prepočítané na EUR podľa priemerného kurzu SK: EUR v r. 2007 = 33,781

Informácie prinášané tabuľkou 1 naplňajú očakávania iba potiaľ, pokiaľ všetky skupiny výdavkov (s výnimkou výdavkov na dlhovú službu) sledujú vzostupný trend celkových výdavkov. Rozdiely v tempe rastu výdavkov v ich niektorých skupinách sú však značné a dosť prekvapujúce. V rámci bežných výdavkov sa všetky druhy osobných výdavkov (osobných výdavkov na centrálnu časť verejnej správy) zvyšovali umiernené. Ešte pomalší bol rast výdavkov na tovary a služby: bol dokonca nižší než tempo rastu HDP (hodnota jeho indexu za obdobie 2007 – 2012 = 112,5). Náklady na dlhovú službu sa od roku 2007 do roku 2011 síce o 13,4 % zvýšili, no v roku 2012 klesli hlboko pod úroveň roku 2007, zrejme v dôsledku priaznivého hodnotenia stavu slovenskej ekonomiky i dobre vykonávanej správy štátneho dlhu. Opačne ako uvedené skupiny bežných výdavkov sa vyvíjala ich najväčšia položka – bežné transfery. Ich rozsah v roku 2012 sa oproti roku 2007 zväčšil na dvojnásobok. Ich podiel z úhrnu bežných výdavkov vzrástol z 50,0 % v roku 2007 na 56,0 % v roku 2011 a v roku 2012 sa priblížil k dvom tretinám ich celkového objemu.

Rast kapitálových výdavkov mal v roku 2011 istý predstih pred rastom osobných výdavkov. V roku 2012 sa však posilnenie reštrikcie vo fiškálnej politike prejavilo vo výraznom poklese kapitálových výdavkov, v dôsledku toho klesol ich podiel z celkových výdavkov centrálnej vlády takmer o jednu štvrtinu.

Nasledujúca analýza venuje pozornosť bežným výdavkom. Kapitálové výdavky VF budú súčasťou výskumu budúcoročnej etapy riešenia úlohy APVV zameranej na štúdium súvislostí medzi štruktúrnymi zmenami slovenskej ekonomiky a investičným procesom.

Pohľad na vývoj ekonomickej štruktúry výdavkov VF konkretizujú údaje o zmenách jej vybraných položiek rozčlenených na rozpočtové kapitoly počas obdobia naplneného krízovými turbulenciami v tabuľke 8.

T a b u l' k a 8

A. Indexy vybraných položiek bežných výdavkov podľa rozpočtových kapitol 2012/2007 (2007 = 100)¹

Rozpočtová kapitola	Mzdy a poistné	Tovary a služby	Bežné transfery	Bežné výdavky
Ministerstvo zahraničných vecí	137,5	111,2	214,6	135,8
Ministerstvo obrany	110,2	70,2	154,0	97,0
Ministerstvo vnútra	137,6	137,7	195,5	140,2
Ministerstvo spravodlivosti	139,8	114,8	229,0	135,6
Ministerstvo financií	120,0	139,8	55,0	126,1
Ministerstvo školstva	142,8	159,4	137,5	138,7
Ministerstvo zdravotníctva	107,2	88,9	169,4	165,9
Ministerstvo práce	113,2	127,7	144,7	141,4
Ministerstvo pôdohospodárstva	120,9	119,1	138,3	134,9
Ministerstvo dopravy ²	97,9	215,3	290,4	263,0
Všeobecná pokladničná správa	179,7	7,8	632,1	233,3
Spolu	126,3	110,6	210,7	160,2
Ostatné kapitoly	120,1	112,3	78,8	99,6
Dovedna	125,5	110,9	201,9	155,4

B. Podiely rozpočtových kapitol na vybraných položkách bežných výdavkov v %

Rozpočtová kapitola	Mzdy a poistné		Tovary a služby		Bežné transfery		Bežné výdavky	
	2007	2012	2007	2012	2007	2012	2007	2012
Ministerstvo zahraničných vecí	2,6	2,9	3,0	3,0	0,2	0,2	1,0	0,9
Ministerstvo obrany	19,3	16,9	33,2	21,0	2,2	1,7	9,2	5,8
Ministerstvo vnútra	26,7	29,3	14,8	18,4	0,6	0,5	7,2	6,5
Ministerstvo spravodlivosti	9,4	10,5	5,7	5,9	0,2	0,2	2,6	2,3
Ministerstvo financií	8,6	8,2	7,9	10,0	0,1	0,0	2,7	2,2
Ministerstvo školstva	6,7	7,6	4,8	6,8	24,6	16,8	16,2	14,5
Ministerstvo zdravotníctva	1,8	1,6	1,2	1,0	16,0	13,4	9,8	10,5
Ministerstvo práce	7,6	6,8	4,6	5,3	24,7	17,7	16,4	14,9
Ministerstvo pôdohospodárstva	2,7	2,6	4,6	4,9	8,4	5,7	6,0	5,2
Ministerstvo dopravy ²	2,2	1,7	4,6	8,9	5,9	8,5	7,5	7,6
Všeobecná pokladničná správa	0,1	0,1	1,1	0,1	10,4	32,6	16,4	24,7
Spolu	87,7	88,3	85,5	85,3	93,3	97,4	92,0	94,9
Ostatné kapitoly	12,3	11,7	14,5	14,7	6,7	2,6	8,0	5,1
Dovedna	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹Podľa databázy MF SR.²V roku 2007 vrátane výdavkov Ministerstva výstavby a verejných prác.

Podobne ako ekonomické skupiny výdavkov VF sa aj výdavky jednotlivých rozpočtových kapitol vnútri týchto skupín vyvíjali nerovnomerne. V dôsledku toho sa zmenil aj podiel kapitol na výdavkoch ekonomických skupín. Pohyb v štruktúrach ekonomických druhov výdavkov si čitateľ

z údajov tabuľky 8 zistí sám. Upozorniť treba len na zmeny v štruktúre celkových bežných výdavkov. Z kapitol osobitne uvedených v tabuľke sa z úhrnu bežných výdavkov v roku 2012 oproti roku 2007 znížil mierne podiel ministerstva zahraničných vecí (-0,1 p. b.), ministerstva spravodlivosti (0,3 p. b.) a ministerstva financií (-0,5 p. b.). Väčší pokles sa zistí uje u podielu ministerstva vnútra (-0,7 p. b.) a ministerstva poľnohospodárstva (-0,8 p. b.). Najviac sa zmenšil podiel ministerstva práce (-1,5 p. b.), ministerstva školstva (-1,7 %) a ministerstva obrany (-3,4 p. b.). Zisťovaný podiel vzrástol len u ministerstva zdravotníctva (0,7 p. b.), u rezortu dopravy (3,1 p. b.) a najviac u výdavkoch vo všeobecnej pokladničnej správe (8,3 p. b.).

V rámci jednotlivých ekonomických skupín výdavkov si pozornosť zaslúžia nadpriemerné hodnoty indexu osobných výdavkov v kapitolách ministerstva zahraničných vecí, ministerstva vnútra a ministerstva školstva. Pozornosti by nemalo ujsť ani zmenšenie výdavkov na tovary a služby v kapitolách ministerstva obrany. A do očí priam bije absolútny a relatívny vzrast výdavkov na bežné transfery vo všeobecnej pokladničnej správe.

Poznámky k vývoju „kapitolovej“ štruktúry ekonomických skupín výdavkov VF nemožno chápať ako kritické hodnotiace závery. Tie by si vyžiadali podrobnejšiu analýzu prekračujúcu možnosti našich makroekonomických pohľadov. Jeden všeobecný záver sa však predsa len natíska do pera. A síce, že za nerovnomerným vývojom výdavkov jednotlivých rozpočtových kapitol sa skrývajú inštitucionálne – legislatívne pravidlá, ktoré v čase krízového vývoja ekonomiky vedú k nezvládnutému rastu výdavkov VF. Pohľady na vývoj relácie medzi vývojom výkonnosti hospodárstva a vývojom výdavkov VF vo vyspelých krajinách (pozri graf 1) poukazujú na to, že tu ide o zvládnuteľný problém.

Funkčná štruktúra výdavkov VF a jej využitie v aktívnej fiškálnej politike

O zmenách funkčnej štruktúry výdavkov VF (ide tu nie o výdavky štátneho rozpočtu, ale o výdavky celého verejného sektora) informujú údaje tabuľky 9.

T a b u ľ k a 9

Podiel výdavkov VF z HDP v b. c. v %¹

	2007	2008	2009	2010	2011	Zmena ² v p. b.
Výdavky VF spolu	34,2	34,9	41,5	40,0	38,2	4,0
Z toho:						
všeobecné verejné služby	3,7	3,7	5,4	6,3	5,9	2,2
sociálna ochrana	10,6	10,2	12,3	12,2	12,0	1,4
poriadok a bezpečnosť	1,9	2,0	2,4	2,6	2,4	0,5
rekreácia, kultúra a náboženstvo	0,7	0,9	1,1	1,2	1,1	0,4
ochrana životného prostredia	0,6	0,7	0,7	0,9	1,0	0,4
bývanie a komunálne náležitosti	0,8	0,6	0,8	1,0	1,0	0,2
vzdelanie	3,9	3,5	4,3	4,5	4,0	0,1
zdravie	6,4	7,0	7,8	6,4	6,0	-0,4
obrana	1,5	1,3	1,5	1,2	1,1	-0,4
ekonomické záležitosti	4,1	5,1	5,2	3,6	3,7	-0,4

¹Podľa databázy Eurostatu.

²Zmena podielu v roku 2011 oproti roku 2007.

Funkčné súčasti výdavkov VF sú v tabuľke 9 usporiadané podľa veľkosti ich vplyvu na podiel celkových výdavkov VF.

Značná časť zisteného vplyvu výdavkov na všeobecné verejné služby vzniká zo zvýšenia výdavkov do všeobecnej pokladničnej správy (z 597 mil. EUR v r. 2007 na 3013 mil. EUR v 2011). Po zohľadnení tejto položky sa vplyv všeobecných verejných služieb na rast podielu výdavkov VF HDP zníži na 0,6 percentuálneho bodu. To umožňuje konštatovať, že k zistenému rastu podielu výdavkov VF z HDP o 4 p. b. prispel v období recesie a prekonávania jej dôsledkov najviac rast výdavkov na sociálnu ochranu.

Funkčná štruktúra výdavkov VF nie je len jednou z kvantitatívnych charakteristík účasti verejného sektora na financovaní spoločenských potrieb, ale vypovedá aj o jej kvalite. Kvalitu funkčnej štruktúry výdavkov VF na Slovensku pomôže zhodnotiť medzinárodné porovnanie zamerané na širšie reprodukčné funkcie výdavkov v tabuľke 10.

Tabuľka 10¹
Rok 2007

		Číslo riadku	EÚ 27	Krajiny EÚ s HDP/obyv.		Slovensko
				nad Ø EÚ 27	pod Ø EÚ 27	
HPD/obyv. (PKS) v pomere k EÚ27 v %		1	100,0	113,6	61,8	68,0
Podiel celkovej daňovej kvóty z HDP v %		2	44,8	45,5	41,8	34,2
Podiel verejných výdavkov z HDP v %	na výskum a vývoj	3	0,6	0,6	0,4	0,2
	na vzdelanie	4	5,0	5,0	4,9	3,9
	na zdravotníctvo	5	6,3	6,8	4,9	6,4
	na sociálnu ochranu	6	16,9	17,9	13,9	10,6
	na znalostnú ekonomiku	7 = 3 + 4	5,6	5,6	5,3	4,1
	na tvorbu a zachovanie ľudského kapitálu	8 = 4 + 5	11,3	11,8	9,8	10,3
na tvorbu ľudských zdrojov		9 = 4 + 5 + 6	28,2	29,7	23,7	20,9

Rok 2011

		Číslo riadku	EÚ 27	Krajiny EÚ s HDP/obyv. ²		Slovensko
				nad Ø EÚ 27	pod Ø EÚ 27	
HPD/obyv. (PKS) v pomere k EÚ27 v %		1	100,0	114,4	74,0	73,0
Podiel celkovej daňovej kvóty z HDP v %		2	48,0	49,9	44,3	38,2
Podiel verejných výdavkov z HDP v %	na výskum a vývoj	3	0,6	0,7	0,5	0,3
	na vzdelanie	4	5,2	5,3	4,9	4,0
	na zdravotníctvo	5	6,9	7,6	5,5	6,0
	na sociálnu ochranu	6	18,8	20,3	16,0	12,0
	na znalostnú ekonomiku	7 = 3 + 4	5,8	6,0	5,4	4,3
	na tvorbu a zachovanie ľudského kapitálu	8 = 4 + 5	12,1	12,9	10,4	10,3
na tvorbu ľudských zdrojov		9 = 4 + 5 + 6	30,9	33,2	26,4	22,3

¹Podľa databázy Eurostatu

²V roku 2011 prešlo Španielsko zo skupiny krajín s tvorbou HDP/obyv. nad priemerom EÚ 27 do skupiny krajín s podpriemerným HDP/obyv.

Po roku 2007, teda počas krízy a jej doznievania v rokoch 2008 – 2011 v EÚ27 vzrástol podiel celkovej daňovej kvóty z HDP o 3,2 p. b. Na posilnenie znalostnej ekonomiky z tohto prírastku smerovalo 0,2 p. b., na tvorbu a zachovanie ľudského kapitálu 0,8 p. b., na tvorbu ľudských zdrojov 2,7 p. b., teda viac než štyri pätiny z celkovej zmeny podielu. Na Slovensku zo zvýšenia podielu celkovej daňovej kvóty (za roky 2008 – 2011) pripadlo na znalostnú ekonomiku 0,2 p. b., na tvorbu a zachovanie ľudského kapitálu 0,6 p. b. a na tvorbu ľudských zdrojov 1,4 p. b., teda len

jeho štyri desatiny. Ak sa na základe medzinárodného porovnávania funkčnej štruktúry výdavkov VF hovorilo o jej slovenskej podobe už pred krízou ako o menej kvalitnej, tak počas krízových rokov sa jej kvalita ešte zhoršila. Na základe údajov uvedených v tabuľke 9 možno vysloviť hypotézu, že to aspoň čiastočne súvisí aj s rastom výdavkov do všeobecnej pokladničnej správy, ktorých podiel z HDP sa v zisťovanom období zvýšil o 1,6 p. b.

Údaje tabuľky 10 svedčia o tom, že nadpriemerne výkonné krajiny EÚ uvažovali vo svojej fiškálnej politike – pri smerovaní výdavkov VF perspektívne aj po roku 2007, keď v období krízových otrasov posilňovali základy dlhodobej konkurenčnej schopnosti svojich ekonomík. Slovenská fiškálna politika takto nepostupovala. Sčasti v dôsledku menších skúseností, no zrejme aj pre obmedzenosť svojho manévrovacieho priestoru danú horším stavom VF a tiež legislatívou obmedzujúcou adaptabilitu VF na zhoršovanie konjunktúrnej situácie.

Za hlavné smery aktívneho pôsobenia fiškálnej politiky v ekonomike sa obvykle považujú podpora znalostnej ekonomiky, účasť na tvorbe a zachovaní ľudského kapitálu a vstup do budovania technickej (dopravnej, energetickej, informačnej) infraštruktúry. V súlade s náčrtom možností aktívnej fiškálnej politiky v príjmovej stránke VF sa aj pri zisťovaní jej možností ovplyvňovať funkčnú štruktúru ich výdavkov pozrieme len na ich vzťah k tej časti znalostnej ekonomiky, ktorú tvorí výskum, vývoj a inovácie.

Podpora výskumu, vývoja a ich uplatnenie v inováciách technológií a produktov je hlavným blokom priemyselnej politiky orientovanej na vytváranie a rozvoj znalostnej ekonomiky. Značná, a najmä v inovačne úspešných krajinách, medzi ktoré patrí napr. Nemecko, prevažujúca časť opatrení takejto priemyselnej politiky sa uskutočňuje prostredníctvom výdavkov VF. Z VF sa podporujú najmä „VaV projekty (jednotlivé aj spoločné) MSP vrátane súvisiacich prípravných a následných poradných a servisných služieb; výskumná infraštruktúra, v rámci ktorej sa podporujú priemyselné výskumné projekty výskumných zariadení v MSP tak, aby sa uzavrela medzera medzi základným výskumom a jeho ekonomických

uplatnením“ (Gabrielová, H, 2013, s. 13). Aby pritom „nedochádzalo k deformáciám trhu, finančná podpora inovatívnych firiem sa zameriava najmä: na začínajúce firmy, rizikové aktivity, ešte nezaložené alebo rozbiehajúce sa podnikanie; na predinvestičnú fázu, keď je neistota najväčšia (spracovanie projektovej úlohy alebo vývoj prototypu“ (Gabrielová H., 2010, s. 903).

K aktívnej podpore výskumu a inovácií (Val) výdavkami z VF sa hlási aj vláda SR. V ňou prerokovanom a schválenom materiáli (MŠVVaŠ, 2013) sa ako už pôsobiace nástroje podpory výskumu a vývoja uvádzajú: financovanie programov výskumu a vývoja Agentúrou na podporu výskumu a vývoja; stimuly a dotácie pre výskum a vývoj poskytované podnikateľom na rozšírenie personálnych kapacít v oblasti Val, ako aj zvýšenie objemu investícií do výskumu a vývoja. Priemyselnú politiku financovanú z verejných zdrojov programuje aj širšie koncipovaný materiál (Ministerstvo hospodárstva, 2013), na základe ktorého vláda SR prejavila úmysel podporovať inovačné aktivity MSP „inovačnými vouchrami“, t.j. nenávratnými finančnými príspevkami z prostriedkov štátneho rozpočtu, poskytovaním návratných finančných prostriedkov na Val z Inovačného fondu i s revolvingovým financovaním podnikových Val aktivít z projektu JEREMIE.

Podpora Val sa síce u nás proklamuje a má oporu aj v niekoľkých prijatých zákonoch, jej doterajšia realizácia však za očakávaniami zaostáva. APVV v roku 2012 podporilo 22 projektov sumou asi 1 mil. EUR. Stimuly a dotácie pre aktivity v oblasti Val poskytované podľa z. č. 172/2005 a z. č. 185/2009 dosiahli doteraz sumu 8 mil. EUR (podľa MŠVVaŠ, 2013, s. 18-19). Lepšie sa neuplatňujú ani opatrenia na podporu Val avizované Ministerstvom hospodárstva. Výzva na žiadosti o „inovačné vouchre“ dostatočný záujem doteraz nevyvolala, inovačný fond ešte len čaká na založenie a implementácia revolvingového projektu JEREMIE má slabé stránky (MŠVVaŠ, 2013, s. 21).

Vysvetlenie veľmi zdržanlivého prístupu hospodárskej politiky SR k podpore Val z prostriedkov VF možno nájsť v zedefinovaní postoja rezortu financií v tejto oblasti. MF si ako prioritný cieľ svojho pôsobenia oprávnene určilo konsolidáciu verejných financií. Pritom sa obáva, že

výraznejšia podpora hospodárskeho rastu, hoci aj zameraná sa stimulovalí Val, mohla by tento cieľ ohroziť. „Zosúladenie procesu verejných financií s podporou rastu hospodárstva a zamestnanosti je neobyčajne náročná úloha... Konceptia podpory hospodárskeho rastu a zamestnanosti je“ – podľa názoru MF – „založená na tom, že prebiehajúca konsolidácia verejných financií bude posilnená zvyšovaním účinnosti výberu daní a efektívnosti rozpočtového hospodárenia verejnej správy“ (Ministerstvo hospodárstva, 2013, s. 5). Medzi riadkami sa tu dá vyčítať, že MF sa, prinajmenej v súčasnosti, ale tiež vo svojej predstave o stave slovenskej ekonomiky v najbližších rokoch pozerá na stimulovanie hospodárskeho rastu výdavkami z VF s nedôverou, lebo v nej vidí ohrozenie „efektívnosti rozpočtového hospodárenia verejnej správy“. V tomto postoji MF nepodporilo zámery, ktoré na ďalších stranách toho istého materiálu vyslovili iné rezorty. Žiada sa uviesť, že v rozpočte na rok 2014 sa už niektoré opatrenia v prospech hospodárskeho rastu nachádzajú.

Zhrnutie vedúce k novým poznatkom o štruktúrnych zmenách v slovenskej ekonomike

Zámerom štúdie bolo od začiatku jej vypracovania až po jej dokončenie skúmať VF z hľadiska priebehu, výsledkov, možností i predpokladov ich konsolidácie v krízovom i pokrízovom období. V priebehu jej vypracovania sa tento zámer posunul od púheho zisťovania stavu a podmienok samej konsolidácie k zisťovaniu širších súvislostí – k hľadaniu spojitosti konsolidácie a možných spôsobov jej dosiahnutia s celkovým vývojom slovenského hospodárstva, s prekonávaním aspoň niektorých jeho slabých miest a posilňovaním jeho hospodárskeho rastu. Pre takéto rozšírenie pohľadu na problematiku konsolidácie VF sa v predchádzajúcich častiach štúdie vytvorili východiská, ktoré ešte treba navzájom prepojiť a doviest' do širších záverov.

Zo zistení štúdie vyplýva, že ani otázku prečo sa stav slovenských VF zhoršoval aj po prekonaní hlbokého krízového prepadu ekonomiky, teda po roku 2009, keď sa obnovil hospodársky rast a spolu s ním sa mali VF konsolidovať, nemožno vysvetliť jednoduchou odpoveďou. Aj pri takých

tempách rastu HDP, ktoré by vo vyspelých ekonomikách pravdepodobne umožnili odstrániť deficitnosť VF, narazila konsolidácia VF v SR na rad prekážok v ich príjmovej a výdavkovej stránke. Jednou z príčin zaostávania vývoja príjmov VF za zvyšovaním výkonnosti ekonomiky zaznamenaným od roku 2010, boli zmeny v štruktúre hospodárskeho rastu. Rast sa v rokoch 2010 – 2012 (no ešte aj v roku 2013) dosahuje vďaka zmene v štruktúre dopytu - podiel vonkajšieho dopytu, resp. exportu na použití HDP sa výrazne zväčšuje a súčasne sa nielen podiel, ale dokonca aj rozsah spotreby domácností znižuje. V dôsledku toho na jednej strane klesajú výnosy z daní fyzických osôb i výnosy zo spotrebnej dane a na druhej strane pôsobí na daňové príjmy nepriaznivo aj vysoko aktívna bilancia zahraničného obchodu. Vratky DPH z vývozu vysoko prevyšujú jej výbery z dovozu. Ďalšou, síce dobre známou, ale aj preto v štúdiu zaznamenanou a (aj z hľadiska možných riešení) skúmanou príčinou nedostačujúcich príjmov VF je neuspokojivý výber dane z pridanej hodnoty.

V osobitnej časti štúdie sa zisťuje, že nekonsolidovanému stavu VF v značnej miere prispel v rokoch 2010 – 2012 nepriaznivý vývoj vo výdavkovej stránke VF. Identifikácia zmien v ekonomickej štruktúre výdavkov VF poukazuje na nedostatky ich aktuálneho vývoja. Pohľad na zmeny v ich funkčnej štruktúre odhaľuje riziká spojené s pôsobením VF v dlhodobej perspektíve. Kombinácia analýzy ekonomickej štruktúry výdavkov centrálnej vlády s ich členením na rozpočtové kapitoly sa pokúsila zistiť oblasti výdavkov, v ktorých bude treba zosúladiť ich vývoj, resp. legislatívu, ktorá tento vývoj usmerňuje, s vývojom výkonnosti ekonomiky.

V štúdiu sa berie do úvahy a pozitívne oceňuje úsilie, ktoré fiškálna politika v roku 2012 vynakladá na zlepšenie stavu VF. Súčasne však skúmanie príjmovej i výdavkovej stránky VF viedlo v štúdiu k formulovaniu radu námetov, ktoré by fiškálna politika mohla využiť v budúcej etape konsolidácie VF. V prevažnej miere ide o upozornenia odporúčajúce zmeny v inštitucionálno-systémovom rámci fungovania VF, ktoré by mohli byť využité po ich konkretizácii, resp. úpravách pracovníkmi riadiacimi fungovania VF.

Súčasťou predchádzajúcich častí štúdie je aj pokus identifikovať možnosti aktívneho využitia fiškálnej politiky (jej príjmovej i výdavkovej stránky) na podporu hospodárskeho rastu a prekonávanie úzkych miest

v rozvoji slovenského hospodárstva. Zistenia, ku ktorým sa tu dospelo však nevyhnutne menia aj chápanie obsahu a podmienok trvalej konsolidácie VF.

Z už uvedeného vyjadrenia ministerstva financií (Ministerstvo hospodárstva 2013) vyplýva, že sa pri konsolidácii VF bude spoliehať na „zvyšovanie účinnosti výberu daní a efektívnosti rozpočtového hospodárenia verejnej správy“, do ktorej je okrem jednorazových opatrení implicitne zahrnuté aj prípadné revidovanie výdavkov VF. Možno sa len domnievať, že rezort financií si úsporné rozpočtové opatrenia necháva v tichej rezerve pre situáciu, že by ani jednorazové opatrenia, ani lepší výber daní, ba ani očakávané zlepšenie konjunktúrnej situácie a s tým spojené zrýchlenie tempa hospodárskeho rastu, (ktoré nik nevie presnejšie odhadnúť), na programované zlepšenie výsledkov VF nestačilo. Zdržanlivý postoj MF k úsporným opatreniam je predmetom častej kritiky znejúcej napr. v slovách: „Slovenské financie sa dajú ozdraviť len dvomi spôsobmi. Buď urobíte trvalý zásah, ktorý zmení pomer medzi rozpočtovými príjmami a výdavkami, alebo diery budete dočasne maskovať jednorazovými opatreniami... Keď ich efekt pomínie, problém sa zjaví opäť“ (Múčka, S., Sme, 2013).

S uvedeným názorom na potrebu úsporných opatrení vo VF sotva možno polemizovať. Aj predchádzajúca analýza vývoja výdavkov štátneho rozpočtu preukázala nevyhnutnosť ich znižovania a prispôbenia vývoja rady ich položiek k vývoju výkonnosti ekonomiky. No myslieť si, že „zmena pomeru medzi rozpočtovými príjmami a výdavkami“ je „trvalý zásah“, ktorý navždy zabezpečí konsolidáciu, je z dlhodobého pohľadu síce skrytou, no rovnako zradnou ilúziou ako predstava, že k vyrovnanému rozpočtu sa dá dôjsť len zjavne jednorazovými opatreniami. Pre spravodlivosť sa však žiada povedať, že trvalá, prinajmenej dlhodobá konsolidácia sa nedá dosiahnuť ani zvyšovaním daní, ani ich lepším výberom. Všetky spomenuté smery fiškálnej politiky sú svojim spôsobom významné, všetky však majú svoj strop a obmedzené možnosti použitia.

Teda ako? Ako postupovať, čo robiť pre konsolidáciu VF z dlhodobého hľadiska, ako zabezpečiť ich trvalú vyrovnanosť? Odpoveď je aj veľmi jednoduchá aj mimoriadne zložitá. Základom pre dosiahnutie a dlhodobé

udržanie vyrovnaných VF je hospodársky rast založený na raste produktivity práce, ktorý môže aj v podmienkach slovenského hospodárstva spočívať iba na inovatívnom fungovaní celého podnikateľského sektora. A tu sa už do pohľadu dostáva celá zložitosť a náročnosť podmienok nevyhnutných na vytvorenie a udržanie zdravých VF.

Bez hospodárskeho rastu založeného na inováciách sa výsledky široko otvorenej slovenskej ekonomiky fungujúcej v inovatívnom konkurenčnom prostredí európskeho a svetového hospodárstva budú vymieňať za čoraz menší ekvivalent produktov a služieb. V takejto degradujúcej ekonomike by nemohla VF udržať na pevných nohách žiadna jednorazová zmena pomeru príjmov a výdavkov, bez ohľadu na to, či by bola vykonaná na strane príjmov, alebo výdavkov. Bez zmeny v kvalite rastu by degradácia ekonomiky pokračovala a smerovala k opätovným rozpočtovým nerovnováham. To nie je vymyslený scenár, ale opis vývoja, ktorým prechádzala československá ekonomika od polovice 70. rokov, keď sa z nedostatku vnútorných inovatívnych síl nevedela adaptovať na šoky prebiehajúce vo svetovom hospodárstve ani na inovatívne odpovede, ktorými na tieto šoky reagovali vyspelé trhové ekonomiky.

Je však načrtnuté ohrozenie budúceho vývoja hospodárstva v SR reálne? Ved' jeho fungovanie je založené nie na princípoch centrálne plánovanej, ale na hybných silách trhovej ekonomiky. Je pravdou, že uvažované ohrozenie nepôsobí na Slovensku totálne v celej jeho ekonomike. V jeho segmente, v nezanedbateľnej časti domáceho podnikateľského sektora, ktorá nemá inovatívne správanie, sa s ním stretávame.¹⁰

V štúdiu už bola zmienená takisto známa skutočnosť, že ťahúňom inováčného pohybu v slovenskej ekonomike boli a našťastie ešte stále sú ZKP. Otázkou je, či a dokedy sa na to možno spoliehať. Fungovanie ZKP na Slovensku je späté s exportnou expanziou týchto multinacionálnych firiem, ktorá môže byť a pravdepodobne aj bude v dlhodobom časovom horizonte ohrozená rýchlo silnejúcou konkurenciou firiem zo zatiaľ ešte rozvojových krajín.¹¹ Bolo by preto nenapraviteľnou chybou keby sa Slovensko

¹⁰ Táto skutočnosť sa odôvodnene rozoberá ako jedna zo slabých stránok slovenskej ekonomiky (Pozri: Gabrielová, H., 2013).

¹¹ Výzvy stojaci pred čínskym hospodárstvom „môžu pôsobiť aj na čínsko-nemecké obchodné vzťahy... Ak bude môcť čínska vláda realizovať svoje plány na zvyšovanie produkcie automobilov

čo najskôr nezačalo pripravovať na obdobie ochabovania aktivít ZKP, teda keby nevyužilo obdobie ich fungovania v SR na podporu konkurenčnej schopnosti DP založenej na zosilnení ich inovačných aktivít.

Pri hľadaní možností aktívneho pôsobenia nástrojov príjmovej i výdavkovej stránky VF boli zistené príležitosti, ktoré sa môžu využiť práve na podporu inovačných aktivít domáceho podnikateľského sektora. Uviedli sme, že regulácia príjmov VF ponúka príležitosti v opatreniach stimulujúcich inovačné správanie podnikov napr. pri výpočte základu dane právnických osôb alebo v uplatňovaní daňových úľav za zvyšovanie zamestnanosti. Už pri pojednaní o týchto nástrojoch si pozorný čitateľ všimol ich nesporné prednosti a najmä:

Po prvé: Nie sú to okrajové opatrenia, ale nástroje s veľkým potenciálom už preto, že sú schopné pôsobiť na všetkých podnikateľov. Aj na tých (spravidla menších) zahraničných podnikateľov, ktorí si za vstup na slovenské teritórium nedohodli osobitné výhody. Po uplynutí lehoty, na ktorú majú zvýhodnené ZKP dojednané svoje privilégia, mohli by sa uvažované nástroje vzťahovať aj na tieto veľké ZKP. Z uvedeného vyplýva, že navrhované prvky aktívnej fiškálnej politiky sa môžu stať účinným nástrojom zrovnoprávňovania DP a ZKP v podmienkach ich pôsobenia.

Po druhé: Využívanie uvažovaných nástrojov fiškálnej politiky je pevne zviazané nielen s účelom ich používania, ale tiež, a to je rozhodujúce, aj s ich výsledkami vo zvyšovaní zamestnanosti. Tieto výsledky by mohli byť príspevkom k riešeniu hlavného aktuálneho sociálno-ekonomického problému Slovenska – nezamestnanosti a zároveň aj reálnym vyjadrením rastu konkurenčnej schopnosti podnikov siahajúcich po výhodách poskytovaných fiškálnou politikou.

Po tretie: Reálnosť pôsobenia a nepochybytelná efektívnosť stimulačných nástrojov zaradených do daňového systému umožňuje ich univerzálne využitie. Uplatňovať ich možno voči všetkým podnikom bez ohľadu na to, či sa v nich zvýši počet pracovníkov a vzrastie ich exportná, alebo anti-importná výkonnosť v odvetviach produkujúcich tovary, alebo služby. O poskytovaní stimulu by nemalo rozhodovať ani to, či rast zamestnanosti

a strojov vo vlastnej krajine, môže to ovplyvniť dopyt po nemeckých výrobkoch“. Nevyhnutne to však ovplyvní aj dopyt po výrobkoch nemeckých firiem pôsobiacich na území SR (DIW Berlin, 2013).

dosiahli vďaka svojim investíciám, alebo neinvestičnými zlepšeniami vo výrobe, v organizácii, v marketingu. A nemalo by tu záležať ani na veľkosti podniku vytvárajúceho požadované efekty. Subjektom daňových stimulov by tak mohli byť nielen stredné a malé, ale aj veľké inak nezhodňované podniky, ale aj mikropodniky. Do „hry“ tu, vstupuje evidenčná, administratívna a teda aj nákladová náročnosť využívania stimulov, ktorá by zrejme narastala s rozširovaním okruhu zainteresovaných podnikov. Teoreticky vzaté by sa ich poskytovanie malo zastaviť pri vyrovnaní prírastku výnosov z rozšírenia počtu stimulovaných podnikov so zväčšujúcim sa prírastkom na to viazaných nákladov.

Po štvrté: Poskytovanie daňových stimulov štátnu kasu nemusí nič stáť a na druhej strane môže, hoci aj s malým oneskorením, zvyšovať jej príjmy. To sa vzťahuje nielen na daňovú úľavu spojenú so zvýšením zamestnanosti, ale tiež na znižovania základu dane právnických osôb viazané na náklady V + V. Znižovanie daňového základu by mohlo mať podobu daňového úveru. Jeho návratnosť by sa zrušila až keď by podnik splnil požadovaný limit zvýšenia počtu zamestnancov. Poskytovanie daňových úľav by tak odstránilo hlavnú námietku formulovanú v otázke: „a kto to zaplatí?“ A pripúšťa možnosť ich uplatnenia čo najskôr, teda ešte počas nerovnováhy vo VF.

Po piate: Svojim priaznivým vplyvom na výsledky VF vytvárajú daňové úľavy podmienky na používanie stimulov aj vo výdavkovej stránke VF. Výsledky daňových úľav, ktoré sa prejavujú v raste počtu ich pracovníkov, môžu dať politike dotácií informácie o tom, do ktorých podnikov, resp. segmentov ekonomiky je výhodne ich smerovať. To znižuje riziká ich využívania a dáva šancu kumulovať ich do sľubných začínajúcich podnikov.

V období priaznivého vývoja VF sa očakáva isté znižovanie daňového bremena. Stojí za úvahu, či by sa v takomto prípade namiesto plošného zníženia sadzby dane pre právnické osoby nemali radšej zvýšiť dotácie na stimulovanie VaI. Je zrejmé, že by tým došlo k znovurozdeleniu čiastky určenej na zníženie daní v prospech podnikov prinášajúcich pre ekonomiku väčšie efekty. Tieto efekty spojené s následným zväčšením vnútorného dopytu by ovšem priniesli výhody aj podnikom ktoré by sa na stimuloch z výdavkov VF nepodieľali.

Z predchádzajúceho vyplýva, že aktívna fiškálna politika pôsobiaca na príjmovej i výdavkovej stránke VF by v podmienkach slovenskej široko otvorenej ekonomiky mala prinášať efekty aj v raste exportne, príp. antiimportne zameranej konkurenčnej schopnosti. Pozitívne výsledky domácich exportujúcich podnikov, by však boli spojené s rastom zamestnanosti, ktorý by pôsobil na narastanie domáceho dopytu. Práve v tom možno vidieť možnosť rýchlejšieho rastu miezd v slovenskom hospodárstve.

Zaostávanie vývoja miezd za vývojom výkonnosti slovenského hospodárstva je jedným z jeho najväčších a najťažšie riešiteľných problémov. Príchod zahraničných investorov na územie Slovenska k jeho riešeniu prispel. V ostatných rokoch je však tento príspevok malý pretože ZKP stačí, keď ponúknu o niečo vyššie mzdy než vyplácajú DP a bez problémov získajú pracovníkov s potrebnou kvalifikáciou (Morvay, K., 2013). V krízových rokoch sa iba v niektorých ZKP zvyšuje zamestnanosť, väčšina z nich sa zameriava na rast produktivity práce spojený s racionalizáciou. V časti „skladačkových ZKP“ sa rast miezd chápe ako hrozba, pred ktorou utekajú do krajín s ešte nižšími mzdami než sú na Slovensku.

Fiškálne stimuly zamerané na zvyšovanie zamestnanosti môžu citelne zvýšiť konkurenciu na dopytovej strane trhu práce. A bude sa to vzťahovať aj na ZKP; vzhľadom na všeobecne sa presadzujúci rastový trend miezd budú aj ony postavené pred nevyhnutnosť zvyšovať mzdy svojich zamestnancov.

Znižovanie mzdovej atraktivity SR ako lokality na umiestňovanie zahraničných investícií bude, prirodzene, vhodné nahradzovať inými výhodami, o ktorých sa hovorí v ďalších štúdiách zborníka. Pokiaľ by napriek ich kreovaniu a poskytovaniu predsa len niektorí zahraniční investori zo Slovenska odchádzali, vytvárala by sa v uvažovanom procese hospodárskeho rastu za ne náhrada v narastajúcej výkonnosti a zamestnanosti domáceho podnikateľského sektora.

Dochádza sa k zdanlivo paradoxnému záveru. Aktivizácia fiškálnej politiky v prospech hospodárskeho rastu založeného na inováciách má primárne rozbehnúť rast zamestnanosti a exportu. Jej konečné dôsledky sa však prejavia aj v raste domáceho dopytu a reálnych miezd. Cesta

k potrebným štruktúrnym zmenám tak nie je jednoduchá. Jej nevyhnutné začiatky sú v štruktúrnych zmenách fiškálnej politiky (prirodzene aj v zmenách iných politík pojednávaných v ďalších štúdiách zborníka). Pokračovaním sú štruktúrne zmeny vo faktoroch hospodárskeho rastu spojené so zmenami v jeho kvalite a štruktúre použitia jeho výsledkov. Ešte ďalej sa nachádzajú zmeny v kvalite života a ďalšie zmeny, ktoré už nenáležia do okruhu pozornosti ekonómov.

Celkom na konci štúdie považujeme za potrebné zdôrazniť, že väčšina jej východiskových téz je obsiahnutá v skúsenosti a poznatkoch získaných v praxi uplatňovania aktívnych fiškálnych politík v rôznych častiach nášho spoločného sveta. Námety štúdie nechápeme ako dáky recept na praktické konanie. Sú len vyslovením istých princípov, ktoré by mohla selektovať, dopĺňať, konkretizovať, ale aj pretvárať hospodárska politika opierajúca sa o vlastné skúsenosti. Imperatívom však pre ňu zostáva: po prvé, prechod k aktívnej (príjmovej i výdavkovej) fiškálnej politike zameranej na zlepšovanie kvality hospodárskeho rastu; a, po druhé, uplatňovanie aktívnej fiškálnej politiky primárne v prospech rozvoja domáceho podnikateľského sektora.

Literatúra

DIW BERLIN (2013): Chinesische Wirtschaft steht vor großen Herausforderungen. Pressemitteilung vom 9. 10. 2013.

DOMONKOS, T; DOMONKOS, Š; DOLINAJCOVÁ, M; GRISÁKOVÁ, N. (2013): The Effect of the formula Apportionment of the Common Consolidated Corporate Tax Base on Tax Revenue in the Slovak Republic. Ekonomický časopis, 61/2013, č. 5.

EUROSTAT (2013) b: Taxation trend in the European Union: Date for the EU Member States, Yceland and Norway. 2013 Edition. Publish Date 29. 4. 2013.

EUROPEAN COMISSION (2011): Proposal for a Council Directive on a Common Consolisdted Corporate Tax Base. Brussels, Com (2011) 121/4.

EUROPEAN COMISSION (2007, 2013): Inovation Union Scoreboard. 2007, 2013. Http. europa.eu.

EUROSTAT (2013 a): Annual enterprise statistics, Last update: 13. 11. 2013.

GABRIELOVÁ, H. (2013): Slabé stránky slovenskej ekonomiky.

GABRIELOVÁ, H. (2013): Nové trendy v európskej priemyselnej politike. Ekonomický časopis, 58, 2010, č. 9.

MINISTERSTVO HOSPODÁRSTVA (2013): Opatrenia v hospodárskej politike na podporu hospodárskeho rastu. Www Rokovania vlády SR, 4. 5. 2013.

MORVAY, K. (2013): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012. Ekonomický ústav SAV, Bratislava.

MŠVVaŠ (2013): poznatkami k prosperite – stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky – nové znenie. Www Rokovanie vlády SR, 19. 11. 2013.

SME (2013): Múčka, S.: Tie chvíle. Sme, 13. 11. 2013, s. 1.

SME (2013): Marianna Onuferová: V daňových únikoch sme medzi lídrami. 21. septembra, str. 6.

TREND (2012): Každé piate euro sa nevyberie. Č. 11, s. 18.

TREND (2013 a): Barometer. Č. 32, 15. augusta.

TREND (2013 b): Mikulčík: Daniari sú gauneri. Č. 31, 15. augusta.

TREND (2013 c): Imrecze: Kto platí dane, je outsider? Č. 32, 15. augusta.

VLACHYNSKÝ, M. (2013): Investičné stimuly. Tvorba nových hodnôt alebo prerozdelenie existujúcich? INESS Policy Note 1/2013, február 2013.

WIKIPEDIA (2013): Research and Experimentation Tax Credit, in Tax Credit United States. Text to 14. 11. 2013.

2. SLABÉ STRÁNKY SLOVENSKEJ EKONOMIKY

Úvodom

Hospodársky rast slovenskej ekonomiky pred krízou, aj jej relatívne lepšie vyrovnanie sa s dôsledkami krízy ako v iných krajinách (pozri napr. Morvay a kol., 2013) je založený prevažne na kvalitnej produkcii zahraničných firiem kombinujúciach využívanie lacnej pracovnej sily a dovezených technológií. Pokračovanie v tomto modeli nie je, pravda, dlhodobu udržateľné, a to prinajmenšom z dvoch dôvodov. Po prvé, hospodársky rast dlhodobu založený na využívaní lacnej pracovnej sily neumožňuje naplniť základné sociálno-ekonomické ciele spoločnosti. Po druhé, pri súčasnom vysoko globalizovanom a fragmentovanom produkčnom systéme môže ekonomika napriek zvyšujúcemu sa podielu technologicky náročných tovarov na produkcii alebo exporte zostať ekonomikou so špecializáciou na aktivity, ktoré sú technologicky málo náročné a nevyžadujú si vysoko kvalifikovanú pracovnú silu. Môže sa tiež ocitnúť v istom začarovanom kruhu s nízkou úrovňou ľudského kapitálu, nízkou technologickou náročnosťou a slabým inovačným potenciálom. Rátať treba aj s tým, že časť zahraničných investorov môže kedykoľvek ukončiť u nás svoju činnosť a premiestniť sa do inej lokality. (V poslednom období sa takéto ohrozenia začínajú sporadicky objavovať).

Na základe predchádzajúceho výskumu (pozri napr. Šikula, M. a kol., 2010 a Brzica, D. a kol., 2011) sa zistilo, že problematickou stránkou našej ekonomiky je celkove slabá výkonnosť a osobitne nízka inovačná aktivita domáceho podnikového sektora. Domáce podniky predstavujú pritom mimoriadne významný segment v našej ekonomike – v roku 2010 pôsobilo v nich 78 % zamestnancov a vytvárali 64 % pridanej hodnoty nefinančného podnikového sektora. Kvalitatívne štruktúrne zmeny potrebné na prechod do vyššieho štádia rozvoja sa teda budú musieť uskutočniť predovšetkým v domácom podnikateľskom sektore. Veľa úsilia, tak zo strany podnikov, ako aj štátu, bude potrebné vynaložiť na to, aby domáce podniky získali kľúčové kompetencie potrebné na zvládnutie

inovačného procesu.¹ Inak hrozí, že po oslabení efektu realokácie ekonomických aktivít nebude Slovensko schopné vlastnými inovačnými aktivitami nadviazať na dosiahnuté výsledky v technologickom, aj hospodárskom rozvoji. Pôjde o pomerne zložitý adaptačný proces, na ktorý musia byť domáce podniky pripravené.

Slabých stránok je v slovenskej ekonomike, samozrejme, viac. Najboľavejšou je predovšetkým vysoká nezamestnanosť, ktorá nie je len aktuálnym, krízou spôsobeným problémom, ale sústavnou súčasťou transformačného, i posttransformačného vývoja Slovenska.

Celkove slabšiu pozíciu ako v členských štátoch EÚ 15 má v slovenskej ekonomike sektor služieb (rozdiel v podiele na pridanej hodnote, resp. zamestnanosti predstavuje zhruba 12 percentných bodov – p. b.). Pri skúmaní zmien v štruktúre ekonomiky pred recesiou a po nej (Gabrielová, 2012) sa zistilo, že najväčšia časť rozdielov pripadala v roku 2008 na poznatkovo náročné služby (PNS) a v rámci nich na blok služieb, ktoré financuje alebo dotuje verejný sektor. Ide najmä o vzdelávanie, vedu a výskum, zdravotníctvo a sociálnu pomoc.² Vcelku teda za zaostávaním v poznatkovo náročných službách a do istej miery aj v celkovom rozvoji služieb (pretože na ich nižší podiel v ekonomike majú vplyv hlavne PNS) vidíme na prvý pohľad najmä ich nedostatočné financovanie zo strany verejného sektora.³ Pritom ide spravidla o služby, ktoré majú dlhodobu determinujúci vplyv na celkový sociálno-ekonomický rozvoj. Vytvárajú významné spätné väzby medzi ekonomickým rastom a schopnosťou obyvateľstva efektívne ho podporiť, ale aj kultivovane sa podieľať na jeho výsledkoch. Ak nefungujú dobre (pre nedostatok zdrojov,

¹ Silné zahraničné firmy síce sústavne inovujú, v tomto procese však využívajú hlavne um vysokokvalifikovaných odborníkov, poznatky a postupy nachádzajúce sa v ich materských krajinách, a navyše ich spravidla financujú zo zdrojov vytváraných v mieste ich pôsobenia. „Vysoko ziskové podniky automobilového priemyslu (aj niektorých ďalších segmentov ekonomiky) na Slovensku vytvárajú zdroje na výskum, vývoj a modernizáciu v materských a iných potrebných podnikoch nadnárodných spoločností“ (Morvay – Okáli – Šikulová, 2012). Hlavnou nevýhodou tohto systému inovovania je, že procesu učenia sa spojený s inovačným procesom neprebíha v domácich podnikoch na Slovensku.

² Starostlivosť v pobytových zariadeniach (rezidenčná starostlivosť) a sociálna práca bez ubytovania.

³ Problematika má však zrejme hlbšie korene. Ako upozorňujú niektorí autori ide o sektory tranzitívnych ekonomík, ktoré boli menej reformované ako ostatné sektory a úloha trhov zostala v porovnaní s ostatnými sektormi na nízkej úrovni (pozri napr. Ciaian, P. – Pokrivčák, J. – Drábik, D., 2008).

alebo systémové nedostatky), ľudia nie sú primerane kvalifikovaní, majú zdravotné problémy (aj problémy s ich riešením) a sú nadmerne zaťažení starostlivosťou o rodinných príslušníkoch, ktorí sú odkázaní na ich pomoc, t. j. pracujú menej efektívne, alebo nie sú vôbec schopní zapojiť sa do pracovného procesu, pasívne plnia svoje úlohy, neprichádzajú s novými nápismi a celkovo sú nespokojní.⁴ A to všetko, samozrejme, ovplyvňuje ekonomické výsledky, ale aj schopnosť ekonomiky financovať uvedené verejné služby.

V príspevku sa venujeme skúmaniu domáceho podnikateľského sektora a identifikácii problémov vo vzdelávacom systéme. Problematike vedy a výskumu sa v publikácii venuje samostatný príspevok. Otázky zamestnanosti a nezamestnanosti tvoria súčasť viacerých štúdií spracovaných v rámci projektu v 1. a 2. roku jeho riešenia. Oblasť zdravotníctva a sociálnej pomoci zatiaľ podrobnejšie neskúmame.

Domáce podniky – slabšia časť slovenského podnikateľského sektora

Slovenská ekonomika patrí medzi ekonomiky s priemerným prílevom priamych zahraničných investícií (PZI). Podľa ich stavu v roku 2012 dosiahol ich podiel na HDP 59 %, obdobne ako v priemere za nové členské štáty EÚ (bez Malty a Cypru). V starých členských štátoch EÚ (bez extrémneho Luxemburska a vrátane Malty a Cypru) je priemerný podiel vyšší – 73 %. Rozdiel medzi uvedenými skupinami štátov je však v tom, že hospodársky vyspelejšie ekonomiky zároveň vyvážajú PZI – podiel ich PZI v zahraničí dosahuje až 71 % HDP, v nových členských štátoch je to len 10 % HDP (v SR necelých 5 %). Existuje tu teda značná disproporcija medzi PZI v domácej ekonomike a v zahraničí.

Na Slovensku sa PZI koncentrujú najviac v priemysle (takmer 50 % stavu PZI v roku 2010), a to tak v spracovateľskom priemysle, ako aj

⁴ Poučné sú v tomto smere skúsenosti škandinávskych krajín, v ktorých vysoký stupeň vzdelania podporujú aj poskytované sociálne služby (starostlivosť o deti, o starších, o invalidov a pod.), ktoré umožňujú väčšej časti obyvateľstva a pre dlhšie obdobie života naplno sa zapojiť do pracovného života v meniacej sa ekonomike. Poskytnutie sociálnych služieb rodinám tvorí najefektívnejšiu politiku v boji proti chudobe, je však aj investíciou do ľudského kapitálu s dlhodobou návratnosťou. Podľa: Kristensen and Lilja, 2011.

v dodávke elektriny, plynu, pary a vody (EPV). Relatívne nízky je podiel PZI v nefinančných službách. Porovnanie s inými novými členskými štátmi EÚ pozri v tabuľke 1.

T a b u ľ k a 1

Podiel odvetví na stave PZI v nových členských štátoch EÚ, rok 2010, v %

	SK	BG	CZ	EE	HU*	LV	LT	PL	RO	SI
Spracovateľský priemysel	34,4	18,2	29,9	16,1	25,1	12,5	26,7	31,3	32,0	22,4
EPV	15,2	5,8	8,0	4,1	5,5	4,1	6,3	3,6	5,8	2,8
Stavebníctvo	1,5	8,0	2,1	1,9	1,8	6,1	2,5	4,6	2,4	1,0
Služby	47,6	66,5	55,0	76,2	64,5	62,1	61,1	59,7	54,4	72,1
z toho finančné	21,5	18,1	21,0	31,0	9,9	27,1	18,7	23,5	19,1	47,9

* Rok 2009.

Prameň: Databáza Eurostatu.

Priame zahraničné investície, pravda, významne prispeli k reštrukturalizácii slovenskej ekonomiky, priniesli sem nové technológie, kapitál i nové trhy. Zároveň však vznikla veľká závislosť ekonomiky od zahraničných investorov, ale aj od ich materských krajín. A to prináša so sebou aj riziká. Ako upozorňuje Podkaminer (2013, s. 30), nie je celkom pravda, že kapitál nemá národnosť. Prejavuje sa to okrem iného v tom, že veľké zahraničné firmy majú tendenciu ponechať najlukratívnejšie aktivity (napríklad vedu a výskum, riadenie a pod.) vo svojich materských krajinách, aj keby to v hostiteľských krajinách bolo lacnejšie. Niekedy preferujú aktivity v prospech domácich krajín (napr. návrat podnikov do domácej ekonomiky). Aj súkromné PZI (napr. v bankovníctve) sa cítia povinné riadiť sa odporúčaniami autorít ich domácich krajín (napr. finančných dozorných orgánov). Za najväčší problém však považujeme najmä to, že na Slovensku v podstate vznikla duálna ekonomika so silným zahraničným a slabým domácim podnikateľským sektorom. Aké sú diferencie medzi týmito časťami ekonomiky, v čom sú ich príčiny a ako by sa dali postupne odstrániť, to sa pokúsime charakterizovať v nasledujúcich častiach príspevku.

Pozícia domácich podnikov v porovnaní so zahraničím kontrolovanými podnikmi⁵

Domáce podniky (DP)⁶ tvoria významnú časť slovenského podnikateľského sektora. Ako vidieť v tabuľke 2, podieľajú sa viac ako tromi štvrtinami na zamestnanosti⁷ v nefinančnom podnikovom sektore (NPS) a takmer dvomi tretinami na jeho pridanej hodnote a na jeho hrubom prevádzkovom prebytku (HPP). Jednoznačnú prevahu majú DP v stavebníctve a v službách.

T a b u ľ k a 2

Pozícia DP a ZKP v podnikateľskej ekonomike SR v roku 2010

Podiel (v %)	Pridaná hodnota		Zamestnanosť		HPP	
	DP	ZKP	DP	ZKP	DP	ZKP
Nefinančný podnikový sektor	63,5	36,5	77,6	22,4	64,7	35,3
Spracovateľský priemysel	36,7	63,3	55,2	44,8	33,5	66,5
Stavebníctvo	89,3	10,7	93,8	6,2	95,9	4,1
Služby	74,2	25,8	86,6	13,4	74,6	25,4

Prameň: Databáza Eurostatu.

⁵ Analýza sa zakladá na informáciách obsiahnutých v databáze Eurostatu (Industry, trade and services, Structural business statistics; Foreign controlled EU enterprises – inward FATS), ktorá poskytuje informácie za podnikový sektor v priemysle, v stavebníctve a v službách bez finančných a verejných služieb, t. j. za *nefinančný podnikový sektor* (NPS). Informácie za Slovensko (aj väčšinu ostatných krajín EÚ) sú k dispozícii za roky 2003 – 2007 v klasifikácii NACE rev. 1.1 a za roky 2008 – 2010 v klasifikácii NACE rev. 2. Osobitným problémom Slovenska je, že v rokoch 2003 – 2009 zahrnovali vykázané údaje iba právnické osoby, v roku 2010 však už všetky podnikateľské subjekty (počet podnikov sa v dôsledku toho za celý NPS zvýšili zo 62 tis. na 406 tis.). Porovnateľnosť v čase je teda značne problematická. Objektívny obraz, aj medzinárodne porovnateľný, v podstate poskytujú informácie za rok 2010 a o tie sa v štúdiu prevažne opierame. Zistenia o DP za rok 2010 sú v značnej miere konzistentné so zisteniami za roky 2003 – 2007. Pozri napr. Šikula, M. a kol. (2010) a Brzica, D. a kol. (2011).

⁶ Za zahraničím kontrolovaný podnik sa v štatistike Eurostatu považuje podnik, ktorý je rezidentom v danej krajine a nad ktorým vykonáva kontrolu inštitucionálna jednotka, ktorá nie je rezidentom v danej krajine. Kontrolou sa rozumie schopnosť určovať celkovú politiku v podniku a vyberať riaditeľov. Ostatné podniky, ktoré nie sú kontrolované zahraničím, sa považujú za podniky, ktoré sú národne kontrolované (v angličtine *nationally-controlled*); na zjednodušenie používame pre ne pojem *domáce podniky*.

⁷ Eurostat používa na kvantifikáciu zamestnanosti pojem *number od persons employed*, t. j. celkový počet osôb pracujúcich v posudzovanej podnikateľskej jednotke vrátane pracujúcich vlastníkov, partnerov, ktorí pravidelne v nej pracujú, a neplatených rodinných príslušníkov. V tomto zmysle treba chápať nami používaný pojem *zamestnanosť* a *zamestnanec*, ktorý na zjednodušenie v príspevku používame.

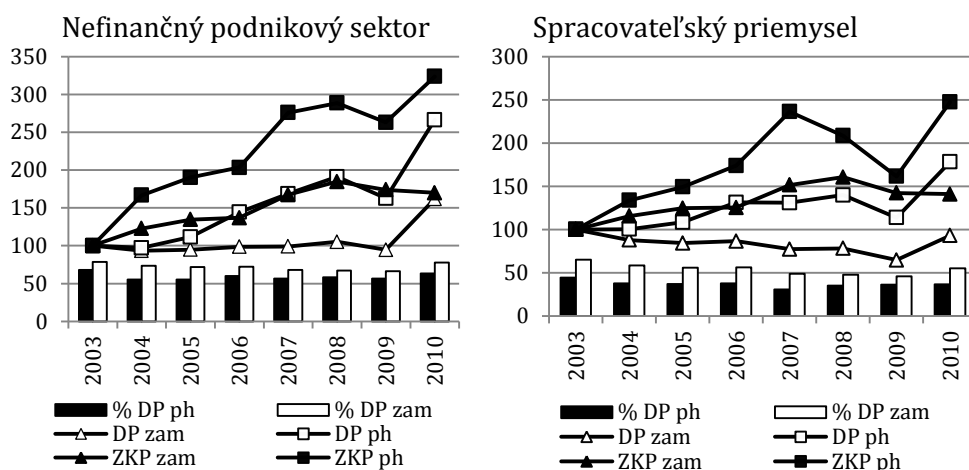
Iná je situácia v spracovateľskom priemysle. Domáce podniky majú v ňom miernu prevahu len v zamestnanosti, pokiaľ ide o pridanú hodnotu dosahuje ich podiel iba niečo viac ako tretinu. V Európskej únii patrí Slovensko medzi štáty s najslabšou pozíciou domáceho podnikateľského sektora v spracovateľskom priemysle. V roku 2010 malo Slovensko po Írsku druhý najmenší podiel DP na pridanej hodnote a piaty najmenší podiel DP na zamestnanosti v spracovateľskom priemysle spomedzi 24 štátov EÚ, za ktoré boli k dispozícii potrebné informácie

Medzi domácimi podnikmi a ZKP existuje celý rad odlišností. Ide predovšetkým o rozdielnu dynamiku rozvoja oboch skupín, o rozdielnu štruktúru ich aktivít, ako aj o rozdielnu veľkosť podnikov. Všetko sú to faktory v značnej miere ovplyvňujúce rozdielne výkonnostné parametre DP a ZKP.

Pridaná hodnota aj zamestnanosť v ZKP od roku 2003 do nástupu recesie rástla rýchlejšie ako v DP. V nefinančnom podnikovom sektore dosiahla v roku 2008 zamestnanosť v ZKP 191 % roka 2003, v DP iba 105 %, pridaná hodnota (vždy v bežných cenách, aj od nej odvodené indikátory) sa v danom období zvýšila na 288 % v ZKP a na 185 % v DP. Bližšie pozri v grafe 1.

Graf 1

Rast zamestnanosti (zam) a pridanej hodnoty (ph) v DP a ZKP (2003 = 100) a podiel DP v %

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov v databáze Eurostatu.

V spracovateľskom priemysle, zamestnanosť v ZKP vzrástla v roku 2008 na 161 % roka 2003, ale v DP poklesla až na 78 %, čo bolo zrejme spôsobené aj zmenami vlastníckych pomerov v pôvodných DP. Pridaná hodnotu dosiahla v spracovateľskom priemysle svoj vrchol ešte v roku 2007 (v roku 2008 sa zaznamenal už pokles). Ak porovnáme rast medzi rokom 2003 a 2007, tak v ZKP sa pridaná hodnota zvýšila na 236 % a v DP na 131 %. V roku 2009, resp. 2008 v oboch skupinách podnikov došlo k recesii. Rast v roku 2010 je spôsobený najmä zmenou metodiky, na základe ktorej sa zvýšila zamestnanosť, aj pridaná hodnota najmä v domácom sektore (pribudli najmä živnostníci).

Domáce podniky a ZKP rozvíjajú svoje aktivity v pomerne odlišnej odvetvovej štruktúre. Zatiaľ čo v ZKP má vysoký podiel spracovateľský priemysel, DP pôsobia hlavne v sektore služieb a v stavebníctve. Prehľad za rok 2010 poskytuje tabuľka 3.

T a b u ľ k a 3

Podiel odvetví na nefinančnom podnikovom sektore DP a ZKP, 2010 (v %)

	Pridaná hodnota		Zamestnanosť	
	DP	ZKP	DP	ZKP
Spracovateľský priemysel	17,8	53,5	21,8	61,3
Ťažba, dodávka elektriny, plynu a vody, odpady	11,4	8,0	3,4	3,1
Stavebníctvo	11,1	2,3	14,5	3,3
Služby spolu	59,8	36,2	60,3	32,3

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov v databáze Eurostatu.

V spracovateľskom priemysle majú DP (podľa pridanej hodnoty) najväčšie podiely vo výrobe potravín, v spracovaní dreva a vo výrobe kovových konštrukcií, ZKP najmä vo výrobe motorových vozidiel, vo výrobe počítačov, elektronických a optických výrobkov a vo výrobe základných kovov. V sektore služieb pripadá v DP najväčší podiel na obchod (45 %), na dopravu a skladovanie a na odborné, vedecké a technické činnosti, v ZKP na odvetvie informácií a komunikácie a rovnako ako v DP, aj na obchod.

Rozdielna odvetvová štruktúra sa v plnej miere odráža v nižšej technologickej náročnosti spracovateľského priemyslu DP, a čiastočne aj v nižšej poznatkovej náročnosti ich sektora služieb. Celkové sú DP menej

angažované v technologicky a poznatkovo náročnejších aktivitách (len jednou pätinou), kým v ZKP sú tieto relácie vyrovnané. Pozri tabuľku 4.

T a b u ľ k a 4

Štruktúra spracovateľského priemyslu a služieb podľa technologickej a poznatkovej náročnosti za DP a ZKP v roku 2010 (v %)

	Pridaná hodnota		Zamestnanosť	
	DP	ZKP	DP	ZKP
<i>Spracovateľský priemysel</i>				
Technologicky náročné odvetvia	18,7	55,7	14,5	54,3
Technologicky menej náročné odvetvia	81,3	44,3	85,5	45,7
<i>Služby</i>				
Poznatkovo náročné služby	22,6	43,5	21,6	28,8
Poznatkovo nenáročné služby	77,4	56,5	78,4	71,2
<i>Spracovateľský priemysel a služby spolu</i>				
Technologicky a poznatkovo náročný segment	21,7	50,8	19,8	45,4
Technologicky a poznatkovo nenáročný segment	78,3	49,2	80,2	54,6

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov v databáze Eurostatu.

Napokon treba ešte uviesť, že DP sú podľa zamestnanosti na jeden podnik podstatne menšie ako ZKP. V roku 2010 pripadalo na jeden domáci podnik 2,8 osôb, v ZKP 90,6 osôb.

Domáce podniky sú v porovnaní so ZKP *menej výkonné*: pridaná hodnota (PH), hrubý prevádzkový prebytok (HPP), ako aj osobné náklady (ON) na zamestnanca dosahujú zhruba polovičnú hodnotu ZKP. Pozri tabuľku 5.

T a b u ľ k a 5

Pridaná hodnota (PH), hrubý prevádzkový prebytok (HPP) a osobné náklady (ON) na zamestnanca v DP a ZKP v roku 2010

	NPS		Spracovateľský pr.		Služby	
	DP	ZKP	DP	ZKP	DP	ZKP
PH/na zam. (1000 eur)	17,5	34,8	14,3	30,4	17,4	39,0
ZKP = 100	50,3	.	47,0	.	44,7	.
HPP/na zam. (1000 eur)	9,6	18,1	6,2	15,0	9,3	20,4
ZKP = 100	53,0	.	41,2	.	45,6	.
ON/na zam. (1000 eur)	7,9	16,7	8,1	15,3	8,1	18,6
ZKP = 100	47,5	.	53,1	.	43,7	.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov v databáze Eurostatu.

Z medzinárodného porovnania vyplýva, že podniky v SR majú stále značnú konkurenčnú výhodu vo forme relatívne nízkych osobných nákladov a táto výhoda je výraznejšia v DP. V roku 2010 dosahovali priemerne mesačné osobné náklady na zamestnanca za celý NPS napríklad v porovnaní s Rakúskom 28 %, v tom za ZKP 34 % a za DP 24 %. V spracovateľskom priemysle to bolo v priemere 24 %, za ZKP 26 % a za DP iba 19 %.

Celkove treba konštatovať, že priemerné reálne mzdy sú na Slovensku oproti roku 1989 v porovnaní s ostatnými novými členskými štátmi EÚ (s výnimkou Litvy a Bulharska) najnižšie. A to napriek významnej účasti zahraničných investorov na vývoji ekonomiky. Pozri tabuľku 6.

T a b u ľ k a 6

Priemerné reálne mzdy v nových členských štátoch EÚ (1989 = 100)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
SK	83	88	86	88	94	97	101	104	106	108	106	105
CZ	114	121	128	133	137	142	148	150	154	155	156	154
HU	91	104	113	112	119	123	118	119	116	118	121	116
PL	96	96	100	100	102	106	112	119	121	123	125	125
SI	90	92	94	96	99	102	106	108	111	113	114	111
EE ¹	68	73	79	83	88	98	111	115	109	107	108	110
LV ²	115	122	131	135	148	171	205	217	205	192	192	195
LT	45	47	51	53	57	66	77	85	78	75	74	75
BG	41	42	44	44	46	48	53	60	65	67	70	73
RO	66	68	75	83	95	103	118	138	136	131	128	130

¹ 1990 = 100. ² 1993 = 100.

Prameň: Podkaminer (2013), s. 17.

Príčiny slabšej výkonnosti DP a možnosti ich prekonávania

Je zrejmé, že domáci podnikateľský sektor tvorí menej úspešnú časť nášho NPS a je otázne, prečo nie je, rovnako ako sektor ZKP, na svoj rozvoj schopný využiť tie výhody, ktoré Slovensko má – priaznivú geografickú polohu, relatívne kvalifikovanú pracovnú silu a stále ešte nízku mzdovú úroveň v porovnaní s vyspelými ekonomikami.

Dôvody možno v zásade zhrnúť do dvoch skupín.

Prvú z nich tvorí celkove odlišná pozícia ZKP v porovnaní s DP. Zahraničím kontrolované podniky sú zväčša súčasťou veľkých medzinárodných

korporácií, ktoré si cieľavedome vyberajú lokality na svoje podnikanie. Na základe fragmentácie produkcie umiestňujú v nich také aktivity, ktoré sú z hľadiska ich hodnotového reťazca najvýhodnejšie a spájajú ich s aktivitami, ktoré je výhodnejšie ponechať v materskej krajine alebo v inej najvhodnejšej lokalite. Svojimi podnikateľským rozhodnutiami v podstate už ex ante rozhodujú o úspešnosti svojich ekonomických aktivít. V hostiteľskej krajine majú zároveň možnosť vyberať si najzdatnejšie firmy na spoluprácu a spravidla ich postupne preberať pod svoju kontrolu. Vzhľadom na to, že poskytujú vyššie mzdy ako DP, nemajú problém získať kvalifikovaných odborníkov (zväčša prechodom z DP). Pre nepretržitý technologický rozvoj disponujú širokým zázemím v materských krajinách. Sú etablovaní na trhoch a svojou „značkou“ sa dokážu presadiť aj na nových trhoch. A navyše štáty o zahraničných investorov súťažia v poskytovaní investičných stimulov a rôznych úľav. Všetko toto DP spravidla chýba, a preto nedokážu tak ako ZKP spájať výhodu nízkych miezd s potrebnou technologickou a inovačnou úrovňou, čo tvorí základ konkurenčnej schopnosti ZKP.

Druhá skupina odlišností medzi DP a ZKP má svoj základ v rozdielnej veľkosti podnikov. Domáce podniky majú na Slovensku v priemere charakter malých a stredných podnikov (MSP), zatiaľ čo ZKP patria medzi veľké až stredne veľké podniky.⁸ Treba konštatovať, že v štruktúre podnikateľského sektora podľa veľkosti firiem mali na Slovensku v roku 2010 v medzinárodnom porovnaní nadpriemerne vysoký podiel mikropodniky s 1 – 9 zamestnancami (podľa OECD, 2013c), a to až 95,7 % v porovnaní s 88,7 % v priemere za 29 sledovaných krajín OECD. Ostatné veľkostné kategórie firiem dosahovali naopak nižšie podiely (malé podniky 3,6 % k 9,2 %, stredne veľké podniky 0,6 % k 1,7 % a veľké podniky

⁸ Údaje o zamestnanosti a pridanej hodnote v DP a v MSP sú rádovo porovnateľné. Zamestnanosť v MSP je o 8 % a tvorba pridanej hodnoty o 4 % nižšia ako v DP (podľa údajov Eurostatu za rok 2010). V DP sa teda nachádza aj časť podnikov s 250 a viac zamestnancami. V prípade ZKP je to naopak. Zamestnanosť, aj tvorba pridanej hodnoty je vo veľkých podnikoch väčšia ako v ZKP. Ak chceme teda podporiť výskumno-vývojové a inovačné aktivity DP a nediskriminovali pritom ZKP, môžeme to urobiť na báze podpory MSP.

0,1 % k 0,3 %). To má zásadný vplyv na schopnosti a ochotu najmä domácich podnikov investovať do výskumu a vývoja (VaV) a do inovácií.

VaV a inovácie sú základom konkurenčnej schopnosti podnikov a ich hospodárskeho rastu. Na základe rôznych foriem trhového zlyhania však podniky spravidla investujú do týchto faktorov menej, než je to z národohospodárskeho charakteru želané. Kľúčové je najmä neúplné osvojenie výnosov z VaV aktivít na základe nekontrolovateľnej difúzie poznatkov, čo korešponduje s pôvodným chápaním poznania ako verejného statku. V dôsledku toho majú z nového poznania prospech nielen podniky, ktoré financujú uskutočnený VaV, ale prostredníctvom externých efektov, resp. efektov z prelievania poznania aj iné imitujúce podniky, osobitne v prípade, ak nové poznanie nie je chránené opatreniami v rámci ochrany duševného vlastníctva.⁹ Z národohospodárskeho hľadiska je, pravda, výhodné, ak celkové výnosy z VaV prekračujú výnosy skúmajúcich podnikov o dodatočné výnosy podnikov z pozitívnych externých efektov. Vlády by teda mali mať záujem o šírenie (prelievanie) nových poznatkov do čo najširšieho okruhu inovujúcich podnikov, musia pri tom však dbať o to, aby sa v dôsledku toho neznižoval záujem podnikov o investovanie do VaV a aby inovační podnikatelia dosahovali primeranú návratnosť z investícií.¹⁰ Práve čiastočné financovanie nákladov na podnikové výskumno-vývojové projekty z verejných zdrojov má tomu zabrániť.

Trhové zlyhania sa tiež odvodzujú od informačných asymetrií pri hodnotení rizika a od nedeliteľnosti VaV projektov.

⁹ S ohľadom na kontroverznú diskusiu o subvencovaní súkromných podnikateľských aktivít, Dobrinsky (2009) porovnáva tento typ pomoci s právnou ochranou duševných práv. Právna ochrana de facto vytvára dočasnú monopolnú pozíciu inovujúceho podnikateľa, ktorá mu umožňuje privlastniť si rentu. Obchodnú prirážku (nad marginálne náklady) patentovaných produktov možno pokladať za istú osobitnú daň platenú spotrebiteľmi a zhromažďovanú držiteľom patentu. V prípade masovej spotreby chráneného patentového produktu má táto prirážka charakter všeobecnej spotrebnej dane, ktorej príjmy smerujú k držiteľovi patentu. Z tohto hľadiska, ekonomický účinok priamej verejnej finančnej podpory inovačných firiem sa len málo líši od účinkov právnej ochrany duševných práv. Treba dodať, že príliš striktná a široko koncipovaná právna ochrana duševných práv môže blokovat' tok ideí a technológií, ktorý je nevyhnutný v systéme otvorených inovácií.

¹⁰ V praxi totiž inovační podnikatelia čelia dvom problémom: ak je inovátor neúspešný, tak znáša všetky náklady spojené s chybnou investíciou, ak je úspešný, iní môžu nasledovať jeho príklad a podieľať sa na jeho výnosoch.

V porovnaní s veľkými podnikmi majú inovujúce MSP spravidla ďalšie dodatočné nevýhody.

- Na základe informačnej asymetrie majú MSP obmedzený prístup k externým finančným zdrojom. O veľkých podnikoch existuje veľa verejných informácií, ktoré investorom uľahčujú odhadnúť očakávané výnosy a riziká príslušného výskumného projektu. O MSP sa relevantné a dôveryhodné informácie spravidla ťažko získavajú. Externí poskytovatelia finančných prostriedkov sú preto menej ochotní VaV projekty MSP financovať.
- Na základe svojej nižšej absorpčnej schopnosti majú MSP obmedzenú schopnosť využiť efekty z prelievania poznania. Majú tiež nevýhody pri využívaní výsledkov výskumu verejne financovaných výskumných inštitúcií.
- MSP majú slabšiu pozíciu v súťaži o kvalifikovaných pracovníkov, tak pre nižšiu mzdovú úroveň ako vo veľkých podnikoch, ako aj pre menšie možnosti v kariérom postupe. Celkový nedostatok vysoko kvalifikovaných odborníkov sa teda MSP dotýka oveľa citlivejšie.
- MSP dokážu potrebný rozsah VaV kapacít a prístup k mnohorakým technologickým poznatkom spravidla dosiahnuť len v kooperácii, čo prináša nielen šance, ale aj dodatočné náklady a riziká.
- Inovačné riziko nedokážu MSP, tak ako veľké podniky, rozložiť na viaceré projekty.
- MSP majú spravidla väčšie problémy ako veľké podniky s uvádzaním inovácií na trh a menšie možnosti využiť úspory z rozsahu.

Na eliminovanie trhových zlyhaní a dodatočných, veľkosťou podmienených, nevýhod MSP by mal štát ich výskumno-vývojové a inovačné aktivity, ako aj príslušnú podpornú výskumnú infraštruktúru podporiť. Robia tak aj štáty, ktoré majú oveľa vyspelejší sektor MSP ako Slovensko.

Opatrenia na podporu výskumno-vývojových a inovačných aktivít v MSP majú v jednotlivých krajinách rôzny charakter.

V Nemecku napríklad (podľa Belitz, Eickelpasch a Lejpras, 2012) podporujú:

- VaV projekty (jednotlivé aj spoločné) MSP vrátane súvisiacich prípravných a následných poradných a servisných služieb;

- výskumnú infraštruktúru, v rámci ktorej sa podporujú priemyselné výskumné projekty výskumných zariadení s MSP tak, aby sa uzavrela medzera medzi základným výskumom a jeho ekonomickým uplatnením;
- vytvorenie a manažment inovačných sietí a klastrov s účasťou MSP;
- zakladanie technologicky orientovaných podnikov;
- poskytovanie technologicky zameraných služieb pre podniky, ktoré umožňujú transfer aktuálneho technologického poznania v MSP prostredníctvom príslušných existujúcich zariadení.

Ako nástroje sa používajú najmä nenávratné príplatky k nákladom na VaV, ale aj k nákladom súvisiacimi s VaV projektmi (napr. náklady na externé poradenstvo alebo manažment inovačných sietí), ďalej úrokovovo výhodné pôžičky a v prípade zakladania podnikov aj kapitálová účasť. Nemecko, na rozdiel od iných krajín, napríklad od Francúzska a Rakúska, neuplatňuje daňovú podporu VaV.¹¹

Podpora výskumno-vývojových a inovačných aktivít MSP by v zásade mala tvoriť strednodobo až dlhodobo konštantnú súčasť hospodárskej politiky národných vlád a MSP poskytnúť prehľadný systém podporných opatrení. MSP musia mať istotu, že kedykoľvek, keď majú šancu realizovať nejaký inovačný projekt, môžu požiadať o podporu a táto podpora im bude poskytnutá, či už vo forme dotácie alebo zvýhodnenej pôžičky. Takýto program sa musí seriózne pripraviť tak, aby čo najviac vyhovoval domácemu podnikateľskému sektoru. Skúsenosti z iných krajín sú samozrejme užitočné, nemožno ich však nekriticky prebrať.

Na Slovensku zaostávanie DP za ZKP má v podstate dve formy, ktoré sa vzájomne ovplyvňujú:

- zaostávanie DP za ZKP v produktivite práce v rovnakých odvetviach, čo vo výraznej miere ovplyvňuje ich konkurenčnú schopnosť;
- pôsobenie DP prevažne v technologicky a poznatkovo menej náročných aktivitách, čo obmedzuje ich rozvojové možnosti a rast ich výkonnosti.

Podpora DP (prostredníctvom politiky podpory MSP), by teda mala sledovať tiež dva ciele a to a) zvýšenie inovačnej schopnosti existujúcich podnikov a b) prenikanie DP (či už existujúcich alebo novozaložených)

¹¹ Voči daňovému zvýhodneniu VaV aktivít sa namieta najmä pre jeho crowding out efekt.

do technologicky a poznatkovo náročných segmentov podnikateľského sektora. V tomto smere možno hovoriť aj o celkovej potrebe realizácie kvalitatívnych štruktúrnych zmien v domácom podnikateľskom sektore.

V obidvoch prípadoch hrá kľúčovú úlohu domáci VaV sektor. Ten by mal byť schopný dodávať ekonomike unikátne technologické inovácie a tak vytvárať pre domáci podnikateľský sektor nové príležitosti vo forme domácej produkcie s vysokou pridanou hodnotou a nových lukratívnych pracovných miest. Ten je však rovnako ako domáci podnikateľský sektor slabý, a zahraniční investori u nás zatiaľ s vytváraním výskumných centier váhajú.

Napriek tomu, že v publikácii sa otázkam VaV venuje osobitná štúdia, chceme aj tu na niekoľkých príkladoch upozorniť na rádové rozdiely medzi Slovenskom a vyspelým svetom.

Na Slovensku sa celkove na VaV vynakladá len 0,68 % HDP¹² (priemer OECD dosahuje 2,37 %, špičkovou európskou krajinou je Fínsko s 3,78 % HDP). Podnikový sektor na Slovensku vynakladá na VaV len 0,25 % HDP, kým špičkové európske krajiny až 10-násobok (napríklad Fínsko 2,66 %, Švédsko 2,34 %). Viac vynakladajú aj naši susedia: Rakúsko 1,87 %, ČR 1,12 %, Maďarsko 0,75 %, s výnimkou Poľska (0,23 %). Nízka je celková podpora štátu v prospech podnikového VaV, na Slovensku predstavuje 0,03 % HDP. Na porovnanie: v Rakúsku 0,21 %, v ČR a v Maďarsku 0,19 % HDP. Najvyššiu hodnotu medzi európskymi krajinami (členmi OECD) dosahuje Francúzsko (0,38 % HDP).

Na Slovensku pracuje na tisíc obyvateľov zhruba toľko výskumníkov ako v priemere za EÚ 28 (okolo 7 výskumníkov), ostatných pracovníkov VaV je podstatne menej (1,3 v SR a 4,1 v EÚ 28). Základným problémom však je, že v podnikovom sektore z celkového počtu výskumníkov pracuje len veľmi malá časť (13 %), čo je medzi sledovanými krajinami OECD najnižšie percento. V Rakúsku, ktoré dosahuje medzi európskymi krajinami najvyšší podiel podnikového sektora na počte výskumníkov, je to až 63 %.

Z medzinárodného hľadiska je na Slovensku veľmi nízka aj celková podpora inovácií, a to bez ohľadu na to, či ide o veľké podniky, alebo malé

¹² Podľa OECD (2013c). Údaje za rok 2011.

a stredné podniky (MSP). Na Slovensku len 15,5 % z celkového počtu inovatívnych firiem obdržalo v rokoch 2008 – 2010 verejnú podporu inovácií: 16,3 % MSP a 10,4 % veľkých podnikov. (Podľa výšky podpory inovatívnych MSP sa Slovensko umiestnilo na 23. miesto medzi 28 krajinami OECD.) Napríklad v Rakúsku podporili 40,0 % všetkých inovatívnych firiem; 38,1 % MSP (4. miesto z 28) a až 60,1 % veľkých podnikov.

Predpoklady na zlepšenie situácie v domácom podnikateľskom sektore sú teda pomerne problematické. Domáce podniky nie sú spravidla, na základe svojich obmedzených finančných zdrojov, schopné rozvíjať vlastné výskumno-vývojové aktivity, ani financovať externé zdroje nových poznatkov, ani podnietiť verejné VaV inštitúcie k väčšej pozornosti voči MSP. Na strane druhej, výskumné inštitúcie, ktoré sú tiež finančne silno obmedzené, hľadajú zdroje najmä v zahraničí (v spoločných európskych projektoch, v zahraničných firmách a pod.). A štát v súčasnosti hlavne šetrí a skôr obmedzuje podporu podnikania, aj výskumu. Potreba začať riešiť tento problém je však mimoriadne naliehavá, najmä v súčasnom období. Východisko zo súčasnej hospodárskej krízy tvoria predovšetkým nové riešenia technologického i netechnologického charakteru, ktoré umožnia firmám, ktoré ich uskutočnia, získať podiel na obnovujúcom sa a štruktúrne sa meniacom pokrízovom agregátom dopytu. Kvalitatívne štruktúrne zmeny na základe inovačných aktivít by sa teda mali stať imanentnou súčasťou podnikateľských aktivít domácich podnikov. Na základe nízkej pozornosti, ktorú tomuto problému venovali de facto všetky doterajšie slovenské vlády, úspešnosť v tomto smere možno sotva očakávať v najbližších rokoch. Aj preto, lebo celý proces, aj keby sa začal ihneď intenzívne realizovať, môže priniesť výsledky až za istý čas.

Domáci podnikateľský sektor však skrýva v sebe rozsiahly ekonomický potenciál, ktorého lepšie využitie by mohlo významne prispieť k rastu ekonomiky, k zvýšeniu zamestnanosti, ale aj k zvýšeniu pracovných príjmov obyvateľstva. Domáce podniky zamestnávajú vyše 1,1 mil. pracovníkov, 3,5-krát viac ako ZKP. Ak by sa diferenciacia medzi výkonnosťou DP a ZKP (v pridanej hodnote na pracovníka) zredukovala o jednu desatinu a pri zachovaní daného počtu pracovníkov, podľa našich prepočtov by

to znamenalo zvýšenie pridanej hodnoty v nefinančnom podnikovom sektore o vyše 6 % a pridanej hodnoty v národnom hospodárstve zhruba o 3 %. Redukcia diferencie o polovicu, t. j. zhruba na 75 % úrovne ZKP, čo vyspelé ekonomiky spravidla dosahujú, by znamenalo zvýšenie pridanej hodnoty v NPS o 30 % a v národnom hospodárstve o 15 %.

Vystáva teda otázka, či sa Slovensko bude aj naďalej spoliehať len na zahraničných investorov, poskytovať im neustále investičné stimuly, rôzne úľavy a draho platiť za „nové“ pracovné miesta a predpokladať, že budú schopní stále zvyšovať rast slovenskej ekonomiky, resp. udržiavať ho na takej úrovni, aby Slovensko bolo schopné pokračovať v konvergenčnom procese. Alebo sa pokúsi zmeniť svoju doterajšiu hospodársku politiku a popri triezvej podpore zahraničných investorov sa bude viac orientovať aj na podporu domáceho podnikateľského sektora, prinajmenšom v takej miere ako sme doteraz podporovali zahraničných investorov.

Zvýšenie úrovne a kvality vzdelania – jeden z najdôležitejších predpokladov prechodu do vyššej fázy rozvoja

Z doterajších výskumov (na základe modelov analyzujúcich súvislosti dlhodobého vývoja) vyplynulo, že dodatočné vklady do vzdelania a výskumu prinášajú pre zrýchlenie tempa rastu, zvýšenie zamestnanosti a zníženie nezamestnanosti väčšie pozitívne efekty ako napr. znižovanie daní. V kontraste s tým sa zistilo, že na Slovensku sú vklady do týchto faktorov a celkovo do tvorby a zachovania ľudského kapitálu na absolútne nedostatočnej úrovni. Podiel verejných výdavkov na tieto účely z HDP je v SR značne menší než nielen v nadpriemerne, ale aj v podpriemerne výkonných ekonomikách EÚ (pozri Šikula a kol., 2010).

V danom kontexte sa pokúsime hodnotiť úroveň a kvalitu vzdelávacieho systému, ako aj podmienky, v ktorých funguje. To si vyžaduje analyzovať celý rad indikátorov a posudzovať ich v medzinárodnom porovnaní. Za veľmi dôležité považujeme informácie o štruktúre obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania. Podľa informácií, ktoré uvádzame v tabuľke 7, možno dôjsť k viacerým zaujímavým záverom:

T a b u l' k a 7

Dosiahnuté vzdelanie podľa vekových kategórií a jeho zmeny (v %)

	Dosiahnuté vzdelanie	25 – 64-roční								2000-11
		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Ø t. r.
SR	nižšie ako vyššie sekundárne	16	12	11	11	10	9	9	9	-5,5
SR	vyššie sekundárne, PSNT	73	74	74	75	75	75	74	73	-0,1
SR	terciárne	10	14	15	14	15	16	17	19	5,5
Ø OECD	nižšie ako vyššie sekundárne	34	30	29	29	28	27	26	25	-2,7
Ø OECD	vyššie sekundárne, PSNT	44	44	44	44	44	44	44	44	0,1
Ø OECD	terciárne	22	27	28	28	29	30	31	32	3,3
Ø EÚ 21	nižšie ako vyššie sekundárne	34	29	28	27	27	25	25	24	-3,2
Ø EÚ 21	vyššie sekundárne, PSNT	46	48	48	48	48	48	48	48	0,3
Ø EÚ 21	terciárne	20	24	25	25	26	27	28	29	3,4
	Dosiahnuté vzdelanie	25 – 34-roční								2000-11
		2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Ø t. r.
SR	nižšie ako vyššie sekundárne	6	7	6	6	6	5	6	6	-0,6
SR	vyššie sekundárne, PSNT	82	77	77	77	76	74	70	68	-1,7
SR	terciárne	11	16	17	17	18	21	24	26	7,8
Ø OECD	nižšie ako vyššie sekundárne	24	21	20	20	19	19	18	18	-2,8
Ø OECD	vyššie sekundárne, PSNT	49	47	47	46	46	45	45	44	-1,0
Ø OECD	terciárne	26	33	34	34	35	37	38	39	3,5
Ø EÚ 21	nižšie ako vyššie sekundárne	23	19	18	18	18	17	17	16	-3,2
Ø EÚ 21	vyššie sekundárne, PSNT	53	52	51	51	50	49	49	48	-0,9
Ø EÚ 21	terciárne	24	29	31	31	32	34	35	36	3,8

Poznámky: PSNT = postsekundárne neterciárne vzdelanie; EÚ 21 = členské štáty EÚ, ktoré sú aj členmi OECD.

Prameň: OECD (2013a).

- Štruktúra obyvateľstva podľa dosiahnutého vzdelania sa značne líši od priemeru OECD. Pre Slovensko je stále typický vysoký podiel stredoškolsky vzdelaného obyvateľstva,¹³ nízky podiel obyvateľstva so vzdelaním nižším ako vyššie sekundárne vzdelanie a aj relatívne nízky podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva. V podstate ide o štruktúru zdedenú z minulosti, ktorá sa iba postupne mení.
- V poslednom období (2000 až 2011), tak ako je uvedené v tabuľke 7, možno zaznamenať rýchly priemerný ročný rast terciárneho vzdelania, rýchlejší ako v priemere za krajiny OECD. V danom období sa zvýšil podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva vo vekovej kategórii 25 – 64-ročných v SR a v EÚ 21 o 9 percentných bodov (p. b.), v OECD o 10 p. b., v skupine 25 – 34-ročných sa však na Slovensku

¹³ Výnimkou je v tomto smere rómska populácia: vyššie stredné vzdelanie dosahuje iba 28 % (World Bank, 2012).

dosiahlo zvýšenie až o 15 p. b., o 2, resp. 3 p. b. viac oproti OECD a EÚ 21. A to na úkor podielu obyvateľstva s najnižším vzdelaním (v skupine 25 – 64-ročných) a aj na úkor podielu obyvateľstva s vyšším sekundárnym vzdelaním (v skupine 25 – 34-ročných). O približovaní sa k úrovni OECD však možno, hovoriť len v prípade mladšieho obyvateľstva, keď diferencia voči priemeru OECD sa znížila z 15 p. b. v roku 2000 na 13 p. b. v roku 2011, v skupine 25 – 64-ročných sa naopak zvýšila z 12 p. b. na 13 p. b.

3. Diferencia medzi Slovenskom a hospodársky vyspelými krajinami združených v OECD v podiele vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva sa okrem iného ťažko prekonáva aj pre prakticky nefungujúci systém bakalárskeho štúdia. Na Slovensku v roku 2011 dosiahlo najvyššie vzdelanie v 1. stupni vysokoškolského vzdelania (v terminológii, ktorú používa OECD v type B terciárneho vzdelania) len 1 % obyvateľstva vo vekovej skupine 25 – 64-ročných. V priemere za 34 krajín OECD s takýmto vzdelaním ukončilo svoje štúdium až 10 % obyvateľstva v danej vekovej skupine. Podiel 32 % vysokoškolského obyvateľstva v krajinách OECD teda pozostáva z 10 % obyvateľstva s typom B terciárneho vzdelania a 22 % s typom A alebo s doktorandským štúdiom, kým na Slovensku je to 1 % a 18 %. Rozdiel v podiele obyvateľstva s najvyšším vysokoškolským vzdelaním typu A medzi Slovenskom a OECD (4 p. b.) nie je už zďaleka taký dramatický. Problémom však zostáva bakalárske štúdium, ktoré na Slovensku neakceptovali ani študenti, ani zamestnávateľia. Považuje sa všeobecne za neukončené vysokoškolské vzdelanie. Hlavne preto, lebo neprináša študentom nič, čo by im umožnilo úspešne sa presadiť v zamestnaní aj bez pokračovania v type A terciárneho vzdelania. Obsahové zameranie bakalárskeho štúdia by sa teda malo zmeniť tak, aby sa poznatky získané v tomto štúdiu viac približovali potrebám budúceho zamestnania jeho absolventov. Rada Európskej únie v stanovisku k národnému programu reforiem SR na rok 2013 v tomto smere odporúča: „Vo vysokoškolskom vzdelávaní vytvoriť bakalárske programy viac orientované na pracovné miesta“ (Úradný vestník Európskej únie, 2013).

Zvýšenie úrovne vzdelania má kľúčový význam pre celkový ekonomický rozvoj. Mimoriadne významný, a na Slovensku osobitne, je vzťah dosiahnutého vzdelania a schopnosti zamestnať sa a udržať si zamestnanie. Ako vidieť v tabuľke 8, na Slovensku je táto väzba podstatne silnejšia ako v priemere OECD alebo EÚ 21, a to aj v období pred krízou.

T a b u ľ k a 8

Miera nezamestnanosti podľa dosiahnutého vzdelania a podľa vekových kategórií v %

	Dosiahnuté vzdelanie	25 – 64-roční				25 – 34-roční			
		2000	2005	2008	2011	2000	2005	2008	2011
SR	nižšie ako vyššie sekundárne	36,3	49,2	36,3	39,3	55,7	73,8	51,4	54,1
SR	vyššie sekundárne, PSNT	14,3	12,7	7,4	11,5	17,7	13,8	8,8	14,8
SR	terciárne	4,6	4,4	3,1	5,2	7,0	5,3	4,7	8,3
Ø OECD	nižšie ako vyššie sekundárne	9,4	10,7	8,8	12,6	14,6	16,4	13,6	18,1
Ø OECD	vyššie sekundárne, PSNT	6,0	6,2	4,9	7,3	7,1	7,5	6,4	9,5
Ø OECD	terciárne	3,4	3,9	3,3	4,8	5,1	5,4	4,6	6,8
Ø EÚ 21	nižšie ako vyššie sekundárne	11,6	12,8	10,4	15,6	16,8	19,2	15,5	22,3
Ø EÚ 21	vyššie sekundárne, PSNT	6,9	6,8	5,2	8,5	8,2	8,1	6,5	11,0
Ø EÚ 21	terciárne	3,7	4,1	3,2	5,2	5,7	5,8	4,7	7,6

Poznámky: PSNT = postsekundárne neterciárne vzdelanie; EÚ 21 = členské štáty EÚ, ktoré sú aj členmi OECD.

Prameň: OECD (2013a).

Extrémne vysoká je na Slovensku nezamestnanosť v skupine pracovných síl bez vyššieho sekundárneho vzdelania: v roku 2011 vo vekovej kategórii 25 – 64-ročných je to 39,3 %, v skupine 25 – 34-ročných až 54,1 %. čo sú vôbec najvyššie hodnoty v krajinách OECD.¹⁴ V porovnaní s priemerom OECD alebo EÚ 21 je táto skupina v SR pomerne malá (aj s vzhľadom na vysoký podiel obyvateľstva s vyšším sekundárnym vzdelaním), a zrejme podpriemerne vybavená základnými kompetenciami a zručnosťami, čo ich krajne znevýhodňuje pri uchádzaní sa o prácu. Vo vyspelejších krajinách, v ktorých je táto skupina podstatne väčšia, starostlivosť o odborné vzdelanie, najmä učňovské, zabezpečuje aj pracovníkom bez vyššieho stredného vzdelania relatívne dobrú prípravu na zamestnanie; miery nezamestnanosti sú i tam v tejto skupine najvyššie, ale zďaleka nie také extrémne ako na Slovensku.

¹⁴ Z hľadiska počtu nezamestnaných však najvyšší podiel pripadá na osoby s vyšším sekundárnym vzdelaním (zhruba 2 tretiny).

Veľmi významný je vplyv úrovne vzdelania na príjmy zamestnancov. V roku 2011 dosiahla vzdelanostná prémia 25 – 64-ročných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním až 75 % oproti pracovníkom s vyšším stredným vzdelaním¹⁵ a dosiahla negatívnu hodnotu –33 % v prípade pracovníkov bez vyššieho stredného vzdelania. Aj tu sa ukazuje, že na Slovensku je vplyv úrovne vzdelania podstatne vyšší ako v priemere OECD (+57 a –24 %). Vo vekovej kategórii 25 – 34-ročných sú vzdelanostné prémie vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov o niečo menšie (SR +47 %, OECD +40 %), kým za pracovníkov bez vyššieho stredného vzdelania je diferenciacia na Slovensku ešte vyššia ako vo vekovej kategórii 25 – 64-ročných (–37 %), v OECD je naopak nižšia (–20 %).

Rovnako dôležité, a možno aj dôležitejšie ako informácie o štruktúre obyvateľstva podľa dosiahnutého vzdelania sú informácie o kvalite vzdelania. Zaujímavé sú najmä informácie o tom, ako naši žiaci obstáli v prieskume PISA.¹⁶ Možno konštatovať, že napriek postupnému zlepšovaniu kvality vzdelania, indikátory PISA boli aj podľa posledného zisťovania v roku 2009 stále pod úrovňou priemeru OECD (488 bodov k 497 bodom) a poukazujú na zaostávanie Slovenska v medzinárodnom porovnaní najmä v čitateľskej a prírodovednej gramotnosti (pozri tab. 9).

Slabé je umiestnenie Slovenska podľa percenta špičkových študentov¹⁷ (medzi 38 krajinami na 26. mieste), ktoré tvorili 6,2 % v prírodovednej, 4,5 % v čitateľskej a 12,7 % v matematickej gramotnosti. Na porovnanie vo Fínsku ako top krajiny sa dosiahli tieto hodnoty: 18,7 %, 14,5 % a 21,7 %.

Výsledky PISA preukazujú ďalej, že horšie výsledky dosahujú spravidla žiaci pochádzajúci zo znevýhodneného sociálno-ekonomického prostredia (tieto diferencie boli podľa výsledkov roku 2009 v SR o niečo vyššie ako v priemere za OECD). Väzbu na sociálno-ekonomické zázemie zvyšuje najmä predčasná selekcia žiakov (pri vstupe do osemročných gymnázií) a presúvanie žiakov do výberových alebo špeciálnych škôl.

¹⁵ Veľký rozdiel vo vzdelanostnej prémii je medzi pracovníkmi s najvyšším dosiahnutým vysokoškolským vzdelaním typu A (+77 %) a typu B (+23 %), t. j. až 54 p. b. V priemere za OECD, resp. EÚ 21 je táto diferenciacia nižšia (43, resp. 38 p. b.).

¹⁶ OECD Programme for International Student Assessment.

¹⁷ Medzi ne boli zaradení tí, ktorí dosiahli viac než 626, 607 alebo 633 bodov v čitateľskej, matematickej a prírodovednej gramotnosti.

Horšie výsledky dosahujú aj žiaci navštevujúci školy na vidieku, na rozdiel od väčších miest. Ich výsledky sú horšie zhruba o 10 %, čo je 4. najvyšší negatívny rozdiel v OECD.

Tabuľka 9
Trendy vo výsledkoch prieskumu PISA

	Čitateľská gramotnosť				Matematická gramotnosť			Prírodovedná gramotnosť	
	2000	2003	2006	2009	2003	2006	2009	2006	2009
OECD	500	494	492	493	500	498	496	500	501
SR	-	469	466	477	498	492	497	488	490
ČR	492	489	483	478	516	510	493	513	500
Poľsko	479	497	508	500	490	495	495	498	508
Maďarsko	480	482	482	494	490	491	490	504	503
Fínsko	546	543	547	536	544	548	541	563	554
Kórea	525	534	556	539	542	547	546	522	538
Hongkong	525	510	536	533	550	547	555	542	549

Prameň: INEKO (2011).

Zlepšenie výsledkov v oblasti vzdelania má významný pozitívny vplyv na ekonomický rast. Štúdia OECD (2012) uvádza viaceré príklady. Dodatočný rok školského vzdelania môže zvýšiť reálny rast HDP na obyvateľa o 10 %. Zlepšenie kvality vzdelania – zvýšenie bodového ohodnotenia PISA na najvyššiu úroveň v OECD (Fínsko) pre všetky pracovné sily – by zvýšilo rast HDP na Slovensku o 0,9 %. Redukcia vzdelanostných nerovností by umožnilo jednotlivcom so znevýhodneným sociálno-ekonomickým zázemím naplno využiť svoj potenciál a tak prispieť do celospoločenských zdrojov. Osobitne sa to týka rómskej populácie.¹⁸

Informácie z prieskumu PISA poskytujú síce dôležité, ale predsa len čiastkové informácie o kvalite vzdelávania. Veľmi málo vieme o kvalite sekundárneho vzdelávania, trochu viac o kvalite terciárneho vzdelávania (k dispozícii sú čiastkové indikátory, napr. umiestnenie slovenských univerzít medzi najlepšimi univerzitami sveta, počet patentov, publikovaných

¹⁸ Zo štúdie Svetovej banky (World Bank, 2012) vyplýva, že HDP SR by mohol byť každý rok o 3,1 mld vyšší (o 4,4 %), ak by rómska populácia mala tie isté pracovné príležitosti a rovnakú úroveň miezd ako ostatná populácia. Jednou z dôležitých prekážok je práve veľmi nízka úroveň vzdelania (a samozrejme aj negatívny až diskriminačný vzťah nerómskeho obyvateľstva k Rómom). A pritom kvalita a úroveň vzdelania, ktorú mladí Rómovia dosahujú dnes a v budúcich rokoch bude v istej miere určujúca pre budúcnosť celej, prevažne starnúcej, populácie Slovenska.

a citovaných vedeckých statí, podiel zahraničných študentov na slovenských univerzitách a pod.). Hodnotenie vzdelávacieho systému možno však nájsť aj v rôznych zisťovaniach najmä vo vzťahu ku konkurenčnej schopnosti krajín. I keď ide väčšinou o „mäkké“ údaje, ich informačnú hodnotu nemožno podceňovať. Informácie, ktoré sa týkajú vzdelávania sú za SR veľmi nepriaznivé. Správa o konkurenčnej schopnosti (GCR) 2013 – 2014 (WEF, 2013) napr. zaraďuje SR podľa kvality vzdelanostného systému až na 130. miesto,¹⁹ podľa kvality matematického a prírodovedného vzdelania na 86. miesto a podľa kvality manažérskych škôl na 109. miesto. To sú výsledky, ktoré sú podpriemerné medzi zúčastnenými 148 krajinami, sú podstatne horšie, než je celkové umiestnenie SR v GCR 2013 – 2014 (78. miesto) a vôbec nezodpovedajú umiestneniu Slovenska podľa HDP/na obyvateľa na 42. mieste (podľa bežných USD). Lepšie sa hodnotí kvalita základného vzdelania (54. miesto).

Jedným z najslabších miest vzdelanostného systému Slovenska je jeho financovanie. V roku 2010 dosiahli výdavky na vzdelanie 4,6 % HDP. Priemer krajín OECD (6,3 %) bol oproti SR o viac ako tretinu vyšší. Veľmi nízku úroveň dosahujú výdavky na terciárne vzdelanie: 0,9 %, kým v priemere za krajiny OECD 1,6 %, čo je o tri štvrtiny viac ako v SR. O niečo lepšia je situácia na nižších stupňoch vzdelania (priemer OECD prevyšuje úroveň Slovenska o 28 %). Pozri tabuľku 10.

T a b u ľ k a 10

Celkové výdavky na vzdelávacie inštitúcie k HDP v %

	Primárne, sekundárne a PSNT vzdelanie				Terciárne vzdelanie				Všetky stupne vzdelania			
	1995	2000	2005	2010	1995	2000	2005	2010	1995	2000	2005	2010
SR	3,1	2,7	2,9	3,1	0,7	0,8	0,9	0,9	4,6	4,1	4,4	4,6
Ø OECD	3,6	3,6	3,8	3,9	1,2	1,3	1,5	1,6	5,4	5,4	5,8	6,3
Ø EÚ 21	3,7	3,5	3,6	3,8	1,1	1,1	1,3	1,4	5,3	5,2	5,5	5,9

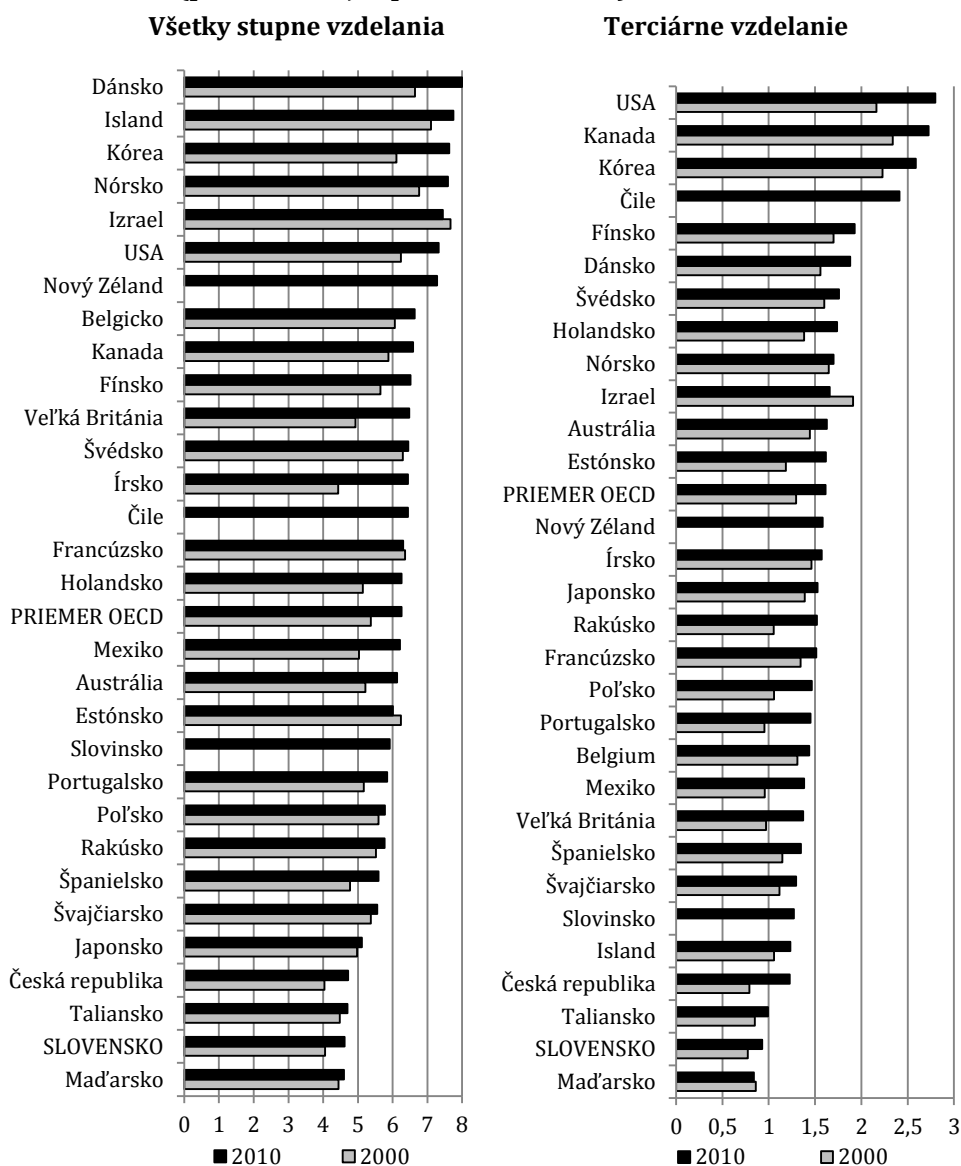
Prameň: OECD (2013a).

V medzinárodnom porovnaní sa SR umiestňuje na druhej najnižšej priečke, tak v celkových výdavkoch na vzdelanie, ako aj vo výdavkoch na terciárne vzdelanie. Pozri graf 2.

¹⁹ Aj v predchádzajúcich troch rokoch bolo hodnotenie kvality vzdelanostného systému nepriaznivé. Slovensko sa umiestnilo na 120., 117. a 111. mieste.

Graf 2

Celkové výdavky na vzdelávacie inštitúcie k HDP v %, v krajinách OECD,¹ 1995 - 2010 (poradie krajín podľa roku 2010)

¹ Bez Nemecka, Grécka, Luxemburska a Turecka.

Prameň: Spracované podľa údajov v OECD (2013a).

Nízke celkové výdavky na vzdelanie sa odrážajú aj na celkových výdavkoch na študenta. Slovensko vynakladá na študenta na všetkých stupňoch vzdelania 5 400 USD /PPP, kým v priemere za OECD je to 9 313

USD/PPP. Ako vidieť v tabuľke 11, najhoršie umiestnenie medzi krajinami OECD dosahuje Slovensko v terciárnom vzdelaní. V posledných rokoch síce celkové výdavky na terciárne vzdelanie vzrástli (v roku 2010 oproti roku 2005 o 28 % v stálych cenách), takmer rovnako však vzrástol aj počet študentov (o 24 %), takže výdavky na študenta vzrástli len o 3 %. Situácia na nižších stupňoch vzdelania (primárne, sekundárne a post sekundárne spolu) bola priaznivejšia: výdavky rástli o niečo rýchlejšie (o 35 %), zároveň však poklesol počet študentov (o 16 %), takže výdavky na študenta sa zvýšili takmer o 60 %. Zdá sa teda, že financovanie škôl nezohľadňuje dostatočne rast počtu študentov.

T a b u ľ k a 11

Ročné výdavky na študenta v roku 2010 (USD/PPP) a porovnanie SR s OECD a EÚ 21 v %

	SR	OECD	EÚ 21	SR/OECD	SR/EÚ 21	Poradie ¹
Predškolská výchova	4 306	6 762	7 085	64	61	24 z 32
Základné vzdelanie	5 732	7 974	8 277	72	69	26 z 36
Sekundárne vzdelanie	4 806	9 014	8 471	53	57	27 z 34
Terciárne vzdelanie	6 904	13 528	12 856	51	54	31 z 33

¹ Poradie medzi krajinami OECD a ďalšími krajinami G 20.

Prameň: OECD (2013 b).

Na Slovensku je mimoriadne nízko finančne ohodnotená práca učiteľa. SR dosahuje jedno z najnižších ohodnotení učiteľa za jednu hodinu vyučovania: na primárnom stupni vzdelania 15 USD, na nižšom stupni sekundárneho vzdelania 20 USD a na jeho vyššom stupni 21 USD; v priemere za OECD je to 49; 58 a 66 USD a 51; 61 a 69 USD za priemer EÚ 21.

Podcenená je práca učiteľa aj v domácom kontexte. V porovnaní s platmi porovnateľných pracovníkov s terciárnym vzdelaním dostáva učiteľ v predškolskej výchove iba 36 %, na primárnom, nižšom, ako aj na vyššom stupni sekundárneho vzdelania 44 %. V OECD dosahujú platy učiteľov k porovnateľným pracovníkom s terciárnym vzdelaním na sledovaných stupňoch vzdelávania 80, 82, 85 a 89 %.²⁰ Výsledky PISA pritom preukazujú, že krajiny s najlepšimi výsledkami poskytujú učiteľom vyššie platy a väčšie spoločenské uznanie. Tým sa im darí pritiahnúť najlepších

²⁰ V niektorých krajinách sú platy učiteľov najmä na vyššom stupni sekundárneho vzdelávania dokonca vyššie ako porovnateľné platy pracovníkov s terciárnym vzdelaním.

študentov do učiteľských profesií, čo, samozrejme, zvyšuje kvalitu vzdelávania. Na Slovensku nízka atraktivita učiteľskej profesie spôsobuje problémy s doplnením učiteľského stavu na potrebnej kvalitatívnej úrovni, aj s potrebnými jazykovými znalosťami. Podľa OECD (2012) by zvýšenie odmeňovania učiteľov na primárnom a sekundárnom stupni vzdelania na 75 % úrovne absolventov terciárneho vzdelania znamenalo 50 % zvýšenie ich miezd; pri danom počte učiteľov to vrátane odvodov do poisťného systému predstavuje zhruba 0,5 % HDP.

Zlepšenie kvality a dosahovaných výsledkov vzdelávacieho systému si v každom prípade žiada viac investovať do vzdelania. Dodatočné finančné zdroje by mali predovšetkým zvýšiť odmeňovanie učiteľov. Bez kvalitných a zanietených učiteľov nemožno dosiahnuť nevyhnutné zlepšenie kvality vzdelávacieho procesu. Súbežne však treba realizovať aj celý rad reformných krokov v celom systéme. Podrobne boli preskúmané napríklad v štúdiu A. Klasa (2010) v Stratégii rozvoja slovenskej spoločnosti. Aktuálne problémy a ich riešenie načrtáva štúdia OECD (2012), nachádzajú sa v pravidelných odporúčaníach orgánov EÚ a v celom rade ďalších štúdií a dokumentov. Z hľadiska budúceho vývoja Slovenska, základným cieľom týchto reforiem by, podľa nášho názoru, malo byť, aby každý zo súčasnej mladej generácie mal reálnu možnosť dosiahnuť vzdelanie adekvátne jeho schopnostiam, minimálne však také, ktoré mu umožní umiestniť sa na trhu práce a vyhnúť sa sociálnej exklúzii. To znamená, že viac zdrojov aj pozornosti treba venovať žiakom zo znevýhodneného sociálno-ekonomického prostredia, žiakom so špecifickými potrebami vrátane Rómov. S tým, pravda, úzko súvisí také usporiadanie školského systému, ktoré všeobecné vzdelanie optimálne kombinuje s odbornou prípravou, alebo ho vhodne dopĺňa v podstate na každom stupni vzdelávania (po absolvovaní povinnej školskej dochádzky napr. o odborné učňovské vzdelanie, po absolvovaní gymnázia napr. o post sekundárne neterciárne vzdelanie a pod.). Ak má odborné, najmä stredné odborné vzdelanie, plniť pozitívnu funkciu v umiestňovaní sa na trhu práce, musí získaná kvalifikácia, pochopteľne, zodpovedať požiadavkám trhu práce.²¹

²¹ V tomto smere existujú na Slovensku určité problémy. Podľa publikácie OECD (2010) kompetencie získané na stredných odborných školách nie sú na Slovensku v súlade s potrebami trhu práce. pretože existujúce študijné plány nie sú dostatočne prispôbené zmenám dopytu po kvalifikovaných odborníkoch a vedú k zastaraným kvalifikáciám.

Základným problémom však je, ako azda v každej oblasti slovenskej spoločnosti, že chýba základný strategický vládny dokument, ktorý by zakotvil základné dlhodobé ciele a princípy smerovania slovenského vzdelávacieho systému na báze najnovšieho poznania a spoločenského konsenzu a od ktorého by sa odvíjali jednotlivé reformné opatrenia.

Záverom

V štúdiu upozorňujeme na segmenty ekonomiky, ktoré sú z hľadiska prechodu do vyššieho štádia hospodárskeho rozvoja nedostatočne rozvinuté, alebo sú vážnou komplikáciou v ďalšom hospodárskom rozvoji (napríklad vysoká miera nezamestnanosti). Pri identifikácii slabých stránok slovenskej ekonomiky vychádzame zo zistení v predchádzajúcom výskume.

Za nedostatočne rozvinutý segment ekonomiky považujeme predovšetkým *domáci podnikateľský sektor*. Analýzou sa preukázalo, že výkonnosť tohto sektora je z hľadiska pridanej hodnoty na jedného zamestnanca v porovnaní so sektorom zahraničím kontrolovaných podnikov (ZKP) zhruba polovičná. Slabšia je i angažovanosť domáceho sektora v technologicky a poznatkovo náročnejších odvetviach ekonomiky (prípadá na ne len zhruba 20 % aktivít, v ZKP je to okolo 50 %). Hlavný zdroj zaostávania domáceho podnikateľského sektora za ZKP je najmä v jeho menšej schopnosti spájať výhodu nízkych miezd s potrebnou technologickou a inovačnou úrovňou, čo v podstate tvorí základ konkurenčnej schopnosti ZKP. Diferencie medzi DP a ZKP majú svoj základ najmä v ich výrazne rozdielnej pozícii z hľadiska prístupu ku kvalitatívnym faktorom ekonomického rozvoja. Ak sa má výkonnosť DP aspoň čiastočne vyrovnat' s výkonnosťou ZKP, štát by mal nevýhody DP eliminovať najmä podporou ich výskumno-vývojových a inovačných aktivít.

Zvýšenie inovačnej schopnosti domácich podnikov a ich prenikanie do technologicky a poznatkovo náročných segmentov ekonomiky tvorí, podľa nášho názoru, základ kvalitatívnych štruktúrnych zmien nevyhnutných pre prechod do vyššieho štádia hospodárskeho rozvoja. Ich uskutočnenie môže prispieť nielen k zvýšeniu výkonnosti domáceho podnikateľského sektora, ale aj celej ekonomiky: k rovnomernejšiemu

a rýchlejšiemu rastu HDP, k zvýšeniu zamestnanosti, ale aj k prekonaniu dlhodobého zaostávania Slovenska v mzdovej úrovni (ak zvýšia domáce firmy mzdy, zahraničné firmy sa tomu budú musieť prispôbiť).

Medzi významné segmenty ekonomiky podporujúce dlhodobý hospodársky rozvoj patria vzdelanie a veda a výskum. V štúdiu sa zaoberáme vzdelávacím systémom, problematike vedy a výskumu sa venuje osobitná štúdia.

Na základe medzinárodného porovnania možno jednoznačne konštatovať, že vzdelávací systém na Slovensku zaostáva za hospodársky vyspelými ekonomikami tak v úrovni dosiahnutia vzdelania, ako aj v jeho kvalite. V porovnaní s priemerom OECD zaostávame najmä v miere obyvateľstva s terciárnym vzdelaním, v roku 2011 o 13 p. b.. Čiastočne to možno pripísať aj nedobre nastavenému bakalárskemu štúdiu (na bakalárske štúdium ako najvyššie dosiahnuté vzdelanie u nás pripadá iba 1 % obyvateľstva vo vekovej skupine 25 – 64-ročných, kým v priemere za OECD až 10 %). Pokiaľ ide o kvalitu vzdelania, dostupné indikátory svedčia skôr o problémoch. Posledná správa o konkurenčnej schopnosti (WEF, 2013) napríklad zaraduje Slovensko podľa kvality vzdelanostného systému až na 130. miesto (spomedzi 148 krajín). Veľmi dôležité sú však parciálne signály, ktoré upozorňujú na problémy žiakov zo znevýhodneného sociálno-ekonomického prostredia, na horšie výsledky škôl na vidieku alebo napríklad na nesúlad kvalifikácií, ktoré získavajú absolventi stredných odborných škôl, s potrebami trhu práce.

Osobitne nepriaznivá je situácia vo financovaní výdavkov vzdelanostných inštitúcií. Slovensko sa v % výdavkov na vzdelávacie inštitúcie k HDP umiestnilo v roku 2010 na druhej najnižšej priečke medzi 31 krajinami OECD, a to tak v celkových výdavkoch na vzdelanie, ako aj vo výdavkoch na terciárne vzdelanie. Veľké rozdiely sú medzi krajinami OECD a Slovenskom vo výdavkoch na študenta, napríklad v sekundárnom a terciárnom vzdelaní dosahujú výdavky na študenta 53 % a 51 % úrovne OECD (na báze USD/PPP), na nižších stupňoch vzdelania je to 65 – 72 %. Mimoriadne nízko je na Slovensku ohodnotená práca učiteľa, a to nielen v medzinárodnom porovnaní, ale aj v domácom kontexte v porovnaní s ostatnými pracovníkmi s terciárnym vzdelaním.

Slovenský vzdelávací systém v každom prípade potrebuje viac finančných prostriedkov, ktoré by mali aktuálne riešiť najmä platy učiteľov.

Zvýšenie kvality vzdelania nie je možné bez kvalitných a angažovaných učiteľov. Potrebuje však aj reformy. Tie by sa však mali odvíjať od dlhodobého strategického dokumentu, ktorý by zakotvil základné ciele a princípy smerovania slovenského vzdelávacieho systému na báze najnovšieho poznania a istého spoločenského konsenzu. A možno treba zriadiť aj nejakú nestrannú inštitúciu (napríklad výskumný ústav v Slovenskej akadémii vied), ktorá by zhromažďovala, vypracúvala a vyhodnocovala úvahy o nevyhnutných zmenách v slovenskom vzdelávacom systéme a na základe toho takýto dokument vypracovala, podľa potreby ho spresňovala a sústavne sledovala ako sa „duch“ dokumentu prenáša do jednotlivých reformných krokov vlád.

Literatúra

BELITZ, H., EICKELPASCH, A., LEJPRAS, A., UNTER MITARBEIT VON BARASINSKA, N., TOEPEL, K. (2012): Volkswirtschaftliche Bedeutung der Technologie- und Innovationsförderung im Mittelstand: Endbericht; Forschungsprojekt im Auftrag des Bundesministeriums für Wirtschaft und Technologie. DIW Berlin: Politikberatung kompakt Nr. 67. Berlin.

BRZICA, D. A KOL. (2011): Spolupráca aktérov v technologickom a inovačnom rozvoji. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 87 – 97.

CIAIAN, P. – POKRIVČÁK, J. – DRÁBIK, D., (2008): Prečo sú niektoré sektory v tranzitívnych ekonomikách menej reformované ako ostatné? Príklad výskumu a vzdelávania v oblasti ekonómie. Politická ekonomie, 56, č. 6, 2008, s. 819 – 836.

DOBRINSKY, R. (2009): The Paradigm of Knowledge-Oriented Industrial Policy. In: Journal of Industrial Competition and Trade, 9, č. 4, s. 273 – 305.

EUROSTAT: Databáza.

GABRIELOVÁ, H. (2012): Štruktúra slovenskej ekonomiky pred a po recesii. [WP 41.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV 2012.

INEKO (2011): PISA 2009. Hlavné zistenia a zlyhania. [Http://www.ineko.sk/clanky/PISA-2009-.-hlavne-zistenia-a-zlyhania](http://www.ineko.sk/clanky/PISA-2009-.-hlavne-zistenia-a-zlyhania).

KLAS, A. (2010): Vzdelanie – základný pilier znalostnej ekonomiky a spoločnosti In: Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2010, s. 355 – 373.

KRISTENSEN, P. H. AND LILJA, K., ED. (2011): Nordic Capitalism and Globalization. New Forms of Economic Organization and Welfare Institutes. Oxford University Press 2011.

MORVAY, K. – OKÁLI, I. – ŠIKULOVÁ, I. (2012): Zrýchlenie rastu ekonomiky sa znovu odkladá na neurčito (Aktualizácia výhľadu vývoja slovenskej ekonomiky do roku 2013). Bratislava: Ekonomický ústav SAV. [Http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/191_aktualizacia_vyhladu.pdf](http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/191_aktualizacia_vyhladu.pdf).

MORVAY A KOL. (2013): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

OECD (2010): Off to a Good Start? Jobs for Youth. OECD Publishing.

OECD (2012): OECD Economic Surveys: Slovak Republic 2012. OECD Publishing.

OECD (2013a): Education at a Glance 2013: OECD Indicators. OECD Publishing.

OECD (2013b): SLOVAK REPUBLIC – Country Note – Education at a Glance 2013: OECD Indicators. http://www.oecd.org/edu/Slovak%20Republic_EAG2013%20Country%20Note.pdf.

OECD (2013c): OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2013. OECD Publishing.

PODKAMINER, L. (2013): Development Patterns of Central and EAST European Countries (in the course of transition and Following EU accession). [Research Reports 388.] Vienna: WIIW, July 2013.

ŠIKULA, M. A KOL. (2010). Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 294 – 299.

WEF (2013): The Global Competitiveness Report 2013 – 2014. Geneva: World Economic Forum 2013.

WORLD BANK (2012): Policy Advice on the Integration of Roma in the Slovak Republic, Overview of Main Findings. World Bank, Washington, DC.

ÚRADNÝ VESTNÍK EURÓPSKEJ ÚNIE (2013): Odporúčania Rady z 9. júla 2013, ktoré sa týka národného programu reforiem Slovenska na rok 2013 a ktorým sa predkladá stanovisko Rady k programu stability Slovenska na roky 2012 – 2016. [Http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:217:0071:0074:SK:PDF](http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:217:0071:0074:SK:PDF).

3. VÝSKUM A VÝVOJ AKO PREDPOKLAD INOVAČNÉHO ROZVOJA NA SLOVENSKU

Úvod

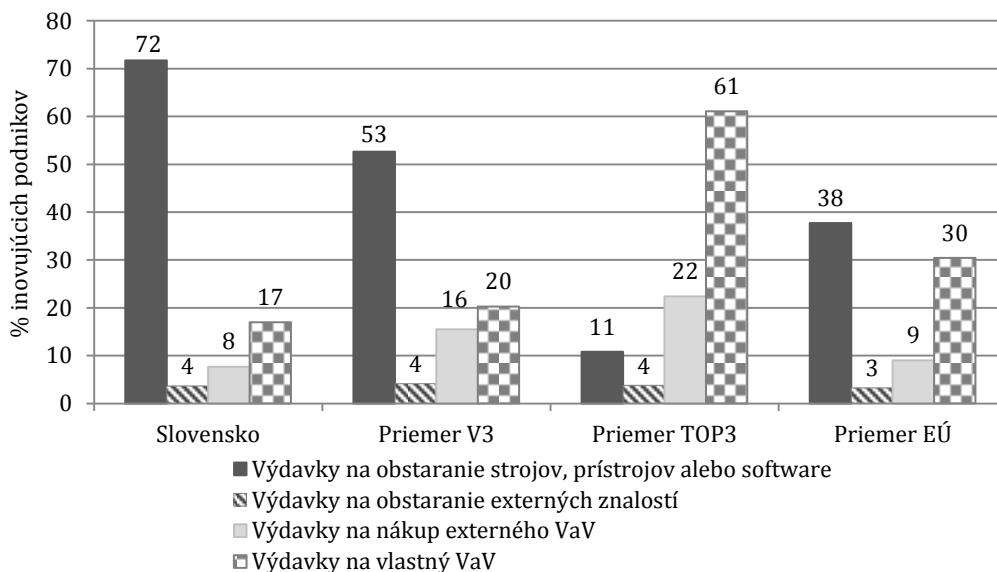
Proinovačne orientovaný a efektívny národný systém výskumu a vývoja (VaV) je nevyhnutným predpokladom technologického dobiehania ekonomiky. Slovensko patrí medzi posttranzitívne ekonomiky strednej Európy, ktorých rast je vo vyššej miere založený na príleve zahraničnej technológie než na využívaní nových technológií vytvorených domácou vedeckovýskumnou základňou.

Inovačný a technologický rozvoj ekonomík je čoraz viac závislý od schopnosti využívať nové vedecké poznatky a ich kombinácie s už existujúcimi poznatkami. Nové komerčne užitočné znalosti sú výsledkom vzájomných interakcií všetkých prvkov inovačného systému: producentov znalostí (podnikový VaV, VaV financovaný z verejných zdrojov), ich užívateľov, ako aj subjektov hospodárskej politiky, ktoré vytvárajú podmienky na fungovanie inovačného systému. Inovujúci podnik – ako kľúčový aktér inovačného procesu – využíva v zásade niekoľko zdrojov poznatkov pre inovovanie: vlastný, podnikový VaV; interakcie s klientmi, so zákazníkmi, subdodávateľmi, s konkurentmi v odvetví alebo ostatnými podnikmi mimo odvetvia, alebo využíva externé vedecké a výskumné kapacity (univerzity, výskumné ústavy, laboratória a pod.).

Slovensko ako posttranzitívna, technologicky konvergujúca ekonomika disponuje podnikovým sektorom, ktorý je v inovačných procesoch značne závislý od nákupu hotových technológií; vo využívaní ostatných hlavných zdrojov inovovania zaostáva. Podľa štatistického zisťovania Community Innovation Survey 4 (Eurostat, 2013), dominantným zdrojom inovácií inovujúcich podnikov na Slovensku je nákup strojov, prístrojov alebo softvéru – až 72 % inovujúcich podnikov uviedlo, že využije tento zdroj inovácií. Ostatné zdroje podnikových inovácií, ako sú výdavky na nákup externého VaV (napr. formou kontrahovaného VaV), nákup externých znalostí, alebo výdavky na vlastný VaV, majú skôr doplnkovú funkciu (pozri graf 1). V inovačne vyspelých malých ekonomikách

(Švédsko, Dánsko, Fínsko) je preferencia zdrojov inovácií opačná, takmer 2/3 inovujúcich podnikov vykazuje výdavky na vlastný VaV, pričom dôležité postavenie má aj nákup externého VaV (v priemere 22 % inovujúcich podnikov).

G r a f 1

Výdavky inovujúcich podnikov podľa zdrojov inovácií (v %, 2010)

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa EUROSTAT (2013); EÚ okrem Nemecka, Grécka a Chorvátska.

Nákup hotovej technológie je prevažujúcim zdrojom inovovania aj v ostatných posttranzitívnych ekonomikách stredoeurópskeho regiónu, avšak disproporcja medzi nákupom hotovej technológie a výdavkami na vlastný VaV je menšia, ako je to v prípade slovenskej ekonomiky. Uprednostňovanie takých foriem inovovania na Slovensku, ktoré nie sú založené na VaV, indikujú aj pomerne vysoké inovačné výdavky nesúvisiace s VaV (*non-R&D innovation expenditures*) vynakladané podnikmi. Tie sú, vyjadrené percentuálnym podielom na podnikovom obrate, na Slovensku (0,65 % z obratu) vyššie ako v EÚ (0,56 % z obratu) (EC, 2013). Dôvodov, prečo podniky na Slovensku málo využívajú výsledky vlastného alebo externého VaV v inovovaní, môže byť viac: nedostatočne výkonný národný systém výskumu a vývoja, nedostatočná kvalita slovenskej vedy,

chýbajúce mechanizmy šírenia výsledkov inštitúcií verejného výskumného sektora alebo postavenie podnikov na Slovensku v rámci medzinárodnej del'by práce.

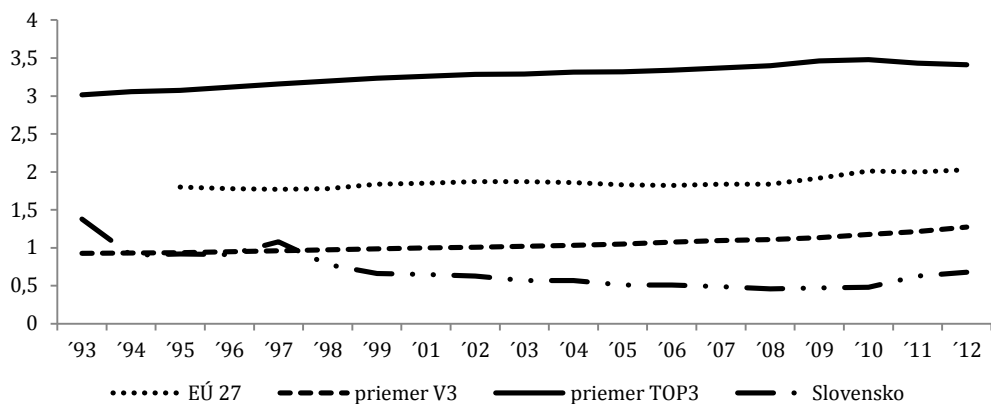
Cieľom príspevku je poskytnúť obraz o kľúčovej dimenzii slovenského inovačného systému, ktorou je veda a VaV. Príspevok je rozdelený do niekoľkých kapitol. V prvej kapitole sa zaoberáme financovaním VaV, v druhej kapitole na základe bibliometrických, scientometrických údajov analyzujeme kvantitatívne a kvalitatívne aspekty slovenskej vedy a výskumu. Pozornosť venujeme inštitucionálnemu aspektu vedeckovýskumnej základne a špecializácii národného systému VaV. V tretej kapitole analyzujeme patentovú výkonnosť a špecializáciu slovenského VaV systému, štvrtá kapitola sa zaoberá podnikovým VaV na Slovensku. Vzhľadom na postavenie slovenskej ekonomiky v európskom hospodárskom a výskumnom priestore si všimame medzinárodnú dimenziu slovenskej vedy a výskumu.

Financovanie výskumu a vývoja na Slovensku

Výška finančných prostriedkov, ktoré sa v ekonomike vynakladajú na VaV, predstavuje hlavný predpoklad produktívneho výskumného systému ekonomiky. Najvyššiu intenzitu VaV (podiel hrubých výdavkov na VaV na HDP) dosahovala slovenská ekonomika v prvej polovici 90. rokov, pričom táto úroveň bola porovnateľná s priemerom stredoeurópskych ekonomík.

Po roku 1997 nastáva pokles intenzity VaV, čo bolo spôsobené poklesom podnikových výdavkov na VaV. Napriek miernemu nárastu verejných výdavkov na VaV a vyššiemu zapájaniu zahraničných zdrojov do financovania VaV, tento pokles sa nedarilo zastaviť až do roku 2007, keď podiel VaV na HDP vykázal historicky najnižšiu úroveň 0,46 %. Napriek konvergenčným ambíciám slovenskej ekonomiky a proklamáciám v mnohých strategických a hospodárskopolitických dokumentoch o úlohe a postavení národnej vedy a výskumu v ekonomickom rozvoji Slovenska sa rozdiely medzi intenzitou VaV na Slovensku a európskymi ekonomikami neznižovali (graf 2).

Graf 2
Hrubé výdavky na VaV 1993 – 2011 (% HDP)

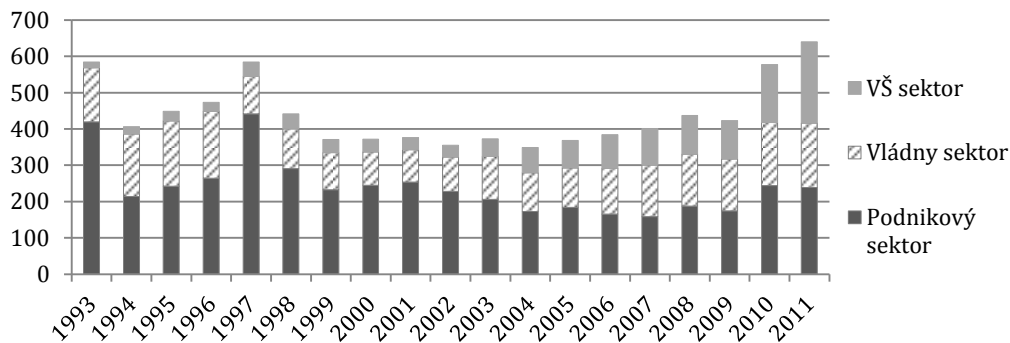

Poznámka: V3: Česko, Poľsko, Maďarsko; TOP3: Dánsko, Švédsko, Fínsko.

Zdroj: Eurostat (2013).

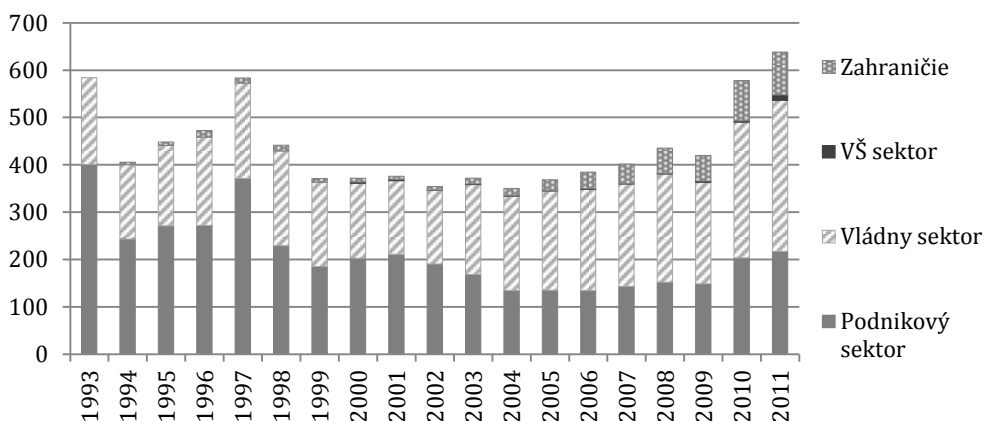
Tento negatívny trend sa podarilo zastaviť až po roku 2009, keď v roku 2010 došlo k najväčšiemu medziročnému zvýšeniu výdavkov na VaV v doterajšej histórii na Slovensku, čo bolo spôsobené nárastom výdavkov podnikového a verejného sektora, ako aj zahraničných zdrojov (graf 4). Tento pozitívny nárast, aj keď už nie tak veľký, pokračoval aj v roku 2011. Za pozitívny fakt možno považovať aj „prebudenie“ sektora vysokých škôl v rokoch 2010 a 2011 (graf 3), pričom v roku 2011 vysoké školy už vyčerpali viac prostriedkov na VaV ako verejný sektor (SAV, rezortné ústavy).

Graf 3
GERD (mil. EUR, PPS 2005) podľa sektora použitia na Slovensku 1993 – 2011

Zdroj: Eurostat (2013).

Graf 4

GERD (mil. EUR, PPS 2005) podľa zdroja na Slovensku 1993 – 2011

Zdroj: Eurostat (2013).

V priebehu rokov 2006 – 2011 sa významne zmenilo postavenie zahraničných zdrojov na financovaní slovenského VaV. Celkový objem týchto výdavkov vzrástol z hodnoty cca 35 mil. EUR v roku 2006 na cca 91 mil. EUR v roku 2011. Pričom tento rast bol ťahaný predovšetkým zdrojmi Európskej komisie, ktoré za sledované obdobie vzrástli viac ako štvornásobne. Pozitívny bol aj trend zvyšovania zahraničných podnikových zdrojov, ktorý sa však v roku 2010 zastavil a v roku 2011 klesol prakticky na úroveň roku 2006 (tabuľka 1).

T a b u ľ k a 1

Štruktúra zahraničných zdrojov GERD na Slovensku (mil. EUR, PPS 2005)

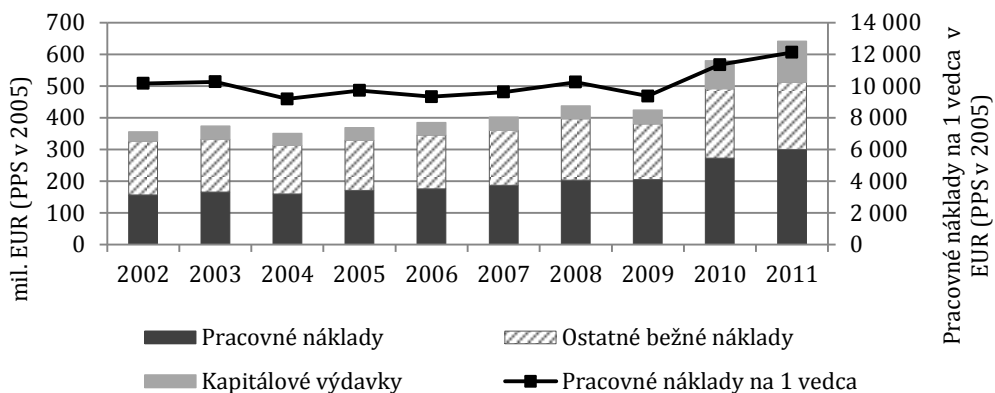
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Zahraníče – podnikový sektor	17.179	24.396	35.816	35.216	39.706	19.831
Zahraníče – mimovládny sektor	0.01	0.005	0.285	0.022	0.325	0.227
Zahraníče – vládny sektor	0.229	0.127	0.093	0.738	0.995	0.62
Zahraníče – vysokoškolský sektor	0.105	0.844	1.104	0.45	0.587	0.358
Zahraníče – Európska komisia	13.586	11.368	10.463	11.967	37.775	60.75
Zahraníče – medzinárodné organizácie	3.717	4.382	5.957	5.741	5.59	8.976
Spolu	34.826	41.122	53.718	54.134	84.978	90.762

Zdroj: Eurostat (2013).

Pohľad na štruktúru výdavkov na VaV nám odhalí, že za nárastom intenzity VaV na Slovensku v posledných dvoch sledovaných rokoch stojí najmä zvýšenie kapitálových výdavkov (výdavky na prístroje, zariadenia

a nehnuteľnosti), čo môže byť výsledkom čerpania štrukturálnych fondov určených pre VaV. Slovenský VaV systém prostredníctvom zahraničných zdrojov financuje potrebné znižovanie zaostávania v oblasti modernej výskumnej infraštruktúry.

Graf 5
Spôsob použitia hrubých výdavkov na VaV na Slovensku

Zdroj: Eurostat (2013).

Dá sa predpokladať, že aj v najbližšom období bude na Slovensku rásť intenzita VaV ako dôsledok rastu čerpania prostriedkov určených na VaV zo štrukturálnych fondov EÚ alebo rámcových programoch EÚ pre výskum, technologický vývoj a demonštračné činnosti. V prípade rámcových programov EÚ sa očakáva, že Slovensko v rokoch 2014 až 2020 vyčerpá až 190 mil. EUR. Avšak v budúcnosti existujú určité limity ďalšieho zvyšovania kapitálových výdavkov prostredníctvom štrukturálnych fondov EÚ, a tou je napríklad obmedzená absorpčná kapacita slovenského VaV, alebo nutnosť financovania odpisov už z vlastných zdrojov VaV organizácií. Rizikom nevhodnej štruktúry výdavkov na VaV, v neprospech mzdových výdavkov, môže byť pokles kvality ľudského kapitálu vo VaV.

Z oblasti financovania VaV spomenieme ešte členenie výdavkov štátneho rozpočtu na VaV podľa sociálno-ekonomických cieľov (GBAORD – *Government budget appropriations or outlays on research and development*). Alokáciu týchto výdavkov do jednotlivých sociálno-ekonomických oblastí možno považovať za indikátor priorit štátnej vednej a technickej

politiky v danom roku. Výdavky štátneho rozpočtu na VaV pokrývajú nielen štátom financovaný VaV, realizovaný v štátnych organizáciách, ale aj štátom financovaný VaV v ostatných troch národných sektoroch (podnikateľský, neziskový, a sektor vysokých škôl), ako aj v zahraničí (vrátane medzinárodných organizácií).

V tabuľke 2 uvádzame podiel výdavkov štátneho rozpočtu na VaV do 13 sociálno-ekonomických oblastí na Slovensku (v roku 2011), na porovnanie uvádzame aj EÚ 27 a európskych inovačných lídrov (Dánsko, Švédsko, Fínsko) ako aj hodnoty za Česko, Maďarsko a Slovinsko. V porovnaní s EÚ 27 slovenský štátny rozpočet financuje vo vyššej miere *Všeobecný pokrok poznania* (financovaný z všeobecných univerzitných alebo ostatných fondov), čo môže súvisieť s vysokým podielom základného výskumu na celkovom VaV na Slovensku.

T a b u ľ k a 2

Výdavky štátneho rozpočtu na VaV podľa sociálno-ekonomických cieľov na Slovensku a vo vybraných ekonomikách v 2011 (v %)

	SK	EÚ 27	CZ	DK	HU	SI	FI	SE
Výskum a využitie Zeme	1.53	1.94	1.91	0.42	0.85	1.20	1.24	0.77
Životné prostredie	2.16	2.77	2.02	2.07	2.01	3.56	1.64	2.14
Výskum a využitie vesmíru	0.30	5.83	1.59	1.30	0.06	0.34	2.22	0.37
Doprava, telekomunikácie a iné infraštruktúry	1.70	3.13	3.27	0.86	4.76	1.40	1.75	5.10
Energia	2.10	4.14	3.34	4.69	0.82	3.53	10.00	5.80
Priemyselná výroba a technológia	5.26	10.22	15.34	9.79	3.03	11.49	20.55	2.50
Zdravie	4.99	9.12	6.25	10.28	4.35	6.87	6.16	1.50
Poľnohospodárstvo	5.62	3.78	4.08	3.28	3.09	4.59	4.80	1.77
Vzdelávanie	1.34	1.27	0.27	2.72	0.19	0.96	0.10	0.19
Kultúra, rekreácia, nábož.a masmédiá	2.82	1.27	0.51	1.37	0.00	1.76	0.69	0.26
Politické a sociálne systémy, štruktúry a procesy	1.18	3.25	0.93	2.62	0.29	2.20	5.07	2.90
Všeobecný rozvoj znalostí: VaV financovaný z všeobecných univerzitných fondov	21.62	34.37	30.89	43.03	34.82	0.74	27.52	54.14
Všeobecný rozvoj znalostí: VaV financovaný z ostatných zdrojov	49.38	18.92	29.59	17.56	45.72	61.37	18.23	22.54

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa EUROSTAT (2013).

Prioritou slovenskej vednej a technickej politiky v roku 2011, v porovnaní s referenčnými ekonomikami, sa ukazuje byť poľnohospodársky výskum, kam smeruje v porovnaní s priemerom EÚ nadproporcionálny podiel výdavkov štátneho rozpočtu. Za negatívum možno považovať (z hľadiska hospodárskej štruktúry slovenskej ekonomiky) nízky podiel financovania VaV v oblasti *Priemyselná výroba a technológia*.

Produktivita a špecializácia vedecko-výskumného systému na Slovensku

Základným pilierom výkonného národného inovačného systému je kvalitná domáca vedecko-výskumná základňa, ktorú tvoria okrem podnikového VaV aj univerzity a neuniverzitné vedecko-výskumné organizácie. Slovensko patrí medzi krajiny, ktoré vykazujú pomerne nízke zastúpenie univerzít vo verejnom VaV (48 %; tabuľka 3). Podobne ako na Slovensku, aj v prípade ostatných stredo európskych ekonomík zohrávajú podstatnú úlohu vo verejnom VaV národné akadémie vied.

Tabuľka 3
Štruktúra verejného VaV v rokoch 2005 a 2010

	Podiel univerzitného výskumu na verejnom VaV (v %)		Podiel základného výskumu na verejnom VaV (v %)		Podiel inštitucionálneho financovania verejného VaV (v %)	
	2005	2010	2005	2010	2005	2010
Rakúsko	83	83	44	47	76	71
Belgicko	73	71	44
Česká republika	45	48	68	65	57	53
Dánsko	79	93	48	44	..	68
Fínsko	67	69	54	47
Francúzsko	51	57	55	59	..	74
Nemecko	54	55	24	25	..	65
Maďarsko	47	52	48	51
Írsko	79	87	46	55	..	48
Izrael	75	77	61	57	59	64
Taliansko	64	67	50	48
Japonsko	62	59	32	30
Južná Kórea	46	46	28	33	31	31
Holandsko	74	77	78	72
Nový Zéland	56	56	45	42	25	28
Nórsko	66	66	38	36	56	58
Poľsko	46	51	41	37	67	69
Portugalsko	71	84	34	37
Slovensko	41	48	79	77	59	60
Slovinsko	41	43	30	27
Španielsko	63	58	40	42
Švédsko	82	84
Švajčiarsko	96	97	77	77	75	77
Veľká Británia	71	74	13	13

Poznámka: .. – údaj nie je k dispozícii.

Zdroj: OECD (2013).

Okrem pomerne nízkeho zastúpenia univerzitného sektora v rámci verejného VaV je charakteristickou črtou Slovenska aj vysoký podiel základného výskumu na výdavkoch verejného sektora na VaV. Do tejto oblasti výskumu smeruje až 77 % všetkých verejných výdavkov na VaV, čo je z hodnotených európskych krajín OECD najvyššia hodnota (tabuľka 3). Vysoký podiel základného výskumu (na úkor aplikovaného výskumu) pri absencii podporných mechanizmov transferu nových vedeckých poznatkov do praxe môže vysvetľovať nízku mieru komercializácie a zapojenia verejného VaV ako zdroja podnikových inovácií.

Hodnotenie vedeckej výkonnosti

Pri hodnotení výkonnosti výskumného systému vychádzame z analýzy a komparácie dvoch indikátorov:

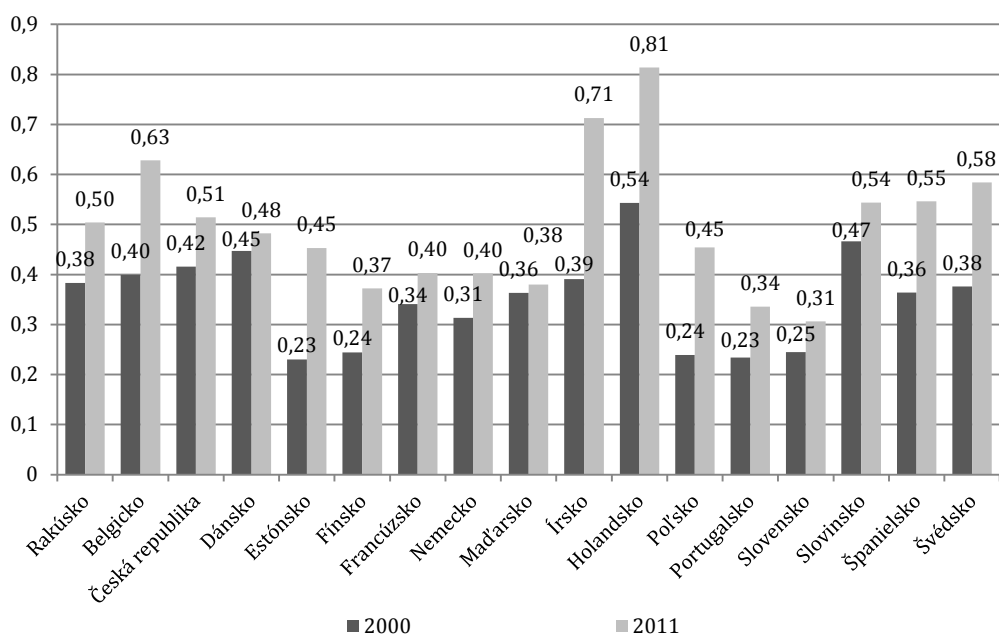
1. publikačná produktivita vedcov, meraná podielom počtu publikácií a počtom vedeckých pracovníkov;
2. efektívnosť, ktorú kvantifikujeme ako podiel vedeckých publikácií a hrubých výdavkov na VaV (USD, bežné ceny, PPP).

Celkový počet publikácií (t. j. počet článkov za určité obdobie, ktoré sú vykazované v citačnej databáze SCOPUS) vyjadruje celkovú produktivitu národnej výskumnej základne, ktorá však závisí od mnohých iných faktorov (napr. jej absolútna veľkosť, kvalita, špecializácia a pod.). Počet publikácií ako základný výstupný indikátor sa bežne používa pri hodnotení vedy a výskumu či už na inštitucionálnej alebo národnej úrovni.

V roku 2011 pripadalo na jedného slovenského vedca publikovanie v priemere 0,306 vedeckého článku, čo predstavuje pomerne nízku hodnotu. Slovensko zaostáva tak za ostatnými post-transformačnými ekonomikami strednej Európy (Česko, Maďarsko, Poľsko i Slovinsko) ako aj za európskymi inovačnými lídrami. Ak porovnáme východiskový rok 2000 a rok 2011, tak Slovensko zaznamenalo 29 %-ný nárast vedeckej produkcie na 1 vedeckého pracovníka, čo ho radí do skupiny krajín s pomerne nízkym prírastkom. V grafe 6 uvádzame porovnanie celkovej vedeckej produktivity Slovenska a vybraných ekonomík EÚ.

Napriek nízkej produktivite (počet vedeckých článkov na 1 vedca) slovenského výskumného systému, Slovensko vykazuje jeho vysokú efektívnosť, keď v roku 2011 na 1 mil. USD vynaložených na VaV pripadá až 5,3 vedeckých publikácií, čo je v rámci európskych ekonomík OECD a technologicky najvyspelejších štátov sveta (USA, Japonsko, Kórea, Izrael) najvyššia hodnota.

Graf 6
Produktivita vedcov vo vybraných vyspelých ekonomikách (2000 a 2011)

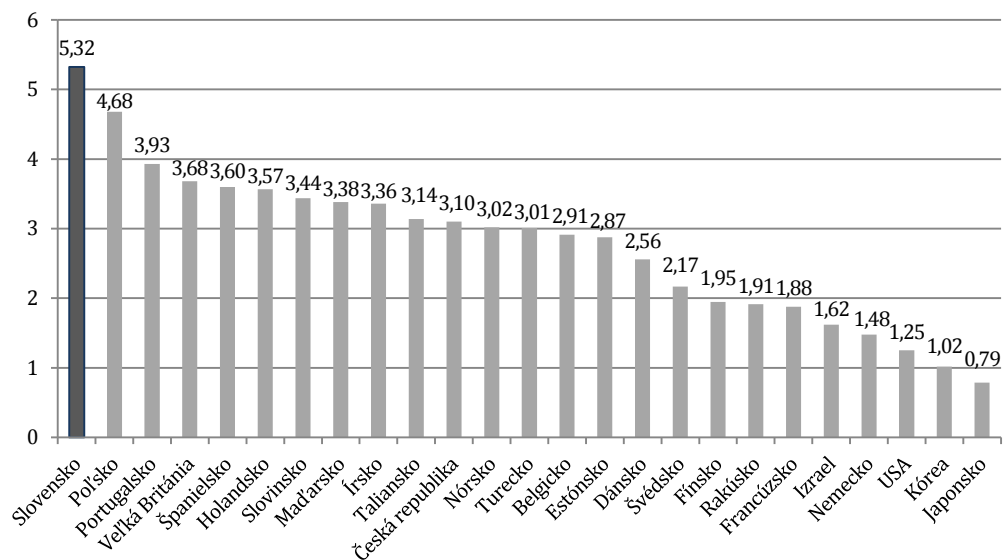

Poznámka: produktivita vedcov je meraná ako pomer vedeckých článkov (uvádzaných v databáza SCOPUS) a vedcov (*full time equivalent*).

Zdroj: vlastné spracovanie podľa OECD (2013).

Inak povedané, v roku 2011 na Slovensku stálo publikovanie jedného vedeckého článku 190 000 USD; najdrahším zo sledovaných štátov je publikovanie vedeckých článkov v Japonsku (1,27 mil. USD). Túto hodnotu možno vysvetliť nízkou cenou práce v oblasti VaV aktivít na Slovensku, relatívne vysokým podielom základného výskumu v rámci systému VaV.

Graf 7

Efektívnosť* výskumných systémov vybraných krajín (počet článkov/mil. GERD USD)

*Poznámka:**- efektívnosť je meraná ako pomer vedeckých článkov (uvádzané v databáza SCOPUS) a hrubých výdavkov na VaV (v mil. USD, bežné ceny, PPP).

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa OECD (2013).

Podrobnejší hodnotiaci pohľad na národný VaV systém je umožnený jeho dezagregáciou podľa vedných oblastí. Pri hodnotení vedných oblastí na Slovensku sme vychádzali z údajov citačných databáz Thompson Scientific. Ako ukazovatele sme využili: 1. celkový počet článkov ako kvantitatívny parameter (je ovplyvnený najmä celkovým počtom vedcov v danej oblasti a ich produktivitou; veľkosťou výskumného systému a jeho špecializáciou); 2. počet citácií na 1 článok v danej vednej oblasti (považujeme ho za relevantný kvalitatívny indikátor, ktorý okrem množstva článkov zohľadňuje aj ich citácie (teda efekt článku na vedeckú komunitu). Citovanosť vedeckých článkov je považovaná za kritérium kvality vedy a výskumu. Je dôležité podotknúť, že jednotlivé **vedné oblasti vzhľadom na rozdielne citačné zvyklosti nemožno medzi sebou porovnávať**. Avšak slovenské vedné oblasti možno porovnávať s inými, preto sme si zvolili ako referenčnú hodnotu priemernú celosvetovú úroveň.

Ak sa pozrieme na jednotlivé vedné oblasti na Slovensku a vo svete (obdobie január 2003 až apríl 2013), uvedené v tabuľke 4, môžeme tak konštatovať niekoľko skutočností:

- Medzi najväčšie vedné oblasti z hľadiska celkového množstva publikovaných článkov slovenskej vedy patrí: biológia a biochémia; chémia; strojárstvo; fyzika; botanika a zoológia vedy o materiáloch.

T a b u ľ k a 4

Porovnanie citovanosti vedných oblastí na Slovensku a na svete*

	Slovensko			Celosvetová úroveň (priemer Web of Science)			Rozdiel medzi Slovenskom a priemerom Web of Science (poč. citácií na 1 článok)	Poradie vedných oblastí
	Počet článkov	Počet citácií	Počet citácií na 1 článok	Počet článkov	Počet citácií	Počet citácií na 1 článok		
Poľnohospodárske vedy	673	3187	4.74	236 602	1712190	7.24	-2.50	9.
Biológia a biochémia	2 319	19 033	8.21	575 146	9260935	16.10	-7.89	20.
Chémia	4 008	28 626	7.14	1 297 544	15132187	11.66	-4.52	13.
Klinická medicína	2 428	27 789	11.45	2 308 882	28693775	12.43	-0.98	4.
Počítačové vedy	548	1 917	3.50	291 195	1224489	4.21	-0.71	2.
Ekonomia a podnikanie	664	702	1.06	191 564	1236366	6.45	-5.40	15.
Strojárstvo	1 870	7 225	3.86	938 104	4880232	5.20	-1.34	6.
Životné prostredie a ekológia	885	6 082	6.87	311 757	3542872	11.36	-4.49	12.
Vedy o Zemi	945	4 908	5.19	318 048	3093159	9.73	-4.53	14.
Imunológia	133	1 229	9.24	130 487	2695164	20.65	-11.41	22.
Veda o materiáloch	1 772	7 319	4.13	520 216	4107181	7.90	-3.76	11.
Matematika	950	2 479	2.61	296 522	1044533	3.52	-0.91	3.
Mikrobiológia	737	6 206	8.42	184 403	2726462	14.79	-6.36	16.
Molekulárna biológia a genetika	501	8 087	16.14	308 892	7045101	22.81	-6.67	17.
Multidisciplinárne vedy	23	114	4.96	18 086	152080	8.41	-3.45	10.
Neurovedy a behaviorálne vedy	396	4 447	11.23	316 772	5846162	18.46	-7.23	18.
Farmakológia a toxikológia	375	5 188	13.83	210 626	2511734	11.93	1.91	1.
Fyzika	3 841	28 895	7.52	985 867	8478293	8.60	-1.08	5.
Botanika a zoológia	1 911	12 002	6.28	592 373	4547188	7.68	-1.40	7.
Psychiatria/Psychológia	312	1 114	3.57	271 336	3043955	11.22	-7.65	19.
Všeobecné spoločenské vedy	478	1 297	2.71	542 395	2579230	4.76	-2.04	8.
Vedy o vesmíre	514	3 071	5.97	128 686	1888107	14.67	-8.70	21.
SPOLU*	26 283	180 917	6.88	x	x	x	x	

Poznámky: x – údaj sa v databáze nenachádza; * – kumulatívna hodnota článkov uvádzaných v databázach Thomson Reuters od 2003 do apríla 2013.

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Essential Science Indicators (2013).

- Z hľadiska citovanosti článkov, okrem farmakológie a toxikológie, žiadna zo slovenských vedných oblastí nedosahuje nadpriemernú

úroveň svetovej vedy; niekoľko oblastí sa približuje k úrovni priemeru svetovej vedy: počítačové vedy; klinická medicína; matematika a fyzika.

- Najhoršie vedné oblasti na Slovensku z hľadiska citovanosti sú: imunológia; biológia a biochémia; vedy o vesmíre.

Hodnotenie vedeckej výkonnosti slovenských organizácií VaV

Ak sa pozrieme na tri najväčšie slovenské vedecké inštitúcie, tak najlepšie postavenie z hľadiska citovanosti vedeckých článkov dosahuje Slovenská technická univerzita (STU) (tabuľka 5). Táto inštitúcia, ktorá je pomerne úzko špecializovaná (len 3 oblasti), vykazuje zároveň v porovnaní s domácimi inštitúciami najvyššie hodnoty citovanosti v dvoch sledovaných vedných oblastiach (strojárstvo a chémia).

T a b u ľ k a 5

Porovnanie vedeckej produktivity SAV, UK a STU

Vedná oblasť	SAV			UK			STU			Svet
	Články	Počet citácií	Počet citácií na 1 článok	Články	Počet citácií	Počet citácií na 1 článok	Články	Počet citácií	Počet citácií na 1 článok	Počet citácií na 1 článok
Klinická medicína	524	6 127	11.69	790	5,702	7.22	x	x	x	12.43
Mikrobiológia	499	4 566	9.15	x	x	x	x	x	x	14.49
Biológia a biochémia	1 190	10 273	8.63	779	4 640	5.96	x	x	x	16.10
Chémia	1 175	9 649	8.21	1 099	9 454	8.60	662	6 538	9.88	11.66
Botanika a zoológia	875	6 800	7.77	283	2 007	7.9	x	x	x	7.68
Fyzika	2 022	15 369	7.60	1 161	14 131	12.17	x	x	x	8.60
Vedy o Zemi	370	2 632	7.11	x	x	x	x	x	x	9.73
Strojárstvo	532	2 524	4.74	203	1 077	5.31	166	1 235	7.44	5.20
Vedy o materiáloch	792	3 541	4.47	x	x	x	x	x		7.90
Farmakológia a toxikológia	x	x	x	x	x	x	24	2 391	99.62	11.93
Spolu	10 117	75 895	7.50	6 167	48 103	7.80	1 456	16 282	11.18	-

Poznámka: x – údaj sa v databáze nenachádza.

Zdroj: Essential Science Indicators (2013).

V porovnaní so svetom má síce nižšiu citovanosť v chémii, ale mimoriadne vysokú citovanosť vo farmakológii/toxikológii (veľmi vysoká citovanosť malého počtu článkov hovorí o malom, ale excelentom výskume v tejto oblasti). Slovenská akadémia vied (SAV) má vo všetkých vedných oblastiach, v ktorých figuruje, nižšiu citovanosť (okrem botaniky a zoológie) ako svetový priemer. Univerzita Komenského figuruje

v šiestich vedných disciplínach, pričom má signifikantne nižšiu citovanosť v klinickej medicíne a v biológii a biochémií; relatívne najlepšie postavenie dosahuje UK v porovnaní so svetom vo fyzike. Pozitívom je i mierne nadpriemerné postavenie strojárstva a botaniky a zoológie. Scientometrické údaje o šiestich slovenských vedeckých inštitúciách poskytuje aj Scimago Institutions Rankings, ktorá vychádza z citačnej databázy SCOPUS. Údajovú základňu tvoria vedecké články z rokov 2007 – 2011. V tabuľke 6 uvádzame nasledujúce indikátory (na porovnanie uvádzame aj najväčšie – z hľadiska kumulatívneho množstva článkov – univerzity v Česku, Poľsku, Maďarsku, Dánsku, Švédsku a Fínsku):

Tabuľka 6
Vedecká výkonnosť vybraných inštitúcií podľa SIR

	Články	Zahraničná spolupráca	Normalizovaný impakt	Podiel najkvalitnejších publikácií	Index špecializácie	% excelentných článkov	Vedecké líderstvo	Excelentnosť+ Líderstvo
SAV	7 902	57.82	0.90	37.64	0.64	8.26	56.78	2.55
UK	4 434	48.15	0.97	35.61	0.63	8.72	54.22	1.80
STU	3 252	40.31	0.72	23.68	0.76	6.12	64.39	2.28
TUKE	1 560	30.64	0.76	9.49	0.85	6.57	75.45	4.23
UPJŠ	1 555	53.5	0.77	27.91	0.71	6.43	59.36	3.15
ŽU	849	29.45	0.62	9.07	0.84	3.86	77.86	1.70
Priemer SK		41.91	0.78	20.59	0.73	6.45	64.06	2.49
Karlova univerzita v Prahe Budapest University of Technology and Economics	17 189	40.64	1.07	36.57	0.54	10.24	54.75	2.97
Jagiellonian University (PL)	5 642	36.57	0.87	28.31	0.7	8.68	67.87	4.62
University of Helsinki	9 038	39.02	0.99	36	0.59	9.18	62.39	3.15
University of Copenhagen	17 440	52.79	1.61	64.99	0.48	19.07	50.09	7.94
Karolinska Institute (SWE)	21 448	55.6	1.74	65.16	0.51	20.65	49.28	8.21
	19 848	56.13	1.77	68.05	0.7	20.76	46.75	7.88

Zdroj: SIR (2013); SAV

Vysvetlivky: UK – Univerzita Komenského v Bratislave, STU – Slovenská technická univerzita v Bratislave, TUKE – Technická univerzita v Košiciach, UPJŠ – Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ŽU – Žilinská univerzita v Žiline

- **Zahraničná spolupráca** – podiel článkov publikovaných v spolupráci so zahraničnou inštitúciou; len dve slovenské inštitúcie majú podiel článkov so zahraničným spoluautorom vyšší ako 50 % (SAV a UPJŠ). V tomto indikátore SAV preyšuje aj zahraničné inštitúcie. Zahraničná spolupráca slovenských inštitúcií je porovnateľná so zahraničnými univerzitami, dokonca SAV ich v tomto indikátore mierne preyšuje.

- **Normalizovaný impakt** vyjadruje vzťah medzi priemerným vedeckým vplyvom inštitúcie a svetovým priemerom. Normalizovaný impakt SAV, ktorý má hodnotu 0,90 znamená, že citovanosť článkov autorov zo SAV je 10 % pod svetovým priemerom. Podľa tohto indikátora je slovenským lídrom Univerzita Komenského, ktorá dosahuje 97 % svetového priemeru; v tom sa blíži svojim stredo európskym náprotivkom, avšak zaostáva za Kodanskou, Helsinskou a Karolínskou univerzitou).
- **Podiel najkvalitnejších publikácií** predstavuje % článkov inštitúcie, ktoré boli publikované v 1. kvartile najcitovanejších časopisov. Zo slovenských inštitúcií iba SAV a UK vedia umiestniť viac ako 1/3 svojej vedeckej produkcie v najlepších (najcitovanejších) 25 % svetových časopisov, čo je podobná hodnota ako vykazujú porovnateľné stredo európske univerzity, avšak nepomerne nižšie ako škandinávске inštitúcie.
- **Index špecializácie** môže mať hodnotu 0 až 1; čím bližšie je k hodnote 1, tým je inštitúcia viac špecializovaná; prirodzene, najvyššiu špecializáciu majú na Slovensku technické univerzity (TUKE alebo ŽU).
- **Percento excelentných článkov** predstavuje podiel článkov publikovaných v 10 % najcitovanejších svetových časopisov; lídrom je Univerzita Komenského.
- **Vedecké líderstvo** predstavuje podiel článkov, v ktorých vedec z danej inštitúcie figuruje ako prvý autor (korešpondujúci autor). V tomto indikátore nie sú veľké rozdiely medzi sledovanými inštitúciami. Rozdiely medzi skupinou inštitúcií strednej Európy a Škandinávie vyvstanú, ak sa tento indikátor skombinuje s indikátorom excelentnosti článkov – **Excelentnosť+Líderstvo** (podiel článkov v 10 % najcitovanejších časopisoch, a zároveň vedec z danej inštitúcie figuruje ako prvý autor.). Pozitívom je postavenie TUKE v tejto kategórii v rámci strednej Európy.

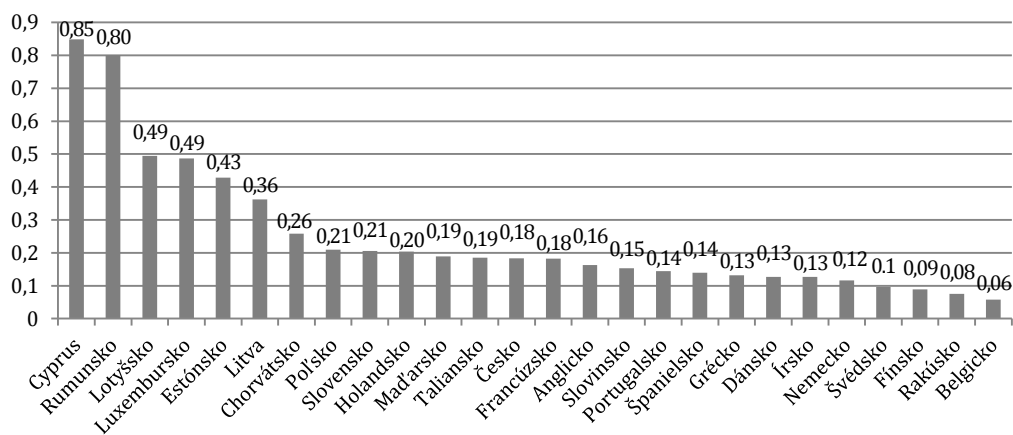
Špecializácia slovenského VaV systému

Na základe údajov databázy Thompson Reuters a rozdelenia publikácií do 22 vedných disciplín sme kvantifikovali špecializáciu výskumných systémov štátov EÚ. V grafe 8 uvádzame variačné koeficienty

indexov špecializácie 22 vedných disciplín v štátoch EÚ. Čím je variačný koeficient (0 až 1) bližšie k 0 tak tým je menší rozptyl vedných disciplín v ekonomike a teda nižšia špecializácia vednej a výskumnej základne štátu. Vysokú špecializáciu vedy a výskumu vykazujú Cyprus, Rumunsko, Lotyšsko, Luxembursko a Litva. Slovensko sa radí medzi skupinu štátov s nižšou špecializáciou.

G r a f 8

Špecializácia výskumného systému štátov EÚ 26

Zdroj: vlastné spracovanie.

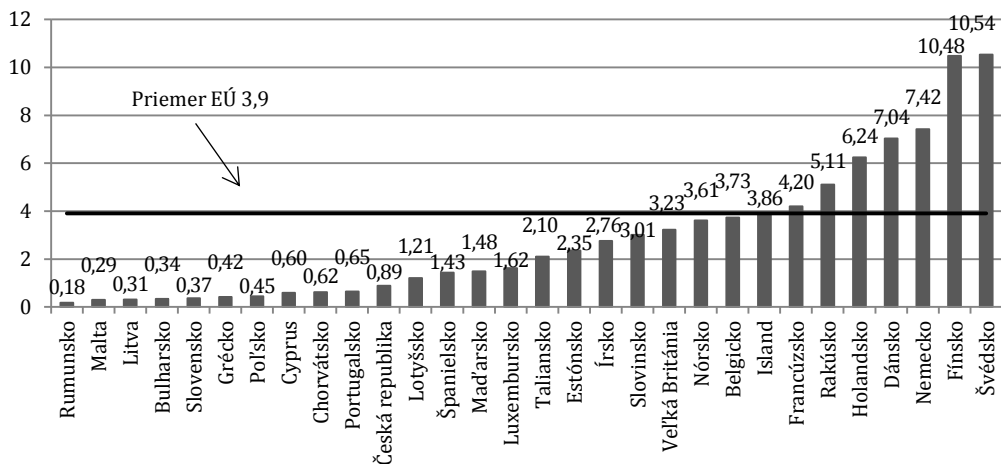
Poznámka: Európska únia okrem Bulharska.

Patentová výkonnosť a špecializácia slovenskej ekonomiky

Patentová aktivita inovačného systému národnej ekonomiky predstavuje jeden z hlavných indikátorov hodnotenia inovačného rozvoja. Počet patentov, resp. podaných patentových prihlášok indikuje schopnosť ekonomiky produkovať nové znalosti, ktoré sú komerčne využiteľné v spoločenskom a hospodárskom rozvoji krajiny. Triedenie patentov podľa jednotlivých technologických skupín alebo domén umožňuje urobiť si obraz o technologickej špecializácii národného systému VaV. Patentová aktivita slovenskej ekonomiky je veľmi nízka, a to aj v porovnaní s ostatnými post-tranzitívnymi ekonomikami strednej Európy. V počte medzinárodných patentových prihlášok (PCT – *Patent Cooperation Treaty*) na 1 mld. EUR Slovensko vykazuje hodnotu 0,4; čo je takmer 10-násobne nižšia hodnota ako je priemer EÚ 27 (graf 9).

Graf 9

Počet patentových prihlášok (PCT) na 1 mld. HDP v štátoch EÚ (2009)

Zdroj: Eurostat (2019).

Príčin nízkej patentovej produktivity slovenského VaV systému je viacej. V sektore podnikového výskumu je to nízky podiel podnikového VaV, ako aj model inovovania, ktorý je založený na obstarávaní hotových technológií a nízkej preferencii vlastného VaV, alebo využívaní externého VaV (bližšie pozri graf 1). Medzi faktory vo verejnom VaV patrí nízka intenzita verejných výdavkov na VaV, slabá vedecká produktivita potenciálnych „producentov“ patentových prihlášok, podpriemerná kvalita slovenskej vedy (meraná citovanosťou), ako aj celkové postavenie, ktoré má komercializácia domácich výsledkov vedy v národnom systéme VaV (slabá motivácia vedcov, nedostatočná podporná infraštruktúra a pod.).

Technologickú špecializáciu slovenskej ekonomiky meriame na základe rozdelenia patentových prihlášok Európskeho patentového úradu (EPO) do jednotlivých tried podľa Medzinárodnej patentovej klasifikácie. Údaje v tabuľke 7 ukazujú, že ak berieme do úvahy kumulatívny počet slovenských patentových prihlášok (EPO) za roky 2000 – 2009, tak najvyššia patentová aktivita na Slovensku bola v technologických oblastiach: Chémia a hutníctvo (20,02 %), Elektrotechnika (19,15 %) a Mechanika; osvetľovanie; vykurovanie; zbrane; práce s trhavinami. Tieto tri technologické oblasti majú v rámci slovenskej ekonomiky vyššie proporcie ako je to v rámci celej EÚ, takže v ich prípade môžeme hovoriť o istej slovenskej technologickú špecializácii v období rokov 2000 – 2009. Zaujímavý je prípad Fínska, ktorý vykazuje silnú koncentráciu na jednu technologickú oblasť (elektrotechnika – 40,5 %).

T a b u l' k a 7

Patentové prihlášky (EPO) – podiely jednotlivých skupín podľa Medzinárodného patentového triedenia (súčet patentových prihlášok 2000 – 2009)

	Ľudské potreby (sekcia A) v %	Priemyselné techniky; doprava (sekcia B)	Chémia; hutníctvo (sekcia C)	Textil; papier (sekcia D)	Stavebníctvo (sekcia E)	Mechanika; osvetľovanie; vykurovanie; zbrane; práce s trhavinami (sekcia F)	Fyzika (sekcia G)	Elektrotechnika (sekcia H)
EÚ	16,59	20,59	12,30	1,87	4,55	11,64	15,25	17,10
Česko	16,14	17,87	18,02	5,15	6,36	12,69	12,18	11,59
Maďarsko	24,56	12,42	19,47	0,27	3,79	5,62	11,93	21,88
Poľsko	18,04	13,69	17,25	2,23	8,20	12,66	13,61	14,22
Slovensko	11,41	15,90	20,02	1,60	4,11	16,77	11,04	19,15
Fínsko	8,18	12,83	7,75	4,35	3,45	5,35	17,42	40,52
Švédsko	17,42	18,49	7,54	1,97	3,73	9,94	14,91	25,92

Poznámka: Ľudské potreby – poľnohospodárstvo, potraviny, zdravie, záchrana života, zábava, osobné potreby človeka

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Eurostat (2012);

Z hľadiska špecializácie slovenského systému VaV na technologické domény (ide o vysoko sofistikované oblasti vedy a techniky s vysokým potenciálom technologických inovácií a značným komerčným efektom a celospoločenskými dosahmi – napr. zdravotná starostlivosť alebo oblasť životného prostredia) dosiahol podiel EPO patentových prihlášok za obdobie 2000 – 2010 hodnotu 45,3 %, čo je porovnateľná výška napr. s Českom (tabuľka 8). Inovačne vyspelé ekonomiky ako Švédsko alebo Fínsko, majú podiel technologických domén viac ako 60 %-ný. V rámci technologických domén sa Slovensko v porovnaní s EÚ 28 špecializuje na biotechnológie, liečivá a oblasť ekologických technológií.

T a b u l' k a 8

Podiel technologických domén (patentové prihlášky EPO, 2000 – 2010)

	CZ	FI	HU	PL	SK	SE	EÚ 28	SK/EÚ 28
Technologické domény spolu	45.6	64.7	62.6	50.1	45.3	62.4	51.5	0.88
z toho:								
Biotechnológie	9.4	4.8	8.9	10.9	12.6	7.7	9.8	1.29
IKT	38.7	76.2	40.6	43.3	46.2	55.2	52.0	0.89
Nanotechnológie	2.6	0.8	1.0	2.5	1.0	1.1	1.4	0.69
Medicínske technológie	9.5	6.1	7.7	12.2	5.2	15.4	11.4	0.46
Liečivá	22.5	3.9	28.1	13.9	18.0	9.9	11.7	1.53
Ekologické technológie	17.3	8.3	13.7	17.2	17.1	10.8	13.7	1.25

Zdroj: OECD (2013).

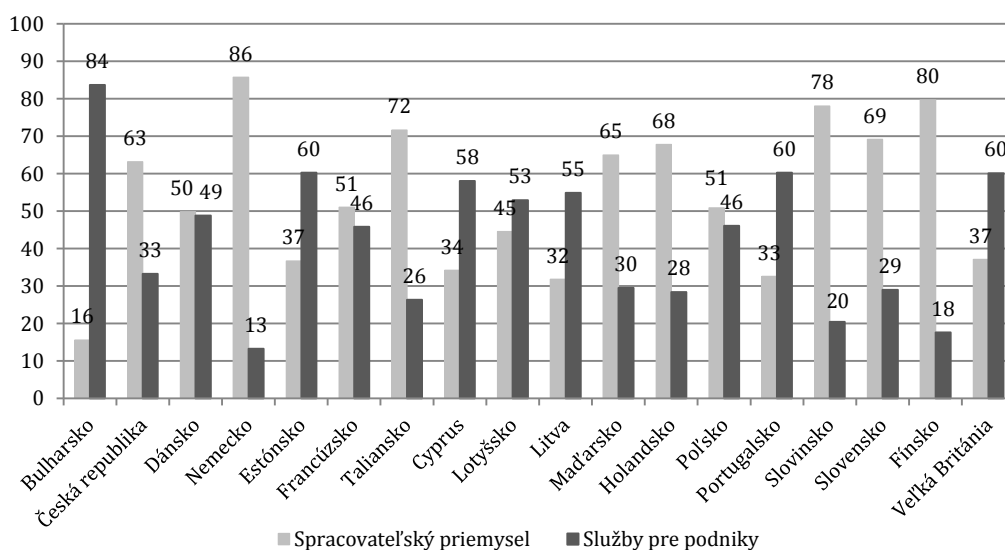
Poznámka: CZ – Česko; FI – Fínsko; HU – Maďarsko; PL – Poľsko; SK – Slovensko; SE – Švédsko.

Podnikový výskum a vývoj

Hybnou silou národných inovačných systémov sú podniky a podnikové výdavky na VaV. Charakteristickým znakom vyspelých ekonomík je skutočnosť, že dominantný podiel na celkových podnikových výdavkoch na VaV majú veľké podniky (tabuľka 10). V technologicky rozvinutých ekonomikách ako Švédsko, Fínsko, Nemecko, Japonsko alebo USA, majú veľké podniky cca 80 % podiel na celkových podnikových výdavkoch na VaV. Podnikové výdavky na VaV sa vo všeobecnosti koncentrujú do odvetví spracovateľského priemyslu a odvetví služieb určených pre podniky. Na Slovensku sa v roku 2010 realizovalo 98 % všetkých podnikových výdavkov na VaV práve v týchto dvoch skupinách odvetví (graf 10). Slovensko patrí medzi ekonomiky s vysokým podielom podnikových výdavkov na VaV v spracovateľskom priemysle (69 %) a stredne vysokým podielom podnikových výdavkov na VaV v odvetviach služieb pre podniky (29 %). Podobný pomer podnikových výdavkov na VaV ako Slovensko má z hodnotených krajín Holandsko, Česko a Taliansko.

Graf 10

Podnikové výdavky na VaV podľa odvetví (2010, v %)

Zdroj: Eurostat (2013).

Tabuľka 9 poskytuje podrobnejší pohľad na rozloženie podnikových výdavkov na VaV v jednotlivých odvetviach spracovateľského priemyslu a odvetví služieb pre podniky. V období medzi 2005 až 2011 sa menila proporcia medzi týmito dvoma sektormi; pokým v roku 2005 odvetvie služieb pre podniky vynaložilo 51 % všetkých podnikových investícií na VaV, v roku 2011 to bolo už len 20 %, čo bolo spôsobené najmä poklesom výdavkov na VaV v odvetví Odborné, technické a vedecké služby. Opačný trend vykazuje spracovateľský priemysel, ktorý zvýšil svoj podiel zo 45 % na 61 % a to najmä rastom výdavkov na VaV v odvetví Výroba motorových vozidiel, návesov a prívesov.

T a b u ľ k a 9

Podiel podnikových výdavkov na VaV v jednotlivých odvetviach 2005 – 2011 (v %)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Spolu podnikové VaV:	100	100	100	100	100	100	100
Spracovateľský priemysel (z toho):	44,87	47,16	49,08	62,56	67,32	69,17	61,05
Výroba potravín, nápojov a tabaku	0,48	0,57	0,75	0,70	0,75	0,96	0,67
Výroba chemikálií a chemických produktov	2,02	1,61	2,22	2,43	2,56	2,07	2,05
Výroba základných farmaceutických výrobkov a liečiv	6,10	:	:	:	:	6,39	7,36
Výroba výrobkov z gumy a plastu	10,08	9,24	6,64	6,12	7,42	4,64	3,32
Výroba ostatných nekovových minerálnych výrobkov	1,59	1,59	2,47	1,27	0,60	0,50	0,62
Výroba a spracovanie kovov	3,12	:	:	3,79	:	2,14	2,09
Výroba počítačových, elektronických a optických výrobkov	5,64	6,42	7,08	1,36	0,91	1,31	1,60
Výroba elektrických zariadení	1,78	2,36	2,52	14,54	4,79	9,82	10,27
Výroba strojov a zariadení i. n.	5,41	5,09	7,45	5,92	4,59	5,93	7,45
Výroba motorových vozidiel, návesov a prívesov	0,15	:	:	:	15,77	18,82	13,85
Výroba ostatných dopravných prostriedkov	1,72	:	:	:	4,92	4,15	2,80
Ostatné neuvedené odvetvia spracovateľského priemyslu	6,79	20,28	19,96	26,44	25,00	12,44	8,98
Služby pre podniky (z toho):	52,78	50,22	48,84	35,61	31,11	29,01	36,33
Veľkoobchod, maloobchod a oprava automobilov a motoriek	:	:	:	:	:	0,62	0,72
Informácie a komunikácie	0,66	1,44	2,01	1,54	1,53	3,06	3,41
Odborné, vedecké a technické služby	50,72	47,33	45,08	:	:	23,84	19,90
Administratívne a podporné služby	0,45	:	:	:	:	0,94	1,21
Ostatné neuvedené odvetvia služieb pre podniky	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,53	11,09

Poznámka: - údaj nie je k dispozícii

Zdroj: Eurostat (2013).

V tabuľke 10 uvádzame rozdelenie podnikových výdavkov na VaV z hľadiska veľkostnej štruktúry podnikov (veľké podniky vs. malé a stredné) a geografického hľadiska (zahraničné pobočky vs. domáce podniky).

Slovensko v oboch hľadiskách patrí medzi krajiny z najväčšou dynamikou zmeny medzi rokmi 2005 a 2010. Slovenská ekonomika patrí v rámci vyspelých krajín OECD medzi štáty, v ktorých veľké podniky majú relatívne nízke zastúpenie financovania VaV („len“ 59 % podnikových výdavkov v roku 2010 na Slovensku realizovali veľké podniky). Avšak v porovnaní s rokom 2005 Slovensko zaznamenalo najväčší prírastok (10,45 p. b.).

T a b u ľ k a 10

Rozdelenie podnikových výdavkov na VaV podľa veľkostnej štruktúry a geografického hľadiska v 2005 a 2010 (v %)

	Hľadisko veľkosti				Geografické hľadisko			
	Veľké podniky		Malé a stredné podniky		Zahraničné pobočky		Domáce podniky	
	2005	2010	2005	2010	2005	2010	2005	2010
Rakúsko	72	71	28	29	54	52	47	48
Belgicko	60	66	40	34	57	54	43	46
Kanada	62	62	38	38	33	33	67	67
Česká republika	66	62	34	38	51	58	49	42
Fínsko	80	82	20	18	16	16	84	84
Francúzsko	84	79	16	21	23	20	77	80
Nemecko	90	89	10	11	28	27	72	73
Maďarsko	80	62	20	38	60	53	40	47
Írsko	53	51	47	49	70	70	30	30
Taliansko	78	78	22	22	25	25	75	75
Japonsko	92	94	8	6	5	5	95	95
Holandsko	73	72	27	28	25	33	75	67
Nórsko	48	49	52	51	28	30	72	70
Poľsko	70	76	30	24	30	50	70	50
Portugalsko	65	64	35	36	34	23	66	77
Slovensko	49	59	51	41	24	37	76	63
Španielsko	55	49	45	51	26	34	74	66
Švédsko	79	81	21	19	42	30	58	70
Veľká Británia	81	84	19	16	39	47	61	53
USA	86	83	14	17	14	15	86	85
OECD medián	71	69	29	31	31	33	69	67

Zdroj: OECD (2013).

Podobný vývoj môžeme sledovať aj v prípade financovania VaV zahraničnými pobočkami. V roku 2005 zahraničné pobočky na Slovensku realizovali len 24 % z celkových podnikových výdavkov na VaV, pričom v roku 2010 to bolo už 37 % (čo bol tretí najväčší nárast v sledovanej skupine ekonomík OECD). V súčasnosti môžeme slovenskú ekonomiku zaradiť medzi krajiny s vyšším podielom podnikových výdavkov na VaV

realizovaných zahraničnými pobočkami. Pre vyspelé ekonomiky je charakteristické, že dominantný podiel na podnikovom VaV majú 1. veľké podniky a 2. podnikový VaV sa realizuje domácimi podnikmi.

Záver

V príspevku sme analyzovali hlavné dimenzie národného systému VaV, ktorý predstavuje vo vyspelých krajinách hlavný prvok národného inovačného systému. Slovenská ekonomika je v oblasti inovačného a technologického rozvoja založená na využívaní iných než domácich zdrojov inovácií. Nachádza sa v štádiu rozvoja (podobne ako ostatné stredoeurópske ekonomiky) v ktorom podniky vo vyššej miere využívajú nákup hotových technológií (formou import zo zahraničia). Domáca VaV základňa, či už verejná alebo podniková, je využívaná ako faktor ekonomického rozvoja v nedostatočnej miere. Skúsenosti vyspelých európskych ekonomík ukazujú, že prechod do vyššieho stupňa hospodárskeho rozvoja, ako aj zachovanie konkurencieschopnosti sa nezaobíde bez silného domáceho VaV. V príspevku sme analyzovali štruktúru, postavenie a vývoj verejného a podnikového VaV. Zamerali sme sa na financovanie VaV, hodnotenie kvalitatívnych parametrov a špecializácie z hľadiska publikácií a patentov a na podnikový VaV.

Vývoj intenzity VaV na Slovensku v rokoch 1998 až 2009 zaostával za vývojom EÚ, rovnako ako aj za priemerom susedných krajín. Istý pozitívny posun nastal v rokoch 2010 a 2011, keď intenzita VaV vzrástla nad 0,6 % HDP. Za uvedené dva roky sa zvýšil predovšetkým podiel vysokoškolského sektora v čerpaní prostriedkov na VaV, čo možno považovať za pozitívny fakt aj vzhľadom na nutnosť posilnenia úlohy univerzít v národnom výskumnom a inovačnom priestore. Negatívom je stále nízky podiel podnikového sektora na financovaní VaV. V roku 2010 a 2011 sa oneskorene dostavil efekt členstva Slovenska v EÚ, keď sa v poslednom sledovanom roku zvýšil podiel zdrojov Európskej komisie na celkových zahraničných zdrojoch plynúcich do slovenského VaV až na cca 2/3. Za negatívum možno považovať nedostatočný podiel zahraničných podnikových zdrojov na slovenskom VaV.

V štruktúre VaV sa rast v posledných dvoch rokoch prejavil najmä rastom kapitálových výdavkov (medziročný nárast 32 %). Podľa nášho názoru, výziev pre vednú, technickú a inovačnú politiku na Slovensku je viacero: 1. zvyšovanie intenzity VaV v podnikovom sektore a hľadanie vhodných a efektívnych nepriamych nástrojov (okrem priameho dotovania podnikových VaV aktivít štátom), ktoré by motivovali podnikový sektor zvyšovať výdavky na VaV; 2. zabezpečenie národných zdrojov financovania verejného VaV na takej úrovni, aby sa zachovala a zvyšovala kvalita ľudského kapitálu; 3. vytvorenie takeého prostredia vo verejnom VaV, ktoré by umožňovalo vytvárať vlastné zdroje financovania VaV (prostredníctvom komercializácie výsledkov VaV).

Slovenský systém VaV má pomerne slabú vedeckú výkonnosť. V roku 2011 vykazoval v priemere len 0,306 vedeckého článku na jedného vedca, čo je najmenej z krajín OECD. Negatívom je taktiež nízka medziročná dynamika rastu počtu vedeckých článkov na 1 vedca, pretože v porovnaní s rokom 2000 Slovensko zaznamenalo len 29 %-ný prírastok. Z hľadiska štruktúry národného výskumného systému vykazuje Slovensko vysoký podiel verejných výdavkov na VaV (77 %), ktoré smerujú do základného výskumu. Môžeme konštatovať, že slovenský systém VaV disponuje relatívne vysokým podielom slabo produktívneho základného výskumu. Ako vysvetlenie sa javí nízka efektívnosť a motivácia ľudského kapitálu, prezamestnanosť alebo vnútorná neefektívnosť národného vedeckého systému. Neefektívny systém verejného VaV môže znižovať potenciál VaV ako faktora ekonomického rastu v budúcnosti. Na druhej strane je publikovanie 1 vedeckého článku najlacnejšie v rámci krajín OECD, keď jeho „cena“ bola v roku 2011 len 190 000 USD. Z vedných disciplín je na tom z hľadiska kvality (citovanosť podľa Thomson Scientific) relatívne najlepšie farmakológia/toxikológia, ktorá ako jediná z analyzovaných vedných oblastí na Slovensku sa nachádza nad priemernou úrovňou svetovej vedy (+1,91 citácie na 1 článok). Najhoršie postavenie má slovenská imunológia (-11,41 citácie na 1 článok v porovnaní so svetovou úrovňou). Z inštitucionálneho hľadiska má v oblasti citovanosti článkov relatívne najlepšie postavenie STU, dosiahla najvyššie hodnoty citovanosti vo všetkých uvedených troch vedných oblastiach v porovnaní s domácimi inštitúciami. V porovnaní so svetom má STU síce nižšiu

citovanosť v chémii ale mimoriadne vysokú citovanosť vo farmakológii/toxikológii. Slovenská akadémia vied vykazuje v deviatich uvádzaných vedných oblastiach nižšiu citovanosť ako je svetový priemer okrem botaniky a zoológie. Univerzita Komenského má nadpriemernú úroveň v troch zo šiestich vedných oblastí: botanika a zoológia, fyzika a strojárstvo.

Na základe údajov Scimago Institutional Ratings môžeme povedať, že miera internacionalizácie slovenských VaV organizácií je porovnateľná so stredoeurópskymi alebo Škandinávskymi univerzitami, avšak v kvalite výskumu, meranej citovanosťou, excelentnosťou alebo vedeckým líderstvom slovenské organizácie VaV značne zaostávajú. Konkurencieschopnými v rámci regiónu V4 sa ukazujú byť len SAV a UK.

Patentová aktivita Slovenska je veľmi nízka, dosahuje približne len 10 % výkonnosti priemeru EÚ a zaostáva aj za ostatnými ekonomikami EÚ. Napriek svojej absolútnej a relatívnej patentovej nedostatčnosti sa slovenský VaV špecializoval (v porovnaní s EÚ) v poslednej dekáde na: 1. chémiu a hutníctvo, 2. oblasť mechaniky; osvetľovania; vykurovania; zbraní; práce s trhavinami a 3. elektrotechniku. V rámci vysoko sofistikovaných technologických oblastí (technologické domény), ktorých podiel bol v rámci národného VaV systému v rokoch 2000 – 2010 45 %-ný, sa Slovensko v porovnaní s EÚ 28 špecializuje na biotechnológie, liečivá a oblasť ekologických technológií.

Slovensko patrí medzi ekonomiky s pomerne vysokou koncentráciou podnikových výdavkov na VaV v spracovateľskom priemysle (61 %) a stredne vysokou koncentráciou podnikových výdavkov na VaV v odvetviach služieb pre podniky (36 %). Tento stav je výsledkom značného poklesu výdavkov na VaV odvetví odborných, vedeckých a technických služieb medzi rokmi 2005 až 2011 a rastom výdavkov na VaV v odvetví výroby motorových vozidiel, návesov a prívesov. Charakteristickým javom podnikových výdavkov na VaV vo vyspelých ekonomikách je ich koncentrácia do sektora veľkých podnikov, v tomto smere Slovensko vyspelé ekonomiky dobieha. Internacionalizácia vo financovaní podnikových VaV sa medzi rokmi 2005 a 2010 na Slovensku posilnila aj rastom podielu zahraničných pobočiek na podnikových VaV.

Literatúra

ÚPV (2012): Výročná správa 2011. Bratislava: Úrad priemyselného vlastníctva Slovenskej republiky. [online]. [cit. 20. 8 2013]. Dostupné na internete: http://www.indprop.gov.sk/swift_data/source/dokumenty_na_stiahnutie/vyrocne_spravy/r_2011.pdf.

ŠÚ SR (2012): Ročenka vedy a techniky. Bratislava: Štatistický úrad SR, 88 s. ISBN 978-80-8121095-2.

EUROSTAT (2013): Štatistická databáza Eurostatu.

ISI Web of KnowledgeSM (2013): Current Contents Connect®. [online]. [cit. 20. 8 2013]. Dostupné na internete: http://apps.webofknowledge.com/CCC_GeneralSearch_input.do?highlighted_tab=CCC&product=CCC&last_prod=CCC&search_mode=GeneralSearch&SID=Q2No7MBe9LNBIECmGac.

SCImago (2007): SJR — SCImago Journal & Country Rank. [online]. [cit. 20. 8 2013]. Dostupné na internete: <http://www.scimagojr.com>.

SIEA (2012): Analýza inovačného prostredia (analytická štúdia). Bratislava: Slovenská energetická a inovačná agentúra.

OECD (2013): Štatistická databáza OECD. [online]. [cit. 23. 8 2013]. Dostupné na internete: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=STAN08BIS>.

Essential Science Indicators (2013): ISI Web of Knowledge. [online]. [cit. 23. 8 2013]. Dostupné na internete: <http://esi.webofknowledge.com/home.cgi>

SIR (2013): Scimago Institutional Rankings. Scimago Lab. [online]. [cit. 24. 8 2013]. Dostupné na internete: <http://www.scimagoir.com/>.

EC (2013): Innovation Union Scoreboard 2013. Brusel: European Commission [online]. [cit. 24. 8 2013]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius-2013_en.pdf.

4. SÚVISLOSTI ŠTRUKTÚRY EKONOMICKÝCH AKTIVÍT, ŠTRUKTÚRY PRÍJMOV A RASTU ZAMESTNANOSTI

Úvod

V ekonomike, ktorá prechádzala transformáciou na trhovú, sa štruktúrne zmeny odohrávali v podstatne koncentrovanejšej podobe ako v štandardných vyspelých ekonomikách. Je však pozoruhodné, že v priebehu procesu „napodobňovania“ štandardných vyspelých ekonomík sa niektoré štruktúrne charakteristiky nepribližovali tomu modelu, ktorý je viditeľný v „napodobňovaných“ ekonomikách. A na niektoré z takýchto javov sa zameriava tento príspevok.

Aj príspevky v tomto zborníku preukazujú, z akých rôznych uhlov pohľadu sa možno pozerat' na štruktúrne zmeny v ekonomike. V tomto príspevku volíme pohľad cez štruktúru prírastku pridanej hodnoty (a keďže pridaná hodnota je agregátom príjmov, budeme skúmať štruktúru prírastku príjmov).

Hoci prebiehal proces dobiehania výkonnosti vyspelých ekonomík a slovenská ekonomika sa aj povahou svojich aktivít postupne čoraz viac podobala týmto vyspelým ekonomikám, štruktúrna prestavba mala iný dopad na formovanie príjmov a zamestnanosti ako v tých ekonomikách, ku ktorým sa tá slovenská približovala.

Zmena skladby ekonomických aktivít v slovenskej ekonomike bola nevyhnutne spätá aj so zmenami v príjmoch a zamestnanosti. Práve takéto spojitosti sú predmetom záujmu tejto analýzy. Cieľom je zhodnotiť vzťahy medzi zmenami v štruktúre ekonomických aktivít a v štruktúre príjmov, ako ak zhodnotiť vplyv zmien v štruktúre ekonomických aktivít na rast zamestnanosti. Ide teda o vzťahy medzi rôznymi druhmi štruktúrnych zmien.

Kladieme si tieto otázky:

Ako súvisia doterajšie štruktúrne zmeny s tým, že

a) sa v SR vytvorila neobvyklá štruktúra príjmov?

b) rast ekonomiky len slabo prispieval k rastu zamestnanosti?

Aké zmeny v štruktúre ekonomických aktivít by mohli byť spojené

- a) s posunom k takej štruktúre príjmov, aká je obvyklá vo vyspelých ekonomikách?
- b) so zvýšením pracovnej náročnosti rastu¹?

Prehľad východísk a doterajších výsledkov

Priamo tu nadväzujeme na zhodnotenie osobitostí vývoja štruktúry príjmov v SR (Morvay, 2013a) a na analýzu vzťahov medzi kvalitou ekonomického rastu a zamestnanosťou (Morvay, 2012). Detailný prehľad teoretickej aj empirickej literatúry v tejto oblasti prináša Schneider (2011). Jedným zo záverov tohto prehľadu je historický zlom vo vývoji podielu miezd na celkových príjmoch vo vyspelých ekonomikách v polovici 80. rokov: dovtedy stabilná až stúpajúca mzdová kvóta sa stala prevažne klesajúcou. Z uvedeného zdroja vyplýva, že obvyklým vysvetlením zmien poklesu mzdovej kvóty v kontinentálnej Európe boli jednak sektorové zmeny (pri ktorých odvetvia s nižšou mzdovou kvótou zvyšujú svoj podiel na pridanej hodnote) alebo intra- sektorové technologické či inštitucionálne zmeny. Viaceré práce ponúkajú tzv. shift- share analýzu, ktorá sa snaží odlíšiť dopady zmien v sektorovej skladbe ekonomiky od dopadov vnútrosektorových procesov na mzdovú kvótu (napr. Arpaia et al., 2009). Výsledky týchto analýz sú však nejednoznačné a závislé od časového obdobia sledovania týchto procesov. Guscina (2007) poukazuje na štruktúrny zlom v krajinách OECD približne v roku 1985. Tvrdí, že technologický pokrok pred týmto rokom (pred komputerizáciou) prispieval k rozmachu práce, neskôr však technologický pokrok prispieval skôr k nárastu kapitálovej náročnosti. Tým možno takisto aspoň čiastočne vysvetliť sklon ku klesajúcej mzdovej kvóte v týchto krajinách.

Z empirických výskumov vzťahu medzi ekonomickým rastom a zamestnanosťou možno vyzdvihnúť práce Kapsos (2005 - rozsiahla štúdia obsahujúca globálne komparácie pracovnej intenzity rastu), Padalino-Vivarelli, 1997 alebo (Choi, 2007).

¹ Pravda, nejde tu o absolútnu preferenciu pracovne náročného rastu. To by znamenalo popretie potreby rastu produktivity práce.

Pre potreby tohto príspevku je dôležité pripomenúť si tieto zistenia zo skorších prác:

- V ekonomike SR sa začala formovať iná štruktúra príjmov ako je vo vyspelých ekonomikách. Kým výkonnosť ekonomiky SR sa blížila k výkonnosti najvyspelejších, štruktúra príjmov sa od modelu najvyspelejších skôr vzd'alovala. V SR bola štruktúra príjmov vychýlená v prospech prevádzkových prebytkov, zmiešaných príjmov a spotreby fixného kapitálu (a v neprospech odmien zamestnancom).
- Relatívne nízky podiel odmien zamestnancom na pridanej hodnote je problém prierezový (existuje naprieč odvetviami), ale je ovplyvnený aj odvetvovou skladbou ekonomických aktivít.
- Deformovaná štruktúra príjmov limituje tvorbu zdrojov pre systém sociálneho zabezpečenia. Sociálne príspevky tak boli v sledovanom období závislé predovšetkým od miezd. Ak je váha miezd v štruktúre príjmov nízka a klesajúca, pritom niektoré okruhy verejných financií sú primárne závislé od miezd, potom nevyhnutne dochádza k ohrozeniu stability týchto okruhov verejných financií.
- Ekonomický rast v SR bol pracovne nenáročný. Kritická hodnota ekonomického rastu, pri ktorej začína rásť zamestnanosť, bola v SR podstatne vyššia ako vo vyspelých západoeurópskych ekonomikách.

Pohľad na štruktúru rastu príjmov - na makroúrovni

K sledovaniu štruktúry rastu príjmov využívame rozbor hrubej pridanej hodnoty² podľa schémy 1. Podľa toho, ktorá zložka má najväčší podiel na absolútnom prírastku celkovej hrubej pridanej hodnoty (HPH), potom horíme o:

- „mzdami ťahanom“ raste (keď najväčší podiel na prírastku HPH majú odmeny zamestnancom);
- „ziskami ťahanom“ raste (keď najväčší podiel na prírastku HPH majú prevádzkové prebytky a zmiešané dôchodky³);

² Keďže pridanú hodnotu možno považovať za sumu príjmov v spoločnosti, štruktúru pridanej hodnoty v metodike národných účtov tu nazývame aj štruktúrou príjmov.

³ Pravdaže, tieto názvy sú značne zjednodušujúce. Možno napr. namietať, že zmiešané dôchodky (príjmy samozamestnaných osôb) nemajú čisto charakter zisku, ale majú súčasne charakter mzdy aj zisku. Alebo takisto odmeny zamestnancom nie sú iba mzdy, ale aj odvody do systémov sociálneho zabezpečenia.

- „odpismi ťahanom“ raste (keď najväčší podiel na prírastku HPH má spotreba fixného kapitálu). Odpisy –presnejšie spotrebu fixného kapitálu- tu chápeme ako príjem určený na obnovu kapitálu.

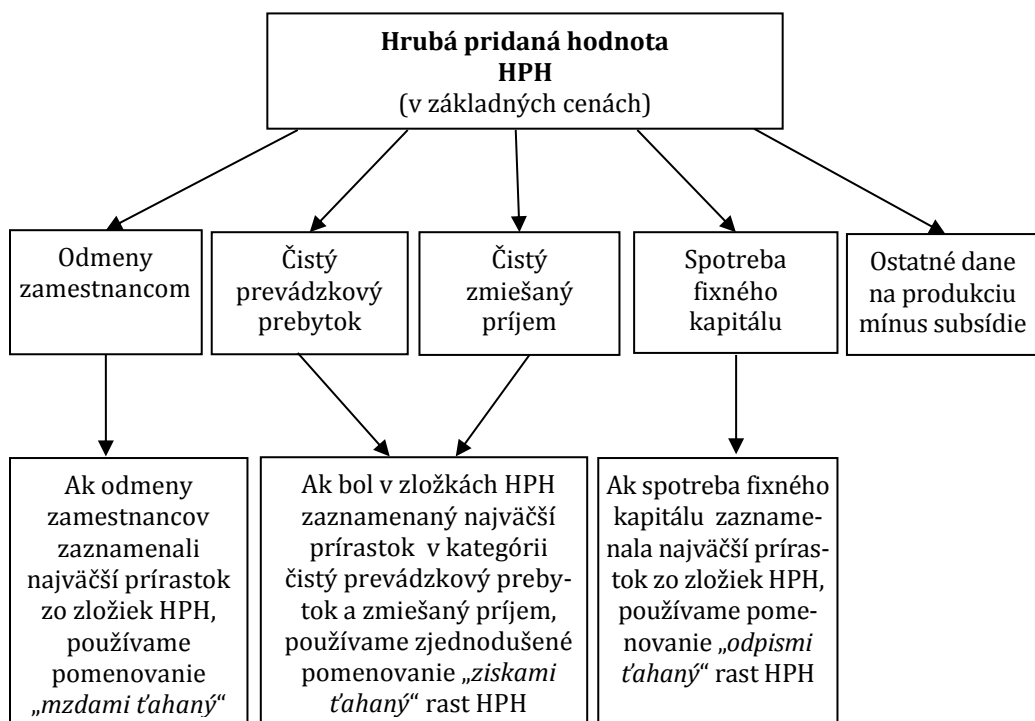
V rozhodujúcej miere sa opierame o údaje systému národných účtov:

- Dynamiku ekonomických aktivít vyjadrujeme pomocou hrubej pridanej hodnoty (HPH).
- Preferujeme údaje v bežných základných cenách (current ba sic prices).
- Údaje o zamestnanosti sú takisto údajmi zo systému národných účtov (ide teda o zamestnanosť podľa metodiky ESA 95)
- Pracujeme predovšetkým s údajmi Eurostat-u. Tam, kde používame údaje za odvetvia, využívame klasifikáciu odvetví NACE Rev. 2, s členením na 64 odvetví.

Keďže údaje národných účtov podliehajú významným revíziám, spresňujeme, že pracujeme s databázami Eurostatu (National Accounts detailed breakdowns), s posledným prevzatím údajov v októbri 2013.

S ch é m a 1

Zložky pridanej hodnoty využité v našich výpočtoch

Pri porovnaní na makroúrovni (a za obdobie 2001- 2012) konštatujeme tieto zvláštnosti v štruktúre prírastku HPH v slovenskej ekonomike:

V SR zaznamenávame podstatne vyšší podiel odpisov na prírastku HPH ako v priemere za eurozónu. Podiel prírastku odpisov (spotreby fixného kapitálu) na prírastku HPH sme tu vyjadrili pomerom:

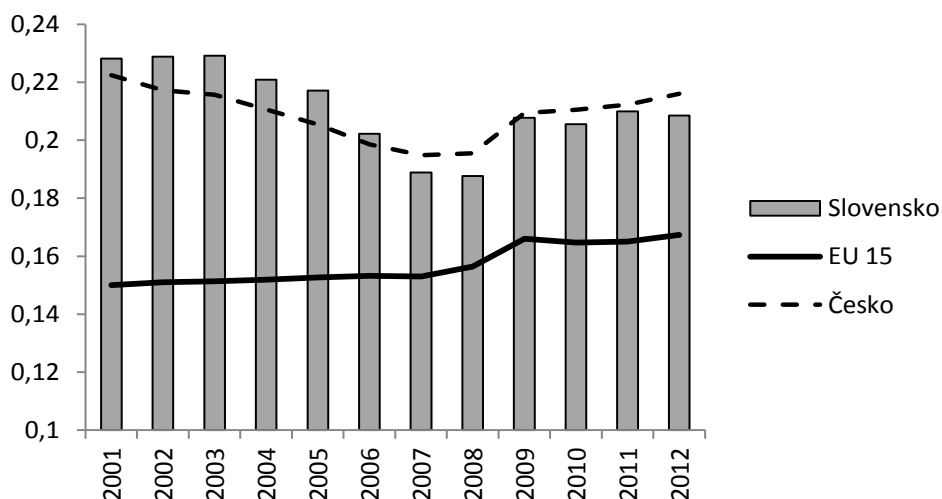
$$\frac{SFK_{2012} - SFK_{2001}}{HPH_{2012} - HPH_{2001}}$$

(kde SFK je spotreba fixného kapitálu, HPH je hrubá pridaná hodnota).

V slovenskej ekonomike, ktorá bola v priebehu svojej transformácie na trhovú ekonomiku výrazne podkapitalizovaná, môže byť jedným z rozhodujúcich vysvetľujúcich faktorov vysokého podielu odpisov na prírastku HPH proces „odbúravanja podkapitalizovanosti“.

Graf 1

Podiel prírastku odpisov na prírastku hrubej pridanej hodnoty

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

V ďalšom kroku sa zameriame na podiel prírastku odmien zamestnancom (zjednodušene podiel miezd). Zrekapitulujeme niekoľko už známych poznatkov o mzdovej kvóte (podiel odmien zamestnancov na HPH) v SR

a iných krajinách OECD⁴: S vyššou ekonomickou úrovňou sa obyčajne spája aj vyššia mzdová kvóta, hoci tento vzťah je dosť voľný. Hodnoty mzdovej kvóty sa pre väčšinu krajín OECD v rokoch 2010-2011 umiestňovali v intervale 0,42 až 0,59; čo znamená, že 42% až 59% vytvorenej hrubej pridanej hodnoty predstavovali odmeny zamestnancov. Dá sa vymedziť skupina krajín s neobvykle nízkou mzdovou kvótou (Turecko, Mexiko, Poľsko, Slovensko a Grécko). Takmer všetky krajiny OECD, ktoré dosahovali vyššiu ekonomickú úroveň ako SR, mali aj vyššiu mzdovú kvótu (jedinou výnimkou bolo Grécko).

Podrobnejší pohľad na skupinu krajín s nízkou mzdovou kvótou (Morvay 2013b) však odhaľuje, že SR má zvláštnu pozíciu v tejto skupine krajín s nízkou mzdovou kvótou. Vo väčšine krajín tejto skupiny (Turecko, Mexiko, Grécko, Poľsko) sa stretávame s veľmi vysokou ziskovou kvótou, pri relatívne nízkej odpisovej kvóte. Slovenská ekonomika je iný prípad: nízka mzdová kvóta je predovšetkým spojená s vysokou odpisovou kvótou (hoci aj zisková kvóta je relatívne vysoká, v tom hlavne podiel zmiešaných príjmov). Z toho vyplýva, že pri posudzovaní nízkej mzdovej kvóty v SR je relevantný argument zvyšovania kapitálovej náročnosti. Ide o efekt prekonávania deficitu kapitálového vybavenia.

Na tomto mieste pracujeme s prírastkovými veličinami (vyššie spomínané „kvóty“- mzdová, odpisová, zisková merajú podiel zložiek na celkovom objeme HPH; tu pracujeme s podielmi na prírastku HPH). Podiel prírastku odmien zamestnancom na prírastku pridanej hodnoty je vyjadrený nasledovne:

$$\frac{OZ_{2012} - OZ_{2001}}{HPH_{2012} - HPH_{2001}}$$

(kde OZ sú odmeny zamestnancom).

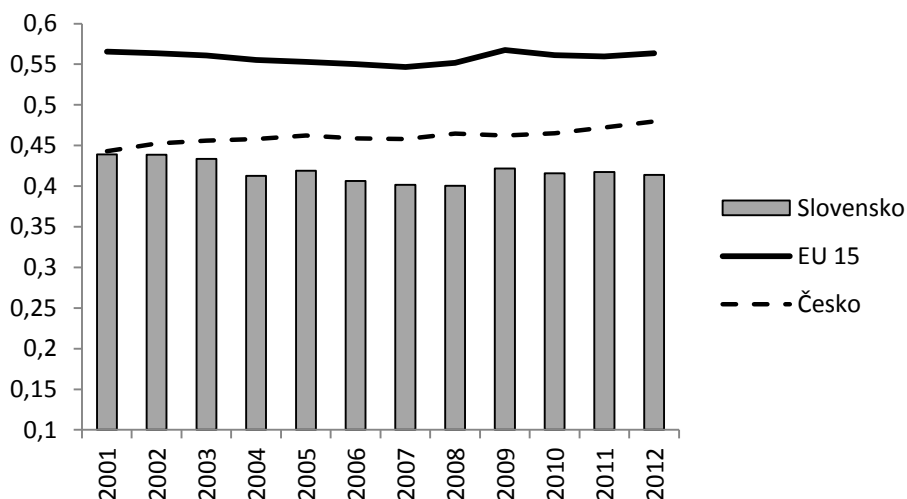
Podiel prírastku odmien zamestnancom na prírastku HPH je v SR nižší ako v EU 15 (a pripomínáme aj „roztvorenie nožníc“ medzi hodnotami SR a Česka, graf 2). V období recesie (2009) sa podiel prírastku OZ mierne

⁴ Ide o rekapituláciu na základe analýzy Morvay (2013a).

zvýšil, čo je prejav anticyklického vývoja tejto veličiny (mzdy sú zotrvačnejšie ako napr. zisky a preto v recesii dočasne narastie podiel miezd).

Graf 2

Podiel prírastku odmien zamestnancom na prírastku hrubej pridanej hodnoty

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Používané databázy národných účtov spájajú prevádzkové prebytky a zmiešané dôchodky do jednej agregovanej hodnoty. Podiel prírastku čistého prevádzkového prebytku a zmiešaného príjmu na prírastku pridanej hodnoty je vyjadrený nasledovne:

$$\frac{PPaZD_{2012} - PPaZD_{2001}}{HPH_{2012} - HPH_{2001}}$$

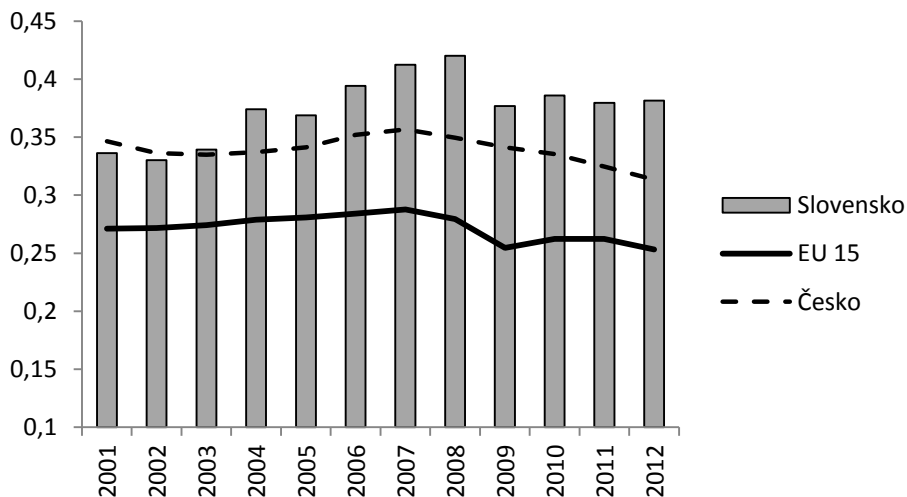
(kde PPaZD sú čisté prevádzkové prebytky a zmiešané dôchodky).

Podiel prírastku prevádzkových prebytkov a zmiešaných dôchodkov je v ekonomike SR vyšší ako v EU 15 a bol mimoriadne vysoký v období silného rastu slovenskej ekonomiky (2006-2008). Je pozoruhodné, ako sa výrazne vychýlil pomer medzi prírastkom ziskov a miezd v prospech ziskov (pozri porovnanie pomeru prírastkov PPaZD k OZ medzi Slovenskom a EU 15 v grafe 4). V EU 15 pripadal na jednotku prírastku OZ prírastok ziskov vo výške 0,35 jednotiek, v SR na jednotku prírastku OZ pripadala rovnaká

jednotka prírastku ziskov. V období „nezasiahnutom krízou“ (v grafe 4 sme ho zvolili ako obdobie 2001-2008) je hodnota tohto pomeru vyššia, keďže pri akcelerujúcom raste ekonomiky má podiel ziskov tendenciu rásť.

Graf 3

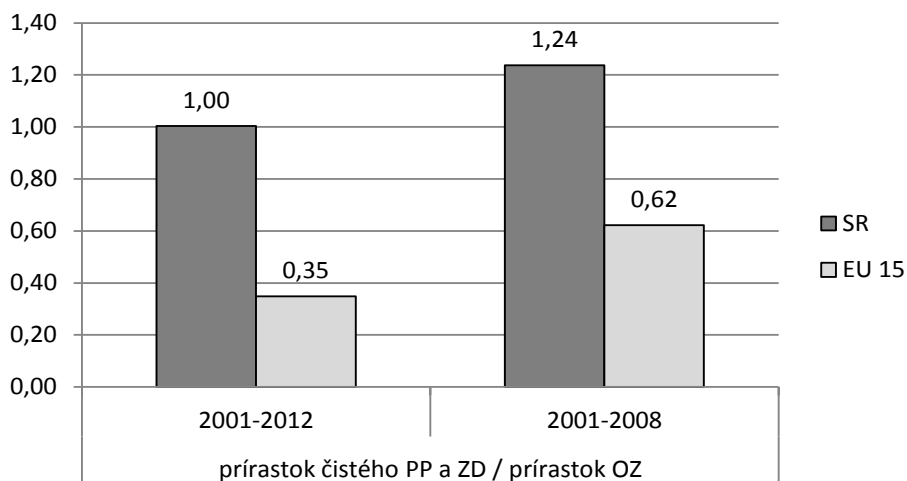
Podiel prírastku čistých prevádzkových prebytkov a zmiešaných príjmov na prírastku hrubej pridanej hodnoty

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Graf 4

Pomer prírastkov vybraných kategórií príjmov

Poznámky: OZ - odmeny zamestnancom, PP a ZD – prevádzkový prebytok a zmiešaný dôchodok.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Z analýz dlhodobých zmien pomeru medzi mzdami a podnikateľskými príjmami vyplýva, že tu pôsobia 4 hlavné skupiny determinantov. Tieto 4 skupiny faktorov sú navzájom prepojené, je náročné izolovať čistý efekt každého z nich (spracované podľa ILO, 2010; Marterbauer-Walterskirchen, 2003 a Morvay, 2013a):

- 1) *Vplyv produkčnej technológie a charakteru ekonomického rastu.* Produkčná technológia ovplyvňuje relatívnu náročnosť produkcie na vstupy výrobných faktorov. Napr. väčšia potreba investícií má za následok prírastok ziskovej kvóty na úkor mzdovej kvóty.
- 2) *Vplyv inštitucionálneho rámca a politik.* Do tejto kategórie sa zaraduje vyjednávací sila zamestnancov či pôsobenie odborov. Napr. prítomnosť silných a dobre koordinovaných odborov je jedným z vysvetľujúcich faktorov stabilnejšej mzdovej kvóty v čase. Dlhodobo vysoká miera nezamestnanosti znižuje mzdovú kvótu a zvyšuje kvótu podnikateľských príjmov.
- 3) *Vplyvy globalizácie.* Globalizácia môže viesť k zvýšenej špecializácii v produkcii, čím zvyšuje kapitálovú náročnosť na úkor pracovnej. Okrem toho hrozba realokácie výroby znižuje vyjednávaciu silu zamestnancov, čím tlačí mzdovú kvótu nadol. Globalizácia je tiež často sprevádzaná narastajúcim vplyvom finančných inštitúcií, tie vyvíjajú tlak skôr smerom k zvyšovaniu výnosov kapitálu a proti rastu miezd. Zvýšená otvorenosť v obchodovaní môže pôsobiť ako faktor znižujúci mzdovú kvótu, obzvlášť pri raste významu veľkých nízkomzdových exportérov na trhu pracovne náročných produktov.
- 4) *Vplyv zmien v sektorovej skladbe ekonomiky.* Tak napríklad, ak je ekonomický rast krajiny sprevádzaný posunom od pracovne náročných sektorov ku kapitálovo náročným, možno očakávať pokles mzdovej kvóty.

Sektorové špecifiká v štruktúre rastu

Predchádzajúca časť pracovala s údajmi za ekonomiky ako celok, v ďalšej časti detailnejšie preskúmame uvedené javy na úrovni sektorov či odvetví. To nám umožní hľadať spojitosti medzi skladbou ekonomických aktivít, štruktúrou príjmov a vývojom zamestnanosti. Vyjadřili

sme súbor parametrov za 64 odvetví (NACE Rev.2), v záujme nejakej logickej agregácie sme ich pospájali do sektorov podľa technologickej a poznatkovej náročnosti (k tomu Gabrielová, 2011). V každom sektore zisťujeme:

- príspevok sektora k prírastku pridanej hodnoty v ekonomike (teda podiel prírastku HPH v danom sektore na prírastku HPH celej ekonomiky);
- podiel odvetví, v ktorých je prírastok HPH „ťahaný mzdami“, „ťahaný odpismi“ a „ťahaný ziskami“.

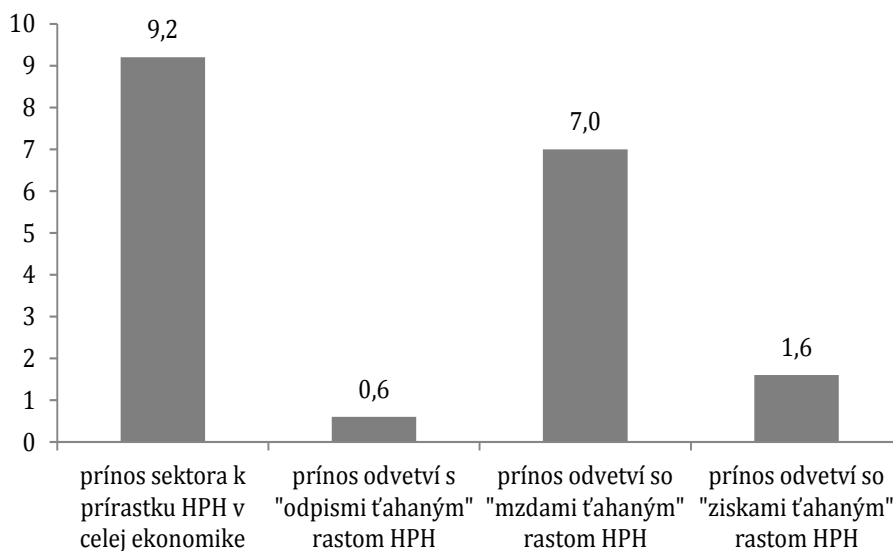
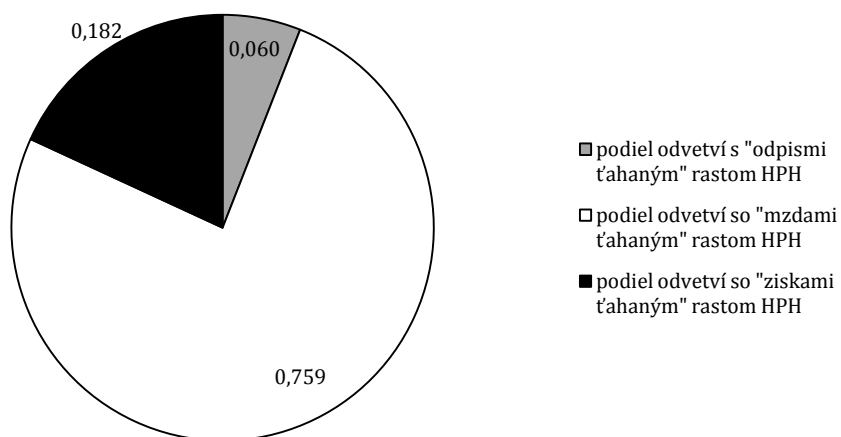
Odvetvové údaje tu agregujeme do spomínaných sektorov podľa technologickej a poznatkovej náročnosti, v prílohách však prinášame niektoré údaje za každé odvetvie.

Priemysel s vysokými technológiami (VT) a stredne vysokými technológiami (SVT)

Štruktúra prírastku pridanej hodnoty v technologicky náročnejšom priemysle sa dobre viditeľne líši od štruktúry prírastku v menej technologicky náročnej časti priemyslu. Je pozoruhodné, že v segmente priemyslu s VT a SVT bola podstatná časť prírastku pridanej hodnoty vytvorená odvetviami so „mzdami ťahaným“ rastom. Pri priemysle s nižšími stupňami technológií to neplatí (pozri ďalej).

Odvetvia priemyslu s VT a SVT mali 9,2 %- ný podiel na celkovom prírastku pridanej hodnoty v ekonomike. Z týchto 9,2 % bolo až 7 percentných bodov spojených s odvetviami, ktorých rast bol „ťahaný mzdami“, zvyšných 2,2 % pripadá na činnosti, ktorých rast bol ťahaný ostatnými zložkami pridanej hodnoty (detaily v grafe 5A). Viac ako tri štvrtiny prírastku pridanej hodnoty tohto sektora sa spájali s odvetviami, ktorých rast bol „mzdami ťahaný“ (graf 5B). Možno tak predpokladať, že práve rast technologicky náročnejších odvetví priemyslu zvyšuje tzv. mzdovú kvótu. *Vyššie technológie v priemysle majú tendenciu meniť štruktúru príjmov v prospech miezd (odmien zamestnancom).*

Graf 5

Podiely odvetví (v priemysle s VT a SVT) s rôznymi charakteristikami rastu**A) na prírastku HPH celej ekonomiky (údaje v %)****B) na prírastku HPH sektora**

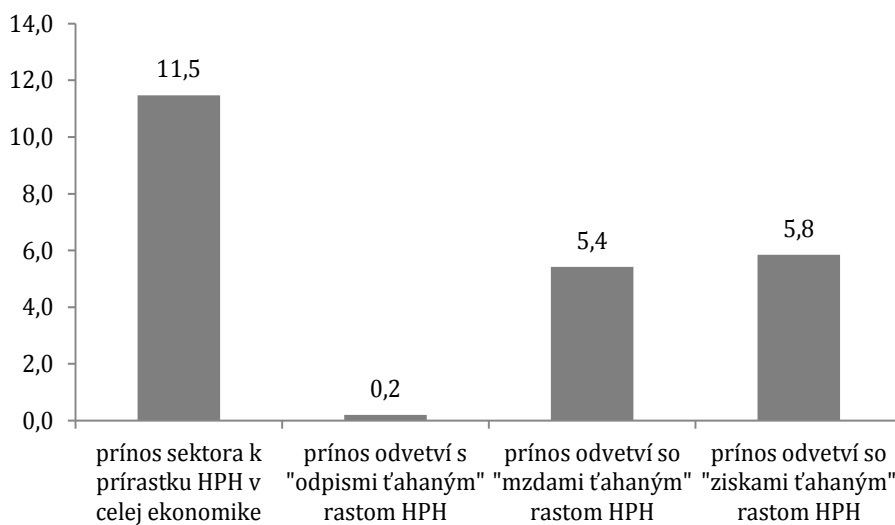
Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u (oba grafy).

Priemysel s nízkymi technológiami (NT) a stredne nízkymi technológiami (SNT)

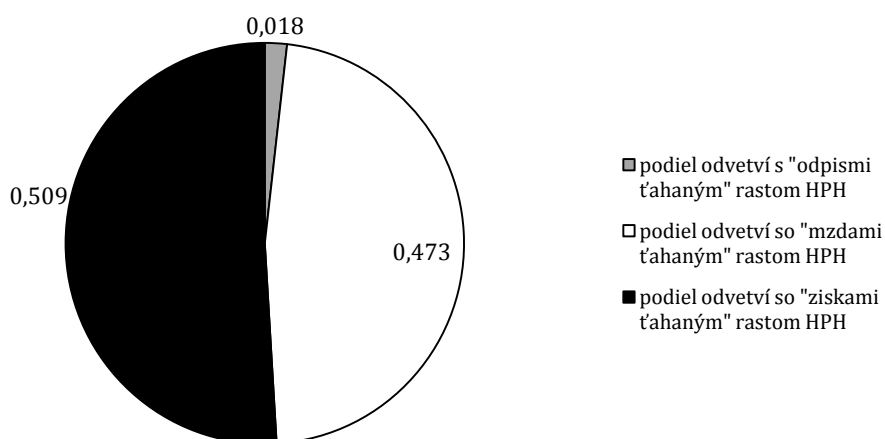
Graf 6

Podiely odvetví (v priemysle NT a SNT) s rôznymi charakteristikami rastu

A) na prírastku HPH celej ekonomiky (údaje v %)

B) na prírastku HPH sektora

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u (oba grafy).

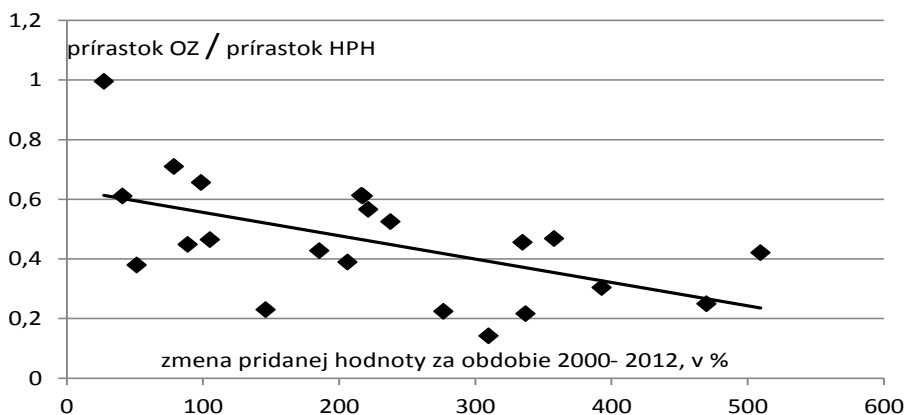
Celkový prínos tohto sektora k rastu ekonomiky je mierne väčší ako v prípade priemyslu s VT a SVT⁵. Štruktúra prírastku pridanej hodnoty je však zásadne iná: podstatne väčší je podiel odvetví so „ziskami ťahaným“ rastom a podstatne menší je podiel odvetví so „mzdami ťahaným“ a „odpismi ťahaným“ rastom.

Takže kým v technologicky náročnejšej časti priemyslu je prírastok pridanej hodnoty tvorený hlavne odvetviami so „mzdami ťahaným“ rastom, v technologicky menej náročnej časti priemyslu je tvorený hlavne odvetviami, ktorých rast je „ziskami ťahaný“. V technologicky náročnejších odvetviach je však podstatne významnejšia aj rola prírastku objemu odpisov.

V odvetviach priemyslu (celého, bez ohľadu na technologickú náročnosť) možno pozorovať nepriamu závislosť medzi dynamikou rastu odvetvia a podielu odmien zamestnancom na prírastku pridanej hodnoty. Pri silnejšom raste pridanej hodnoty prevažne zaznamenávame nižšie podiely odmien zamestnancov na tomto prírastku PH⁶. Zjednodušene vyjadrené: pri vyššej dynamike pridanej hodnoty narastá skôr podiel ziskov, podiel miezd má tendenciu klesnúť.

Graf 7

Vzťah medzi dynamikou odvetví a podielom miezd na prírastku hrubej pridanej hodnoty v priemysle SR

Poznámka: Jednotlivé body predstavujú hodnoty za odvetvia.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

⁵ Skutočnosť, že priemysel s NT a SNT mal vyšší prínos k prírastku pridanej hodnoty v ekonomike, je možno prekvapujúca. Typickí ťahúni priemyslu (automobilový priemysel či elektronický priemysel) totiž patria do priemyslu s VT a SVT. Treba však mať na pamäti, že rozmach technologicky náročnejšieho priemyslu prichádza iba v druhej polovici sledovanej periódy.

⁶ V odvetviach služieb táto súvislosť nie je zrejماً, preto aj v grafe 7 zobrazujeme len výsledky za odvetvia priemyslu.

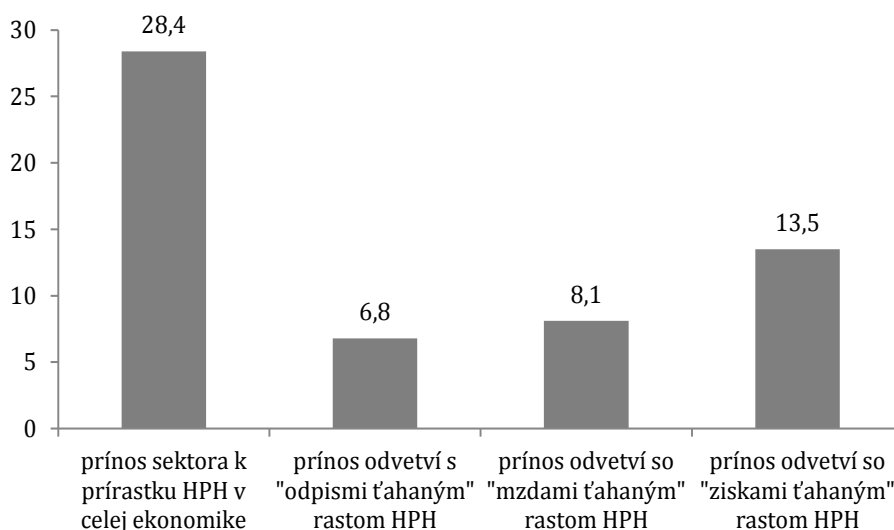
Poznatkovo náročné služby (PNS)

Ide o sektor s najvýznamnejším prínosom k rastu HPH v slovenskej ekonomike (takmer tretina prírastku celkovej HPH v sledovanom období sa viaže na tento sektor). Je v ňom relatívne vyvážený podiel odvetví so „ziskami ťahaným“ a „mzdami ťahaným“ rastom. Každá z týchto skupín odvetví vytvorila takmer polovicu prírastku HPH sektora a približne 15% prírastku HPH ekonomiky. *Platí tu podobné ako v prípade priemyslu: Je tu vyšší prínos odvetví so „mzdami ťahaným“ rastom ako v prípade poznatkovo menej náročných služieb* (analogicky to platilo pri porovnaní priemyslu s vyššími a nižšími technológiami). Z tohto sektora možno odseparovať jeho špecifickú časť: „odvetvia kultivácie človeka“, v ktorých je štruktúra prírastku HPH zásadne iná (venujeme im zvláštnu pozornosť nižšie).

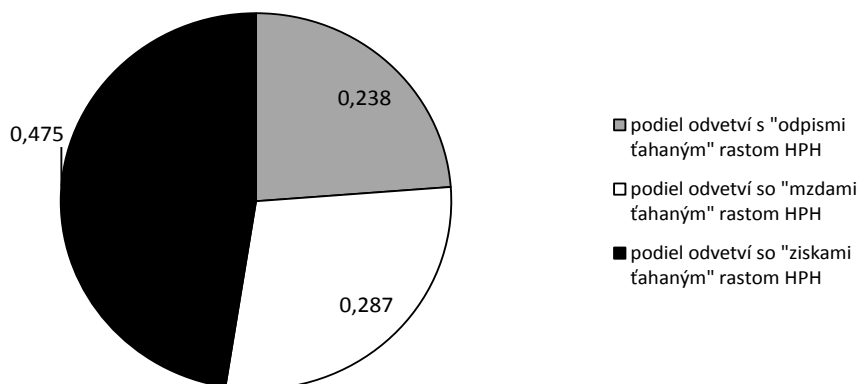
Graf 8

Podiely odvetví (PNS) s rôznymi charakteristikami rastu

A) na prírastku HPH celej ekonomiky (údaje v %)

B) na prírastku HPH sektora

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u (oba grafy).

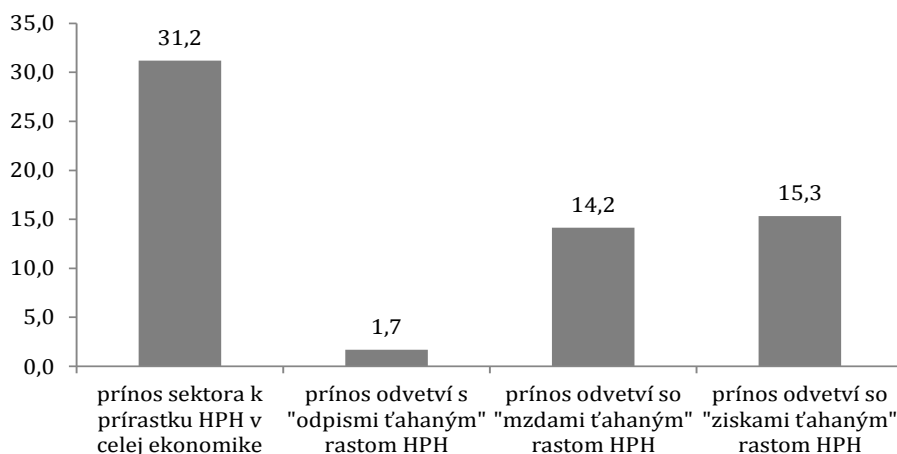
Poznatkovo nenáročné služby (PNNS)

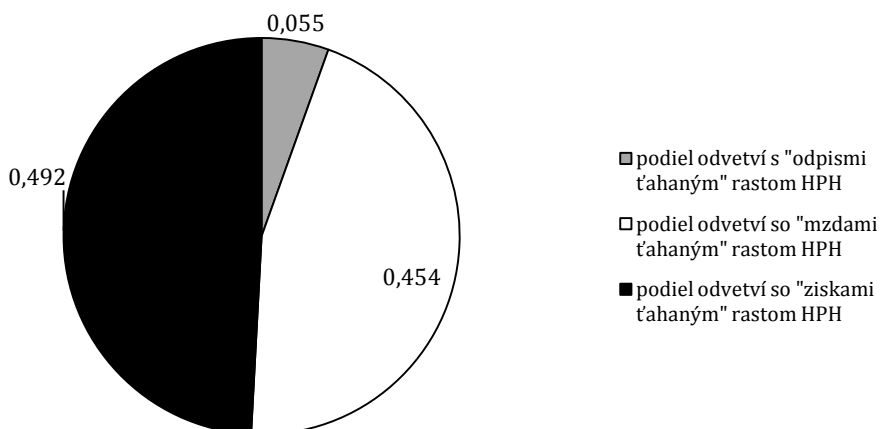
Ide o ďalší sektor s veľmi výrazným prínosom k prírastku HPH v ekonomike. V prírastku pridanej hodnoty tu jasne dominujú odvetvia so „ziskami ťahaným“ rastom. Na rozdiel od poznatkovo náročnejších služieb je tu výrazne menší podiel odvetví so „mzdami ťahaným“ rastom.

Graf 9

Podiely odvetví (PNNS) s rôznymi charakteristikami rastu

A) na prírastku HPH celej ekonomiky (údaje v %)

B) na prírastku HPH sektora

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u (oba grafy).

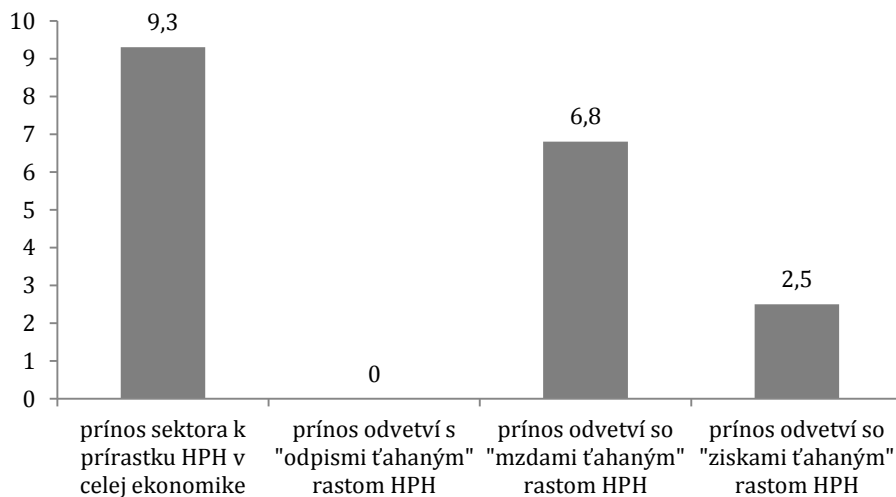
Zaujímavý je však veľmi vysoký podiel odvetví, v ktorých je rast „ťahaný odpismi“ (je to spojené s odvetviami ako skladovanie alebo činnosti s nehnuteľnosťami, pozri v prílohe 2). V iných sektoroch je váha takýchto odvetví podstatne menšia. Váha odvetví so „ziskami ťahaným“ rastom je takmer rovnaká bez ohľadu na to, či ide o poznatkovo náročné alebo nenáročné služby. Zásadnejší rozdiel medzi štruktúrou rastu týchto dvoch sektorov služieb je v tom, akú rolu hrajú aktivity náročné na mzdy a odpisy.

Subsektor „služieb kultivácie človeka“ (SKČ)

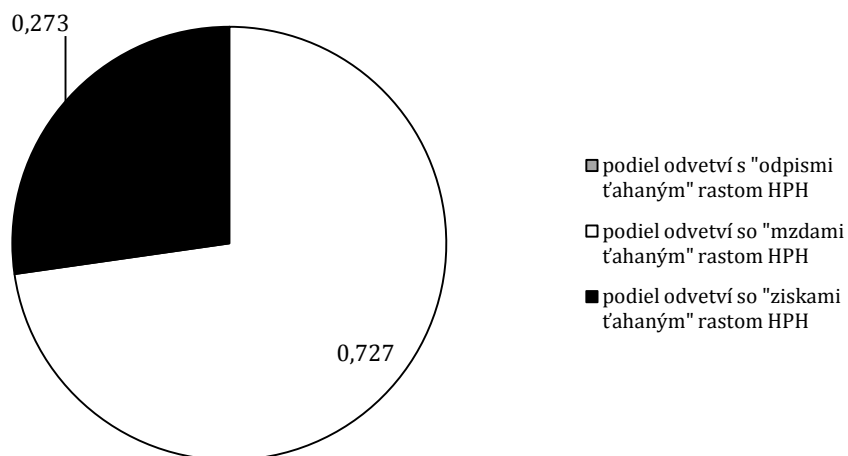
Ako už bolo spomenuté vyššie, tento subsektor (činnosti ako vzdelávanie, zdravotníctvo, sociálne služby, kultúra umenie, zábava, rekreácia, šport... pozri v prílohe 2) separujeme zo sektora poznatkovo náročných služieb jednak kvôli jeho špecifickej štruktúre prírastku HPH, ale kvôli iným zvláštnostiam (ingerencia verejného sektora, zvláštne zameranie).

Graf 10
Podiely odvetví (SKČ) s rôznymi charakteristikami rastu

A) na prírastku HPH celej ekonomiky (údaje v %)

B) na prírastku HPH sektora

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u (oba grafy).

Zvláštnosťou štruktúry rastu v tomto subsektore je extrémne vysoký podiel aktivít so „mzdami ťahaným“ rastom a úplná absencia takých

odvetví, v ktorých je rast „ťahany odpismi“. *Vypovedá to o tom, že tento subsektor sa uberá smerom k stále výraznejšej pracovnej náročnosti a stále menšej kapitálovej náročnosti.* Navyše nie je vysoký len podiel odvetví so „mzdami ťahaným“ rastom, ale aj samotný podiel prírastku miezd na prírastku pridanej hodnoty je v týchto odvetviach extrémne vysoký (vyplyva to z údajov v prílohe 2).

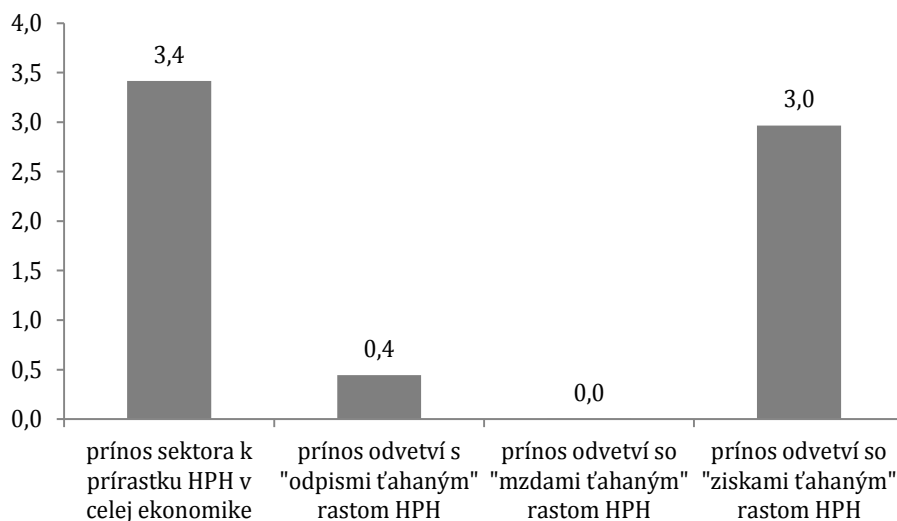
Primárny sektor

Ide o sektor (odvetvia pôdohospodárstva a ťažby, podrobnosti pozri v prílohe 3) so samostatným postavením medzi kategóriami technologickej či poznatkovej náročnosti. V tomto sektore je štruktúra prírastku pridanej hodnoty nápadne odlišná. Má v porovnaní s ostatnými, vyššie uvádzanými sektormi relatívne malý prínos k rastu HPH ekonomiky.

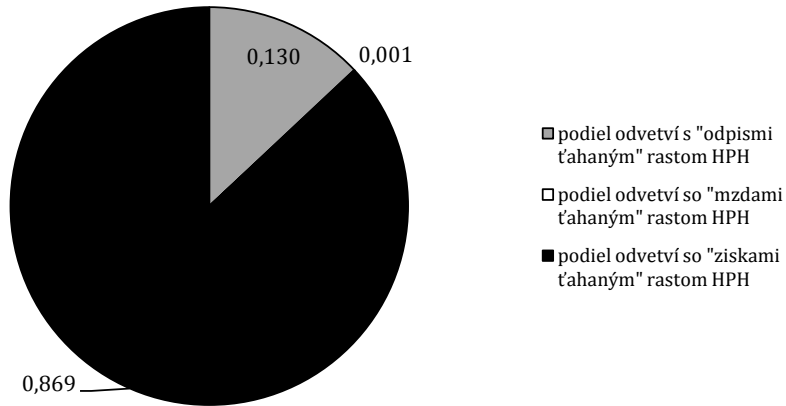
G r a f 11

Podiely odvetví (primárny sektor) s rôznymi charakteristikami rastu

A) na prírastku HPH celej ekonomiky (údaje v %)

B) na prírastku HPH sektora

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u (oba grafy).

Takmer celý prínos sektora k rastu ekonomiky však vytvorili odvetvia, v ktorých bol rast „ťahany ziskami“. Nehrali tu žiadnu rolu také aktivity, v ktorých by bol rast ťahaný mzdami. Aj v tom sa prejavuje skutočnosť, že v tomto sektore bol prítomný silný tlak na rast produktivity a úsporu pracovných vstupov.

Sektorové špecifiká v štruktúre rastu pridanej hodnoty by sme mohli zhrnúť nasledovne:

- *Tak v priemysle, ako aj službách platí, že v sofistikovaných činnostiach (VT,SVT, PNS) je prírastok pridanej hodnoty frekventovanejšie „ťahany mzdami“.*
- *V technologicky a poznatkovo menej náročných činnostiach sa skôr stretávame s tým, že rast pridanej hodnoty je „ťahany ziskami“.*
- *Subsektor „služieb kultivácie človeka“ má ojedinelú štruktúru prírastku pridanej hodnoty: podstatnú časť tvoria aktivity, ktorých rast je veľmi výrazne „mzdami ťahaný“.*
- *V primárnom sektore sa prejavila jasná dominancia aktivít, ktorých rast je založený na ziskoch.*
- *Existuje značný rad výnimiek. Tvrdenia v tejto časti je potrebné vnímať s istou toleranciou, výsledky aj vo vnútri uvedených sektorov boli značne heterogénne (čo možno vidieť v prílohách, kde sú uvedené vybrané výsledky za všetky odvetvia zvlášť).*

Rôznorodá pracovná náročnosť rastu v sektoroch

V ďalšej časti sa budeme venovať posúdeniu pracovnej náročnosti ekonomického rastu v sektoroch. Sústredíme na to, aká je štruktúra rastu z hľadiska prínosu k zamestnanosti. Budeme sledovať váhu dvoch typov odvetví v každom sektore:

- 1) *Odvetvia s výrazne priaznivým dopadom rastu HPH na zamestnanosť.* Takéto odvetvia vyberáme nasledovne: Ide o odvetvia, v ktorých je miera dopadu⁷ prírastku HPH na zamestnanosť aspoň dvojnásobná oproti priemeru za celú ekonomiku. Tým sme separovali odvetvia, v ktorých bola väzba dynamiky HPH a dynamiky zamestnanosti obzvlášť priaznivá (z pohľadu zamestnanosti).
- 2) *Odvetvia s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou*⁸. Ide o odvetvia, v ktorých bol rast HPH sprevádzaný poklesom zamestnanosti.

Tam, kde to bolo možné, sme výsledky sektorov ekonomiky SR (sektory opäť podľa technologickej a poznatkovej náročnosti) porovnávali s výsledkami za eurozónu⁹.

Pri porovnávaní sektorov v rámci SR zisťujeme len málo významné rozdiely (grafy 12 a 13). Možno napr. konštatovať, že:

- V priemysle s nižšími technológiami je (v porovnaní s technologicky náročnejšou časťou priemyslu) významnejší podiel aj odvetví s výrazne priaznivým dopadom rastu HPH na zamestnanosť, ale aj odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou.
- V poznatkovo nenáročných službách hrali iba minimálnu rolu odvetvia, v ktorých je prírastok výstupu spojený s poklesom zamestnanosti.
- V poznatkovo náročných službách je (v porovnaní s poznatkovo nenáročnými) podstatne vyšší podiel odvetví s výrazne priaznivým vzťahom medzi dynamikou HPH a zamestnanosti. Zároveň je v PNS podstatne vyšší podiel odvetví s negatívnym vzťahom medzi týmito

⁷ Ide o hodnotu zlomku $\frac{E_{2012}-E_{2000}}{HPH_{2012}-HPH_{2000}}$. (E-zamestnanosť (počet osôb), HPH- hrubá pridaná hodnota v bežných cenách, v mil. eur.) Hodnota tohto zlomku za celú ekonomiku SR je 3,96 (Pri 1 mil. eur prírastku pridanej hodnoty vzniknú približne 4 pracovné miesta.) Odvetvia s výrazne priaznivým dopadom rastu HPH na zamestnanosť sme definovali ako odvetvia, v ktorých je táto hodnota aspoň dvojnásobná, teda aspoň 7,92. Analogicky, za eurozónu sú to hodnoty na úrovni vyššie ako 6,0.

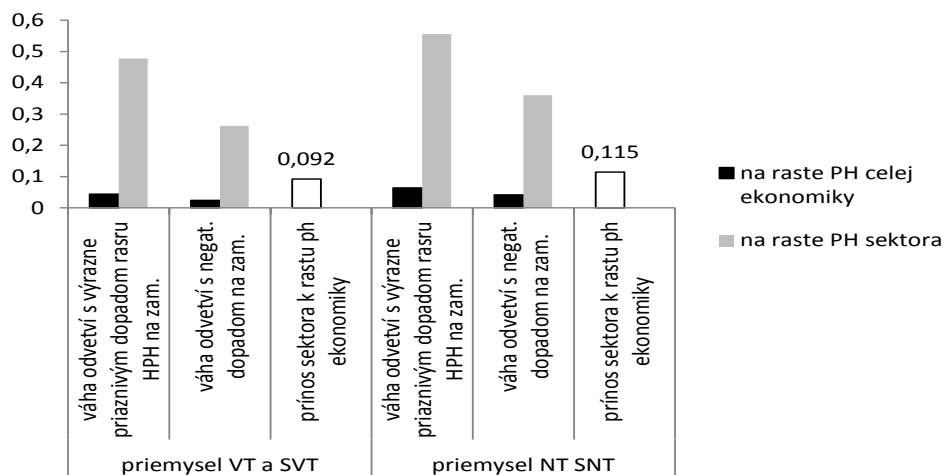
⁸ Značne zjednodušujúci názov. Samozrejme, že nie rast HPH mal negatívny dopad na zamestnanosť. Chceme tu skôr povedať, že sú to odvetvia, v ktorých zamestnanosť klesala aj pri raste pridanej hodnoty. Rast HPH tu nedokázal prevážiť iné vplyvy, spôsobujúce úbytok zamestnanosti.

⁹ Nebolo to možné vykonať v prípade priemyslu a primárneho sektora. V eurozóne totiž v sledovanom období HPH v týchto sektoroch klesala; bolo by tak ťažko hovoriť o sprievodných javoch rastu HPH.

parametrami, čo je však v značnej miere dané špecifikom „odvetví kultivácie človeka“ v SR (pozri ďalej).

Graf 12

Prínos odvetví priemyslu- členených podľa ich dopadu na zamestnanosť- k rastu ekonomiky

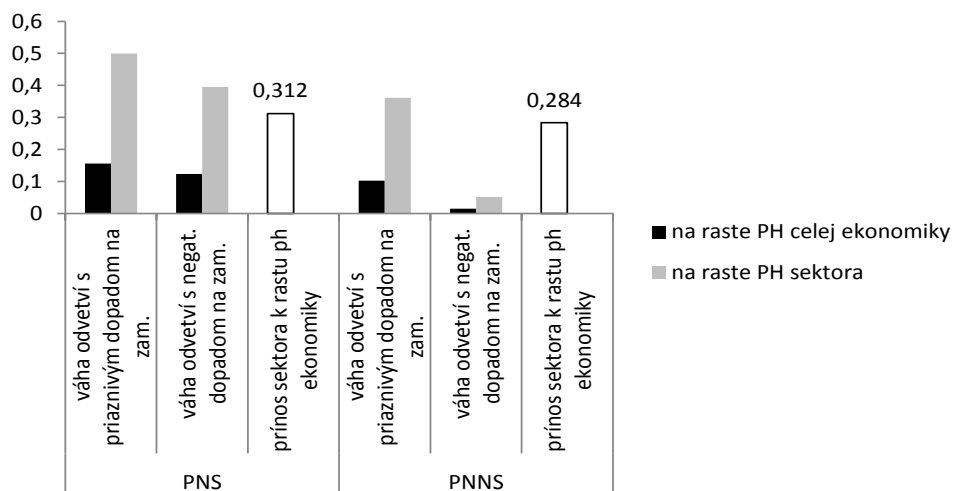

Poznámky: VT - vysoké technológie, SVT - stredne vysoké technológie, NT - nízke technológie, SNT - stredne nízke technológie, PH - pridaná hodnota (hrubá).

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Graf 13

Prínos odvetví služieb- členených podľa ich dopadu na zamestnanosť- k rastu ekonomiky

PPNS - poznatkovo náročné služby, PNNS - poznatkovo nenáročné s., PH - pridaná hodnota (hrubá).

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

K podstatne závažnejším zisteniam sa dostávame, keď do výpočtov zahrnieme údaje za eurozónu. Predpokladáme, že charakteristiky sektorov v SR sa budú v dlhodobejšom horizonte postupne podobať charakteristikám týchto sektorov vo vyspelejšom prostredí.

- V sektore poznatkovo nenáročných služieb (PNNS) je v eurozóne podstatne nižší podiel odvetví s výrazne pozitívnym dopadom rastu HPH na zamestnanosť, ale zároveň aj podstatne nižší podiel odvetví s negatívnym vzťahom dynamiky HPH a zamestnanosti (tabuľka 1). Zjavne menšiu rolu tak majú oba „krajné“ prípady: priaznivý aj nepriaznivý. Zanedbateľná je váha odvetví, v ktorých zamestnanosť klesá aj pri prírastku HPH. Možno predpokladať, že pri prípadnom rozmachu tohto sektora v SR by bola reakcia zamestnanosti na rast výstupu takmer naisto priaznivá (v zmysle nie negatívna), ale iba v postupne stále menšej časti odvetví by bola výrazne priaznivá.

T a b u ľ k a 1

Podiely odvetví – členených podľa ich vplyvu na zamestnanosť

A) V sektore poznatkovo nenáročných služieb

(%)	Sektor poznatkovo nenáročných služieb SR	Sektor poznatkovo nenáročných služieb eurozóna
Prínos sektora k prírastku HPH celej ekonomiky	28,4	34,4
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	10,2	7,7
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH sektora)	36,1	22,4
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	1,5	0,1
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH sektora)	5,2	0,2

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

- V prípade poznatkovo náročných služieb (PNS, tabuľka 2) je zjavné, že v krajinách eurozóny je ich prínos k prírastku HPH v ekonomike podstatne vyšší ako v SR. V eurozóne sú nami skúmané štruktúrne charakteristiky sektora PNS mierne priaznivejšie ako v SR. Rozmach takéhoto

sektora by zrejme viedol jednak k rastu podielu aktivít s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť, ale aj pri značnom podiele odvetví s klesajúcou zamestnanosťou. Z tohto pohľadu je sektor PNS „sektorom extrémov“. Veľa by záležalo od politiky štátu v „odvetviach kultivácie človeka“, v ktorých je značný vplyv verejného sektora.

T a b u l' k a 2

Podiely odvetví – členených podľa ich vplyvu na zamestnanosť

B) V sektore poznatkovo náročných služieb

(%)	Sektor poznatkovo náročných služieb <i>SR</i>	Sektor poznatkovo náročných služieb <i>eurozóna</i>
Prínos sektora k prírastku HPH celej ekonomiky	31,2	43,6
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	15,6	23,6
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH sektora)	50,0	54,0
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	12,3	13,9
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH sektora)	39,5	31,9

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Výrazne rozdielna je súvislosť rastu pridanej hodnoty a zamestnanosti v spomínanom sektore „služieb kultivácie človeka“ (tabuľka 3). Ide o súbor odvetví so značnou ingerenciou verejných financií a značným vplyvom politických rozhodnutí. V SR bol rast výkonov tohto sektora sprevádzaný poklesom zamestnanosti. V eurozóne bol rast výkonov v rovnakom sektore spojený s výrazným rastom zamestnanosti. Sektor „služieb kultivácie človeka“ je v eurozóne ťahúňom rastu zamestnanosti, v SR naopak. Dôvodom môže byť aj pôvodná prezamestnanosť, ktorá umožnila rast výkonov pri poklese zamestnanosti. V dlhodobejšej perspektíve však môžu byť tieto odvetvia aj v SR generátormi zamestnanosti. Predpokladáme, že pri dlhodobjšom rozmachu tohto sektora by práve v ňom mohol sformovať vysoko priaznivý vzťah medzi dynamikou HPH a zamestnanosti, aký vidno v údajoch za eurozónu.

T a b u l' k a 3

Podiely odvetví – členených podľa ich vplyvu na zamestnanosť

C) V sektore služieb kultivácie človeka

(%)	Sektor služieb kultivácie človeka SR	Sektor služieb kultivácie človeka eurozóna
Prínos sektora k prírastku HPH celej ekonomiky	9,3	17,9
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	0	12,6
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH sektora)	0	70,1
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	6,5	0
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH s zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH sektora)	70,0	0

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Stavebníctvo je v SR sektorom s výrazne priaznivým dopadom rastu HPH na zamestnanosť (tabuľka 4). V eurozóne to tak nie je (dokonca zamestnanosť klesala). Možno tak predpokladať, že v dlhodobom horizonte sa ani v SR neudrží taký priaznivý pomer medzi dynamikou HPH a zamestnanosťou v tomto sektore, aký býval v minulosti.

T a b u l' k a 4

Podiely odvetví – členených podľa ich vplyvu na zamestnanosť

D) V sektore stavebníctva (sektor s jedným odvetvím)

(%)	Sektor stavebníctva SR	Sektor stavebníctva eurozóna
Prínos sektora k prírastku HPH celej ekonomiky	9,7	5,9
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	9,7	0
Váha odvetví s výrazne priaznivým dopadom na zamestnanosť (podiel na prírastku HPH sektora)	100	0
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH celej ekonomiky)	0	5,9
Váha odvetví s negatívnym vzťahom medzi rastom HPH a zamestnanosťou (podiel na prírastku HPH sektora)	0	100

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Záver

Je zjavné, že tak problém deformovanej príjmovej štruktúry slovenskej ekonomiky, ako aj problém nízkej pracovnej náročnosti jej rastu majú svoj diferencovaný obraz v sektoroch. Ak vnímame deformovanú štruktúru príjmov (hlavne nízky podiel miezd na pridanej hodnote) aj nízku pracovnú náročnosť rastu ako problém, môžeme pomenovať niekoľko „želaných“ zmien v skladbe ekonomiky, ktoré by tento problém mohli zmierniť:

- Posilňovanie pozície priemyslu s vyššími technológiami (VT a SVT) má tendenciu zvyšovať podiel miezd na pridanej hodnote (zvyšuje tzv. mzdovú kvótu). Prínos rastu týchto odvetví k tvorbe zamestnanosti je však značne diferencovaný a neistý.
- Zvyšovanie váhy poznatkovo náročných služieb mierne zvyšuje mzdovú kvótu (podstatne viac ako poznatkovo nenáročné služby ale nie tak významne ako priemysel s vyššími technológiami). V tomto sektore je značná váha odvetví s výrazne pracovne náročným rastom, zato však aj odvetví s pracovne nenáročným rastom (podobne aj vo vyspelejšom prostredí eurozóny). V rámci tohto sektora sa nachádza subsektor „odvetví kultivácie človeka“, ktorého expanzia má potenciál výrazne dvíhať mzdovú kvótu aj zamestnanosť (hoci v SR zamestnanosť v tomto subsektore klesala, v eurozóne silno rástla).
- Nárast váhy poznatkovo nenáročných služieb by zrejme neprosplieval výške mzdovej kvóty, zato však v tomto sektore je najmenšie riziko toho, že by bol nárast výstupu spojený s poklesom zamestnanosti.

Takisto možno pomenovať niekoľko zmien v odvetvovej skladbe ekonomiky, ktoré môžu prehĺbiť niektorý z problémov (znižujú mzdovú kvótu alebo pracovnú náročnosť rastu, príp. oboje):

- Posilňovanie pozície priemyslu s nižšími technológiami (NT a SNT) nemá priaznivý vplyv na rast mzdovej kvóty. Vplyv rastu tohto sektora je opäť neistý, pri značnej vnútornej diferenciácii medzi odvetviami.
- Nárast váhy primárneho sektora by pri jeho aktuálnych štruktúrnych charakteristikách pravdepodobne nevedol k posilneniu mzdovej kvóty ani k zvýšeniu pracovnej náročnosti rastu.

- Nárast váhy stavebníctva by tiež pravdepodobne neprinášal zvýšenie mzdovej kvóty. V slovenskej ekonomike mal rast v tomto sektore výrazne priaznivý vplyv na zamestnanosť, v eurozóne však už nie. Preto treba pracovnú náročnosť rastu v tomto sektore v dlhodobom horizonte vnímať s opatrnosťou.

Závery tejto analýzy rozhodne nemajú byť nejakým oživovaním selektívneho prístupu k odvetviám alebo selektívnej (vertikálnej) hospodárskej politiky. Autorom je vzdialená predstava hospodárskej politiky ako „mixážneho pultu“, na ktorom by sa posilňovali či utlmovali nejaké odvetvia alebo sektory (politikám sa bude koncentrovanejšie venovať ďalšia fáza tohto výskumu). Aj trhovo konformné a horizontálne prístupy v hospodárskej politike však dokážu (hoci sprostredkovane) ovplyvniť charakter zmien v štruktúre ekonomických aktivít.

Je žiaduce poznať, aké pravdepodobné dopady na štruktúru príjmov a zamestnanosť možno očakávať od rastu daného odvetvia či sektora. Vplyvy aktivít v konkrétnych odvetviach sú rôznorodé, nie je namieste ich príliš jednoducho zovšeobecňovať. Okrem ďalší rozvoj odvetví a sektorov nemusí znamenať opakovanie rovnakých dopadov na zamestnanosť či štruktúru príjmov.

Literatúra

ARPAIA, A., PÉREZ, E., PICHELMANN, K. (2009): *Understanding Labour Income Share Dynamics in Europe*. In: European Economy. Economic Papers 379, May 2009, European Commission. Dostupné na: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15147_en.pdf

CHOI, C. K. (2007): *The Employment Effect of Economic Growth: Identifying Determinants of Employment Elasticity*. Chonbuk National university, 2007, dostupné na: <http://faculty.washington.edu/karyiu/confer/busan07/papers/choi.pdf>.

EUROSTAT: National Accounts detailed breakdowns. Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database.

GABRIELOVÁ, H. (2011): *Trendy v technologickej a poznatkovej náročnosti slovenskej ekonomiky v predkrízovom období*. Ekonomický ústav SAV, Working Papers No. 31, ISSN 1337- 5598 (elektronická verzia). Dostupné na: <http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/WP31.pdf>.

GUSCINA, A. (2007): *Effects of Globalization on Labor's Share in National Income*," IMF Working Papers 06/294, International Monetary Fund January 2007.

ILO (2010): *Global Wage Report 2010/2011. Wage Policies in Times of Crisis*. International Labour Organization, Geneva. Dostupné na: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_145265.pdf.

KAPSOS, S. (2005): *The employment intensity of growth: Trends and macroeconomic determinants*. International Labour Office. Employment Strategy Papers 12/2005. Dostupné na: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_elm/documents/publication/wcms_143163.pdf

MARTERBAUER, M., WALTERSKIRCHEN, E. (2003): *Bestimmungsgründe der Lohnquote und der realen Lohnstückkosten*. WIFO Monatsberichte 2/2003.

MORVAY, K. (2013a): *Osobitosti vývoja štruktúry príjmov v slovenskej ekonomike*. Ekonomický časopis, roč. 61, č. 4./ 2013. ISSN 0013-3035.

MORVAY, K. (2013b): *Rast kapitálovej náročnosti ako jedna z príčin nízkej mzdovej kvóty na Slovensku*. Finančné trhy, Júl 2013. ISSN 1336- 5711. Dostupné na: <http://www.derivat.sk/index.php?PageID=2095>.

MORVAY, K. (2012): *Štruktúrne špecifiká vývoja zamestnanosti a príjmov v SR a ich súvislosti s povahou ekonomického rastu*. Working Papers 43, Ekonomický ústav SAV, ISSN 1337-5598.

PADALINO, S. AND VIVARELLI, M. (1997). "The employment intensity of economic growth in the G-7 countries". *International Labour Review: Summer 1997; 136, 2*.

SCHNEIDER, D. (2011): *The Labour Share: A Review of Theory and Evidence*. Humboldt-Universität zu Berlin, SFB 649 Discussion Paper 2011-069. Dostupné na internete: http://sfb649.wiwi.hu-berlin.de/papers/pdf/SFB_649DP2011-069.pdf.

Prílohy

Príloha 1

Vybrané parametre odvetví priemyslu zoskupených podľa technologickej a poznatkovej náročnosti

	δSFK / δHPH	δOZ / δHPH	δPPaZD / δHPH	δPPaZD / δOZ	δE / δHPH	δHPH odvet. / δHPH celkom
Priemysel VT a SVT						
Manufacture of chemicals and chemical products	2,244	0,996	-3,217	-3,231	-0,096	0,006
Manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceutical preparations	0,226	0,230	0,355	1,542	-0,017	0,002
Manufacture of computer, electronic and optical products	0,222	0,304	0,444	1,460	0,008	0,014
Manufacture of electrical equipment	0,309	0,611	0,006	0,010	0,001	0,010
Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	0,201	0,566	0,143	0,253	-0,009	0,014
Manufacture of motor vehicles, trailers and semi-trailers	0,264	0,421	0,278	0,661	0,018	0,044
Manufacture of other transport equipment	0,211	0,468	0,243	0,518	-0,002	0,002
Prínos skupiny k rastu ekonomiky						0,092
Priemysel NT a SNT						
Manufacture of food products; beverages and tobacco products	0,371	0,449	-0,066	-0,146	-0,036	0,010
Manufacture of textiles, wearing apparel, leather and related products	0,163	0,380	0,333	0,876	-0,186	0,004
Manufacture of wood and of products of wood and cork, except furniture; manufacture of articles of straw and plaiting materials	0,083	0,217	0,678	3,128	0,016	0,012
Manufacture of paper and paper products	1,039	0,611	-1,393	-2,280	-0,043	0,002
Printing and reproduction of recorded media	0,270	0,657	-0,146	-0,222	0,008	0,002
Manufacture of rubber and plastic products	0,210	0,456	0,271	0,594	0,020	0,015
Manufacture of other non-metallic mineral products	0,392	0,465	-0,064	-0,139	-0,021	0,007
Manufacture of basic metals	0,559	0,710	-0,424	-0,596	-0,021	0,008
Manufacture of fabricated metal products, except machinery and equipment	0,073	0,250	0,660	2,641	0,009	0,037
Manufacture of furniture; other manufacturing	0,137	0,525	0,299	0,569	0,003	0,008
Repair and installation of machinery and equipment	0,093	0,390	0,487	1,250	-0,007	0,010
Prínos skupiny k rastu ekonomiky						0,115

Pozn.: Bližšie k zoskupovaniu odvetví podľa úrovne technológií pozri Gabrielová (2011).

VT - vysoké technológie, SVT - stredne vysoké technológie, NT - nízke technológie, SNT - stredne nízke technológie.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Príloha 2

Vybrané parametre odvetví služieb zoskupených podľa technologickej a poznatkovej náročnosti

	δ SFK / δ HPH	δ OZ / δ HPH	δ PPaZD / δ HPH	δ PPaZD / δ OZ	δ E / δ HPH	δ HPH odvet. / δ HPH celkom
Priemysel VT a SVT						
Water transport	1,706	0,382	-2,647	-6,923	-0,029	0,000
Air transport	0,268	0,346	0,342	0,989	0,004	0,001
Publishing activities	0,065	0,405	0,520	1,284	0,006	0,004
Motion picture, video, television programme production; programming and broadcasting activities	0,182	0,326	0,377	1,157	-0,016	0,003
Telecommunications	1,183	0,287	-0,737	-2,569	-0,007	0,016
Computer programming, consultancy, and information service activities	0,056	0,457	0,468	1,023	0,013	0,027
Financial service activities, except insurance and pension funding	0,235	0,276	0,473	1,713	-0,001	0,032
Insurance, reinsurance and pension funding, except compulsory social security	0,221	0,361	0,423	1,173	-0,009	0,006
Activities auxiliary to financial services and insurance activities	0,011	0,151	0,832	5,492	0,024	0,007
Legal and accounting activities; activities of head offices; management consultancy activities	0,029	0,349	0,611	1,751	0,020	0,031
Architectural and engineering activities; technical testing and analysis	0,027	0,324	0,580	1,788	0,008	0,013
Scientific research and development	0,374	0,271	0,153	0,565	-0,061	0,001
Advertising and market research	0,028	0,833	0,099	0,118	0,030	0,005
Other professional, scientific and technical activities; veterinary activities	0,043	0,409	0,460	1,125	0,017	0,004
Employment activities	0,002	1,070	-0,081	-0,076	0,093	0,005
Public administration and defence; compulsory social security	0,268	0,721	0,004	0,005	0,008	0,064
Education	0,097	0,758	0,124	0,163	-0,006	0,035
Human health activities	0,096	0,782	0,127	0,162	-0,005	0,026
Residential care activities and social work activities without accommodation	0,006	0,920	0,070	0,076	-0,047	0,004
Creative, arts and entertainment activities; libraries, archives, museums and other cultural activities; gambling and betting activities	0,041	0,108	0,818	7,541	0,000	0,025
Sports activities and amusement and recreation activities	0,140	0,383	0,342	0,893	0,004	0,003
prínos skupiny k rastu ekonomiky	0,312					0,312
Poznatkovo nenáročné služby						
Wholesale and retail trade and repair of motor vehicles and motorcycles	0,056	0,413	0,476	1,151	0,022	0,015
Wholesale trade, except of motor vehicles and motorcycles	-0,038	0,397	0,510	1,287	0,007	0,073
Retail trade, except of motor vehicles and motorcycles	0,084	0,527	0,361	0,685	0,021	0,065

Land transport and transport via pipelines	0,240	0,433	0,438	1,012	0,003	0,032
Warehousing and support activities for transportation	1,569	1,121	-1,176	-1,050	-0,018	0,006
Postal and courier activities	0,388	0,643	-0,131	-0,203	-0,016	0,004
Accommodation and food service activities	0,093	0,737	0,130	0,176	0,056	0,011
Real estate activities	0,511	0,083	0,366	4,402	0,002	0,061
Rental and leasing activities	0,181	0,158	0,506	3,196	0,008	0,004
Travel agency, tour operator reservation service and related activities	0,027	0,206	0,764	3,708	-0,003	0,002
Activities of membership organisations	0,192	0,782	0,001	0,001	-0,028	0,002
Repair of computers and personal and household goods	0,137	0,708	0,099	0,140	0,028	0,000
Other personal service activities	0,015	0,138	0,806	5,846	0,027	0,008
Prínos skupiny k rastu ekonomiky						0,284

Pozn.: Bližšie k zoskupovaniu odvetví podľa úrovne technológií pozri Gabrielová (2011).

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Príloha 3

Vybrané parametre ostatných odvetví – nezaradených do žiadnej kategórie podľa technologickej a poznatkovej náročnosti

	$\frac{\delta SFK}{\delta HPH}$	$\frac{\delta OZ}{\delta HPH}$	$\frac{\delta PPaZD}{\delta HPH}$	$\frac{\delta PPaZD}{\delta OZ}$	$\frac{\delta E}{\delta HPH}$	$\frac{\delta HPH \text{ odvet.}}{\delta HPH \text{ celkom}}$
Primárny sektor						
Crop and animal production, hunting and related service activities	0,204	0,152	0,593	3,902	-0,045	0,021
Forestry and logging	0,126	0,139	0,627	4,511	-0,016	0,008
Fishing and aquaculture	0,071	0,786	0,000	0,000	0,071	0,000
Mining and quarrying	0,348	0,227	0,060	0,264	-0,033	0,004
prínos skupiny k rastu ekonomiky						0,034
Stavebníctvo						
Construction	0,031	0,224	0,722	3,220	0,013	0,097
Prínos k rastu ekonomiky						0,097

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov Eurostat-u.

Vysvetlivky:

δ - Prírastok za obdobie 2000-2012

SFK - Spotreba fixného kapitálu v mil. eur

HPH - Hrubá pridaná hodnota v bežných základných cenách, mil. eur

PPaZD - Prevádzkový prebytok a zmiešaný dôchodok, mil. eur

E - Zamestnanosť v tis. osôb

5. VONKAJŠIE EKONOMICKÉ VZŤAHY AKO SÚČASŤ HOSPODÁRSKEJ KONVERGENCIE Z POHLADU SLOVENSKA

Hospodárska konvergencia predstavuje proces spočívajúci v znižovaní rozdielov rôznych ukazovateľov medzi jednotlivými ekonomikami, resp. medzi ekonomikou a integračným zoskupením (napr. Európskou úniou alebo eurozónou). Pokrok v nej je okrem iného predpokladom úspešného napredovania procesu európskej integrácie po stránke politickej, ekonomickej i sociálnej. Rozlišujú sa viaceré typy konvergenencie, pričom jednotliví ekonómovia ich niekedy interpretujú odlišným spôsobom.

Vznik Hospodárskej a menovej únie (HMÚ) v Európe bol viac politickým než ekonomickým rozhodnutím. V procese európskej menovej integrácie zohrala rozhodujúcu úlohu *nominálna konvergencia* (približovanie nominálnych veličín) vyjadrená maastrichtskými fiškálnymi (deficit verejných financií, verejný dlh) a menovými (cenová stabilita, stabilita výmenného kurzu, dlhodobé úrokové sadzby) kritériami, ktoré sú jedinými oficiálnymi podmienkami pre prijatie jednotnej meny euro. Pre úspešné pôsobenie v menovej únii je však potrebné aj dosiahnutie určitej úrovne *štrukturálnej a reálnej konvergenencie*.

Vzhľadom na preferenciu nominálnych kritérií pri zakladaní eurozóny sprevádzanú zanedbaním dôležitosti dosahovanej úrovne štrukturálnej a reálnej konvergenencie krajín, vznikla v Európe značne heterogénna menová únia. Pokiaľ fungovala v rámci všeobecne priaznivého ekonomického prostredia, zdalo sa, že sa jedná o pomerne úspešný projekt. Ako náhle však Európu zasiahla globálna kríza a následná recesia, nedostatky v konštrukcii eurozóny sa prejavili v plnej sile. Následky, najmä v podobe finančnej pomoci ohrozeným krajinám, nesie aj Slovensko ako jeden z jej najmladších a zároveň najmenších členských štátov.

V tejto práci sa budeme zaoberať vývojom niektorých ukazovateľov štrukturálnej konvergenencie Slovenska a ich porovnaním s Európskou úniou (EÚ) a s jej vybranými krajinami, najmä s ostatnými krajinami Vyšehradskej štvorky (V4). Následne budeme identifikovať žiaduce smerovanie hospodárskej politiky Slovenska vo svetle súčasnej krízy eurozóny.

Kritériá teórie optimálnej menovej oblasti ako nástroj pre hodnotenie štrukturálnej konvergencie

Štrukturálna konvergencia predstavuje približovanie hospodárskych štruktúr jednotlivých krajín, čo ovplyvňuje frekvenciu výskytu asymetrických šokov, ich rozsah, ako aj citlivosť ekonomík na ne. V kontexte menovej integrácie môže byť užitočným nástrojom jej hodnotenia teória optimálnej menovej oblasti (OMO) (van de Coevering, 2003).¹ Plnenie kritérií teórie OMO znižuje nebezpečenstvo výskytu tzv. asymetrických šokov, prípadne zlepšuje schopnosť krajín vyrovnáť sa s nimi, čo zvyšuje vhodnosť jednotnej menovej politiky pre jednotlivé členské štáty, a zároveň zlepšuje vzájomný pomer prínosov a nákladov z prijatia jednotnej meny.

Podľa priekopníka tejto teórie, R. Mundella (1961), optimálnou je menová oblasť s vysokou mobilitou výrobných faktorov, najmä pracovných síl. V prípade, že jeden z regiónov čelí asymetrickému šoku a mobilita pracovných síl nie je dostatočná, možno v rôznych častiach menovej oblasti očakávať rozdielnu mieru inflácie a nezamestnanosti. Teóriu OMO rozvíjali i ďalší ekonómovia, ktorí zdôrazňovali také kritériá, ako sú stupeň otvorenosti a veľkosť ekonomiky, rozsah vzájomného obchodu, synchronizácia hospodárskych cyklov, diverzifikácia produkcie, cenová a mzdová pružnosť, ako aj finančná, fiškálna a politická integrácia.

Pravdepodobnosť toho, že náklady členstva v menovej únii prevýšia prínosy súvisiace s používaním jednotnej meny, je o to vyššia, o čo nižšia je otvorenosť ekonomík, synchronizácia ekonomických cyklov a diverzifikácia produkcie a o čo nižší je rozsah vzájomného obchodu medzi členskými štátmi. V takomto prípade bude uplatňovanie jednotnej menovej politiky vyžadovať existenciu iných adaptačných mechanizmov zmierňujúcich negatívne dopady asymetrických šokov. Ide predovšetkým o už spomínanú cenovú a mzdovú pružnosť (hlavne smerom nadol), mobilitu pracovných síl a kapitálu cez hranice členských štátov či fiškálny federalizmus. Čím slabšie budú tieto mechanizmy fungovať, tým horšie sa krajina bude vyrovnávať so stratou vlastnej menovej politiky. Naopak, čím

¹ Niektorí ekonómovia považujú štrukturálnu konvergenciu, resp. vybrané kritériá teórie OMO za súčasť reálnej konvergencie.

silnejšie väzby existujú medzi členmi menovej únie, tým viac budú tieto krajiny z používania spoločnej meny profitovať.

Ďalej sa budeme venovať trom z uvedených kritérií, a to otvorenosti ekonomiky, rozsahu vzájomného obchodu a diverzifikácii produkcie (aj obchodu) z pohľadu Slovenska v porovnaní s priemerom EÚ, resp. s jej vybranými členskými štátmi. Zohľadníme pri tom aj súčasnú kritickú situáciu v eurozóne.

Miera otvorenosti ekonomiky

Podľa McKinnona (1963) si OMO vyžaduje vysoký stupeň otvorenosti ekonomiky, ktorú definoval ako pomer obchodovateľných a neobchodovateľných tovarov v domácej výrobe a spotrebe. Krajina získava prospech z integrácie do menovej únie vtedy, ak jej ekonomika je úzko prepojená s ostatnými členskými štátmi, keďže vyššia otvorenosť umožňuje dosiahnuť vyššie úspory transakčných nákladov a väčšie úžitky z redukcie menového rizika. S rastúcou otvorenosťou sa pohyblivé kurzy stávajú menej účinnými ako nástroj zabezpečujúci vonkajšiu rovnováhu a škodlivejšími pre cenovú stabilitu.

Slovenská republika predstavuje v porovnaní s priemerom EÚ, resp. eurozóny omnoho menšiu a otvorenejšiu ekonomiku s pomerne obmedzeným rozsahom vnútorného trhu. Uvedená skutočnosť ju predurčuje na hlbšie rozvíjanie medzinárodných ekonomických vzťahov vrátane medzinárodného obchodu. Z hľadiska objemu HDP je Slovensko šiestou najmenšou ekonomikou eurozóny po Malte, Cypre, Estónsku, Slovinsku a Luxembursku. Otvorenosť ekonomiky SR vyjadrená ako pomer súčtu exportu a importu výrobkov a služieb k HDP (v bežných cenách) je štvrtá najvyššia v eurozóne aj v celej EÚ po Luxembursku (311 % HDP)², Malte (199 % HDP)³ a Írsku (192 % HDP) (graf 1). Slovenská ekonomika je otvorenejšia než napr. rakúska alebo portugalská, ktoré patria k relatívne

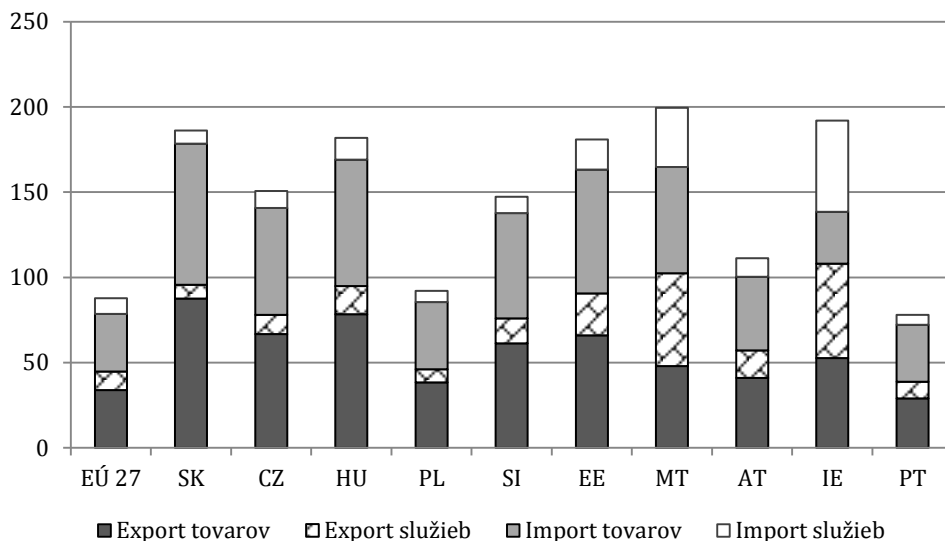
² Luxemburskú ekonomiku, ktorá ťaží predovšetkým z rozsiahleho obchodu so službami, pre jej jedinečný charakter neuvádzame v grafoch porovnávajúcich ukazovatele SR s inými krajinami EÚ.

³ Pri porovnávaní treba brať do úvahy, že ekonomika Slovenska je 10-krát väčšia než ekonomika Malty.

malým ekonomikám spomedzi EÚ 15. Otvorenosť slovenskej ekonomiky pritom len od roku 2000 vzrástla zo 143 na 186 % HDP, t.j. o vyše 40 p.b. (graf 2), a to i napriek jej poklesu zaznamenanom v roku 2008 a najmä 2009, kedy došlo k prepadu zahraničného obchodu. Vzhľadom na očakávaný rýchlejší nominálny rast exportu a importu v porovnaní s nominálnym rastom HDP sa očakáva ďalší rast miery otvorenosti aj v nasledujúcich rokoch.

Graf 1

Otvorenosť slovenskej ekonomiky v porovnaní s EÚ 27 a jej vybranými krajinami v roku 2012 (pomer exportu a importu tovarov a služieb k HDP v b. c., %)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

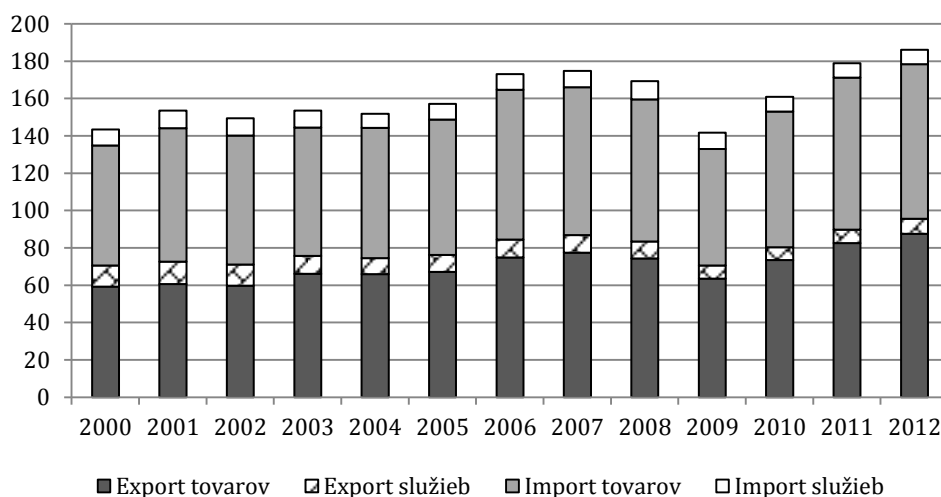
Ako je zrejmé z grafu 1, na vysokej otvorenosti slovenskej ekonomiky má jednoznačne najvyšší podiel obchod s tovarmi, zatiaľ čo obchod so službami sa dlhodobo drží na relatívnej nízkej úrovni. V roku 2012 dosiahol podiel exportu služieb ako aj ich importu na HDP zhodne približne 8 %. Pri podobnej otvorenosti ekonomiky vykazuje Írsko, ale aj Estónsko a Maďarsko vyšší podiel exportu a importu služieb na HDP. Aj Česká republika s menej otvorenou ekonomikou vyváža služby vo vyššom objeme v pomere k HDP než ekonomika SR. Jedinou spomedzi krajín V4

s exportom a importom služieb vo vzťahu k HDP nižším než v prípade Slovenska je Poľsko, ktorého ekonomika je vzhľadom na rozsiahly domáci trh najmenej otvorenou v rámci skupiny V4 a zároveň dosahuje otvorenosť približne na úrovni EÚ 27.

V EÚ ako celku dosiahol v roku 2012 export služieb 11 % HDP a ich import vyše 9 % HDP. Zároveň však obchod so službami predstavoval takmer štvrtinu celkového zahraničného obchodu krajín EÚ 27 s tovarmi a službami, zatiaľ čo na Slovensku dosiahol obchod so službami len 8 %-ný podiel, čo predstavuje jednoznačne najnižšiu úroveň v rámci krajín V4 a indikuje značný priestor pre budúci rozvoj zahraničného obchodu službami.

Graf 2

Vývoj otvorenosti slovenskej ekonomiky meranej ako pomer exportu a importu tovarov a služieb k HDP (b. c., %)

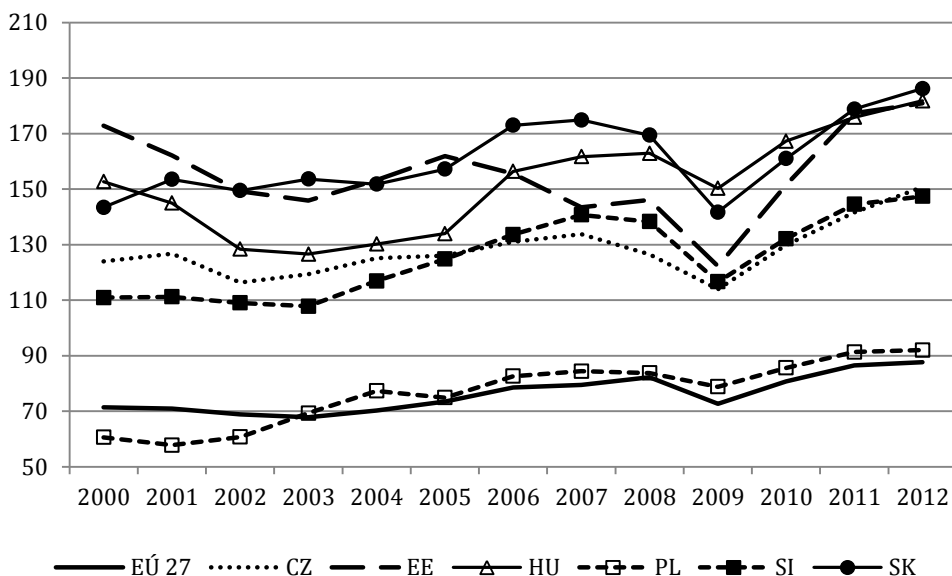
Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

Pokiaľ ide o vývoj otvorenosti ekonomík v čase, z grafu 3 je evidentné, že hospodárska recesia zaznamenaná v EÚ v roku 2009 bola vzhľadom na silný útlm zahraničného obchodu sprevádzaná väčším či menším poklesom ekonomickej otvorenosti členských štátov. Z tohto pohľadu mala kríza silnejší dopad na ekonomiky intenzívnejšie zapojené do zahranično-obchodných vzťahov vrátane Slovenska, než napr. na relatívne málo otvorenú poľskú ekonomiku, ktorá ako jediná z EÚ 27 zotrvala v roku 2009 v čiernych číslach. Následne vplyvom hospodárskeho oživenia sa

otvorenosť ekonomík zvyšovala a už v roku 2011 prekročila úroveň pred recesie. Počas druhej, už miernejšej recesie, ktorou EÚ prešla v roku 2012, otvorenosť ekonomík pokračovala v raste a možno očakávať jej ďalšie zvyšovanie aj v najbližších dvoch rokoch.

Graf 3

Vývoj otvorenosti slovenskej ekonomiky v porovnaní s EÚ 27 a jej vybranými krajinami (pomer exportu a importu tovarov a služieb k HDP v b. c., %)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

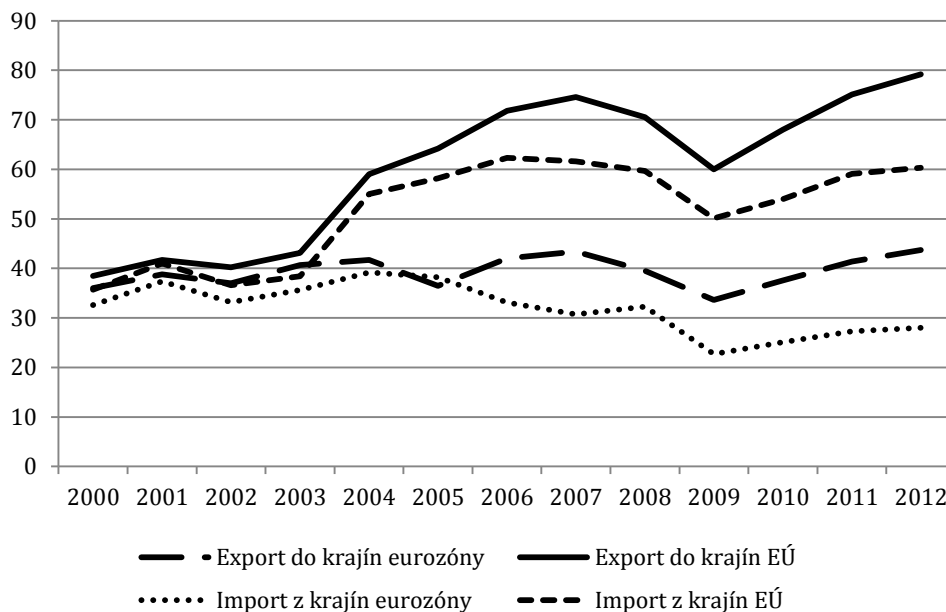
Rozsah vzájomného obchodu

Ďalším významným ukazovateľom v rámci zahraničných obchodných vzťahov a zároveň kritériom pre posudzovanie optimálnosti menovej oblasti je rozsah vzájomného obchodu s jednotlivými krajinami, resp. zoskupeniami krajín. K významným zmenám teritoriálnej orientácie exportu krajín strednej Európy došlo v deväťdesiatych rokoch minulého storočia, kedy sa prirodzene zintenzívnili obchod s členskými štátmi EÚ. Integrácia Slovenska a ďalších krajín strednej a východnej Európy do EÚ v roku 2004 bola sprevádzaná významným nárastom vzájomného obchodu s jej členskými štátmi (v pomere k HDP) (graf 4). Dynamika vo

vývoji obchodnej previazanosti SR s EÚ sa následne spomalila a s príchodom krízy pomerne výrazne utlmila, avšak po prekonaní recesie z roku 2009 pokračoval vzájomný obchod Slovenska s krajinami EÚ v raste.

G r a f 4

Vývoj exportu tovarov a služieb zo Slovenska do krajín EÚ/eurozóny a ich importu z krajín EÚ/eurozóny na Slovensko (% HDP)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

Na druhej strane vstup Slovenska do eurozóny zatiaľ vzhľadom na nepriaznivú ekonomickú situáciu v Európe nenapĺňa očakávania pokiaľ ide o jeho priaznivé efekty na zahraničný obchod (ale aj priame zahraničné investície a následne na ekonomický rast). Podľa štúdie Národnej banky Slovenska (Šuster a kol., 2006) „po začlenení Slovenska a ostatných nových členských krajín do eurozóny možno očakávať nárast zahraničného obchodu Slovenska s eurozónou približne o 60 %, čoho výsledkom bude zvýšenie celkového zahraničného obchodu o približne 50 %. ... vzhľadom na očakávaný príspevok zavedenia eura na zvýšenie zahraničného obchodu by malo na Slovensku v nasledujúcich 20 rokoch dôjsť

k zvýšeniu úrovne HDP o 7 až 20 %. Teda každoročne by spoločná mena zvýšila výkonnosť domácej ekonomiky o približne 0,7 % ± 0,3 %.“

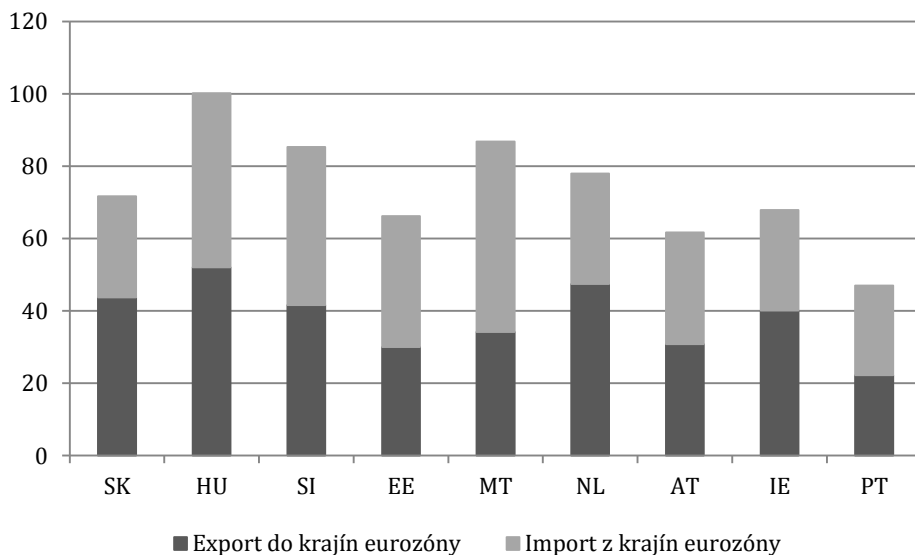
Počas siedmich rokov od vypracovania štúdie NBS však „nové“ členské štáty, ktoré patria medzi najvýznamnejších obchodných partnerov Slovenska (Česká republika, Poľsko, Maďarsko), jednotnú európsku menu neprijali a pravdepodobne sa tak nestane ani v najbližších rokoch. Zároveň hospodárska recesia v eurozóne nepriaznivo vplývala na zahraničný dopyt po slovenskej produkcii zo strany súčasných členov menovej únie. Z tohto pohľadu sa teda zatiaľ pozitívne vplyvy členstva v eurozóne na výkonnosti slovenskej ekonomiky neprejavujú. Za nevyhnutný predpoklad ich naplnenia možno považovať udržateľné hospodárske oživenie v eurozóne. Následne by prípadný väčší rozsah vzájomného obchodu významne vplýval na úroveň synchronizácie hospodárskeho cyklu SR s eurozónou, ktorá má významný vplyv na účinnosť jednotnej menovej politiky v rámci menovej únie.

Ako je zrejmé z grafu 4, pomer exportu Slovenska do členských štátov menovej únie k HDP v priebehu posledných dvanástich rokov mierne vzrástol, avšak v roku 2012 dosiahol približne úroveň z roku 2007, t.j. z obdobia pred krízou a zároveň pred prijatím eura. V prípade importu z krajín eurozóny došlo od začiatku tohto tisícročia dokonca k poklesu a ani v roku 2012 ešte nebola dosiahnutá predkrízová úroveň. Napriek uvedenému vývoju patrí Slovensko ku krajinám EÚ s najvyšším exportom v pomere k HDP do štátov eurozóny (necelých 44 % HDP), pričom vyššie hodnoty spomedzi krajín, pre ktoré sú dostupné dáta, vykazuje len Maďarsko (52 %) a Holandsko (47 %) (graf 5). Vyšší pomer importu z krajín eurozóny než Slovensko (28 % HDP) dosiahla v roku 2012 Malta (53 %), Maďarsko (48 %), Slovinsko (44 %), Estónsko (36 %), Rakúsko a Holandsko (obidve 31 %). Z tohto pohľadu tak Slovensko patrí do európskej menovej únie dokonca viac než niektoré z jej zakladajúcich členských štátov (napr. Portugalsko).⁴

⁴ Zaujímavé sú údaje za Maďarsko, ktoré dosahuje vyššie pomery exportu do krajín menovej únie aj importu z nich k HDP než Slovensko. V prípade prijatia eura v Maďarsku by vysoká obchodná previazanosť s krajinami eurozóny mohla teoreticky znamenať priaznivý predpoklad pre jeho úspešné pôsobenie v menovej únii.

Graf 5

Pomer exportu/importu Slovenska a vybraných krajín do eurozóny/ z eurozóny k ich HDP v roku 2012 (%)

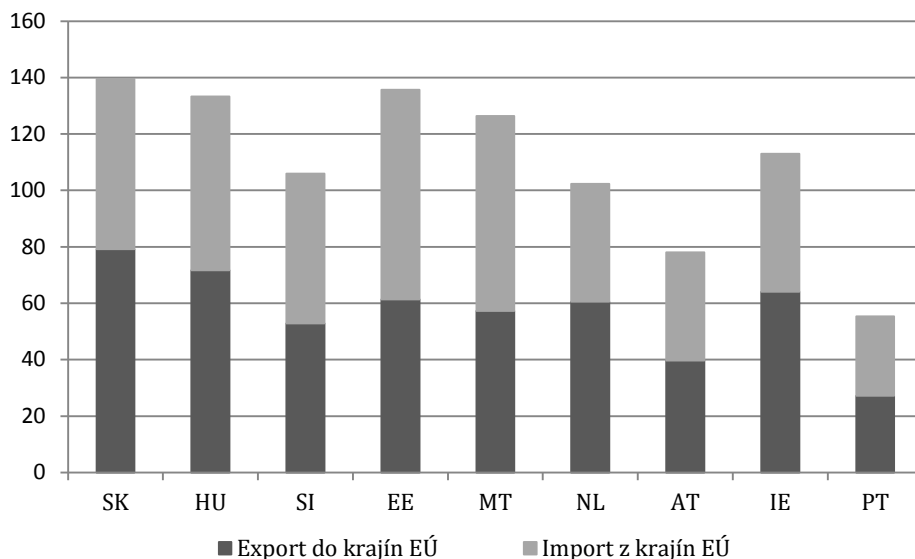
Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

Poznámka: Údaje za Českú republiku a Poľsko nie sú dostupné.

Iné poradie krajín však prináša pohľad na pomer exportu do všetkých krajín EÚ a importu z nich k HDP jednotlivých štátov. EÚ ako celok možno aspoň v teoretickej rovine chápať ako integračné zoskupenie reprezentujúce budúcu, rozšírenú eurozónu, hoci prinajmenšom pristúpenie Dánska, Švédska a Veľkej Británie k euru je viac než otázne. Spomedzi porovnávaných krajín (ako aj v rámci celej Únie) dosiahlo Slovensko v roku 2012 najvyšší pomer obchodu s krajinami EÚ k HDP, a to takmer 140 %, nasledované Estónskom a Maďarskom (graf 6). Značný rozdiel medzi zahraničným obchodom s krajinami eurozóny a zahraničným obchodom s krajinami celej EÚ v prípade Slovenska súvisí najmä s vysokým podielom obchodu s Českou republikou. V prípade integrácie tejto krajiny do eurozóny by tak došlo k významnému nárastu obchodu SR s krajinami menovej únie sprevádzanému zvyšovaním výhod z členstva v tomto zoskupení.

Graf 6

Pomer exportu/importu Slovenska a vybraných krajín do EÚ/z EÚ k ich HDP v roku 2012 (%)

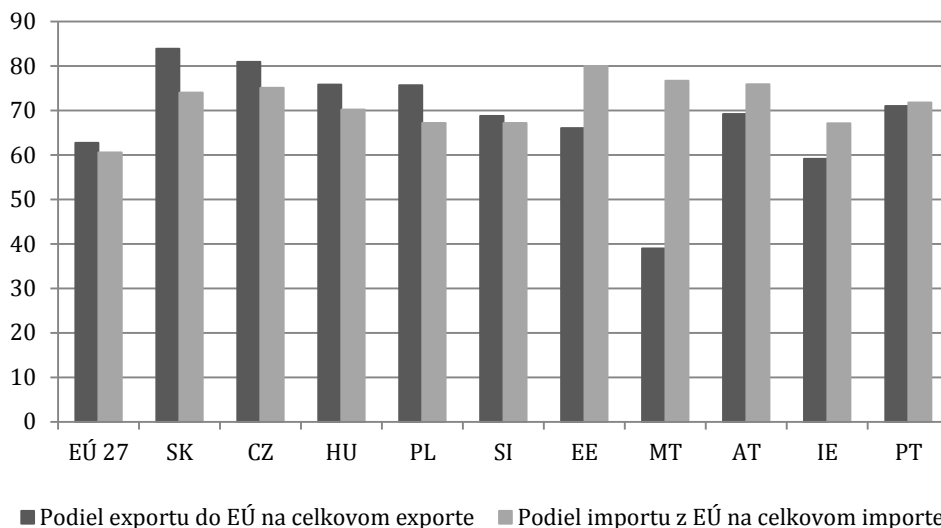

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

Ďalej sa pozrieme na teritoriálnu štruktúru zahraničného obchodu cez inú optiku, a to podiely EÚ a jednotlivých krajín na celkovom exporte/importe Slovenska a ich komparáciu s inými štátmi. V roku 2012 smerovalo do rozšírenej EÚ takmer 84 % slovenského exportu a podiel EÚ 27 na slovenskom importe dosiahol 74 % (graf 7). V prípade exportu tak ide o najvyšší podiel v rámci krajín V4 a v prípade importu o druhý najvyšší po Českej republike. Obchodná previazanosť slovenskej ekonomiky s EÚ je zároveň výrazne silnejšia než priemerná previazanosť krajín EÚ s Úniou. Zároveň v porovnaní s Írskom alebo Rakúskom je zjavné, že zatiaľ čo tieto krajiny sú s EÚ výraznejšie previazané importom než exportom, v prípade Slovenska prevláda exportná previazanosť, čo okrem iného indikuje vysokú závislosť SR od dopytu krajín EÚ po slovenskej produkcii.

Graf 7

Podiel exportu/importu Slovenska a vybraných krajín do EÚ 27/z EÚ 27 na ich celkovom exporte/importe v roku 2012 (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

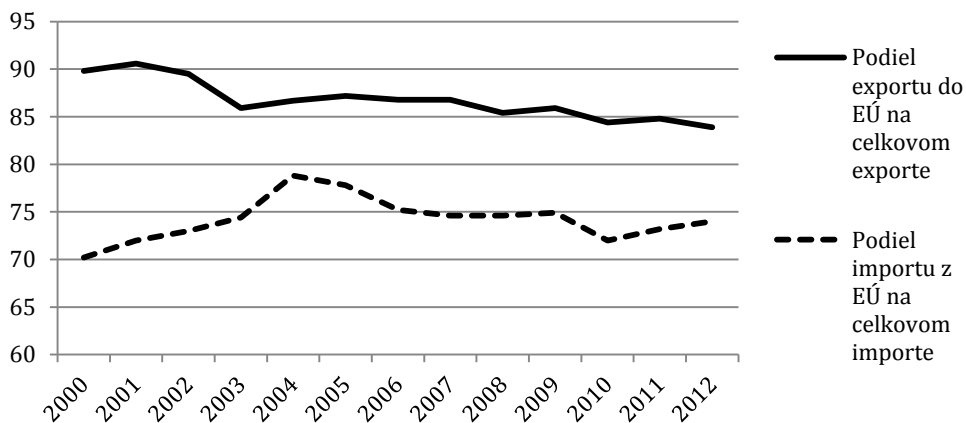
Podiel zahraničného obchodu Slovenska s krajinami EÚ na celkovom obchode zostal v posledných rokoch viac-menej podobný (graf 8). V prípade exportu po integrácii SR do EÚ mierne klesol a v prípade importu sa po počiatočnom náraste vrátil na predvstupovú úroveň. Pokiaľ ide o jednotlivé členské štáty EÚ, už dlhodobo má Slovensko najsilnejšie obchodné väzby s Nemeckom a s Českou republikou, čo potvrdzujú aj údaje za rok 2012 (graf 9). Silná závislosť od nemeckého dopytu robí slovenskú ekonomiku osobitne zraniteľnou, najmä pri súčasnom nepriaznivom vývoji v eurozóne, kde je koniec krízy zatiaľ v nedohľadne. Od Nemecka je ešte viac závislá česká ekonomika, ktorá je druhým najvýznamnejším obchodným partnerom Slovenska a zároveň Slovensko je druhým najdôležitejším obchodným partnerom ČR.

Vysoká závislosť slovenského hospodárstva od dopytu v krajinách EÚ potvrdzuje potrebu výraznejšej teritoriálnej diverzifikácie zahraničného obchodu SR v zmysle intenzívnejšej orientácie exportu na krajiny mimo Únie. Zvyšovanie obchodnej previazanosti s tretími krajinami na úkor štátov EÚ/eurozóny síce nie je v súlade s teóriou OMO, ktorá považuje

rozsah vzájomného obchodu krajín za faktor zvyšujúci optimálnosť menovej oblasti a tým aj jej výhody pre členské štáty, avšak v krízových časoch sa ukazuje, že ide o dvojsečnú zbraň (Šikulová, 2013).

Graf 8

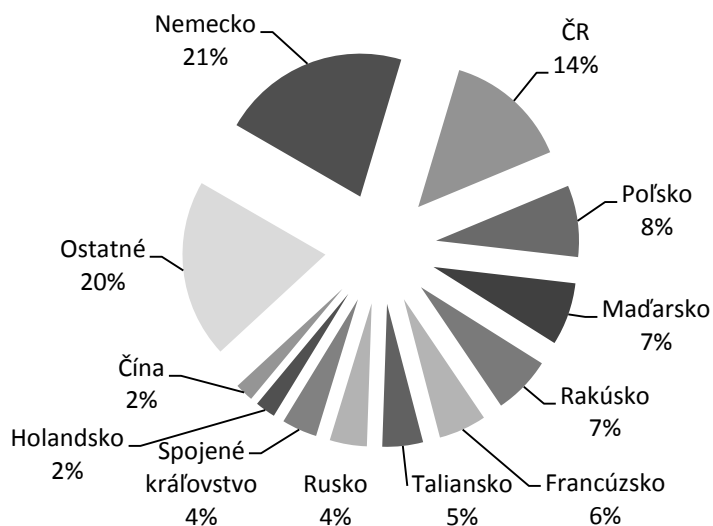
Vývoj podielu exportu/importu Slovenska do EÚ 27/z EÚ 27 na celkovom exporte/importe (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

Graf 9

Teritoriálna exportná štruktúra Slovenskej republiky v roku 2012 (%)

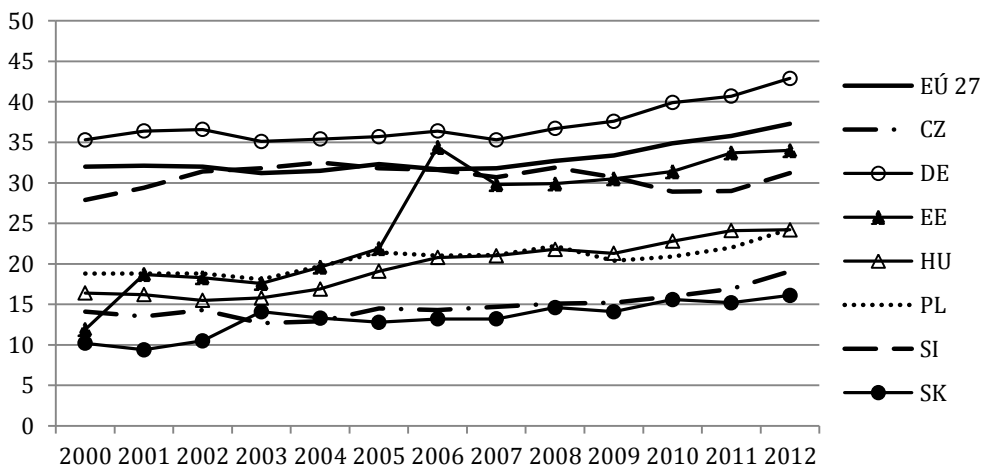

Prameň: Spracované podľa údajov ŠÚ SR (2013).

Hoci krajiny EÚ sú tradičnými a blízkyimi obchodnými partnermi Slovenska, význam rozvíjajúcich sa trhov stále narastá, čo predstavuje príležitosť aj pre slovenský zahraničný obchod. Ako vyplýva z poklesu podielu exportu do krajín EÚ na celkovom exporte SR a ako je možné vidieť aj v grafe 10, zatiaľ čo na začiatku tohto tisícročia Slovensko umiestňovalo mimo EÚ 10 % svojho exportu, v súčasnosti je to 16 % (približne 5 %-ný podiel patrí Ázii a 4 %-ný Rusku), čo predstavuje relatívne silný nárast. Z EÚ ako celku smerovalo v roku 2012 do krajín mimo nej až 37 % celkového exportu. Za týmto vysokým podielom sú najmä výsledky Nemecka a ďalších veľkých európskych ekonomík (Francúzska, Talianska), s ktorými malú slovenskú ekonomiku nemožno porovnávať. Avšak aj oproti ostatným krajinám V4 vykazuje SR už dlhoročne najnižší podiel exportu mimo EÚ na celkovom exporte.

Graf 10

Vývoj podielu exportu mimo krajín EÚ 27 na celkovom exporte krajiny (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

Na trhy mimo EÚ už umiestňuje svoju produkciu ťahún slovenského exportu - automobilový priemysel. Automobilka Volkswagen (Bratislava) vyváža časť produkcie do Číny⁵, pre závod Kia Motors (Žilina) je najväčším

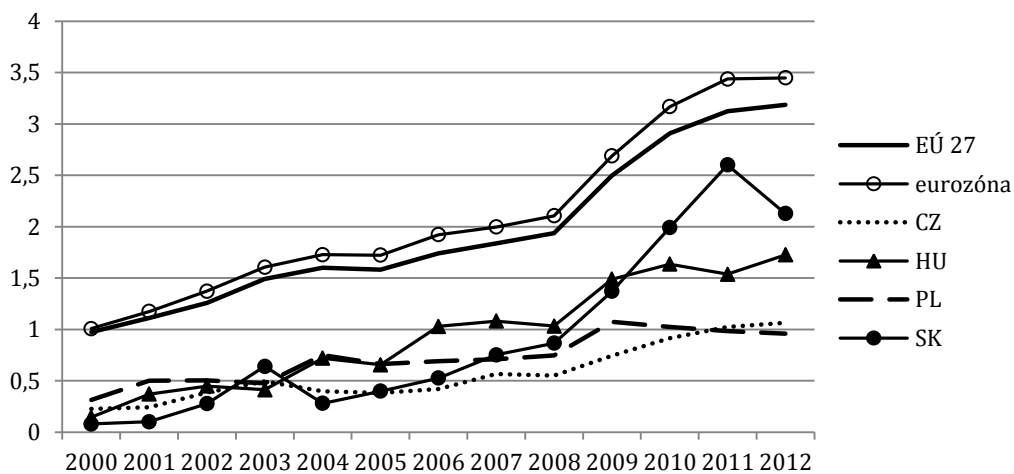
⁵ Dopyt Číny po automobiloch zo Slovenska vo veľkej miere súvisí so skutočnosťou, že bratislavská fabrika vyrába ako jediná na svete modely Volkswagen Touareg a Audi Q7.

exportným trhom Rusko⁶ a na východné trhy začína prenikať aj PSA Peugeot Citroën (Trnava). V roku 2011 smerovalo do Číny 14,9 % slovenského exportu automobilov (vyjadrené hodnotou tovaru), čo po prvý krát v histórii predstavovalo mierne vyšší podiel na celkovom exporte tejto kategórie, než bol podiel v tomto ohľade dovtedy vedúceho Nemec-ka (14,2 %), či Francúzska (13,6 %). Ešte v roku 2008 pritom umiestňoval slovenský automobilový priemysel do Číny len 4 % exportu. Západná Európa ale stále zostáva pre produkty automobiliek SR hlavným exportným trhom.

Spomedzi krajín mimo Únie je mimoriadne perspektívnym trhom už spomínaná Čína, ktorej v rámci tejto skupiny krajín patrí po Rusku druhý najvyšší podiel na celkovom exporte Slovenska (graf 9). Podiel exportu Slovenska do Číny podporený v prvom rade automobilovým priemyslom rástol najmä od roku 2008, a to najrýchlejšie spomedzi krajín V4, avšak na exporte EÚ 27 a eurozóny ako celku má Čína stále vyšší podiel (graf 11).

G r a f 11

Vývoj podielu exportu do Číny na celkovom exporte krajiny (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

⁶ V Rusku (aj na Ukrajine) platia vysoké dovozné prirážky na automobily, ktorých cieľom je motivovať automobilové koncerny, aby začali vyrábať priamo v krajine. Takéto tlaky môžu mať za následok nemalý pokles exportu produkcie slovenských automobiliek na uvedené trhy.

Navyššie, ako konštatuje Frank (2013), počas poslednej dekády sa komoditná štruktúra exportu SR do Ázie (na čele s Čínou) stala vzhľadom na výrazný nárast exportu motorových vozidiel omnoho menej diverzifikovanou. Vplyvom takéhoto vývoja sa slovenský export stal zraniteľnejším v prípade výkyvov dopytu po automobiloch. Zároveň však nárast ich exportu do ázijských krajín potiahol slovenský export po recesii zaznamenananej v roku 2009.

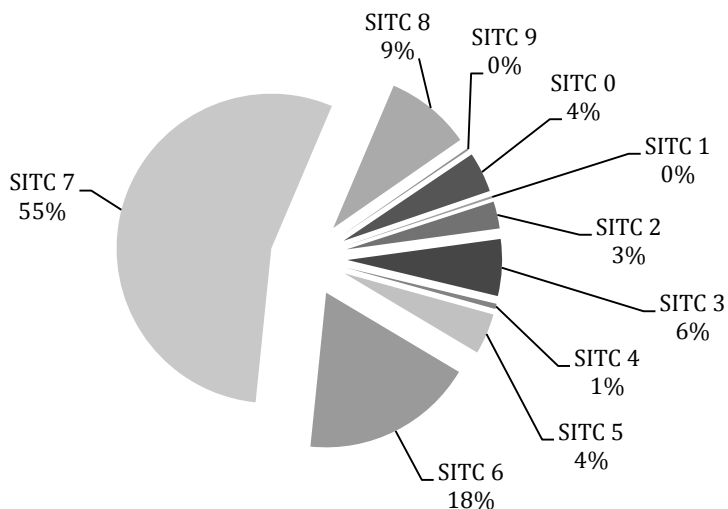
Diverzifikácia produkcie a obchodu

Ako uvádza Kenen (1969), čím diverzifikovanejšia je sortimentná skladba krajiny a zvlášť čím diverzifikovanejší je export, tým menšia je pravdepodobnosť výskytu nepriaznivých šokov, a teda aj potreba prispôbiť výmenný kurz. Pri poklese dopytu zahraničia po jednom tovare je výsledná nezamestnanosť nižšia než v menej diverzifikovanej ekonomike a zmena menového kurzu nie je nevyhnutná. Pevné menové kurzy, resp. jednotná mena, sú teda najvhodnejšie pre diverzifikované národné ekonomiky.

Produkčná a exportná štruktúra slovenskej ekonomiky je vo veľkej miere ovplyvnená priamymi zahraničnými investíciami. V roku 2012 ako aj v predchádzajúcich troch rokoch sa na celkovom exporte SR podieľal približne 55 %-ami export strojov a zariadení (graf 12). Pritom ešte na začiatku tohto tisícročia podiel tejto skupiny tovarov neprekračoval 40 % celkového slovenského exportu.

Hlavným ťahúňom exportu a celého hospodárstva je už spomínaný automobilový priemysel, ktorého dôležitosť pre ekonomiku SR významne vzrástla najmä v priebehu posledných piatich rokov, a to i napriek poklesu produkcie počas celoeurópskej recesie v roku 2009 (graf 13). Počet automobilov vyrobených v SR v roku 2012 v súvislosti so zavádzaním produkcie nových modelov dokonca medziročne vzrástol o vyše 40 %, hoci celosvetovo bol zaznamenaný len 5 %-ný nárast. Slovensko tak obhájilo svoju pozíciu najväčšieho producenta automobilov na obyvateľa na svete so 171 kusmi na 1000 obyvateľov.

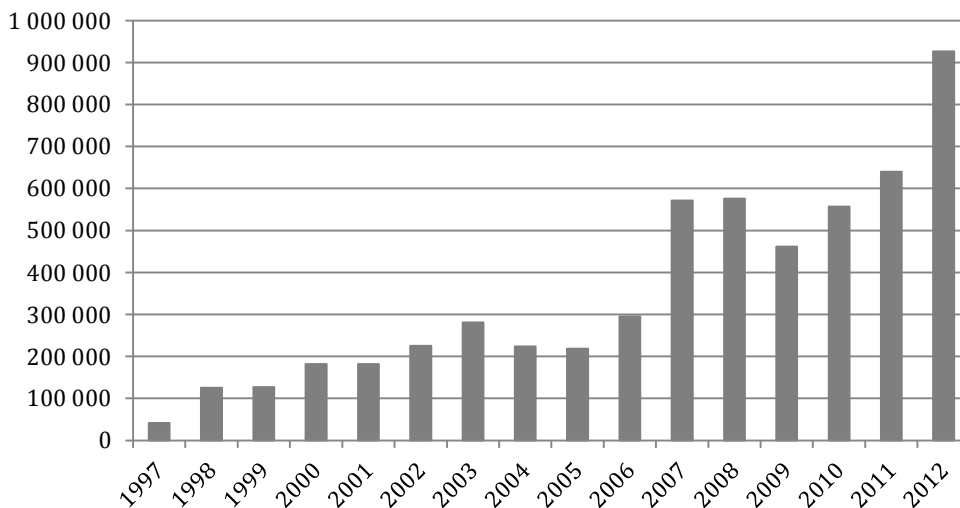
Graf 12
Komoditná štruktúra exportu Slovenskej republiky podľa tried nomenklatúry SITC Rev. 4 v roku 2012 (%)

Vysvetlivky: SITC 0 – Potraviny, SITC 1 – Nápoje a tabak, SITC 2 – Surové materiály, SITC 3 – Nerastné palivá. SITC 4 – Oleje a tuky,, SITC 5 – Chemikálie, SITC 6 – Trhové výrobky, SITC 7 – Stroje a zariadenia, SITC 8 – Priemyselné výrobky, SITC 9 – Ostatné.

Prameň: Spracované podľa údajov ŠÚ SR (2013).

Graf 13
Vývoj produkcie automobilov na Slovensku (ks)

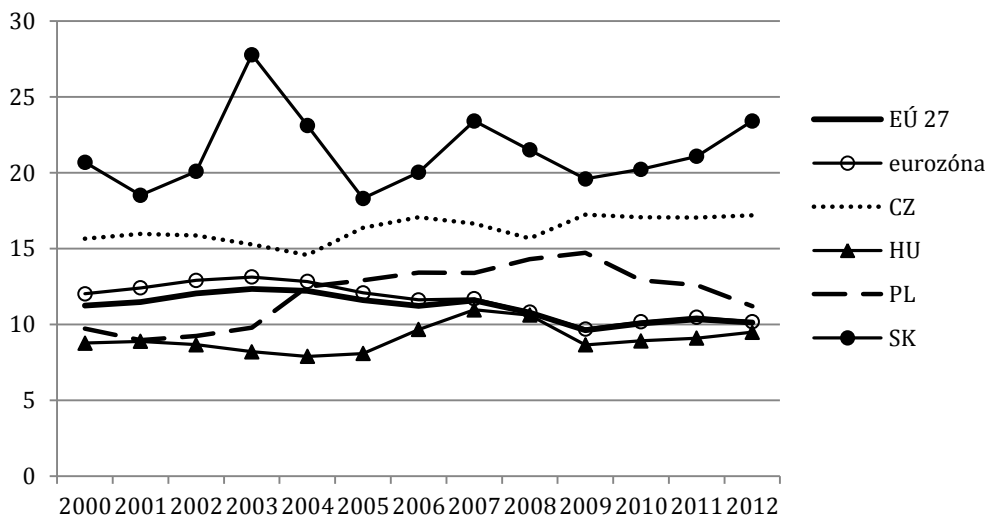
Prameň: Spracované podľa údajov ZAP SR (2013) a www.oica.net.

Najvýznamnejšia slovenská automobilka Volkswagen v roku 2012 potvrdila postavenie najväčšieho exportéra na Slovensku, nasledovaná ďalšími výrobcami automobilov, ktorými sú Kia Motors na druhom mieste a PSA Peugeot Citroën na siedmom mieste. V prípade uvedených troch závodov predstavuje export 95 až 99,7 % celkových tržieb.

Podiel exportu automobilového priemyslu už dlhodobo dosahuje približne pätinu až štvrtinu slovenského exportu (graf 14), čo je výrazne nad priemerom EÚ a zároveň najviac spomedzi krajín V4, v ktorých podiel automobilového priemyslu na celkovom exporte narástol najmä koncom 90-tych rokov minulého storočia. V Českej republike (Škoda Auto, Hyundai Motor, TPCA - Toyota Peugeot Citroën Automobile Czech) sa tento podiel od roku 2000 pohybuje na úrovni okolo 15 až 17 %, v Poľsku a Maďarsku ešte o niekoľko percentných bodov nižšie.

Graf 14

Vývoj podielu exportu automobilového priemyslu na celkovom exporte krajiny (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2013); vlastné výpočty.

Krajina, ktorej výroba a zahraničný obchod nie sú dostatočne diverzifikované, je viac ohrozená negatívnymi dopadmi asymetrických dopytových a ponukových šokov v jednotlivých odvetviach. Navyše automobily patria k tovarom dlhodobej spotreby, čo znamená, že ich predaj v dobrých

časoch silno rastie a v zlých časoch zase výrazne klesá. So zvyšujúcou sa koncentráciou výrobcov automobilov na Slovensku sú tak popri pozitívnych efektoch na ekonomický rast a zamestnanosť spojené aj významné riziká súvisiace s rastúcou závislosťou ekonomiky od jedného silného odvetvia. Jedná sa tak o možné negatívne následky recesie v automobilovom priemysle, ako aj možný odchod investorov do lacnejších krajín v prípade straty konkurenčnej výhody SR spočívajúcej v nízkej cene práce⁷. Domnievame sa, že v takýchto situáciách by bolo možné ľahšie čeliť negatívnym dopadom na zamestnanosť, obchodnú bilanciu, ako aj na ekonomický rast s vlastnou menovou politikou než ako člen menovej únie.

Popri teritoriálnej diverzifikácii by tak slovenskej ekonomike (aj bez ohľadu na členstvo v menovej únii) pomohla aj výraznejšia diverzifikácia produkcie, ktorá by aspoň čiastočne mohla zmierniť spomalenie ekonomického rastu v obdobiach poklesu dopytu po automobiloch. Cestou k takejto diverzifikácii by mohla byť podpora prílevu priamych zahraničných investícií aj do iných, najlepšie vysokosofistikovaných odvetví s vyššou mierou pridanej hodnoty.

Otvorenosť ekonomiky, rozsah vzájomného obchodu a diverzifikácia exportu v období krízy

Teória OMO a jej kritériá sa v súčasnej kritickej situácii v eurozóne dostávajú do iného svetla. Zatiaľ čo prípadné smerovanie k väčšej diverzifikácii produkcie a exportu má svoje opodstatnenie aj (a najmä) v čase krízy a recesie v Európe, v prípade otvorenosti ekonomiky a rozsahu vzájomného obchodu možno o ich efektoch polemizovať. Vysoká otvorenosť na jednej strane umožňuje ekonomike rásť aj v situácii slabého domáceho dopytu, avšak len za predpokladu dostatočne silného dopytu zo zahraničia. Vysoká závislosť výkonnosti hospodárstva od zahraničného dopytu tak prináša riziká, ktoré je možné aspoň čiastočne zredukovať prostredníctvom väčšej teritoriálnej diverzifikácie exportu.

⁷ Toto riziko je však kompenzované skutočnosťou, že slovenská pracovná sila je zároveň aj vysoko kvalifikovaná. Pravdepodobnosť odchodu investorov znižuje aj dosiaľ vybudovaná sieť subdodávateľov v automobilovom priemysle.

* * * *

Na záver možno na základe uskutočnenej analýzy zhrnúť, že zatiaľ čo Slovensko má z hľadiska miery otvorenosti ekonomiky a rozsahu vzájomného obchodu ako kritérií OMO predpoklady pre úspešné pôsobenie v rámci menovej únie, z pohľadu diverzifikácie produkcie a exportu má ešte rezervy. V záujme stabilného budúceho vývoja slovenskej ekonomiky a vzhľadom na stále neprekonanú krízu v Európe považujeme aj bez ohľadu na členstvo v eurozóne za žiaduce, aby sa hospodárska politika SR zameriavala na:

- podporu teritoriálnej diverzifikácie exportu SR smerom k ďalším perspektívnym trhom v záujme redukcie rizík v prípade výkyvov zahraničného dopytu na súčasných hlavných odbytových trhoch,
- podporu aspoň čiastočnej produktovej diverzifikácie exportu SR (najmä prostredníctvom prílevu priamych zahraničných investícií do konkrétnych odvetví), ktorá by v prípade výkyvov zahraničného dopytu po produkcii automobilového priemyslu (ktorého prínosy pre ekonomiku SR týmto rozhodne neznižujeme) redukovala riziká pre hospodársky vývoj Slovenska,
- aspoň čiastočné zníženie závislosti ekonomického rastu Slovenska od zahraničného dopytu pri zachovaní vysokej otvorenosti ekonomiky, a to prostredníctvom posilňovania domáceho dopytu, čoho predpokladom je však prijatie opatrení, ktorých identifikácia je už nad rámec tejto práce.

Malá veľkosť ekonomiky a s ňou súvisiaci vysoký stupeň otvorenosti môžu byť tak devízami ako aj nevýhodami Slovenska. Či budú v budúcnosti tým prvým alebo druhým závisí aj od ekonomického vývoja v krajinách, ktoré sú dnes hlavnými obchodnými partnermi SR. Rozhodujúca však bude uplatňovaná hospodárska politika vo vzťahu k štruktúre ekonomiky a zahranično-obchodným vzťahom, ktorá by mala byť koncipovaná tak, aby dosahovala pozitívne efekty aj v dlhodobom horizonte.

Literatúra

EUROSTAT (2013): Statistics Database. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.

FRANK, K. (2013): Development of Slovak Foreign Trade with Asia in 2000 - 2011. In: Working papers [EÚ SAV], 2013, č. 48, 49 s. ISSN 1337-5598.

KENEN, P. B. (1969): The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View. In: MUNDEL, R. A. – SWOBODA, A.: Monetary Problems of the International Economics. Chicago: University of Chicago Press, p. 41 – 60.

MCKINNON, R. I. (1963): Optimum Currency Areas. American Economic Review, 53, p. 717 – 725.

MUNDELL, R. A. (1961): A Theory of Optimum Currency Areas. American Economic Review, 51, p. 657 – 665.

ŠIKULOVÁ, I. (2013): Vonkajšie ekonomické vzťahy. In: MORVAY, K. a kol. Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 2013. s. 65-72. ISBN 978-80-7144-207-3.

ŠUSTER, M. A KOL. (2006): Vplyv zavedenia eura na slovenské hospodárstvo. Bratislava: Odbor výskumu NBS. <http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/06_kol1.pdf>.

ŠÚSR (2013): Ukazovatele ekonomického vývoja SR. Zahraničný obchod. <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=194>>.

VAN DE COEVERING, C. (2003): Structural Convergence and Monetary Integration in Europe. [MEB Series, No. 2003-20.] De Nederlandsche Bank, Monetary and Economic Policy Department. <http://www.dnb.nl/dnb/bin/doc/serie2003-20_tcm13-39468.pdf>.

ZAP SR (Zväz automobilového priemyslu SR) (2013): Základné informácie o automobilovom priemysle a jeho význame pre SR. <<http://www.zapsr.sk/wp-content/uploads/2013/10/Fakty-o-AP.pdf>>.

www.oica.net

6. DIVERZIFIKÁCIA EXPORTU A EKONOMICKÝ ROZVOJ

Úvod a motivácia

Významný nárast objemu automobilovej výroby na Slovensku so sebou priniesol zvýšený záujem o otázky vzťahu medzi špecializáciou resp. diverzifikáciou výroby a exportu a ekonomickým rozvojom. Vyvíja sa vzťah medzi ekonomickým rozvojom Slovenska a špecializáciou jeho exportu v rámci širších tendencií krajín EÚ28, resp. krajín s podobným stupňom rozvoja? Máme s ďalším rozvojom slovenskej ekonomiky očakávať, prípadne podporovať, ďalšiu špecializáciu exportu? V tejto štúdii sa venujeme práve tejto otázke v kontexte krajín EÚ28, pričom využívame panel údajov o exporte krajín EÚ28 počas obdobia rokov 1995 až 2011 podľa klasifikácie SITC Rev. 3.

Analýzou vzťahu medzi diverzifikáciou exportu a ekonomickým rozvojom v krajinách EÚ28 prispievame k riešeniu jedného z cieľov projektu, ktorým je preskúmanie štrukturálnych zmien pri dobiehaní výkonnosti najvyspelejších ekonomík. V centre pozornosti projektu sú štrukturálne zmeny v ekonomike, ktoré sú potrebné na prekonanie stredného prahu rozvoja a prechod do štádia vysokého rozvoja, t. j. dobehnutie najvyspelejších krajín EÚ28. Takýto prechod si môže vyžadovať zmeny v špecializácii (diverzifikácii) produkcie a exportu. A to najmä ak by miera špecializácie produkcie a exportu najvyspelejších krajín vykazovala zásadné odlišnosti v porovnaní s krajinami na strednom stupni rozvoja. V príspevku sa snažíme prehĺbiť poznanie v tejto oblasti a pripraviť podklady pre ďalší výskum načrtnutých súvislostí.

Príspevok má nasledovnú štruktúru. V prvej časti sa zaoberáme prehľadom literatúry, v ktorej sa skúma vzťah medzi ekonomickým rozvojom a mierou špecializácie produkcie, zamestnanosti a exportu. V druhej časti sa venujeme základným charakteristikám krajín EÚ28 vo vzťahu k špecializácii ich exportu. Analyzujeme význam malého počtu komodít na celkovom exporte týchto krajín, pričom bližšie skúmame štruktúru exportu krajín ktoré sa výraznejšie odlišujú od spoločného trendu. V ďalšej časti sa venujeme vývoju špecializácie (diverzifikácie) v krajinách EÚ28

v období rokov 1995 – 2011. V tejto časti najskôr vysvetľujeme metodológiu výpočtu indexov špecializácie a potom podrobne analyzujeme vývoj v krajinách EÚ28 prostredníctvom Giniho indexu špecializácie a Herfindalovho indexu špecializácie. V poslednej časti sú zhrnuté závery a odporúčania pre zameranie ďalšieho výskumu.

Prehľad literatúry

Záujem o štúdium vzťahu medzi diverzifikáciou resp. špecializáciou a ekonomickom rozvojom možno badať najmä v posledných rokoch a to jednak v teoretických štúdiách ekonomického rozvoja, ako aj v empirickom výskume, ktorý priniesol viaceré protirečivé výsledky. Otázka, aký tvar má „krivka špecializácie“, ktorá dáva do súvislosti úroveň ekonomického rozvoja s mierou celkovej špecializácie, je tak stále otvorená v teoretickej aj empirickej oblasti výskumu.

Ekonomický rozvoj spojený s uvádzaním nových a inovovaných produktov na trh je spojený s rastúcou diverzifikáciou produkcie a naznačuje negatívny vzťah medzi úrovňou rozvoja a mierou špecializácie. Na druhej strane výnosy z rozsahu spojené s koncentráciou produkcie v priestore poskytujú argument pre pozitívny vzťah medzi ekonomickým rozvojom a mierou špecializácie.

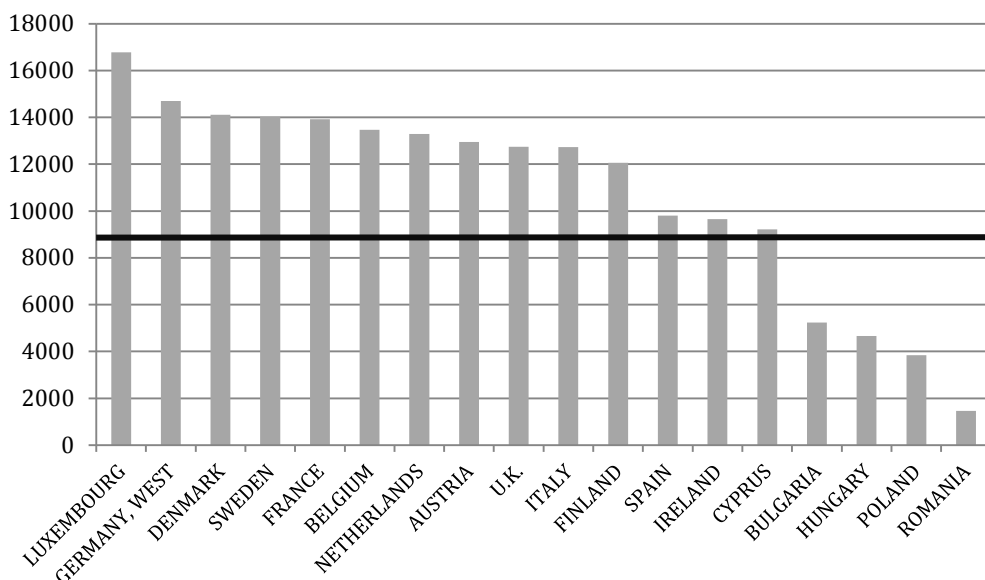
Empirické štúdie prinášajú rôzne závery, ktoré závisia od použitých údajov, spôsobe merania miery celkovej špecializácie a použitom metodologickom prístupe.

Imbs – Warczarg (2003) sa zaoberali vzťahom medzi odvetvovou koncentráciou a príjmom na obyvateľa. Vo svojej štúdií poukázali na to, že krajiny pri zvyšovaní ekonomickej výkonnosti najskôr diverzifikujú svoju produkciu, tzn. že štruktúra ekonomiky je medzi jednotlivé odvetvia rozložená rovnomernejšie, a až pomerne v neskoršej fáze rozvoja opäť zvyšujú mieru špecializácie. Identifikovali dve fázy diverzifikácie ekonomík, pričom v prvej fáze sa diverzifikácia zvyšuje, ale od dosiahnutia určitej výšky príjmu na obyvateľa krajiny znižujú mieru diverzifikácie ich produkcie a zvyšujú mieru špecializácie. K týmto výsledkom dospeli na základe údajov o odvetvovej štruktúre zamestnanosti a pridanej hodnoty

na rôznych úrovniach agregácie za roky 1960 – 1997 pre širokú škálu krajín svetovej ekonomiky. Z ich empirického výskumu vyplýva, že k bodu obratu dochádza až pri pomerne vysokej úrovni ekonomického rozvoja, a to pri dosiahnutí HDP na obyvateľa v hodnote 9000 USD (v PKS v cenách roku 1985).

Graf 1

HDP na obyvateľa v roku 1992 (v USD, PKS, v cenách roku 1985)

Zdroj: PWT 5.6, vlastné úpravy.

Výsledky okrem iného ukazujú, že špecializácia krajín v rámci spracovateľského priemyslu je pomalšia ako špecializácia na úrovni celého národného hospodárstva. Pre lepšiu predstavu o „bode obratu“ uvádzame v tabuľke údaje o hrubom domácom produkte na obyvateľa za rok 1992 v PKS v cenách roku 1985 pre vybrané krajiny EÚ. Ak vychádzame zo záverov vyššie citovanej štúdie, tak medzi krajiny, ktoré by pri ekonomickom rozvoji po roku 1992 mali diverzifikovať svoju produkciu a export, môžeme zaradiť Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko a Poľsko. Imbs – Warczarg (2003) teda argumentujú v prospech krivky špecializácie v tvare písmena U, s pomerne neskorým bodom obratu medzi ekonomickým

rozvojom a mierou špecializácie. De Benedictis – Gallegati – Tamberi (2009) naopak argumentujú v prospech negatívneho monotónneho vzťahu medzi ekonomickým rozvojom a mierou špecializácie a tvrdia, že v priemere sa krajiny nešpecializujú, ale diverzifikujú. Vzťah medzi ekonomickým rozvojom a mierou špecializácie preskúmali prostredníctvom semi-parametrického modelu s využitím detailných údajov o obchode (exporte) s produktmi spracovateľského priemyslu (dvoj- a štvor- miestna úroveň klasifikácie SITC Rev. 2) počas rokov 1985 – 2001, pre 39 krajín svetovej ekonomiky. Využili pri tom klasické indexy špecializácie (Giniho koeficient, Herfindhalov index), ktoré porovnávajú štruktúru ekonomiky s hypotetickou rovnomernou štruktúrou, ako aj relatívne indexy, ktoré porovnávajú štruktúru ekonomiky so svetovou štruktúrou produkcie a jej vývojom. Výsledky štúdie poukazujú na to, že krajiny v priemere diverzifikujú export počas celej trajektórie rozvoja, a že v počiatkových fázach rozvoja krajiny diverzifikujú svoj export rýchlejšie ako v neskorších fázach rozvoja. Parteka (2010) analyzoval krivku špecializácie pre 32 krajín svetovej ekonomiky v období rokov 1980 – 2000 na základe údajov spracovateľského sektora podľa klasifikácie ISIC Rev. 2 na trojmiestnej úrovni (kódy 311 – 390), a to jednak pre zamestnanosť ako aj pre export.

Mieru špecializácie meral podľa absolútnych aj relatívnych ukazovateľov špecializácie¹ (Herfindhalov index, Giniho koeficient, koeficient variácie, Theilov index entropie a Index rozdielnosti). Taktiež použil semi-parametrický model vo forme zovšeobecneného aditívneho modelu (GAM – Generalised Additive Model), ktorý umožňuje zachytiť nelineárny vzťah medzi premennými. Výsledky štúdie poukazujú na tendenciu k diverzifikácii v počiatkových fázach ekonomického rozvoja, a to tak na základe údajov o zamestnanosti, ako aj exporte, pričom odhady sú robustné vo vzťahu k rôznym indexom špecializácie, technikám odhadu a úrovni agregácie. Odhad nepodmienenej krivky špecializácie (bez fixných efektov

¹ Absolútne ukazovatele špecializácie porovnávajú rozdelenie podielov sektorov v nejakej krajine s rovnomerným rozdelením (pri ktorom má každý sektor rovnaký podiel na zamestnanosti, exporte a pod.). Relatívne ukazovatele špecializácie porovnávajú sektorové rozdelenie v nejakej krajine so spoločným benchmarkom (typickou mierou špecializácie pre vybrané krajiny), a merali do akej miery sa jej špecializácia odlišuje od porovnávaných krajín, od „svetového“ trendu.

špecifických pre jednotlivé krajiny) v tvare písmena U neposkytuje jednoznačné závery o jej existencii, a je citlivý od výberu ukazovateľa celkovej špecializácie. Pre údaje o zamestnanosti je možné identifikovať jej tvar písmena U, podobne ako v štúdií Imbs – Warcziarg (2003), pre všetky ukazovatele miery špecializácie, ale pre údaje o exporte sa výsledky líšia pre absolútne a relatívne indexy špecializácie, pričom absolútne indexy špecializácie sú skôr konštantné, a relatívne indexy špecializácie s ekonomickým rozvojom monotónne klesajú.

Základná charakteristika krajín EÚ28

Základný prehľad o rozdieloch v miere špecializácie a diverzifikácie v rámci krajín Európskej únie možno získať pohľadom na podiel nízkeho množstva komodít na celkovom objeme exportu. Tabuľka 1 uvádza podiel jednej najvýznamnejšej komodity na celkovom exporte, piatich najvýznamnejších komodít a nakoniec desiatich najvýznamnejších komodít. Na extrémne špecializovanom konci spektra sa umiestňujú malé krajiny ako Malta, Cyprus a taktiež Írsko a Grécko. Vo všetkých týchto krajinách tvoril v roku 2011 export desiatich najvýznamnejších komodít viac ako 50 % ich celkového exportu. Na Malte bol tento podiel dokonca vyše 85 % a na Cypre 74,6 %. Naopak, medzi krajiny, v ktorých je podiel 10 najvýznamnejších komodít na celkovom exporte najnižší patrí Taliansko, Rakúsko, Poľsko a Dánsko. Vo všetkých týchto krajinách je ich podiel menší ako 34 %. V Rakúsku a Taliansku je podiel všetkých jednotlivých komodít na celkovom exporte nižší ako 5 %, čo svedčí o vysokej diverzifikácii ich exportu. **Okrem vysoko špecializovanej Malty, Cypru, Írska a Grécka a pomerne vysoko diverzifikovaného Rakúska a Talianska, vo všetkých krajinách sa podiel desiatich najvýznamnejších komodít na celkovom exporte pohybuje medzi jednou tretinou a jednou polovicou, podiel piatich najvýznamnejších komodít medzi jednou pätinou a jednou tretinou (okrem Slovenska, kde je táto hodnota 38,8 %).**

Vzhľadom na to, že Slovensko je pomerne vysoko špecializovanou ekonomikou, považujeme za užitočné bližšie charakterizovať ostatné krajiny s úzkym exportným profilom.

Tabuľka 1

Podiely najvýznamnejších, piatich najvýznamnejších a desiatich najvýznamnejších komodít na celkovom exporte krajín EÚ-28 v roku 2011

	Podiel komodity s najvyšším podielom na celkovom exporte	Podiel 5tich najvýznamnejších komodít na celkovom exporte	Podiel 10tich najvýznamnejších komodít na celkovom exporte
MLT	42.5	75.9	85.8
CYP	22.9	56.2	74.6
IRL	20.0	57.6	69.1
GRC	28.5	42.6	52.8
SVK	15.0	38.8	48.5
LUX	15.0	32.3	46.9
LTU	23.6	39.3	46.7
HUN	12.2	31.0	46.4
EST	14.1	33.9	43.6
FIN	12.9	32.6	43.2
GBR	6.8	30.5	42.7
SVN	8.6	27.9	40.6
BGR	11.2	30.6	40.5
SWE	6.1	26.8	40.4
HRV	11.0	30.3	40.3
CZE	9.6	28.6	39.5
ROM	5.5	25.8	38.4
BEL	7.5	28.1	38.3
LVA	5.2	22.4	36.9
ESP	10.2	25.8	35.9
FRA	8.6	23.5	34.6
PRT	6.3	23.5	34.5
NLD	12.3	24.9	34.4
DEU	10.4	24.5	34.2
DNK	7.9	22.8	33.1
POL	5.1	21.0	32.1
AUT	4.1	17.7	28.7
ITA	4.2	15.3	25.2

Zdroj: UN COMTRADE Database, 2013, vlastné výpočty.

Odlíšnosti krajín Malta, Cyprus, Írsko a Grécko

Z pohľadu na Tabuľku 1 je zrejmé, že pokiaľ ide o export Malta je s veľkým náskokom najšpecializovanejšou ekonomikou Európskej únie. To je spôsobené vysokým podielom vývozu ťažkých minerálnych olejov na celkovom exporte. Ten dosahoval v roku 2011 42,5 % celkového vývozu,

druhým najvýznamnejším exportným artiklom Malty sú elektrónky, tranzistory a iné polovodičové výrobky, ktoré v roku 2011 tvorili 22 % z celkového vývozu. Pokiaľ ide o ťažké minerálne oleje, ich vysoký podiel na celkovom exporte Malty je zaznamenaný iba od roku 2010. Dovedy sa pohyboval na úrovni okolo 2 %, resp. nižšie, a pred rokom 1998 nepatrila táto komodita ani medzi 10 najvýznamnejších produktov z hľadiska podielu na exporte Malty. Aj napriek tomu, Malta je dlhodobo veľmi špecializovanou ekonomikou a to práve vďaka elektrónkam, tranzistorom a iným polovodičovým výrobkom, ktoré mali ešte do roku 2010 najvýznamnejší podiel na exporte, a to bez prerušenia od roku 1995. V rokoch 1995 – 2003 mali tieto produkty viac ako 50 % podiel na exporte. Do roku 2009 klesol ich podiel na 40 %, a od roku 2011 sa pohybuje na úrovni okolo 20 %, najmä kvôli vysokému nárastu exportu ťažkých minerálnych olejov. Pomerne vysoký podiel na exporte má dlhodobo vývoz liekov (vrátane veterinárnych), v rokoch 2006 – 2009 druhá najvýznamnejšia vývozná komodita. Elektrické zariadenia pre ovládanie a ochranu elektrických obvodov, a výroba lietadiel a súčiastok pre lietadlá, patria taktiež k významným vývozným komoditám na Malte.

Cyprus je ďalšou krajinou s výraznou koncentráciou exportu do nízkeho počtu významných komodít. V roku 2011 bol podiel desiatich najvýznamnejších komodít na celkovom exporte 74,6 %, pričom 5 z nich malo podiel na exporte rovný 56,2 %. Najväčší podiel na celkovom exporte Cypru majú od roku 1999 lieky (vrátane veterinárnych), pričom ich podiel sa zvýšil z 11,7 % v roku 1999 na takmer 23 % v roku 2011. Okrem toho má Cyprus stabilne vysoký podiel vývozu zeleniny (okolo 10 %), syru a syroviny (medzi 6 – 9 %), tranzistorov a polovodičových výrobkov, a ovocia (okolo 5 %).

Medzi krajiny s výrazne odlišnou štruktúrou exportu spomedzi krajín EÚ-28 patrí aj Írsko. Až 69 % jeho exportu tvorí 10 komodít, pričom takmer 58 % celého exportu tvorí len 5 z nich. Medzi nimi dominujú dve skupiny produktov, a to výroba liekov (vrátane veterinárnych) a organicko-inorganické zmesi. Len podiel týchto dvoch komodít tvoril takmer 40 % celkového vývozu Írska v roku 2011. Ich jednotlivé podiely sa od roku

2002 pohybovali medzi 14 – 19 %, pričom ich podiel na celkovom exporte sa postupne zvyšuje. Významný podiel na exporte v posledných rokoch majú aj liečivá a farmaceutické výrobky inde nezaraďené.

Podiel desiatich najvýznamnejších exportných komodít v Grécku v roku 2011 tvoril 52,8 % celkového exportu. Najvyšší podiel na exporte od roku 1996 (s výnimkou roku 1998) spomedzi všetkých komodít má podobne ako na Malte vývoz ťažkých minerálnych olejov. Do roku 2004 tvoril ich podiel na celkovom exporte okolo 6 %, v rokoch 2005 – 2010 sa pohyboval v rozmedzí okolo 8 – 10 %. V roku 2011 bol podiel ťažkých minerálnych olejov na celkovom exporte až 28,5 %, čo je výrazný skokovitý nárast. Medzi významné vývozné komodity Grécka patrí dlhodobá hliník, lieky (vrátane veterinárnych), ovocie a zelenina. Okrem hliníka mali v roku 2011 významný podiel na vývoze železo a meď.

Štruktúra exportu Slovenska

Slovensko patrí tiež medzi krajiny s vysokou koncentráciou exportu a v podiele desiatich najvýznamnejších komodít na celkovom exporte sa nachádza hneď za hore uvedenými krajinami s 48,5 % podielom. Podiel vývozu motorových vozidiel sa pohyboval v poslednej dekáde na úrovni okolo 15 %. V roku 2011 mal vývoz televíznych prijímačov takmer 10 % podiel na vývoze. Vývoz súčiastok a modulov pre automobily predstavoval 5,7 % podiel na exporte v roku 2011. V roku 2004 sa vývoz televízorov nenachádzal ani v prvej desiatke komodít s najväčším podielom na exporte, v roku 2005 mal 3,5 % podiel a nachádzal sa na piatom mieste. Od roku 2006 patria televízory spolu s motorovými vozidlami medzi najvýznamnejšie vývozné komodity Slovenska, pričom podiel vývozu televízorov na celkovom vývoze odvtedy pohybuje medzi 9 – 13 %. O rastúcom počte dodávateľov pre automobilový priemysel, ktorí svoje produkty nedodávajú len pre finálnych producentov na Slovensku, ale aj exportujú do zahraničia svedčí nárast podielu súčiastok a modulov pre automobily z 3 % v prvej polovici 90. rokov na súčasných takmer 6%. Medzi ďalšie významné vývozné komodity patria telekomunikačné zariadenia, železo a oceľ, elektrické káble, základné kovy a pneumatiky.

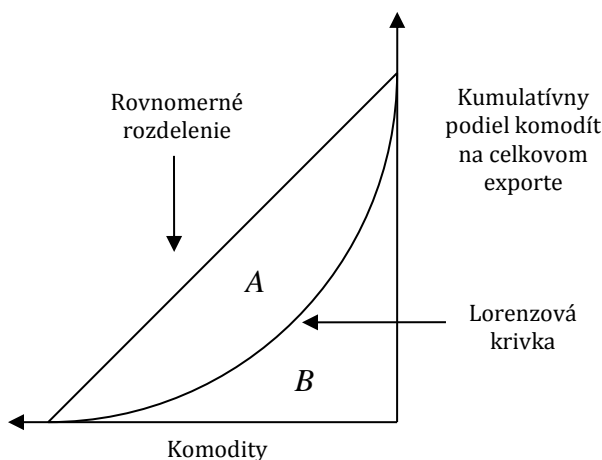
Vývoj špecializácie resp. diverzifikácie v krajinách EÚ28

Metodológia

V nasledujúcej časti sa sústreďíme na vývoj diverzifikácie resp. špecializácie exportu v rámci krajín EÚ28 počas obdobia 1995 až 2001, pričom využijeme údaje o exporte podľa klasifikácie SITC Rev. 3 na trojmiestnej úrovni (t. j. pre 260 rôznych komodít). Pre kvantifikáciu stupňa špecializácie využijeme tri rôzne indexy:

(1) **Giniho koeficient**, ktorý sa pohybuje na škále od 0 do 1 a predstavuje pomer plochy medzi Lorenzovou krivkou a hypotetickou priamkou, ktorá zodpovedá rovnomernému rozdeleniu (obsah plochy *A* na Obrázku č. 1) k ploche pod touto priamkou (spoločný obsah plôch *A* a *B* na Obrázku č. 1), t. j.:

Obrázok 1
Výpočet Giniho koeficientu

Zdroj: Vlastné spracovanie

$$GINI = \frac{A}{A + B}$$

V prípade, ak sa všetky komodity podielajú na exporte rovnakým dielom, Lorenzová krivka je totožná s krivkou, ktorá zodpovedá rovnomernému rozdeleniu, obsah plochy *A* je nulový a Giniho koeficient nadobúda

nulovú hodnotu. Naopak, ak by bol celý export krajiny koncentrovaný v jednej komodite, Lorenzová krivka by kopírovala horizontálnu a vertikálnu os, veľkosť plochy B by bola nulová a hodnota koeficientu by bola rovná jednej. Rastúca hodnota Giniho koeficientu je teda indikátorom väčšej miery špecializácie.

(2) **Herfindalov index**, ktorý je súčtom druhých mocnín podielov jednotlivých komodít na celkovom exporte:

$$HERFIND = \sum_{i=1}^N s_i^2$$

N – počet odvetví, s_i – podiel i -tého odvetvia na celkovom exporte

V prípade, že je export rozdelený medzi všetky komodity rovnomerne, hodnota podielu každého odvetvia je $s_i = 1/N$ a Herfindalov index dosahuje minimálnu možnú hodnotu $\sum_{i=1}^N 1/N^2 = 1/N$. Opačným extrémom je situácie, kedy je celá produkcia alokovaná do jednej komodity, kedy je hodnota indexu rovnako ako v prípade Giniho koeficientu 1. Fakt, že kým Giniho koeficient v intervale 0 až 1, Herfindalov index sa pohybuje od $1/N$ po 1 (a jeho minimálna hodnota závisí od detailnosti klasifikácie, t.j. od počtu komodít N) vedie k tomu, že Herfindalov index je užitočné normalizovať nasledovným spôsobom:

$$H_{NORM} = \frac{H - 1/N}{1 - 1/N}$$

Takto normalizovaný index sa pohybuje v intervale od 0 po 1 a v tejto štúdii budeme využívať práve túto normalizovanú verziu.

(3) **Rozdiel medzi podielom najvýznamnejšej exportnej komodity na celkovom exporte a podielom najmenej významnej komodity na celkovom exporte**, t.j.:

$$MAXMIN = \max(s_1, \dots, s_N) - \min(s_1, \dots, s_N)$$

Podiel najmenej významnej komodity sa u všetkých krajín pohybuje rádovo v tisícinách percent a preto je možné ukazovateľ *MAXMIN* pre praktické účely interpretovať ako podiel najvýznamnejšej komodity na exporte. Tento ukazovateľ blízko súvisí s Giniho koeficientom, keďže vyjadruje sklon Lorenzovej krivky pre posledné odvetvie (t. j. na Obrázku 1 úplne naľavo).

Zásadný rozdiel medzi Giniho koeficientom a Herfindalovým indexom spočíva v tom, ako tieto ukazovatele penalizujú koncentráciu exportu do jedinej komodity. Uvedme príklad pre členenie exportu do 260 komodít. V prípade, že je jedna polovica exportu sústredená do jednej komodity a ostatné komodity sa podieľajú na exporte rovnakým dielom (t.j. ich podiel je $0,5/259$), hodnota Giniho koeficientu je blízka jednej polovici, konkrétne $GINI = 0,494$. Herfindalov index však nadobúda hodnotu $HERFIND = 0,248$. Predpokladajme teraz, že polovica exportu je namiesto jednej sústredená do dvoch komodít a ostatné komodity sa na exporte podieľajú rovnakým dielom. Hodnota Giniho koeficientu klesne iba veľmi málo na $GINI = 0,490$ avšak Herfindalov index poklesne na polovicu predchádzajúcej hodnoty, na $HERFIND = 0,123$.

Tabuľka 2 uvádza korelácie medzi Giniho koeficientom, Herfindalovým indexom a ukazovateľom *MAXMIN*, pričom použitou vzorkou sú panelové údaje o krajinách EÚ28 počas obdobia 1995 až 2011. Vzhľadom na to, že údaje o Belgicku a Luxembursku sú dostupné až od roku 1999 a údaje o Bulharsku od roku 1996, panel pozostáva z 467 pozorovaní.

T a b u ľ k a 2

Korelácie medzi ukazovateľmi špecializácie

	GINI	HERFIND	MAXMIN
GINI	1,000		
HERFIND	0,697	1,000	
MAXMIN	0,715	0,951	1,000

Zdroj: Vlastné výpočty podľa údajov z UN COMTRADE, SITC Rev. 3.

Pozitívna korelácia medzi týmito ukazovateľmi je samozrejme očakávaným javom, avšak najmä pomerne nízka hodnota korelačného koeficientu medzi Giniho koeficientom a Herfindalovým indexom poukazuje

nato, že v rámci krajín EÚ28 sú tak krajiny s vysokou špecializáciou na práve jednu komoditu (vysoký tak *GINI* ako aj *HERFIND*) ako aj krajiny so síce vysokou špecializáciou, avšak na niekoľko komodít (vysoký *GINI*, *HERFIND* o nižší).² Veľmi vysoká korelácia medzi Herfindalovým indexom a ukazovateľom *MAXMIN* je výsledkom toho, že Herfindalov index kladie veľkú váhu koncentrácii exportu do jednej komodity, preto ak stúpa podiel najvýznamnejšej komodity, Herfindalov index taktiež rastie.

Vývoj špecializácie resp. diverzifikácie využitím Giniho koeficientu

Obrázky 2 a 3 graficky znázorňujú hodnoty Giniho koeficientu za krajiny EÚ28 v roku 1995 (okrem Bulharska, kde je využitá hodnota za rok 1996 a Luxemburska a Belgicka, kde využívame hodnotu za rok 2000) a v roku 2011.

Pohľad na Obrázok 2 umožňuje identifikovať veľmi jasné rozdelenie krajín vzhľadom na mieru špecializácie:

- Najnižšiu mieru špecializácie bolo možné v roku 1995 pozorovať v Nemecku, Francúzsku, Holandsku, Belgicku a v Českej republike.
- Krajiny južnej a strednej Európy boli taktiež pomerne nízko špecializované, avšak hodnota Giniho koeficientu v týchto krajinách je o niečo vyššia.
- Najvyššiu mieru špecializácie bolo možné pozorovať na Pobaltí, v Severnej Európe, na Balkáne, v malých krajinách akými sú Luxembursko, Malta a Cyprus a v Írsku.

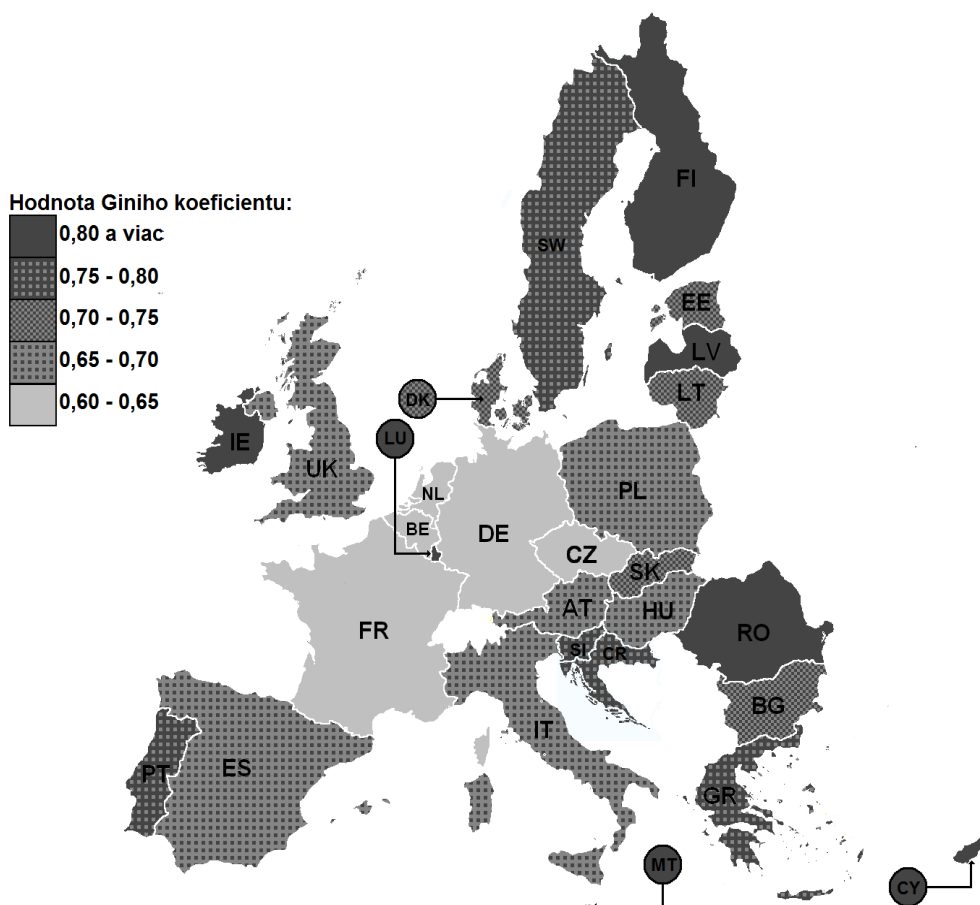
Ak porovnáme hodnoty Giniho koeficientu v roku 1995 s hodnotami v roku 2011, môžeme okamžite konštatovať **znižovanie rozdielov v miere špecializácie**. Krajiny EÚ28 konvergujú smerom k „žltému“ pásmu; jedinou krajinou, kde sa Giniho koeficient vyvíjal opačným smerom je Estónsko. V Maďarsku bolo možné pozorovať nárast tohto ukazovateľa, táto krajina sa pohla zo „zeleného“ do „oranžového“ pásma. Aj napriek tomuto trendu, malé krajiny ako Malta, Luxembursko a Cyprus,

² Na druhej strane, korelačný koeficient meria mieru lineárnej závislosti, korelácia medzi logaritmi týchto ukazovateľov je vyššia, dosahuje hodnotu 0,873.

ako aj Írsko, si zachovali veľmi vysokú mieru špecializácie, v Írsku, Cypre a Malte Giniho koeficient dokonca o niečo vzrástol.

Obrázok 2

Exportná špecializácia meraná Giniho koeficientom v roku 1995

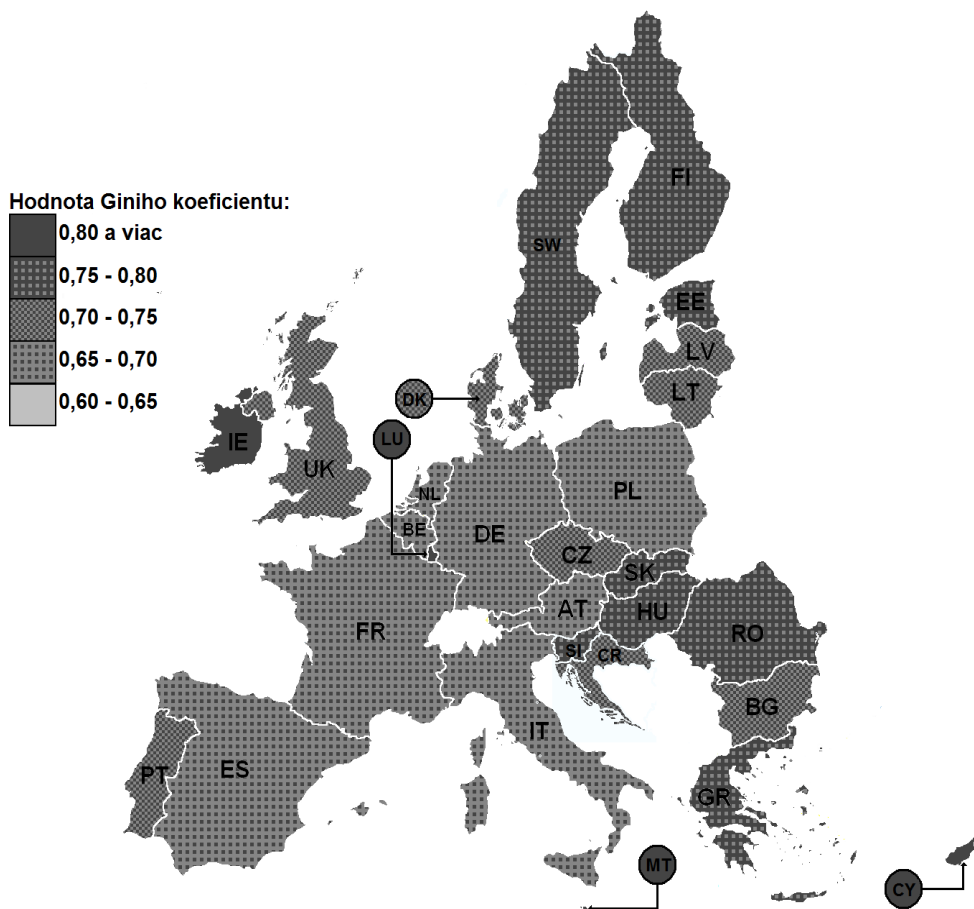
Zdroj: Vlastné výpočty podľa údajov z UN COMTRADE, SITC Rev. 3.

Konvergencia smerom k hodnotám Giniho koeficientu v intervale 0,70 až 0,75 zároveň znamená, že v *priemere* nedochádza k zmenám tohto ukazovateľa. Jeho priemerná hodnota za všetky krajiny bez Malty v roku 2000 (váha každej krajiny je rovnaká; Malta je v špecializácii výrazným outlierom) dosahovala 0,76, kým v roku 2011 to bolo 0,74, čo predstavuje síce klesajúci trend (pohľad na hodnoty počas jednotlivých

rokov potvrdzujú klesajúci trend) avšak tento pokles v čase je pomerne malý vzhľadom na oveľa väčšie rozdiely medzi krajinami.

Obrázok 3

Exportná špecializácia meraná Giniho koeficientom v roku 2011

Zdroj: Vlastné výpočty podľa údajov z UN COMTRADE, SITC Rev. 3.

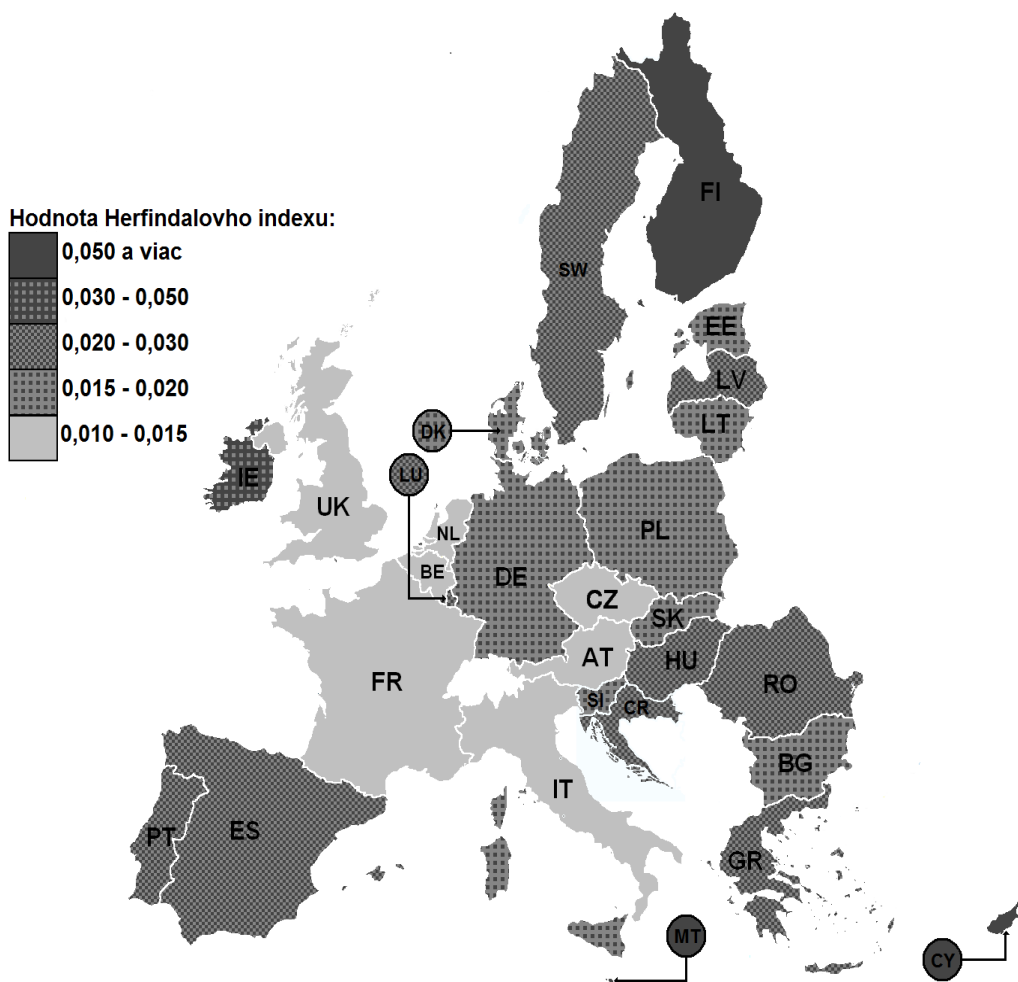
Vývoj špecializácie využitím Herfindalovho koeficientu

Exportná špecializácia meraná Herfindalovým indexom sa vyvíja podobne ako v prípade Giniho koeficientu. Ak špecializácia meraná Giniho koeficientom vzrástla, takmer u všetkých krajín vzrástol aj Herfindalov index a naopak (jedinou významnou výnimkou je Chorvátsko, v prípade Rakúska, Luxemburska a Malty, kde sa tieto ukazovatele vyvíjajú opačným

smerom sa Giniho koeficient zmenil iba nepatrne). Na rozdiel od Giniho koeficienta, medzi rokmi 1995 a 2011 nemožno pozorovať trend približovania sa k jednému konkrétnemu pásmu, priemerná hodnota Herfindalovho indexu v tomto časovom období narástla, avšak celý tento nárast sa odohral medzi rokmi 1995 a 2000, odvtedy sa priemerný Herfindalov index pohybuje blízko hodnoty 0,03.

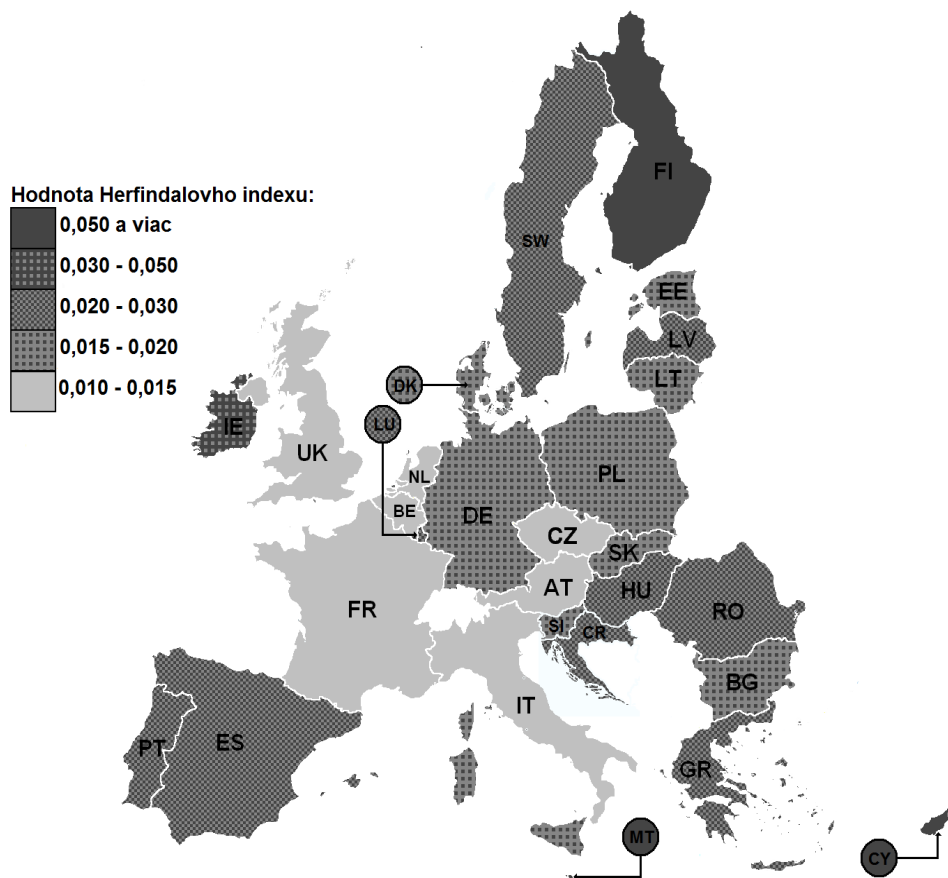
Obrázok 4

Exportná špecializácia meraná Herfindalovým v roku 1995

Zdroj: Vlastné výpočty podľa údajov z UN COMTRADE, SITC Rev. 3.

Obrázok 5
Exportná špecializácia meraná Herfindalovým v roku 2011

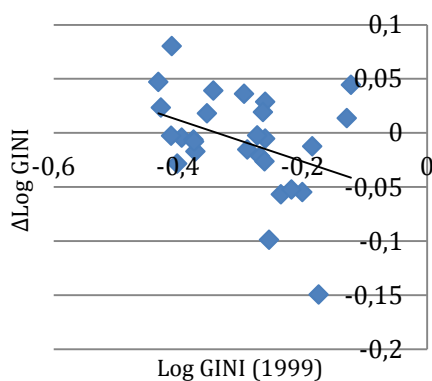

Zdroj: Vlastné výpočty podľa údajov z UN COMTRADE, SITC Rev. 3.

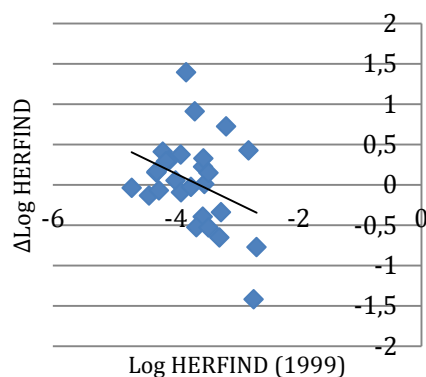
Konvergencia v špecializácii resp. diverzifikácii

Pozorovanie, že v rámci krajín EÚ28 dochádza k istej konvergencii v miere špecializácie potvrdzujú aj Grafy 1 a 2, kde na horizontálnu os nanášame logaritmus Giniho koeficientu resp. Herfindalovho indexu v roku 1999 a na vertikálnu os relatívnu zmenu hodnoty ukazovateľa. Grafy 1 a 2 ilustrujú negatívnu koreláciu medzi počiatočnou hodnotou indexu a jeho zmenou (-0,37 pre Giniho koeficient a -0,35 pre Herfindalov index), t.j. potvrdzujú existenciu istej formy **absolútnej konvergencie v miere špecializácie**.

Graf 1
Konvergencia v špecializácii
(Giniho koeficient)

Graf 2
Konvergencia v špecializácii
(Herfindalov index)

Zdroj: Vlastné výpočty podľa údajov z UN COMTRADE, SITC Rev. 3.

Závery

Slovenská ekonomika sa nachádza na prahu medzi stredným a vysokým stupňom rozvoja a jeho prekonanie si vyžaduje štruktúrne zmeny, ktoré umožnia dobehnúť najvyspelejšie krajiny. Tieto zmeny súvisia aj so zmenami v miere špecializácie produkcie a exportu, ktoré sa viažu k určitému stupňu ekonomického rozvoja. V príspevku sme sa zamerali na preskúmanie empirických výsledkov štúdií v tejto oblasti a na analýzu vývoja špecializácie (diverzifikácie) exportu krajín EÚ28 v období rokov 1995 – 2011 podľa podrobnej klasifikácie exportu SITC Rev. 3 na trojmiestnej úrovni.

Napriek viacerým protirečivým výsledkom empirických štúdií ohľadom súvislostí medzi ekonomickým rozvojom a mierou špecializácie, môžeme pomerne s istotou tvrdiť, že krajiny s nízkym stupňom rozvoja pri svojom prechode do stredného štádia rozvoja vo všeobecnosti svoju produkciu a export diverzifikujú. Výsledky ohľadom uvedeného vzťahu pri prechode zo stredného štádia rozvoja do vysokého stupňa rozvoja sú oveľa menej robustné, a buď poukazujú na pomerne slabý pozitívny vzťah medzi ďalším rozvojom a mierou špecializácie, alebo takýto vzťah vôbec nenachádzajú, a tvrdia že je monotónne klesajúci počas celej trajektórie ekonomického rozvoja, aj keď rýchlejšie v jeho počiatočných štádiách.

V príspevku sme analyzovali vývoj špecializácie v krajinách EÚ28, ktoré sa nachádzajú v pomerne pokročilom štádiu ekonomického rozvoja,

t. j. od stredne vyspelých krajín až po najvyspelejšie krajiny svetovej ekonomiky. Snažili sme sa priniesť hlbší pohľad na zmeny v špecializácii a diverzifikácii exportu medzi rokmi 1995 a 2011, aj keď závery predchádzajúcich štúdií naznačujú, že pre krajiny v takomto intervale ekonomického rozvoja nie je možné nájsť jasný vzťah medzi ich stupňom rozvoja a mierou špecializácie. Napriek tomu môžeme pozorovať niektoré všeobecné tendencie vývoja. Z vývoja Giniho koeficientu špecializácie medzi rokmi 1995 a 2011 vyplýva znižovanie rozdielov v miere špecializácie, pričom hodnoty konvergujú k intervalu s hodnotami od 0,70 po 0,75, pričom v priemere nedochádza k zmenám tohto ukazovateľa. Vývoj Herfindalovho indexu je v niektorých krajinách a obdobiach odlišný, napriek tomu však obidva tieto indexy potvrdzujú existenciu istej formy absolútnej konvergenie v miere špecializácie.

Súčasný stav poznania naznačuje viaceré možné smery ďalšieho výskumu. Jednak rozšírením skúmanej skupiny krajín o ekonomiky s odlišným stupňom vývoja mimo EÚ28, analýzu trendov vývoja v dlhšom časovom období, zohľadnenie údajov o exporte na rôznej úrovni agregácie a pre vybrané sektory národného hospodárstva (analýza spracovateľského priemyslu na rozdiel od celej ekonomiky), a zostavenie regresného modelu, ktorý by umožnil očistiť uvedený vzťah o iné faktory, ktoré môžu ovplyvňovať mieru špecializácie exportu. Na druhej strane, nejednoznačné závery doterajšieho výskumu nabádajú k potrebe štúdia vývoja jednotlivých ekonomík, pričom prípadové štúdie ekonomického rozvoja a miery špecializácie krajín, ktorým sa úspešne podarilo prekonať prah stredného rozvoja smerom k najvyspelejším ekonomikám môžu priniesť viac svetla do, na prvý pohľad, zmiešaného obrazu o tomto vzťahu.

Literatúra

PARTEKA, A. (2010): Employment and export specialisation along the development path: some robust evidence. *Review Of World Economics*, 145(4), 615-640.

DE BENEDICTIS, L., GALLEGATI, M., & TAMBERI, M. (2009): Overall trade specialization and economic development: countries diversify. *Review Of World Economics*, 145(1), 37-55.

IMBS, J., & WACZIARG, R. (2003): Stages of Diversification. *American Economic Review*, 93(1), 63-86.

Tabuľka 3

Podiely 10tich najvýznamnejších komodít na celkovom exporte v EÚ28 v roku 2011 (podľa klasifikácie SITC, Rev. 3, 3-miestna úroveň)

Rakúsko		Belgicko	
10 najvýznamnejších komodít	28.67	10 najvýznamnejších komodít	38.34
5 najvýznamnejších komodít	17.72	5 najvýznamnejších komodít	28.14
Internal combust engines	4.09	Medicaments include vet	7.50
UN Special Code	3.92	Heavy petrol/bitum oils	7.49
Medicaments include vet	3.57	Passenger cars etc	5.96
Passenger cars etc	3.13	Pearls/precious stones	4.24
Motor veh parts/access	3.02	Pharmaceut exc medicamnt	2.95
Special indust machn nes	2.60	Organo-inorganic compnds	2.52
Base metal manufac nes	2.59	Plastic nes-primary form	2.33
Paper/paperboard	2.25	UN Special Code	1.96
Pharmaceut exc medicamnt	1.76	Natural gas	1.75
Electric circuit equipmt	1.74	Motor veh parts/access	1.65
Bulharsko		Cyprus	
10 najvýznamnejších komodít	40.51	10 najvýznamnejších komodít	74.60
5 najvýznamnejších komodít	30.58	5 najvýznamnejších komodít	56.20
Copper	11.24	Medicaments include vet	22.92
Heavy petrol/bitum oils	10.75	Vegetables,frsh/chld/frz	9.99
Oil seeds etc - soft oil	3.46	Cheese and curd	8.86
UN Special Code	2.89	Valves/transistors/etc	7.73
Medicaments include vet	2.24	Ferrous waste/scrap	6.71
Electric current	2.14	Fruit/nuts, fresh/dried	4.34
Wheat/meslin	2.05	Nf base metal waste nes	3.91
Precious metal ore/conc.	2.02	Copper	3.65
Iron/steel bars/rods/etc	1.93	Fruit/veg juices	3.34
Women/girl clothing wven	1.79	Fish, live/frsh/chld/froz	3.16
Česká republika		Nemecko	
10 najvýznamnejších komodít	39.48	10 najvýznamnejších komodít	34.17
5 najvýznamnejších komodít	28.57	5 najvýznamnejších komodít	24.49
Passenger cars etc	9.55	Passenger cars etc	10.41
Motor veh parts/access	6.64	UN Special Code	4.74
Computer equipment	6.49	Motor veh parts/access	3.71
Telecomms equipment nes	3.04	Medicaments include vet	3.12
Base metal manufac nes	2.85	Aircraft/spacecraft/etc	2.51
Electric circuit equipmt	2.70	Electric circuit equipmt	2.19
Electrical equipment nes	2.53	Measure/control app nes	2.13
Television receivers	1.91	Special indust machn nes	1.96
Office equip parts/accs.	1.89	Internal combust engines	1.83
Indust heat/cool equipmt	1.89	Pharmaceut exc medicamnt	1.57

Dánsko		Španielsko	
10 najvýznamnejších komodít	33.09	10 najvýznamnejších komodít	35.89
5 najvýznamnejších komodít	22.82	5 najvýznamnejších komodít	25.82
UN Special Code	7.86	Passenger cars etc	10.22
Petrol./bitum. oil,crude	5.09	Heavy petrol/bitum oils	5.25
Meat nes,fresh/chld/froz	3.71	Motor veh parts/access	3.93
Heavy petrol/bitum oils	3.38	Medicaments include vet	3.25
Medicaments include vet	2.77	UN Special Code	3.17
Pharmaceut exc medicamnt	2.51	Fruit/nuts, fresh/dried	2.53
Rotating electr plant	2.37	Goods/service vehicles	2.15
Furniture/stuff furnishg	1.97	Iron/steel bars/rods/etc	1.91
Ships/boats/etc	1.73	Vegetables,frsh/chld/frz	1.83
Measure/control app nes	1.69	Residual petrol. prods	1.66
Estónsko		Fínsko	
10 najvýznamnejších komodít	43.61	10 najvýznamnejších komodít	43.20
5 najvýznamnejších komodít	33.87	5 najvýznamnejších komodít	32.58
Heavy petrol/bitum oils	14.06	Paper/paperboard	12.90
Telecomms equipment nes	10.27	Heavy petrol/bitum oils	8.97
UN Special Code	3.92	Flat rolled alloy steel	4.52
Furniture/stuff furnishg	3.29	Telecomms equipment nes	3.73
Electrical distrib equip	2.33	Pulp and waste paper	2.46
Electric circuit equipmt	2.09	Special indust machn nes	2.20
Wood manufactures n.e.s.	2.01	UN Special Code	2.17
Civil engineering plant	1.99	Wood simply worked	2.15
Passenger cars etc	1.86	Rotating electr plant	2.07
Electric current	1.78	Civil engineering plant	2.04
Francúzsko		Veľká Británia	
10 najvýznamnejších komodít	34.65	10 najvýznamnejších komodít	42.65
5 najvýznamnejších komodít	23.47	5 najvýznamnejších komodít	30.49
Aircraft/spacecraft/etc	8.56	Passenger cars etc	6.82
Medicaments include vet	4.62	UN Special Code	6.19
Passenger cars etc	3.98	Heavy petrol/bitum oils	6.07
Motor veh parts/access	3.42	Petrol./bitum. oil,crude	5.79
Heavy petrol/bitum oils	2.89	Medicaments include vet	5.62
Alcoholic beverages	2.57	Engines non-electric nes	3.99
UN Special Code	2.56	Alcoholic beverages	2.16
Perfume/toilet/cosmetics	2.42	Measure/control app nes	2.04
Valves/transistors/etc	1.85	Pharmaceut exc medicamnt	2.00
Engines non-electric nes	1.77	Pearls/precious stones	1.97

Grécko		Chorvátsko	
10 najvýznamnejších komodít	52.77	10 najvýznamnejších komodít	40.30
5 najvýznamnejších komodít	42.59	5 najvýznamnejších komodít	30.28
Heavy petrol/bitum oils	28.48	Ships/boats/etc	11.03
Aluminium	4.77	Heavy petrol/bitum oils	9.76
Medicaments include vet	3.73	Medicaments include vet	3.63
UN Special Code	2.88	Elect power transm equip	3.01
Fruit/nuts, fresh/dried	2.74	Manufactured fertilizers	2.86
Iron/steel bars/rods/etc	2.50	Furniture/stuff furnishg	2.63
Fish,live/frsh/chld/froz	2.23	Wood simply worked	2.20
Copper	2.10	Aluminium	1.91
Veg root/tuber prep/pres	1.80	Ferrous waste/scrap	1.64
Fruit presvd/fruit preps	1.54	Articles of apparel nes	1.63
Maďarsko		Írsko	
10 najvýznamnejších komodít	46.37	10 najvýznamnejších komodít	69.12
5 najvýznamnejších komodít	31.04	5 najvýznamnejších komodít	57.64
Telecomms equipment nes	12.20	Medicaments include vet	19.96
Internal combust engines	6.54	Organo-inorganic compnds	19.60
Passenger cars etc	4.40	Pharmaceut exc medicamnt	8.84
UN Special Code	4.08	Essent.oil/perfume/flavr	5.72
Motor veh parts/access	3.81	Misc manuf articles nes	3.53
Television receivers	3.78	Medical/etc instruments	2.97
Medicaments include vet	3.32	Misc chemical prods nes	2.79
Electric circuit equipmt	3.16	Computer equipment	2.35
Computer equipment	2.70	Nitrogen function compds	1.70
Electrical distrib equip	2.38	Beef, fresh/chilld/frozn	1.66
Taliansko		Litva	
10 najvýznamnejších komodít	25.17	10 najvýznamnejších komodít	46.65
5 najvýznamnejších komodít	15.32	5 najvýznamnejších komodít	39.30
Heavy petrol/bitum oils	4.22	Heavy petrol/bitum oils	23.56
Medicaments include vet	3.22	Manufactured fertilizers	4.82
Motor veh parts/access	3.02	Furniture/stuff furnishg	4.37
Special indust machn nes	2.67	Passenger cars etc	3.84
Footwear	2.20	Polyacetals/polyesters..	2.71
Furniture/stuff furnishg	2.20	Fruit/nuts, fresh/dried	1.58
UN Special Code	2.09	UN Special Code	1.57
Base metal manufac nes	1.99	Articles nes of plastics	1.56
Indust heat/cool equipmt	1.81	Vegetables,frsh/chld/frz	1.36
Passenger cars etc	1.76	Tobacco, manufactured	1.28

Luxembursko		Lotyšsko	
10 nejvýznamnějších komodít	46.91	10 nejvýznamnějších komodít	36.94
5 nejvýznamnějších komodít	32.28	5 nejvýznamnějších komodít	22.44
Iron/steel bars/rods/etc	15.04	Wood simply worked	5.22
Rubber tyres/treads	5.27	UN Special Code	4.99
Articles nes of plastics	4.44	Heavy petrol/bitum oils	4.89
Special yarns/fabrics	3.80	Iron/steel bars/rods/etc	3.94
Aluminium	3.72	Passenger cars etc	3.40
Rolled plated m-steel	3.62	Alcoholic beverages	3.40
Plastic sheets/film/etc	2.92	Veneer/plywood/etc	3.24
UN Special Code	2.84	Medicaments include vet	2.90
Passenger cars etc	2.72	Wood in rough/squared	2.69
Paper/paperboard	2.53	Wood manufactures n.e.s.	2.28
Malta		Holandsko	
10 nejvýznamnějších komodít	85.76	10 nejvýznamnějších komodít	34.39
5 nejvýznamnějších komodít	75.90	5 nejvýznamnějších komodít	24.92
Heavy petrol/bitum oils	42.48	Heavy petrol/bitum oils	12.31
Valves/transistors/etc	21.93	Computer equipment	3.52
Medicaments include vet	5.42	Telecomms equipment nes	3.29
Electric circuit equipmt	3.20	Office equip parts/accs.	3.19
Aircraft/spacecraft/etc	2.86	Medicaments include vet	2.61
Printed matter	2.75	Crude veg materials nes	2.41
Baby carr/toy/game/sport	2.57	Special indust machn nes	2.33
Edible products n.e.s.	1.55	Hydrocarbons/derivatives	1.96
Knit/crochet fabrics	1.53	Vegetables,frsh/chld/frz	1.40
Fish,live/frsh/chld/froz	1.46	Misc chemical prods nes	1.37
Pol'sko		Portugalsko	
10 nejvýznamnějších komodít	32.14	10 nejvýznamnějších komodít	34.46
5 nejvýznamnějších komodít	20.99	5 nejvýznamnějších komodít	23.50
Passenger cars etc	5.06	Heavy petrol/bitum oils	6.32
Motor veh parts/access	5.00	Passenger cars etc	5.73
Furniture/stuff furnishg	4.93	Motor veh parts/access	4.69
Television receivers	3.26	Footwear	3.65
Internal combust engines	2.75	Paper/paperboard	3.10
Ships/boats/etc	2.68	Furniture/stuff furnishg	2.53
Copper	2.38	Articles of apparel nes	2.36
Domestic equipment	2.21	Radio broadcast receiver	2.15
Articles nes of plastics	1.95	Alcoholic beverages	2.14
Heavy petrol/bitum oils	1.92	Iron/steel bars/rods/etc	1.78

Rumunsko		Slovensko	
10 najvýznamnejších komodít	38.42	10 najvýznamnejších komodít	48.50
5 najvýznamnejších komodít	25.77	5 najvýznamnejších komodít	38.77
Motor veh parts/access	5.53	Passenger cars etc	14.97
Electrical distrib equip	5.46	Television receivers	9.52
Passenger cars etc	5.24	Motor veh parts/access	5.72
Telecomms equipment nes	4.99	Heavy petrol/bitum oils	4.99
Heavy petrol/bitum oils	4.54	Telecomms equipment nes	3.57
Furniture/stuff furnishg	2.94	Flat rolled iron/st prod	2.30
Footwear	2.90	Electrical distrib equip	2.14
Electric circuit equipmt	2.54	Base metal manufac nes	1.91
Rubber tyres/treads	2.20	Rubber tyres/treads	1.72
Ships/boats/etc	2.08	Footwear	1.66
Slovinsko		Švédsko	
10 najvýznamnejších komodít	40.56	10 najvýznamnejších komodít	40.40
5 najvýznamnejších komodít	27.90	5 najvýznamnejších komodít	26.85
Passenger cars etc	8.63	Heavy petrol/bitum oils	6.07
Medicaments include vet	8.34	Telecomms equipment nes	6.07
Domestic equipment	4.15	Paper/paperboard	5.71
Electrical equipment nes	3.70	UN Special Code	5.04
Electric current	3.08	Motor veh parts/access	3.96
Furniture/stuff furnishg	2.73	Medicaments include vet	3.83
Aluminium	2.73	Passenger cars etc	3.66
Heavy petrol/bitum oils	2.60	Flat rolled alloy steel	2.14
Motor veh parts/access	2.51	Internal combust engines	2.04
Paper/paperboard	2.08	Iron ore/concentrates	1.89

Zdroj: UN COMTRADE Database, 2013; vlastné výpočty.

7. IMPLEMENTÁCIA POLITIKY SÚDRŽNOSTI V SR – NÁSTROJ ŠTRUKTÚRNYCH ZMIEN?

Úvod

Integrácia Slovenska do Európskej únie (EÚ) priniesla okrem prístupu Slovenska na jednotný trh aj možnosť čerpať finančné prostriedky z nástrojov a fondov politiky súdržnosti. Politika súdržnosti EÚ predstavuje jednu z najstarších politík realizovaných postupne od založenia Európskeho hospodárskeho spoločenstva. Ciele, nástroje a finančné krytie politiky sa od jej vzniku výrazne menili a reagovali na sociálno-ekonomické zmeny, záujmy a potreby členských štátov ako aj EÚ ako celku. Primárnym cieľom politiky súdržnosti bolo prispievať cielenými intervenciami k zmierňovaniu existujúcich regionálnych rozdielov v členských štátoch a zabezpečiť tak rovnomerný rozvoj EÚ. V ostatnom období 2007 -2013 vplyvom prijatia Lisabonskej stratégie ako aj Stratégie Európa 2020 sa ciele politiky súdržnosti prestali obmedzovať na riešenie regionálnych rozdielov, ale zamerali sa širší súbor cieľov naviazaný na ciele týchto stratégií.

V príspevku budeme analyzovať dosiahnutý pokrok vo fyzickej ako aj finančnej implementácii jednotlivých operačných programov, napĺňaniu jednotlivých merateľných ukazovateľov. Kvalita poskytovaných údajov ako aj zložitosť izolovania autonómnych vývojových tendencií v hospodárstve spolu s pretrvávajúcim vplyvom ekonomickej a finančnej krízy však do veľkej miery sťažujú identifikovanie konkrétneho príspevku politiky súdržnosti k prebiehajúcim štruktúrnym zmenám v niektorých oblastiach národného hospodárstva. V závere príspevku budú identifikované hlavné príčiny aktuálneho stavu a pokroku v implementácii programov politiky súdržnosti spolu s návrhmi na ich možné zlepšenie v súčasnom ako aj nasledujúcom programovom období.

Teoretické názory na efektívnosť politiky súdržnosti

Diskusie ohľadom účinnosti a schopnosti aktuálnej ako aj v minulosti realizovanej politiky súdržnosti EÚ prispievať ku konvergenčnému

procesu na úrovni členských štátov a (alebo) regiónov sú predmetom výskumu viacerých domácich ako aj zahraničných autorov s často protichodnými závermi.

Možnosti merania resp. odhadu efektov politiky súdržnosti na základe mikro a makro prístupov analyzuje Bradley (2006). Konštatuje, že makromodely sú potenciálne schopné kvantifikovať dopady politiky súdržnosti na pozadí domácich ako aj externých šokov súčasne ovplyvňujúcich ekonomiku. Uvádza viaceré spôsoby odhadovania efektov politiky súdržnosti prostredníctvom I-O modelov, makroekonomických modelov, CGE modelov a dynamických rastových modelov. Práve po potreby krajín s nedostatočne konzistentnými časovými radmi a nedostupnosťou niektorých hlavných ukazovateľov vyvinutý a upravený model HERMIN predstavuje aj v podmienkach SR jeden z analytických nástrojov vhodný na odhad efektov politiky súdržnosti. Aplikácii tohto modelu v podmienkach Slovenska sa venovali Kvetan, Mlýnek, Radvanský (2006). Potenciálne makroekonomické dopady vyplývajúce z oneskoreného čerpania v aktuálnom programovom období analyzovali Radvanský, Frank (2010). Konštatujú, že oneskorená finančná implementácia sa prejaví v nižších multiplikačných efektoch v ekonomike v porovnaní s rovnomerným čerpaním.

Príspevok k zmiernovaniu disparít na úrovniach jadro - periféria analyzuje Leonardi (2006). Vplyv politiky súdržnosti analyzoval od roku 1989. Konštatuje, že politika uplatňovaná od tohto obdobia priniesla pozitívne impulzy na zmiernovanie disparít, čo ilustruje na dynamickejšom raste periférnych oblastí v porovnaní s jadrovými (core) oblasťami. Ďalej poukazuje, že existencia politiky súdržnosti je jedným z faktorov, ktoré vytvárajú spolu s možnosťou prístupu na jednotný trh významný prvok podporujúci integráciu menej rozvinutých krajín do EÚ.

Pozitívny efekt politiky súdržnosti potvrdzuje Cappellen (2003). Argumentuje pozitívnym vplyvom reformy politiky súdržnosti v roku 1988 realizovanej deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Potvrdzuje predpoklad o vyššej účinnosti tejto politiky predovšetkým už v rozvinutých regiónoch v súčinnosti s existenciou sprievodných politík a opatrení.

Na druhej strane Boldrin a Canova (2001) dochádzajú k záverom, že disparity sa dramaticky neprehlbujú ale ani nevyrovnávajú. Podľa autorov je zložité nájsť jasný dôkaz o efektoch politiky súdržnosti v rámci autonómne pôsobiacich ekonomických a sociálnych faktorov, ktoré taktiež prispievajú k zmiernovaniu disparít. Konštatujú, že regionálne a štrukturálne politiky slúžia predovšetkým ako redistributívny nástroj založený na politickej rovnováhe na ktorej je postavená EÚ a majú len mierny vplyv na ekonomický rast.

Ederveen et al (2006) na základe analýzy panelových dát trinástich krajín EÚ konštatujú, že účinnosť štrukturálnych fondov je v priemere neúčinná. Účinnosť tejto pomoci sa prejavuje len v krajinách so stabilným inštitucionálnym prostredím (nízka korupcia, otvorenosť, inštitucionálna kvalita).

Z pohľadu Slovenska predstavovala a predstavuje pomoc v rámci politiky súdržnosti výrazný objem finančných zdrojov, ktorý by za predpokladu jeho efektívnej alokácie mohol prispieť k riešeniu štrukturálnych problémov v Slovenskej ekonomike a napomôcť takým zmenám, ktoré sú potrebné na prekonanie stredného prahu rozvoja a prechodu do vyššieho štádia ekonomického rozvoja.

V aktuálnom programovom období 2007 – 2013 má Slovensko k dispozícii k dispozícii približne 11,7 mld EUR alokovaných v jedenástich operačných programoch. Základným a strategickým dokumentom na základe, ktorého sa implementuje politika súdržnosti je schválený Národný strategický referenčný rámec (NSRR). NSRR definuje tri strategické priority: Infraštruktúra a regionálna dostupnosť, Poznatková ekonomika a Ľudské zdroje. Politika súdržnosti sa realizuje na základe vopred definovaných inovačných a rastových pólov v jednotlivých regiónoch. Okrem špecifických cieľov sa pomoc zameriava aj na prierezové, horizontálne priority: Marginalizované rómske komunity, Rovnosť príležitostí, Trvalo udržateľný rozvoj a Informačná spoločnosť.

Strategickým cieľom formulovaným v NSRR je „Výrazne zvýšiť do roku 2013 konkurencieschopnosť a výkonnosť regiónov a slovenskej ekonomiky a zamestnanosť pri rešpektovaní trvalo udržateľného rozvoja“.

Tento široko definovaný cieľ je podrobnejšie napĺňaný v cieľoch jednotlivých operačných programov. Vzhľadom na pomaly končiace aktuálne programové obdobie je nevyhnutné podrobnejšie analyzovať výsledky jednotlivých operačných programov, ich príspevok k strategickému cieľu NSRR a príspevok jednotlivých intervencií k možným štruktúrnym zmenám v slovenskej ekonomike.

Implementácia operačných programov v súčasnom programovom období 2007 – 2013

Slovenská republika sa členstvom v EÚ dostala do pozície čistého príjemcu z rozpočtu EÚ (graf č. 1). Pokým začiatkom aktuálneho programového obdobia dosiahla čistá pozícia SR hodnotu 0,52 % hrubého národného dôchodku (HND) v roku 2012 dosiahla úroveň 2,28 % HND. Rozdiel medzi platbami do úniijného rozpočtu a platbami z neho prijatými dosiahol 1,59 mld eur, pričom objem zdrojov určených na financovanie programov politiky súdržnosti (štrukturálne fondy a Kohézny fond) dosiahol 1,57 miliardy eur (tabuľka č. 1). Výška čistej pozície tvorila približne 13,5 % podiel na celkových príjmoch štátneho rozpočtu, ktorého príjmy dosiahli ku koncu roka 2012 výšku 11,83 ml. eur.

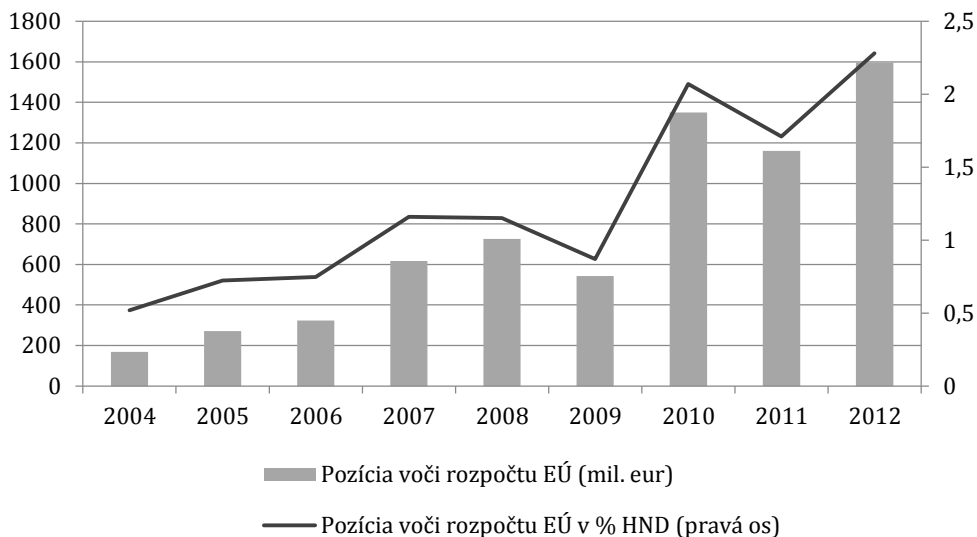
T a b u ľ k a 1

Výdavky rozpočtu EÚ v SR v rokoch 2007 – 2012 (v mil. eur)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1. Udržateľný rast	669	852,8	633,5	1208	1096,8	1646
1.1 Konkurencieschopnosť pre rast a zamestnanosť	33,7	43,3	48,7	11,8	40,9	70,4
1.2 Súdržnosť pre rast a zamestnanosť	635,2	809,5	548,8	1096,1	1056	1575,7
1.2.1 Štrukturálne fondy	451,9	510,1	385,9	633,7	917,6	1212,9
1.2.2 Kohézny fond	183,3	299,4	198,8	462,4	138,2	362,7
2. Ochrana a riadenie prírodných zdrojov	380,5	357	513	676,5	647,9	618
3. Občianstvo, sloboda, bezpečnosť a spravodlivosť	13,7	11,1	8,5	8,7	29,2	12,6
4. EÚ ako globálny partner	9,9	11,5	26,6	0,3	0,5	0,5
5. Administratíva	9,6	9,4	10,8	11,5	10,7	8,6
6. Kompenzácie	0	0	0	0	0	0
Spolu	1082,7	1241,8	1192,4	1905	1785,1	2286,8

Zdroj: Európska komisia (2013).

Graf 1
Pozícia SR voči rozpočtu EÚ v rokoch 2004 - 2012

Zdroj: Vlastné výpočty podľa Európska komisia (2013).

Skúsenosti s implementáciou politiky súdržnosti boli na začiatku aktuálneho programového obdobia výrazne limitované a obmedzili sa len na skúsenosti so skráteného programového obdobia 2004 – 2006. Taktiež nedostatok skúseností s prípravou programových dokumentov na dlhé časové obdobie siedmich resp. deviatich rokov, predstavovalo pre tvorcov politík v SR zásadnú výzvu. Proces prípravy NSRR a jednotlivých operačných programov bol od začiatku poznačený rezortným prístupom a záujmom jednotlivých ministerstiev byť riadiacim orgánom pre operačný program. Tento tradične uplatňovaný rezortný prístup spôsobil, že v rámci NSRR bolo schválených jedenásť operačných programov. Napriek definovaniu štyroch horizontálnych priorít, ktoré mali tento prístup čiastočne eliminovať a pôsobiť na celkovú implementáciu pozitívne, aktuálny vývoj potvrdzuje, že sa rezortný prístup neosvedčil a pôsobí často ako bariéra pri efektívnej implementácii operačných programov. V dôsledku tejto fragmentácie vznikol značný počet riadiacich orgánov, ako aj sprostredkovateľských orgánov pod riadiacim orgánom, s ktorými prirodzene vznikla aj rozsiahla administratívna agenda zastrešujúca celý

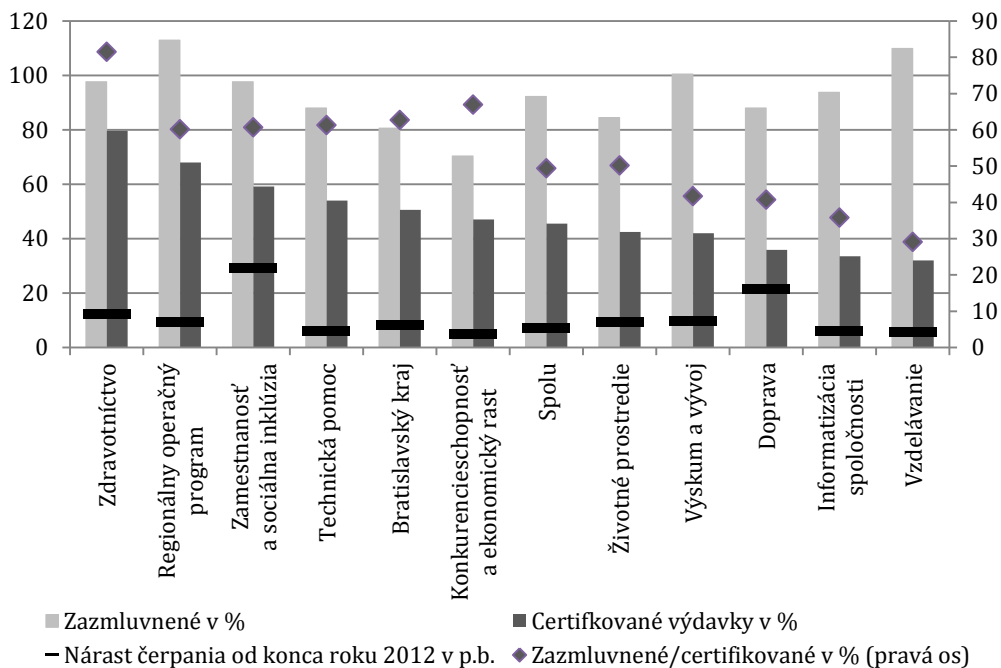
proces programovania, implementácie, monitorovania a hodnotenia jednotlivých operačných programov.

Aktuálny stav implementácie operačných programov na Slovensku ilustruje graf č. 2. Ku koncu októbra 2013 dosiahli certifikované výdavky 49,3 % na celkovej alokácii na roky 2007 – 2013. Pomer zazmluvnených finančných zdrojov dosiahol 92,3 %. Vzhľadom na blížiaci sa koniec programového obdobia a nutnosťou vyčerpať takmer polovicu alokácie súčasného programového obdobia do konca roku 2015 je dôležité identifikovať pomer aktuálne vyčerpaných zdrojov v pomere ku zazmluvneným zdrojom. Tento pomer indikuje do akej miery je daný operačný program úspešný pri finančnej implementácii. Z hľadiska jednotlivých operačných programov je tento pomer najvyšší pri operačnom OP Zdravotníctvo na úrovni 81,5 %. Nasledujú operačné programy Konkurencieschopnosť a hospodársky rast (OP KaHR) s pomerom 66,9 %, OP Bratislavský kraj s 62,5 % Doprava s 61,3 % a OP Technická pomoc s 61,3 %. Všetky tieto operačné programy s výnimkou OP KaHR dosiahli aj úroveň certifikovaných výdavkov prekračujúcich 50 % celkového záväzku na roky 2007 – 2013.

Naopak nedostatočná úroveň čerpania sa prejavuje najmä v OP Informatizácia spoločnosti, kde napriek pomerne vysokému zazmluvneniu a realokácii finančných zdrojov do iných operačných programov pretrváva veľmi nízka pomer certifikovaných výdavkov k zazmluvneným a to vo výške len 29 %. Certifikované výdavky dosiahli 31,9 % z celkovej alokácie. Podobne nedostatočnú úroveň čerpania dosahuje OP Vzdelávanie.

Operačný program Veda a výskum (OP VaV), ktorého implementácia predstavuje jeden z hlavných faktorov financovania vedecko-výskumných aktivít na Slovensku je napriek vysokému zazmluvneniu na úrovni čerpania 42 %. Práve projekty podporované z tohto OP spolu s OP KaHR predstavujú kľúčové oblasti, ktorých podpora by mala napomôcť k postupnému prechodu do vyššieho štádia rozvoja ekonomiky a štruktúrnym zmenám v slovenskej ekonomike.

Graf 2
Stav implementácie operačných programov k 31. 10. 2013

Zdroj: Vlastné výpočty podľa www.nsrr.sk.

Jedným z hlavných cieľov politiky súdržnosti je aj vyrovnávanie existujúcich regionálnych rozdielov. Regionálne disparity sa v podmienkach Slovenska prejavujú v západno – východnom a severo – južnom smere.

Medzi hlavné príčiny regionálnych rozdielov na Slovensku patria predovšetkým:

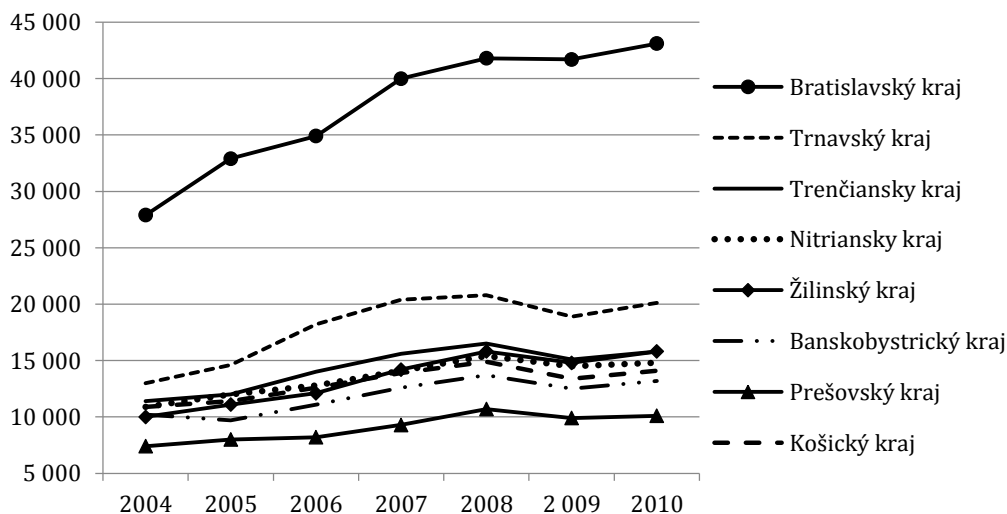
- Nedostatočne rozvinutá dopravná infraštruktúra, predovšetkým chýbajúce dopravné prepojenie západnej a východnej časti Slovenska, ako aj nízka kvalita ciest prvej a druhej triedy spájajúca jednotlivé regióny.
- Existencia množstva faktorov špecifických pre jednotlivé regióny, vzhľadom na ich regionálnu dostupnosť, transformačný a post-transformačný vývoj,
- Inštitucionálna kvalita regionálnych a miestnych samospráv, rozdrobenosť sídelnej štruktúry.
- Absencia dlhodobej koherentnej regionálnej politiky na všetkých úrovniach verejnej správy, ktorá je primárne financovaná len z prostriedkov politiky súdržnosti.

- Existencia bariér vo vzťahu k inter-regionálnej, ako aj intra-regionálnej mobilita pracovnej sily,
- Nedostatočne rozvinutý trh s nehnuteľnosťami (predovšetkým s nájomnými bytmi), ktorý výrazne sťažuje mobilitu pracovnej sily,
- Environmentálne záťaže z obdobia industrializácie a fungovania ťažkého priemyslu, a existujúci environmentálny dlh v oblasti kanalizácií, vodovodných prípojok.
- Nízka hospodárska úroveň v prihraničných regiónoch, predovšetkým na východe a juhu Slovenska. Tieto regióny susedia s taktiež nízko rozvinutými regiónmi v susediacich krajinách.
- Kvalita ľudského kapitálu, vysoká štrukturálna ako aj dlhodobá miera nezamestnanosti a reštrukturalizácia tradičných odvetví a iné.

Graf č. 3 ilustruje vývoj regionálneho hrubého domáceho produktu v parite kúpnej sily v rokoch 2004 – 2010. Z grafu je zrejmé dominantné postavenie Bratislavského kraja, ktorý vzhľadom na prítomnosť Bratislavy ako hlavného mesta Slovenska s jeho metropolitným charakterom vysoko prevyšuje výkonnosť ostatných regiónov SR. S veľkým odstupom nasleduje Trnavský a Žilinský kraj.

G r a f 3

Vývoj regionálneho HDP v parite kúpnej sily v rokoch 2004 - 2010

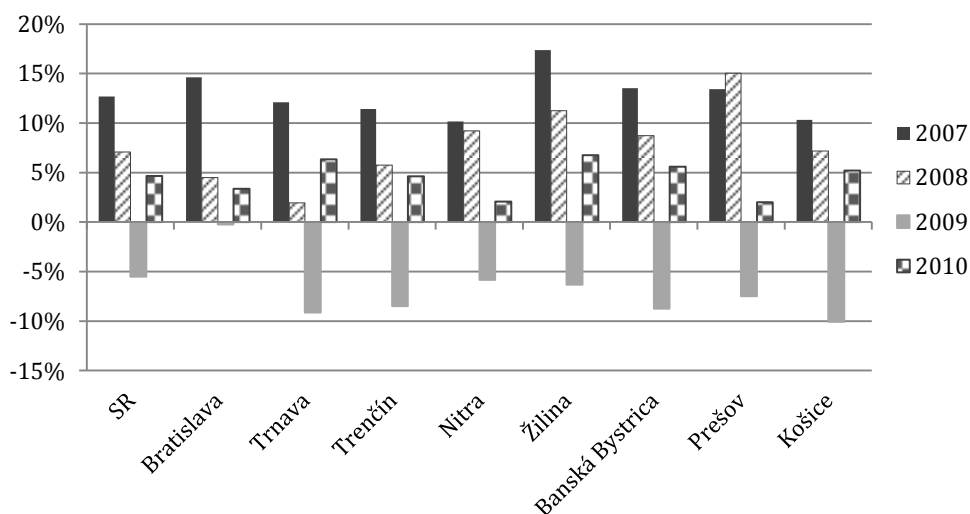
Zdroj: Eurostat.

Vývoj medziročného rastu regionálneho HDP ilustruje graf 4. V roku 2007 bol zaznamenaný významný medziročný rast regionálneho HDP prakticky vo všetkých krajoch.

Postupne však dochádzalo k spomaľovaniu tempa rastu s výnimkou Prešovského kraja a v roku 2009 sa naplno prejavili dopady finančnej a hospodárskej krízy. S výnimkou Bratislavského kraja, zaznamenali všetky regióny výrazný pokles tvorby regionálneho HDP, najvyšší prepád bol zaznamenaný v Košickom, Trnavskom a Banskobystrickom kraji.

Graf 4

Medziročné tempá rastu regionálneho HDP v parite kúpnej sily v rokoch 2007 - 2010

Zdroj: Eurostat; vlastné výpočty.

Dôsledkom tohto vývoja bolo spomalenie konvergenčného procesu jednotlivých regiónov (tabuľka č. 2). V roku 2009 došlo práve v dôsledku poklesu regionálneho HDP per capita v PKS k zvráteniu pozitívneho trendu pomalého a postupného znižovania regionálnych rozdielov meraných týmto ukazovateľom. Významný nárast bol zaznamenaný predovšetkým v disparite 1, keď pomerne mierny medziročný pokles HDP v Bratislavskom kraji v roku 2009 sprevádzaný významným poklesom v HDP v ostatných regiónoch prehýbil regionálne disparity. Bratislavský kraj tak dosahuje 4,27 krát vyššiu tvorbu HDP per capita v PKS oproti

Prešovskému kraju a 2,41 krát vyšší tvorbu HDP v porovnaní s celonárodným priemerom. Druhý najvýkonnejší región – Trnavský kraj dosahuje približne dvojnásobok najmenej výkonného regiónu Slovenska – Prešovského kraja, pričom tento dosahuje len 56% národnej úrovne HDP per capita v PKS: Vzhľadom na oneskorenie publikovania údajov regionálnej štatistiky je predčasné robiť závery o ďalšom vývoji regionálnych disparít. Postupné oživenie slovenskej ekonomiky v roku 2010 sa pravdepodobne prejavilo len v regiónoch s vyššou tvorbou HDP vzhľadom na ich odvetvovú štruktúru.

T a b u l k a 2

Vývoj ukazovateľov regionálnych disparít v rokoch 2002 - 2010

	2004	2005	2006	2007	2008	2 009	2010
Disparita 1	3,77	4,11	4,26	4,30	3,91	4,21	4,27
Disparita 2	1,76	1,83	2,22	2,19	1,94	1,91	1,99
Disparita 3	0,60	0,59	0,55	0,55	0,59	0,58	0,56
Disparita 4	2,27	2,44	2,33	2,37	2,31	2,44	2,41

Poznámka: Disparita 1 – Podiel kraja s najvyšším HDP per capita v PKS (Bratislavský kraj) na HDP kraja s najnižším HDP per capita v PKS.

Disparity 2 – Podiel kraja s druhým najvyšším HDP per capita v PPS (Trnavský kraj) na HDP kraja s najnižším HDP per capita v PKS:

Disparity 3 – Podiel kraja s najnižším HDP per capita v PKS (Prešovský kraj) na HDP per capita SR.

Disparita 4 – Podiel kraja s najvyšším HDP per capita v PKS (Bratislavský kraj) na HDP pre capita SR.

Zdroj: Eurostat, vlastné výpočty

V rámci krajín Vyšehradskej štvorky (V4) môžeme pozorovať značne volatilný vývoj v oblasti regionálnych disparít. Rozptyl „D“ regionálneho HDP na úrovni NUTS II a NUTS III je definovaný ako súčet absolútnych rozdielov medzi regionálnym a celoštátnym HDP na obyvateľa, vážený podielom obyvateľov regiónu a vyjadrený v percentách celoštátneho HDP na obyvateľa.

$$D = 100 \frac{1}{Y} \sum_{i=1}^n |y_i - Y| (p_i/P)$$

Kde:

- y_i regionálny HDP na obyvateľa regiónu i
- Y celoštátny priemer HDP na obyvateľa
- p_i počet obyvateľov regiónu i
- P počet obyvateľov krajiny
- n počet regiónov v krajine.

Hodnota tohto ukazovateľa týkajúceho sa rozptylu sa rovná nule, ak sú hodnoty regionálneho HDP na obyvateľa vo všetkých regiónoch krajiny identické. Úroveň rozptylu sa zvyšuje, ak sa pri rovnakých ostatných podmienkach rozdiely v HDP na obyvateľa medzi regiónmi zväčšujú.

Rozptyl regionálneho HDP (tabuľka 3 a tabuľka 4) umiestňujú Slovensko na druhé miesto s najvyšším rozptylom regionálneho HDP na úrovni NUTS II a NUTS III za Maďarsko, ktoré vykazuje najvyššie hodnoty rozptylu z krajín V4. V prípade Slovenska môžeme pozorovať rast rozptylu predovšetkým od roku 2009 a jeho mierny pokles o 0,1 bodu v roku 2010.

T a b u ľ k a 3

Rozptyl regionálneho HDP na úrovni NUTS II vo vybraných krajinách

	2006	2007	2008	2009	2010
ČR	25,5	26,5	27,3	26,8	27,6
Maďarsko	36,7	37,4	37,5	39,4	38,1
Poľsko	19,7	19,9	19,7	20,7	21,5
Slovensko	29,9	30,8	29,6	33,0	32,5

Zdroj: Eurostat.

T a b u ľ k a 4

Rozptyl regionálneho HDP na úrovni NUTS III vo vybraných krajinách

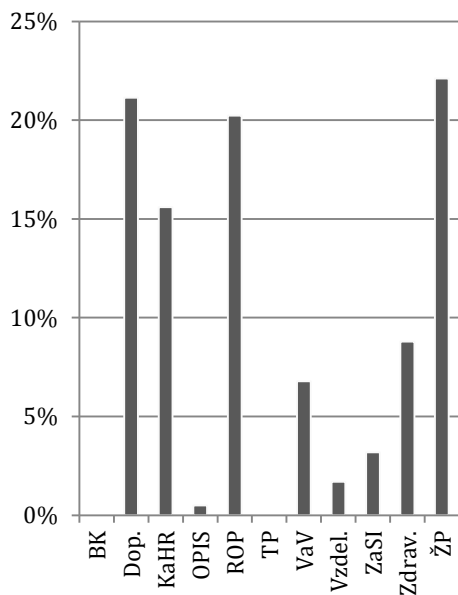
	2006	2007	2008	2009	2010
Czech Republic	25,5	26,5	27,3	26,8	27,6
Hungary	41,3	40,7	42,0	43,7	43,1
Poland	34,2	34,4	33,5	34,1	34,7
Slovakia	34,4	34,9	32,6	35,2	35,1

Zdroj: Eurostat.

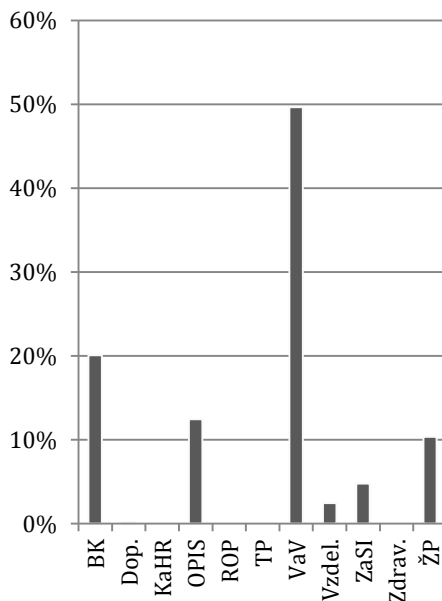
Pri pohľade na trend vývoja regionálnych disparít je vhodné pozrieť sa na implementáciu operačných programov politiky súdržnosti na regionálnej úrovni NUTS III. Vychádzame pri tom z údajov o čerpaní publikovaných k 30. Septembru 2013 očistených o výdavky na technickú pomoc. Grafy 5 až 12 znázorňujú pomer výdavkoch jednotlivých operačných programov na celkovej finančnej implementácii v konkrétnom kraji. Môžeme tak identifikovať hlavné oblasti, ktoré boli v rámci aktuálneho programového obdobia v konkrétnych regiónoch financované a čiastočne identifikovať hlavné rozvojové priority krajov.

V prípade Banskobystrického kraja môžeme pozorovať pomerne rovnomerné rozdelenie finančných zdrojov z OP Doprava, OP ŽP a ROP na úrovni približne 20 % a OP KaHR s 15% podielom na celkovej finančnej implementácii. V prípade KaHR je podiel investícií do cestovného ruchu a inovácii rovnaký a dosiahol v oboch prípadoch 6% podiel. Podiel zostávajúcich OP jasne naznačuje, že Banskobystrický kraj sústreďuje svoje rozvojové priority predovšetkým do budovania základnej dopravnej, verejnej a environmentálnej infraštruktúry, rozvoja cestovného ruchu, zdravotníckych zariadení. Podiel výdavkov v rámci OP VaV dosiahol približne 7 % a bol primárne zameraný na budovanie infraštruktúry existujúcich vysokých škôl. Podpora sietí excelentných pracovísk a prenos poznatkov z vedy a výskumu predstavoval 1,5 % z celkovej finančnej implementácie.

Graf 5
Banskobystrický kraj

Graf 6
Bratislavský kraj

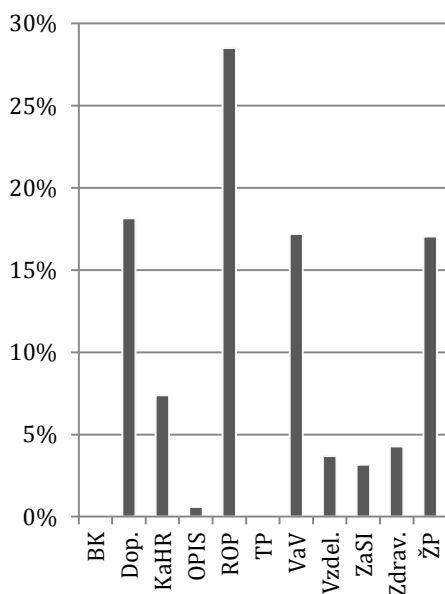

Zdroj: Vlastné výpočty podľa www.nsr.sk.

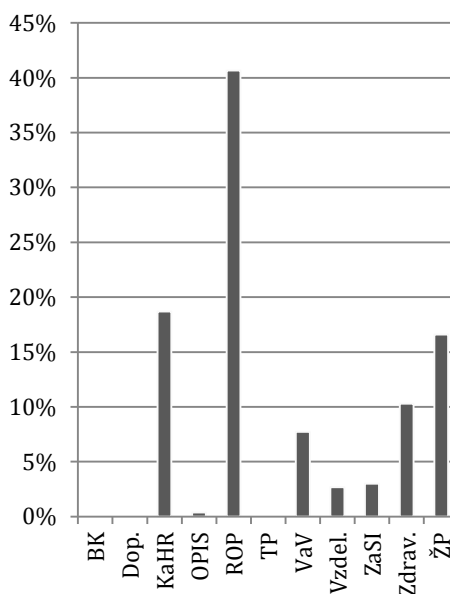
Bratislavský kraj je vzhľadom na svoje ekonomickú výkonnosť oprávneným na čerpanie prostriedkov len z cieľa Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť avšak v prípade OP VaV je oprávnený čerpať

prostriedky v rámci dvoch prioritných osí. Vzhľadom na prítomnosť najvýznamnejších vzdelávacích a vedecko-výskumných inštitúcií je podiel 50 % celkových výdavkov smerovaných práve do tejto oblasti. Objem finančných zdrojov v OP Bratislavský kraj je pomerne malý a na celkovom objeme finančnej implementácie sa podieľa približne 20%. Vysoký podiel dosahuje aj v oblasti informatizácie spoločnosti nakoľko väčšina oprávnených prijímateľov pomoci z tohto OP je lokalizovaná práve v Bratislavskom kraji.

Graf 7
Košický kraj

Graf 8
Nitriansky kraj

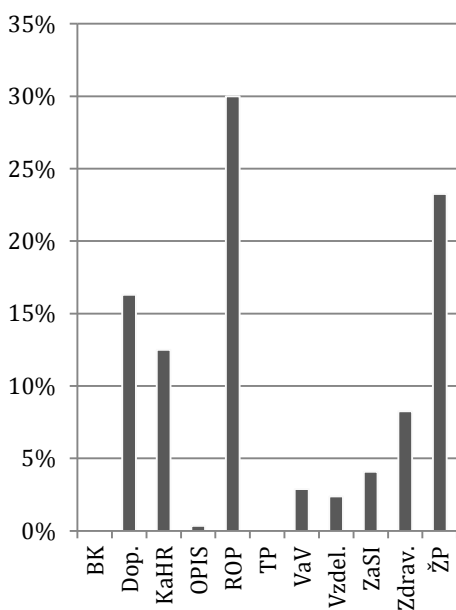
Zdroj: Vlastné výpočty podľa www.nsr.sk.

Rozvojové priority Košického kraja sa sústredili podobne ako v prípade Banskobystrického kraja na budovanie dopravnej, verejnej a environmentálnej infraštruktúry. Košický kraj však implementoval výrazne vyšší podiel výdavkov z OP VaV ako Banskobystrický kraj. V rámci OP KaHR bol výrazne vyšší podiel finančných zdrojov alokovaný do podpory inovácii, rastu konkurencieschopnosti (3,5 %), energetiky (3,5 %) ako cestovného ruchu (1,12 %) z celkových zdrojov v regióne.

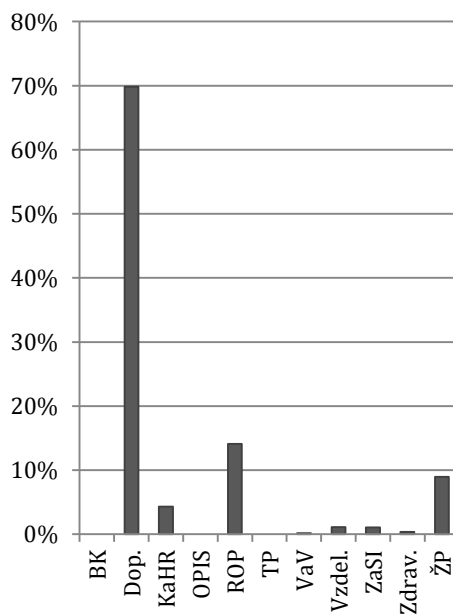
Nitriansky kraj absorboval najviac finančných zdrojov predovšetkým z ROP (40,7 %), OP KaHR a OP ŽP. V rámci ROP boli financované projekty infraštruktúry vzdelávania, sociálnych služieb a regenerácia sídiel a regionálnych komunikácií.

Vysoký podiel investícií do základnej infraštruktúry bol zaznamenaný aj v Prešovskom kraji. Vysoký podiel objemu finančných zdrojov bol čerpaný z ROP, OP ŽP, OP Doprava, OP KaHR a OP Zdravotníctvo. Financovanie z OP VaV dosiahlo nízku úroveň. V rámci podpory prostredníctvom OP KaHR bolo na podporu inovačných aktivít absorbovaných 6,2 %, na energetiku 2,5% a podporu cestovného ruchu 3,7 % z celkových finančných prostriedkov.

Graf 9
Prešovský kraj

Graf 10
Trenčiansky kraj

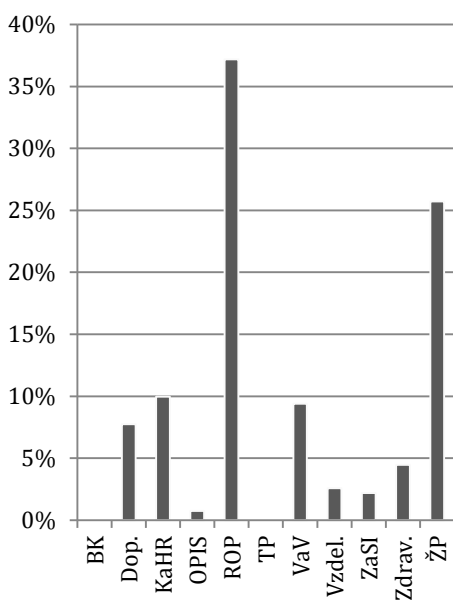
Zdroj: Vlastné výpočty podľa www.nsrr.sk.

V prípade Trenčianskeho kraja môžeme pozorovať rozhodujúci podiel investovaných finančných zdrojov do dopravnej infraštruktúry nasledovanou investíciami do verejnej infraštruktúry prostredníctvom

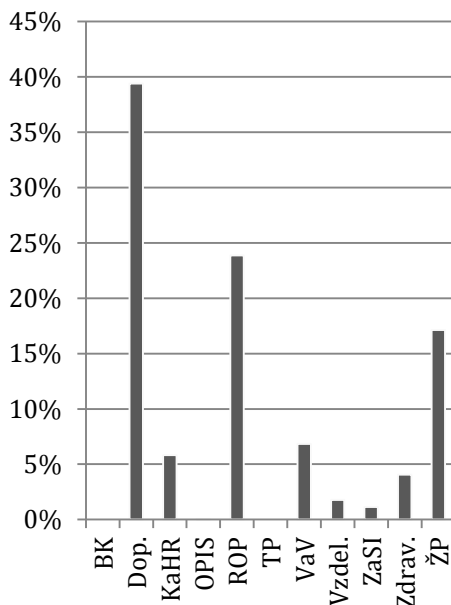
ROP. Vzhľadom na veľký objem zdrojov použitých z OP Doprava, ktorý financuje predovšetkým rozsiahle infraštruktúrne projekty relatívny podiel ostatných OP sa javí ako nízky. Napriek tomu investície do inovácií, transferov a inovatívnych aktivít podnikov dosiahli približne 20 mil. eur, do energetiky 11 mil. eur a cestovného ruchu 7,7 mil. eur.

V Trnavskom kraji predstavovali investície do infraštruktúry približne 70 % celkových vyčerpaných zdrojov v OP Doprava, ROP a OP ŽP. Podpora inovácií, technologických transferov dosiahla 7,21 % podiel, energetika 2,2 % a cestovný ruch 0,13 % z celkového objemu finančných zdrojov.

Graf 11
Trnavský kraj

Graf 12
Žilinský kraj

Zdroj: Vlastné výpočty podľa www.nsrr.sk

Investície do dopravnej, environmentálnej a verejnej infraštruktúry dosiahli v Žilinskom kraji v porovnaní s Trnavským krajom ešte vyšší podiel. Celkový podiel dosiahol hodnotu 80,4 %, predovšetkým v dôsledku implementácie OP Doprava, ktorý predstavoval približne polovicu všetkých investícií do infraštruktúry.

T a b u l' k a 5

Finančná implementácia operačných programov na úrovni NUTS III bez technickej asistencie k 30.9.2013 (v mil. eur)

OP/Kraj	BB	BA	KE	NR	PO	TN	TT	ZA	Spolu
Bratislavský kraj	0,0	52,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	52,8
Doprava	138,0	0,5	96,8	0,0	119,5	639,3	24,3	330,9	1349,4
OPIS	3,3	32,7	3,2	1,4	2,5	0,0	2,3	0,0	45,4
KaHR	101,8	0,0	39,4	71,2	91,6	39,5	31,4	49,0	423,9
ROP	132,1	0,0	152,1	154,9	219,8	129,3	117,0	200,4	1105,6
Technická pomoc	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Výskum a vývoj	44,3	130,4	91,8	29,4	21,2	1,8	29,6	57,3	405,7
Vzdelávanie	11,0	6,4	19,7	10,2	17,4	10,3	8,1	14,9	98,1
ZaSI	20,8	12,5	16,8	11,4	29,9	9,7	6,9	9,6	117,7
Zdravotníctvo	57,4	0,0	22,8	39,2	60,5	3,6	14,1	34,0	231,7
ŽP	144,3	27,2	90,9	63,2	170,3	81,8	81,0	143,9	802,7
Spolu	652,9	262,6	533,4	381,1	732,7	915,5	314,8	839,9	4632,9

Zdroj: Vlastné výpočty podľa www.nsr.sk

Pre potreby našej ďalšej analýzy a vzhľadom na dostupnosť údajov z monitorovacieho systému štrukturálnych fondov v oblasti merateľných indikátorov budeme vychádzať z implementácie dosiahnutej ku koncu roku 2012. Zdrojom informácií o dosiahnutom pokroku sú výročné správy o vykonávaní jednotlivých operačných programov publikované zodpovednými riadiacimi orgánmi v roku 2013 zahŕňajúce obdobie od roku 2007 - 2012.

Zameriame sa na analýzu výdavkov rozdelených podľa jednotlivých tematických oblastí, ktoré zahŕňajú vybrané operačné programy, prípadne len vybrané prioritné osi operačných programov spadajúce do týchto oblastí podpory a dosiahnuté hodnoty reportovaných merateľných ukazovateľov konečnými prijímateľmi pomoci.

Jednotlivé prioritné témy sú agregované do šiestich základných oblastí podpory a pre potreby našej analýzy sa budeme venovať oblasti podnikateľského prostredia a dopravy¹.

1. Podnikateľské prostredie
2. Ľudské zdroje
3. Doprava
4. Životné prostredie a energia
5. Územný rozvoj
6. Technická pomoc.

¹ Podrobnejšie členenie jednotlivých oblastí podpory je uvedené v prílohe č. 1.

Podnikateľské prostredie

Podpora podnikateľského prostredia je na základe členenia na prioritné témy realizovaná cez OP KaHR, OP VaV a OP IS a OP Bratislavský kraj.

OP Konkurencieschopnosť a ekonomický rast

OP KaHR je implementovaný v rámci troch prioritných osí, z ktorých všetky majú významný potenciál zmierňovať existujúce disparity, prípadne vytvoriť pozitívne ovplyvniť štruktúrne zmeny v slovenskej ekonomike. Podpora v rámci tohto operačného programu je realizovaná prostredníctvom prioritnej osi 1 - Inovácie a rast konkurencieschopnosti zavádzaním inovatívnych technológií do výroby, rozširovanie výrobných kapacít a podporou podnikov v rôznych odvetviach národného hospodárstva (fotovoltaika, hydraulika, výroba ložísk, materiálové inžinierstvo a iné.). Ku koncu roka 2012 bolo ukončených 345 projektov a 456 projektov bolo zazmluvnených. Ukončené projekty vytvorili 1517 nových pracovných miest (930 mužov a 587 žien) a podporené podniky vykázali nárast pridanej hodnoty o 173,1 % a nárast tržieb o 237,2 %. Objem súkromných investícií do realizovaných projektov dosiahol 188,4 mil. eur. Z daného počtu projektov bolo 37 projektov zameraných priamo na podporu výskumu, vývoja a inovácii. Z celkového počtu podporených projektov v rámci tejto prioritnej osi je približne 97 % projektov zameraných na podporu obchodu, podnikania a transferu nových technológií.

Na základe výsledkov môžeme konštatovať, že implementácia prioritnej osi prispieva predovšetkým k rozvoju existujúcich podnikov prostredníctvom podpory obchodu, a transferu technológii. Počet podnikov primárne orientovaných na vedu, výskum a inovácie, ktoré predstavujú dôležitý predpoklad k prechodu do vyššieho štádia rozvoja ekonomiky je pomerne malý.

OP Veda a výskum

Na čerpanie nenávratných finančných príspevkov v operačný program Veda a Výskum (OP VaV) sú z regionálneho hľadiska oprávnené

všetky NUTS II resp. NUTS III regióny. Zahrnutie Bratislavského kraja do cieľa Konvergencia v tomto operačnom programe je determinované hlavne vysokou koncentráciou vedecko - výskumných a vzdelávacích inštitúcií lokalizovaných práve v tomto kraji. Vyňatie tohto regiónu z cieľa 1 by tak výrazným spôsobom znížilo potenciálne budúce efekty v tejto oblasti. Operačný program je realizovaný v rámci siedmich prioritných osí. Doposiaľ uskutočnené výzvy boli zamerané na podporu týchto oblastí:

- Podpora sietí excelentných pracovísk výskumu a vývoja ako pilierov rozvoja regiónu a podpora nadregionálnej spolupráce.
- Prenos poznatkov a technológií získaných výskumom a vývojom do praxe.
- Obnova a budovanie technickej infraštruktúry výskumu a vývoja v Bratislavskom kraji.
- Podpora sietí excelentných pracovísk výskumu a vývoja ako pilierov rozvoja regiónu v Bratislavskom kraji.
- Prenos poznatkov a technológií získaných výskumom a vývojom do praxe v Bratislavskom kraji.
- Budovanie infraštruktúry vysokých škôl a modernizácia ich vnútorného vybavenia za účelom zlepšenia podmienok vzdelávacieho procesu.

Hlavnými prijímateľmi pomoci v regiónoch sú predovšetkým univerzity, vysoké školy, ústavy Slovenskej akadémie vied, Centrum vedecko-technických informácií ako aj neziskové výskumné inštitúcie. Okrem dopytovo orientovaných projektov sú realizované aj tzv. národné projekty:

- NISPEZ I a II projekt (Národný informačný systém podpory vedy a výskumu). Hlavným cieľom projektu je poskytnúť prístup k elektronickým informačným zdrojom (ProQuest, Central, Knovel, ScienceDirect, Scopus, Web of Science a iné).
- Národná infraštruktúra pre podporu transferu technológií na Slovensku – NITT SK.
- Infraštruktúra pre výskum a vývoj – Dátové centrum pre výskum a vývoj.
- Slovenská infraštruktúra pre vysokovýkonné počítanie - superpočítač AUREL.

Ku koncu roka 2012 boli vytvorené 3 pracovné miesta, vyvolané investície vo výške 7.1 mil. eur, realizovaných 242 projektov spolupráce medzi vedecko-výskumnými inštitúciami a podnikateľským sektorom.

V rámci operačného programu dochádza k zvyšovaniu kvality výskumných pracovísk prostredníctvom 67 projektov zameraných na budovanie centier excelentnosti zameraných najmä na aplikovaný výskum nákupom laboratórnych zariadení, vedeckých prístrojov, informačných a komunikačných technológií. Z hľadiska výskumnej oblasti ide predovšetkým o materiálový výskum, nanotechnológie, biomedicínu, biotechnológie a výskum ochrany životného prostredia.

Podpora prepájania akademickej a komerčnej sféry sa realizuje prostredníctvom štyridsiatich výskumno-vývojových centier a 117 projektmi podporujúcimi aplikovaný výskum, vývoj a transfer technológií v oblastiach energetiky, potravinárstva, biotechnológie a ochrany životného prostredia.

Okrem vyššie uvedených výsledkov bolo v rámci OP schválené vybudovanie siedmich vedeckých parkov (tabuľka 6).

T a b u ľ k a 6
Zoznam schválených vedeckých parkov

	Názov projektového návrhu	Inštitúcia
1.	Univerzitný vedecký park Žilinskej univerzity	Žilinská univerzita v Žiline
2.	Univerzitný vedecký park TECHNICOM pre inovačné aplikácie s podporou znalostných technológií	Technická univerzita v Košiciach
3.	Výskumné centrum progresívnych materiálov a technológií pre súčasné a budúce aplikácie „PROMATECH“	Slovenská akadémia vied
4.	Vybudovanie výskumného centra „AgroBio-Tech“	Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
5.	Univerzitný vedecký park „CAMPUS MTF STU“ - CAMBO	Slovenská technická univerzita v Bratislave
6.	Medicínsky univerzitný vedecký park v Košiciach (MediPark, Košice)	Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
7.	Výskumné centrum Žilinskej univerzity	Žilinská univerzita v Žiline

Zdroj: Výročná správa OP VaV (2013).

Vyššie uvedené vedecké parky predstavujú výskumné pracoviská, ktorých náplňou je realizovať špičkový aplikovaný výskum, transfer nadobudnutých poznatkov z výskumu do reálnej ekonomiky (cez licencie,

spin-off – podnikateľský subjekt založený za účelom komercializácie výsledkov vedy a výskumu, alebo inej formy). Z hľadiska inštitucionálneho a materiálneho zabezpečenia predstavuje vybudovanie vedeckých parkov predpoklad pre budúce rozvíjanie výskumno-vývojových aktív, ktoré môže zásadným spôsobom prispieť k štruktúrnym zmenám v ekonomike. Okrem vybudovania fyzickej infraštruktúry a zabezpečenia dlhodobej udržateľnosti parkov aj po skončení financovania zo štruktúrnych fondov, je však nevyhnutné vytvoriť vhodné podmienky pre prilákanie a výchovu vedeckých a výskumných kapacít prehlbovať medzinárodnú spoluprácu.

OP Doprava

Nedostatočne rozvinutá dopravná infraštruktúra predstavuje jeden z významných faktorov, ktorý negatívne vplýva na rozvoj zaostalejších regiónov. Odstránenie chýbajúceho prepojenia Západného a Východného Slovenska, a nevyhovujúcej dopravnej infraštruktúry a dopravných systémov v jednotlivých regiónoch zastrešuje Operačný program doprava. Na tento účel je na roky 2007 – 2013 alokovaných 3,2 mld. EUR z čoho 2,3 mld. EUR je financovaných prostredníctvom Kohézneho fondu a 877,4 mil. EUR prostredníctvom ERDF. V rámci OP Doprava sú primárne podporované veľké projekty (nad 50 mil. EUR) a tzv. ostatné projekty (do 50 mil. EUR).

Fyzickú a finančnú implementáciu je potrebné na regionálnej úrovni hodnotiť s prihliadnutým na viaceré faktory. Dosiahnutý pokrok je vo veľkej miere vyvolaný dlhodobými zámermi a kontinuitou vo výstavbe už začatých úsekov. Samotný charakter projektov a plánovaných úsekov má nadregionálny charakter. Možnosť ovplyvniť mieru finančnej ako aj fyzickej implementácie na regionálnej úrovni je vzhľadom na tieto skutočnosti obmedzená. Z pohľadu vyrovnávania regionálnych rozdielov je preferované alokovanie finančných zdrojov do regiónu Východného Slovenska. Operačný program počíta s vyčlenením 25 % disponibilnej alokácie práve na podporu tohto regiónu.

Samotná implementácia programu prebieha veľmi pomaly vzhľadom na vplyv politického cyklu, problémy s verejným obstarávaním ako aj problémami spojenými s výkupom pozemkov a komplikáciami spojenými s posudzovaním dopadov na životné prostredie (tzv. EIA – Environment Impact Assessment).

T a b u ľ k a 7

Prehľad regionálneho umiestnenia novovybudovaných ciest (na úrovni NUTS 2)

Kraj (NUTS 2)	Dĺžka vybudovaných ciest (km)			SPOLU	Nárast hustoty D a RC (km/tis.km ²)
	Diaľnice	RC	Cesty I. triedy		
Bratislavský kraj	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Západné Slovensko	9,60	0,00	7,20	16,80	0,64
Stredné Slovensko	7,53	18,05	0,00	25,58	1,57
Východné Slovensko	3,32	0,00	3,97	7,29	0,21
Spolu	20,45	18,05	11,17	49,67	0,79

Zdroj: MDVRR SR (2013).

T a b u ľ k a 8

Prehľad regionálneho umiestnenia novovybudovaných ciest (na úrovni NUTS 3)

Kraj (NUTS 3)	Dĺžka vybudovaných ciest (km)			SPOLU	Nárast hustoty D a RC (km/tis.km ²)
	Diaľnice	RC	Cesty I. triedy		
Bratislavský kraj	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Trnavský kraj	0,00	0,00	7,20	7,20	0,00
Trenčiansky kraj	9,60	0,00	0,00	9,60	2,13
Nitriansky kraj	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Žilinský kraj	7,53	0,00	0,00	7,53	1,11
Banskob.kraj	0,00	18,05	0,00	18,05	1,91
Prešovský kraj	3,32	0,00	3,97	7,29	0,37
Košický kraj	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Spolu	20,45	18,05	11,17	49,67	0,79

Zdroj: MDVRR SR (2013).

Tabuľky 7 a 8 potvrdzujú veľmi pomalé tempo budovania diaľnic, rýchlostných ciest a ciest prvej triedy. Od začiatku programovacieho obdobia bolo celkovo postavených len 20,45 km diaľnic, 18,05 rýchlostných ciest a 11,17 km ciest prvej triedy. Vzhľadom na dôležitosť kvalitného dopravného prepojenia predstavuje pomalé tempo zásadnú bariéru v inter-regionálnej a intra-regionálnej mobilite výrobných faktorov.

Môžeme konštatovať, že pri aktuálnej úrovni finančnej implementácie je veľmi zložitá identifikovať príspevok politiky súdržnosti k štruktúrnym zmenám. Ako je zrejme z analýzy výdavkov, väčšina finančných zdrojov bola investovaná predovšetkým do základnej a verejnej infraštruktúry. Investície tohto typu, s výnimkou investícií do cestnej infraštruktúry, nepredstavujú zásadný faktor, ktorý by výrazne ovplyvnil štruktúru slovenskej ekonomiky. Je však nutné zdôrazniť, že napriek tejto skutočnosti, tieto investície pomáhajú prekonávať slovenskej ekonomike existujúci modernizačný infraštruktúrny dlh. Pomerne malý pomer výdavkov do vedy, výskumu, inovácii v jednotlivých regiónoch, je na jednej strane determinovaný štruktúrou operačných programov (na základe prvotných alokácií v NSRR), čo do istej miery skresľuje ich podiel na celkových výdavkoch, na strane druhej však zložitost' procesov spojených s implementáciou operačných programov a absorpčná kapacita prijímateľov predstavuje limitujúci faktor pre možný vplyv na štruktúru ekonomiky. Taktiež efekty z investícií tohto typu sa obvykle prejavujú s dlhším časovým oneskorením.

Implementácia programov politiky súdržnosti predstavuje v realite obmedzených národných zdrojov a realizácie fiškálnej konsolidácie významný zdroj domácich investícií. Napriek tomu, že sme sa v príspevku nevenovali ich príspevku a vplyvu na zmenu makroekonomických ukazovateľov, vzhľadom na objem zdrojov predstavujú významný príspevok k rastu HDP a zamestnanosti.

V podmienkach SR sa ohľadne politiky súdržnosti často obmedzuje diskusia len na výšku vyčerpaných finančných zdrojov, prijímajú sa opatrenia s cieľom nestratiť alokované finančné zdroje. Avšak diskusia o dopadoch intervencií, ich (ne)efektívnej alokácie je akoby v úzadí.

Záverom môžeme konštatovať, že na implementáciu v súčasnom období negatívne pôsobili nasledujúce faktory:

- Vplyv politického cyklu a sním súvisiaca diskontinuita v implementácii operačných programov.

- Inštitucionálna nestabilita relevantných riadiacich orgánov – zmeny v kompetenciách riadiacich orgánov a presun kompetencií medzi jednotlivými orgánmi štátnej správy .
- Fluktuácia administratívnych kapacít na riadiacich orgánoch a sprostredkovateľských orgánoch pod riadiacimi orgánmi.
- Zdĺhavé procesy verejného obstarávania projektov, námietky neúspešných uchádzačov v procese verejného obstarávania súvisiace s pochybnosťou objektívneho výberu víťazného uchádzača.
- Príprava a schvaľovanie veľkých investičných projektov.
- Finančná a hospodárska kríza s diferencovanými dopadmi na jednotlivé operačné programy, rozpočty obcí, vyšších územných celkov a štátneho rozpočtu.
- Nadmerná administratívna záťaž konečných prijímateľov, nejednotný výklad metodických pokynov a nedostatok skúseností konečných prijímateľov s projektmi politiky súdržnosti.

Záver

Finančný rámec politiky súdržnosti na roky 2007 – 2013 dáva slovenskej ekonomike príležitosť na využitie týchto zdrojov cez pomerne širokú paletu operačných programov, ich prioritných osí a jednotlivých opatrení. Pokrok dosiahnutý ku koncu roku 2012 vo finančnej ako aj fyzickej implementácii je v jednotlivých operačných programoch ako aj regiónoch rôzny. Vo všeobecnosti však môžeme konštatovať, že realizácia národných projektov, je vzhľadom na charakter projektov úspešná prakticky vo všetkých relevantných operačných programoch. V oblasti dopytovo – orientovaných projektov je pokrok limitovaný zložitejším procesom sprevádzajúcim projekty od ich počiatocnej až po ich finálnu fázu. Taktiež úspešnosť jednotlivých regiónov vo využívaní zdrojov politiky súdržnosti je diferencovaná. Z tematického hľadiska sú najúspešnejšími oblasťami podpory investície do dopravnej, vzdelávacej a vedeckovýskumnej infraštruktúry spolu s podporou podnikov v oblasti inovácií,

rozširovania výrobných kapacít, zavádzania nových technologických postupov. Všetky tieto oblasti predstavujú významné faktory, ktoré sú dôležitou súčasťou nevyhnutných štruktúrnych zmien pred ktorými stojí slovenská ekonomika. Očakávané zrýchlenie kontrahovania a čerpania finančných prostriedkov z rozpočtu EÚ v ostatných dvoch bude predstavovať nápor na absorpčné kapacity ako aj rozpočty obcí a vyšších územných celkov. Príliv značného objemu finančných zdrojov v ďalšom procese finančnej implementácie projektov bude mať pozitívny vplyv na kvalitu dopravnej, vzdelávacej a výskumnej infraštruktúry, podnikateľského prostredia a trhu práce. Dôležitým predpokladom však bude neustále odstraňovanie nedostatkov v procesoch programovania, schvaľovania, výberu, implementácie, monitorovania a hodnotenia politiky súdržnosti EÚ.

Implementácia programov politiky súdržnosti predstavuje unikátnu príležitosť cielenými intervenciami pomôcť výrazne podkapitalizovanej ekonomike, odstrániť existujúce infraštruktúrne a modernizačné dlhy v slovenskej ekonomike, zvýšiť inovačný potenciál domácich podnikov, zlepšiť podmienky pre vedecko-výskumný potenciál a výraznejšie prepájať akademický a podnikový sektor. Aktuálne programové obdobia naplno odhalilo nedostatky systému riadenia nastaveného pri príprave súčasného programového obdobia. Úzky rezortný prístup k politike súdržnosti by preto v nasledujúcom programovom období sa preto v budúcom programovacom období obmedzilo, čo je možné vnímať ako pozitívny krok. Budúce programovacie obdobie 2014 - 2020 môže byť posledným obdobím, čerpania významnej finančnej pomoci z rozpočtu EÚ. Je preto nevyhnutné sústrediť tieto obmedzené zdroje do oblastí, ktoré zabezpečia v ekonomike najvyššie multiplikačné efekty a položia základ pre také štruktúrne zmeny, ktoré vytvoria základy pre postupný prechod slovenskej ekonomiky do vyššieho štádia ekonomického rozvoja.

Literatúra

BOLDRIN, M., & CANOVA, F. (2001): Inequality and Convergence in Europe's Regions: Reconsidering European Regional Policies. *Economic Policy: A European Forum*, (32), 205-245.

BRADLEY, J. (2006): Evaluating the Impact of European Union Cohesion Policy in Less-Developed Countries and Regions. *Regional Studies*, 40(2), 189-199.

CAPPELEN, A. (2003): The Impact of EU Regional Support on Growth and Convergence in the European Union. *Journal of Common Market Studies*, 41(4), 621-644.

EDERVEEN, S., DE GROOT, H., & NAHUIS, R. (2006): Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy. *Kyklos*, 59(1), 17-42.

Európska Komisia (2013): EU expenditure and revenue. URL: http://ec.europa.eu/budget/revexp/revenue_and_expenditure_files/data/revenue_and_expenditure_en.xls.

KVETAN, V., MLÝNEK, M., RADVANSKÝ, M. (2006): Model HERMIN. *Ekonomický časopis*, 10/2006, s. 994 – 1008.

LEONARDI, R. (2006): The Impact and Added Value of Cohesion Policy: Cohesion in the European Union. *Regional Studies*, 40(2), 155-166.

Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR (2013): Výročná správa o vykonávaní operačného programu doprava. URL: <http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=125836>.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR (2013): Výročná správa o vykonávaní operačného programu Veda a výskum. URL: <http://www.asfeu.sk/agentura/o-nas/vyročne-spravy/>.

RADVANSKÝ, M., DOMONKOS, T. (2010): Regional Disparities under Different Types of Cohesion Policy, In *EcoMod2010: International conference on economic modeling - Istanbul*: Istanbul Bilgi University, 2010, 17 p. Dostupné na internete: <<http://www.ecomod.org/files/papers/1381.pdf>>.

RADVANSKÝ, M., FRANK, K. (2010): Modelling the Impact of Postponed Implementation of EU Structural Funds – The Case of Slovakia, In *EcoMod2010: International conference on economic modeling - Istanbul*: Istanbul Bilgi University, 2010, 11 s. Dostupné na internete: <<http://www.ecomod.org/files/papers/1371.pdf>>.

Prílohy

Príloha č. 1 Oblasť podpory na základe FOI kódov

Policy area		Code	Priority themes	
1. Enterprise environment	RTDI and linked activities	01	R&TD activities in research centres	
		02	R&TD infrastructure and centres of competence in a specific technology	
		05	Advanced support services for firms and groups of firms	
		07	Investment in firms directly linked to research and innovation (...)	
		74	Developing human potential in the field of research and innovation, in particular through post-graduate studies ...	
	Innovation support for SMEs	03	Technology transfer and improvement of cooperation networks ...	
		04	Assistance to R&TD, particularly in SMEs (including access to R&TD services in research centres)	
		06	Assistance to SMEs for the promotion of environmentally-friendly products and production processes (...)	
		09	Other measures to stimulate research and innovation and entrepreneurship in SMEs	
		14	Services and applications for SMEs (e-commerce, education and training, networking, etc.)	
		15	Other measures for improving access to and efficient use of ICT by SMEs	
	ICT and related services	11	Information and communication technologies (...)	
		12	Information and communication technologies (TEN-ICT)	
		13	Services and applications for citizens (e-health, e-government, e-learning, e-inclusion, etc.)	
	Other investment in firms	08	Other investment in firms	
	2. Human resources	Education and training	62	Development of life-long learning systems and strategies in firms; training and services for employees ...
			63	Design and dissemination of innovative and more productive ways of organising work
64			Development of special services for employment, training and support in connection with restructuring of sectors ...	
72			Design, introduction and implementing of reforms in education and training systems ...	
73			Measures to increase participation in education and training throughout the life-cycle ...	
Labour market policies		65	Modernisation and strengthening labour market institutions	
		66	Implementing active and preventive measures on the labour market	

Policy area		Code	Priority themes
		67	Measures encouraging active ageing and prolonging working lives
		68	Support for self-employment and business start-up
2. Human resources (Cont.)	Labour market policies (Cont.)	69	Measures to improve access to employment and increase sustainable participation and progress of women ...
		70	Specific action to increase migrants' participation in employment ...
		71	Pathways to integration and re-entry into employment for disadvantaged people ...
		80	Promoting the partnerships, pacts and initiatives through the networking of relevant stakeholders
3. Transport	Rail	16	Railways
		17	Railways (TEN-T)
		18	Mobile rail assets
		19	Mobile rail assets (TEN-T)
	Road	20	Motorways
		21	Motorways (TEN-T)
		22	National roads
		23	Regional/local roads
		Other transport	24
	25		Urban transport
	26		Multimodal transport
	27		Multimodal transport (TEN-T)
	28		Intelligent transport systems
	29		Airports
	30		Ports
	31		Inland waterways (regional and local)
32	Inland waterways (TEN-T)		
4. Environment and energy	Energy infrastructure	33	Electricity
		34	Electricity (TEN-E)
		35	Natural gas
		36	Natural gas (TEN-E)
		37	Petroleum products
		38	Petroleum products (TEN-E)
		39	Renewable energy: wind
		40	Renewable energy: solar
		41	Renewable energy: biomass
		42	Renewable energy: hydroelectric, geothermal and other
		43	Energy efficiency, co-generation, energy management
	Environment and risk prevention	44	Management of household and industrial waste

Policy area		Code	Priority themes
		45	Management and distribution of water (drink water)
		46	Water treatment (waste water)
		47	Air quality
		48	Integrated prevention and pollution control
		49	Mitigation and adaption to climate change
		50	Rehabilitation of industrial sites and contaminated land
		51	Promotion of biodiversity and nature protection (including Natura 2000)
		52	Promotion of clean urban transport
		53	Risk prevention (...)
		54	Other measures to preserve the environment and prevent risks
5. Territorial development	Social Infrastructure	10	Telephone infrastructure (including broadband networks)
		75	Education infrastructure
		77	Childcare infrastructure
		78	Housing infrastructure
	Tourism and culture	79	Other social infrastructure
		55	Promotion of natural assets
		56	Protection and development of natural heritage
		57	Other assistance to improve tourist services
		58	Protection and preservation of the cultural heritage
		59	Development of cultural infrastructure
	Planning and rehabilitation	60	Other assistance to improve cultural services
	Other	61	Integrated projects for urban and rural regeneration
		82	Compensation of any additional costs due to accessibility deficit and territorial fragmentation
83		Specific action addressed to compensate additional costs due to size market factors	
6. Technical assistance	84	Support to compensate additional costs due to climate conditions and relief difficulties	
	81	Mechanisms for improving good policy and programme design, monitoring and evaluation ...	
	85	Preparation, implementation, monitoring and inspection	
	86	Evaluation and studies; information and communication	

ZHRNUTIE

Hoci výskumné práce v tomto zborníku predstavujú rôzne pohľady na problematiku štruktúrnych zmien, je možné identifikovať niekoľko prienikov. Tieto prieniky tu chceme zvýrazniť. Vzájomne sa prelínajú, ich separovanie niekedy nie je jednoduché. Možno ich zhrnúť nasledovne:

1) Hospodárska politika štátu nevyužíva svoj priestor a možnosti pri podpore štruktúrnych zmien.

Štát akoby rezignoval na možnosť podpory štruktúrnych zmien cez verejné príjmy a verejné výdavky. Pri hľadaní možností aktívneho pôsobenia nástrojov príjmovej i výdavkovej stránky verejných financií boli zistené príležitosti, ktoré sa môžu využiť práve na podporu inovačných aktivít domáceho podnikateľského sektora. Regulácia verejných príjmov ponúka príležitosti v opatreniach stimulujúcich inovačné správanie podnikov napr. pri výpočte základu dane právnických osôb alebo v uplatňovaní daňových úľav za zvyšovanie zamestnanosti v definovaných prípadoch. Prvky aktívnej fiškálnej politiky navrhované v príspevku I. Okáliho sa môžu stať účinným nástrojom vyrovnávania pozícií domácich podnikov a zahraničím kontrolovaných podnikov v podmienkach ich pôsobenia. Výsledky ich využívania môžu byť príspevkom k riešeniu hlavného aktuálneho sociálno-ekonomického problému Slovenska – nezamestnanosti. Reálnosť pôsobenia a efektívnosť stimulačných nástrojov zaradených do daňového systému umožňuje ich univerzálne využitie. Poskytovanie takýchto daňových stimulov nemusí znamenať záťaž pre rozpočet verejnej správy a na druhej strane môže, hoci aj s malým oneskorením, zvyšovať jeho príjmy. To pripúšťa možnosť ich uplatnenia čo najskôr, teda ešte počas aktuálneho procesu konsolidácie verejných financií. Svojim priaznivým vplyvom na verejné príjmy vytvárajú daňové úľavy podmienky na širšie a efektívne používanie stimulov aj vo výdavkovej stránke verejných financií.

Popri tom, že štát nevyužíva (alebo len sčasti využíva) svoje možnosti podporovať štruktúrne zmeny aktívnejšou fiškálnou politikou, neboli dostatočne využité ani stimuly súvisiace s fondmi EÚ a politikou súdržnosti

(ako to preukazuje príspevok K. Franka). Napriek pokračujúcej implementácii operačných programov do roku 2015 môžeme na základe čerpania približne 50% zdrojov politiky súdržnosti (na základe analýzy výdavkov na národnej ako aj regionálnej úrovni) konštatovať len slabo identifikovateľný prínos k štruktúrnym zmenám. Vzhľadom na spôsob fungovania politiky súdržnosti v tomto období môžeme konštatovať, že táto mala pozitívny vplyv na slovenskú ekonomiku avšak zásadný prínos k štruktúrnym zmenám je ťažko identifikovateľný. Ide o slabo využitý faktor progresívnych štruktúrnych zmien.

2) Slabosť domáceho podnikateľského sektora a domácich zdrojov inovácií

Pod „domácim“ podnikateľským sektorom máme na mysli podniky v domácom vlastníctve. Analýzou (v príspevku H. Gabrielovej) sa preukázalo, že výkonnosť tohto sektora je z hľadiska produktivity práce v porovnaní so sektorom zahraničím kontrolovaných podnikov (ZKP) zhruba polovičná. Slabšia je aj angažovanosť domáceho sektora v technologicky a poznatkovo náročnejších odvetviach ekonomiky. Je zrejmé, že domáce podniky nedokážu spájať výhodu nízkych miezd s potrebnou technologickou a inovačnou úrovňou tak ako zahraničím kontrolované podniky (to v podstate tvorí základ konkurenčnej schopnosti ZKP). Diferencie medzi domácim a zahraničným podnikateľským sektorom majú svoj základ najmä v ich výrazne rozdielnej pozícii z hľadiska prístupu ku kvalitatívnym faktorom ekonomického rozvoja. Ak sa má výkonnosť domácich podnikov postupne vyrovnávať s výkonnosťou ZKP, štát by mal ich nevýhody eliminovať najmä sústavnou podporou ich výskumno-vývojových a inovačných aktivít a tak iniciovať proces nevyhnutných kvalitatívnych štruktúrnych zmien v domácom podnikateľskom sektore.

Fungovanie ZKP na Slovensku je späté s exportnou expanziou multinacionálnych firiem, ktorá môže byť a pravdepodobne aj bude v dlhodobom časovom horizonte ohrozená rýchlo silnejúcou konkurenciou firiem zo zatiaľ ešte rozvojových krajín. Bolo by preto nenapraviteľnou chybou keby sa Slovensko čo najskôr nezačalo pripravovať na obdobie ochabovania aktivít ZKP, teda keby nevyužilo obdobie ich fungovania v SR na

podporu konkurenčnej schopnosti domácich podnikov založenej na zosilnení ich inovačných aktivít.

Slovenská ekonomika je v oblasti inovačného a technologického rozvoja založená na využívaní iných než domácich zdrojov inovácií. Nachádza sa v štádiu rozvoja (podobne ako ostatné stredoeurópske ekonomiky) v ktorom podniky vo vyššej miere využívajú nákup hotových technológií (prostredníctvom importu zo zahraničia). Domáca výskumná a vývojová (VaV) základňa, či už verejná alebo podniková, je využívaná ako faktor ekonomického rozvoja v nedostatočnej miere. Skúsenosti vyspelých európskych ekonomík ukazujú, že prechod do vyššieho stupňa hospodárskeho rozvoja, ako aj zachovanie konkurencieschopnosti sa nezaobíde bez silného domáceho VaV. Slabou stránkou slovenského systému VaV je nízka intenzita VaV a slabé zastúpenie podnikového VaV. V posledných dvoch rokoch dochádza k zvyšovaniu výdavkov na VaV, čo možno pripísať oneskorenému efektu čerpania štrukturálnych zdrojov EÚ, pričom zvyšovanie výdavkov na VaV sa prejavuje najmä v nevyhnutnej modernizácii infraštruktúry verejného VaV. Rizikom budúceho postavenia verejného VaV ako faktora ekonomického rozvoja je jeho kvalita. Slovenský systém VaV má pomerne slabú vedeckú výkonnosť. Podobne je to aj v prípade kvality slovenskej vedy, keď je konkurencieschopnou/porovnateľnou so svetom len jej malá časť (len niektoré odbory alebo pracoviská). Veľmi nedostatočná je patentová výkonnosť, podľa ktorej je Slovenskou stále na strednom stupni hospodárskeho vývoja (viac v príspevku T. Jecka).

3) Niektoré štrukturálne zmeny blokujú rast mzdovej hladiny a vytvárajú neobvyklú štruktúru príjmov.

Zaostávanie vývoja miezd za vývojom výkonnosti slovenského hospodárstva je jedným z jeho najväčších a najťažšie riešiteľných problémov. Príchod zahraničných investorov na územie Slovenska k jeho riešeniu prispel. V ostatných rokoch je však tento príspevok malý pretože ZKP stačí, keď ponúknu o niečo vyššie mzdy než vyplácajú domáce podniky a sú vo výhode pri získavaní pracovníkov. V krízových rokoch sa iba

v niektorých ZKP zvyšuje zamestnanosť, väčšina z nich sa zameriava na rast produktivity práce spojený s racionalizáciou.

V bode 2 spomínaná slabosť domáceho podnikateľského sektora tak bráni nárastu mzdovej hladiny: ani ZKP (s podstatne vyššou produktivitou) nie sú motivované podstatne zvyšovať mzdy, keď aj marginálne zvýšenie miezd v porovnaní s domácimi podnikmi ich dostáva do konkurenčnej výhody na trhu práce (pravdaže, časť ZKP by v prípade rastu mzdovej hladiny bola motivovaná k realokácii činnosti).

Štruktúrne charakteristiky ekonomiky nenapomáhali len udržiavať nízku mzdovú hladinu, ale aj neobvyklo nízky podiel miezd na pridanej hodnote (mzdová kvóta). V krajinách OECD sa obyčajne s vyššou ekonomickou úrovňou spája aj vyššia mzdová kvóta, hoci tento vzťah je dosť voľný. V prípade SR sme svedkami toho, ako pri zvyšujúcej sa výkonnosti ekonomiky mzdová kvóta zostáva nízka, dokonca ďalej klesá. Podiel prírastku odmien zamestnancom na prírastku pridanej hodnoty bol v SR (v období 2001-2012) výrazne nižší ako v EÚ 15. Na druhej strane to znamená vyšší podiel odpisov ako aj ziskov (prevádzkových prebytkov plus zmiešaných príjmov) na prírastku pridanej hodnoty ako v priemere za eurozónu. Prebehla tak štruktúrna zmena príjmov v prospech odpisov a ziskov, na úkor odmien zamestnancov. Ak v SR, v porovnaní s vyspelejšími ekonomikami, zaznamenávame podstatne vyšší podiel odpisov a ziskov na prírastku pridanej hodnoty (v časti K. Morvaya), môže ísť o prejav procesu „odbúravania podkapitalizovanosti“.

Ak vnímame deformovanú štruktúru príjmov (hlavne nízky podiel miezd na pridanej hodnote) ako problém¹, môžeme pomenovať niekoľko „želaných“ zmien v skladbe ekonomiky, ktoré by tento problém mohli zmierniť: Posilňovanie pozície priemyslu s vyššími technológiami má tendenciu zvyšovať podiel miezd na pridanej hodnote (zvyšuje mzdovú kvótu). Takisto v odvetviach poznatkovo náročných služieb je prírastok pridanej hodnoty frekventovanejšie „ťahany mzdami“ a mzdová kvóta tým rastie. V technologicky a poznatkovo menej náročných činnostiach sa skôr stretávame s tým, že rast pridanej hodnoty je „ťahany ziskami“.

¹ Takúto štruktúrnú zmenu príjmov možno oprávnene vnímať ako problém minimálne z toho dôvodu, že príjmy fondov sociálneho a zdravotného zabezpečenia sú závislé hlavne na mase vyplatených miezd.

V službách (poznatkovo náročných aj nenáročných sa stretáme s vyššou pracovnou náročnosťou ekonomického rastu.

4) Štruktúrne zmeny, ktorými ekonomika prešla, v niektorých ohľadoch zvýrazňovali nerovnováhy v ekonomike.

Charakter štruktúrnych zmien napomáhal pretrvávaniu niektorých prejavov nerovnováh: konkrétne nerovnováhy vo verejných financiách alebo nerovnováhy na trhu práce.

Jedným z príkladov je zaostávanie dynamiky príjmov verejných financií za dynamikou výkonu ekonomiky. Jednou z príčin tohto zaostávania boli zmeny v štruktúre hospodárskeho rastu. Rast sa v rokoch 2010 – 2012 (no ešte aj v roku 2013) dosahuje vďaka zmene v štruktúre dopytu - podiel vonkajšieho dopytu, resp. exportu² na použití HDP sa výrazne zväčšuje a súčasne sa nielen podiel, ale dokonca aj rozsah spotreby domácností znižuje. Analýza v príspevku I. Okáliho zistila oblasti výdavkov, v ktorých bude treba zosúladiť ich vývoj, resp. legislatívu, ktorá tento vývoj usmerňuje, s vývojom výkonnosti ekonomiky.

Základom pre dosiahnutie a dlhodobé udržanie rovnováhy verejných financií je hospodársky rast založený na inovatívnom fungovaní celého podnikateľského sektora. Bez hospodárskeho rastu založeného na inováciách sa výsledky široko otvorenej slovenskej ekonomiky fungujúcej v inovatívnom konkurenčnom prostredí európskeho a svetového hospodárstva budú vymieňať za čoraz menší ekvivalent produktov a služieb. V takejto degradujúcej ekonomike by nemohla verejná finančná udržať na pevných nohách žiadna jednorazová zmena pomeru príjmov a výdavkov, bez ohľadu na to, či by bola vykonaná na strane príjmov, alebo výdavkov. Bez zmeny v kvalite rastu by degradácia ekonomiky pokračovala a smerovala k opätovným rozpočtovým nerovnováham.

Štruktúrne zmeny v SR boli spojené s nízkou pracovnou náročnosťou ekonomického rastu. Nízka pracovná náročnosť ekonomického rastu prispievala k chronickej nerovnováhe na trhu práce. Pravda, nízka pracovná

² Na daňové príjmy pôsobí nepriaznivo mimo iné aj vysoko aktívna bilancia zahraničného obchodu cez mechanizmus DPH.

náročnosť je prejavom silného rastu produktivity. Preto absolútna preferencia vysokej pracovnej náročnosti by znamenala popretie významu rastu produktivity.

5) *Diverzifikácia expandujúcich aktivít a posilnený domáci dopyt by prispeli k stabilite.*

Slabý domáci dopyt a veľmi výrazná závislosť od externého dopytu robia ekonomiku zraniteľnou. Táto zraniteľnosť sa v posledných rokoch (po recesii 2009) ďalej zvýraznila. Ide o čoraz vážnejší problém štruktúry dopytu. V záujme stabilného budúceho vývoja slovenskej ekonomiky možno považovať za žiaduce, aby dochádzalo k aspoň čiastočnej produktivej a teritoriálnej diverzifikácii exportu; ako aj k zníženiu závislosti ekonomického rastu Slovenska od zahraničného dopytu pri zachovaní vysokej otvorenosti ekonomiky, a to prostredníctvom posilňovania domáceho dopytu (viac v príspevku I. Šikulovej). Pravda, špecializácia a diverzifikácia pri prechode medzi štádiami rozvoja ekonomiky má svoje typické črty (príspevok D. Dujavu a M. Lábaja) a treba považovať za pravdepodobné konvergovanie v miere špecializácie ekonomických aktivít.

6) *Problém nedocenenia bloku služieb kultivácie človeka.*

Celkove slabšiu pozíciu (v porovnaní s vyspelejšími ekonomikami) má v slovenskej ekonomike sektor služieb a v rámci neho blok služieb, ktoré financuje alebo dotuje verejný sektor. Ide najmä o vzdelávanie, zdravotníctvo a sociálnu pomoc (blok služieb kultivácie človeka). Pritom ide o služby, ktoré majú dlhodobu determinujúci vplyv na celkový sociálno-ekonomický rozvoj. Okrem prínosu ku konkurencieschopnosti aj inklúzii má expanzia tohto sektora potenciál výrazne dvíhať mzdovú kvótu aj zamestnanosť (hoci v SR zamestnanosť v tomto subsektore klesala, ale v eurozóne silno rástla). Sektor služieb kultivácie človeka má ojedinelú štruktúru prírastku pridanej hodnoty: podstatnú časť tvoria aktivity, ktorých rast je veľmi výrazne „mzdami ťahaný“.

Ide o súbor odvetví so značnou ingerenciou verejných financií a značným vplyvom politických rozhodnutí. V SR bol rast výkonov tohto sektora

sprevádzaný poklesom zamestnanosti. V eurozóne bol rast výkonov v rovnakom sektore spojený s výrazným rastom zamestnanosti. Sektor „služieb kultivácie človeka“ je v eurozóne ťahúňom rastu zamestnanosti, v SR naopak.

Zvláštny význam pre budúce štruktúrne zmeny má vzdelávanie. Na základe medzinárodného porovnania možno jednoznačne konštatovať, že *vzdelávací systém* na Slovensku zaostáva za hospodársky vyspelými ekonomikami tak v úrovni dosiahnutia vzdelania, ako aj v jeho kvalite. Na zaostávanie Slovenska v kvalite vzdelávania poukazujú informácie z prieskumu PISA; upozorňujú na ne však aj rôzne globálne indikátory, podľa ktorých sa Slovensko umiestňuje na stále slabších pozíciách a neprimerane k celkovej pozícii Slovenska v ekonomickom vývoji.

Záveru týchto analýz rozhodne nemajú byť nejakým oživovaním selektívnych prístupov k sektorom či odvetviam hospodárstva. Naznačené spontánne vzniknuté prieniky vo výskumných prácach možno považovať za akési problémové oblasti štruktúrnych zmien. V ďalších fázach výskumu (ktorý bude výraznejšie orientovaný na bariéry štruktúrnych zmien a ich prekonávanie) si zaslúžia zvláštnu pozornosť. Možno očakávať, že trhovo konformným, systémovým ovplyvnením týchto „prienikových“ problémových miest možno ovplyvniť viaceré štruktúrne problémy súčasne a komplexne. To je výzva pre ďalšie fázy riešenia tejto výskumnej úlohy.

POHLADY NA ŠTRUKTÚRNE PROBLÉMY SLOVENSKEJ EKONOMIKY

Zborník výskumných prác

Karol Morvay (ed.)

1. vydanie

Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV

Náklad: 150 ks

Vydal:

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2013

Telefón: 42-1-2-52 49 54 80, Fax: 42-1-2-52 49 51 06

E-mail: karol.morvay@savba.sk

<http://www.ekonom.sav.sk>

ISBN 978-80-7144-216-5 (printová verzia)

ISBN 978-80-7144-217-2 (online verzia)